

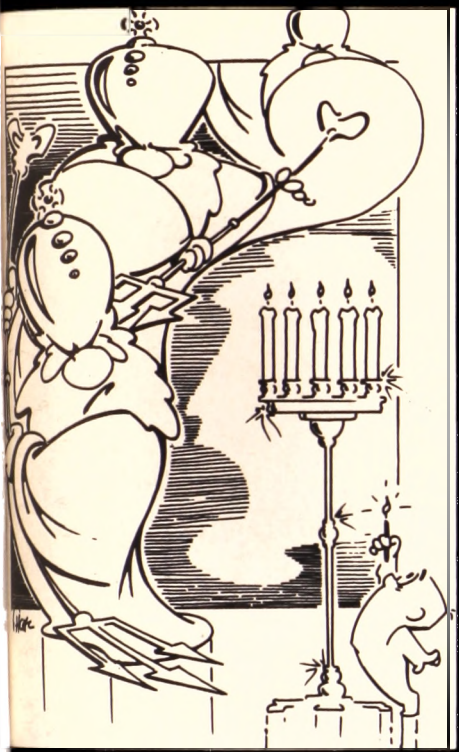
ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

αντί
Περίοδος Β'
Τεύχος 526
Παρασκευή
23 Ιουλίου 1993
Δρχ. 300

ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΑΤΩ
ΑΠ' ΤΑ ΡΑΖΑ!

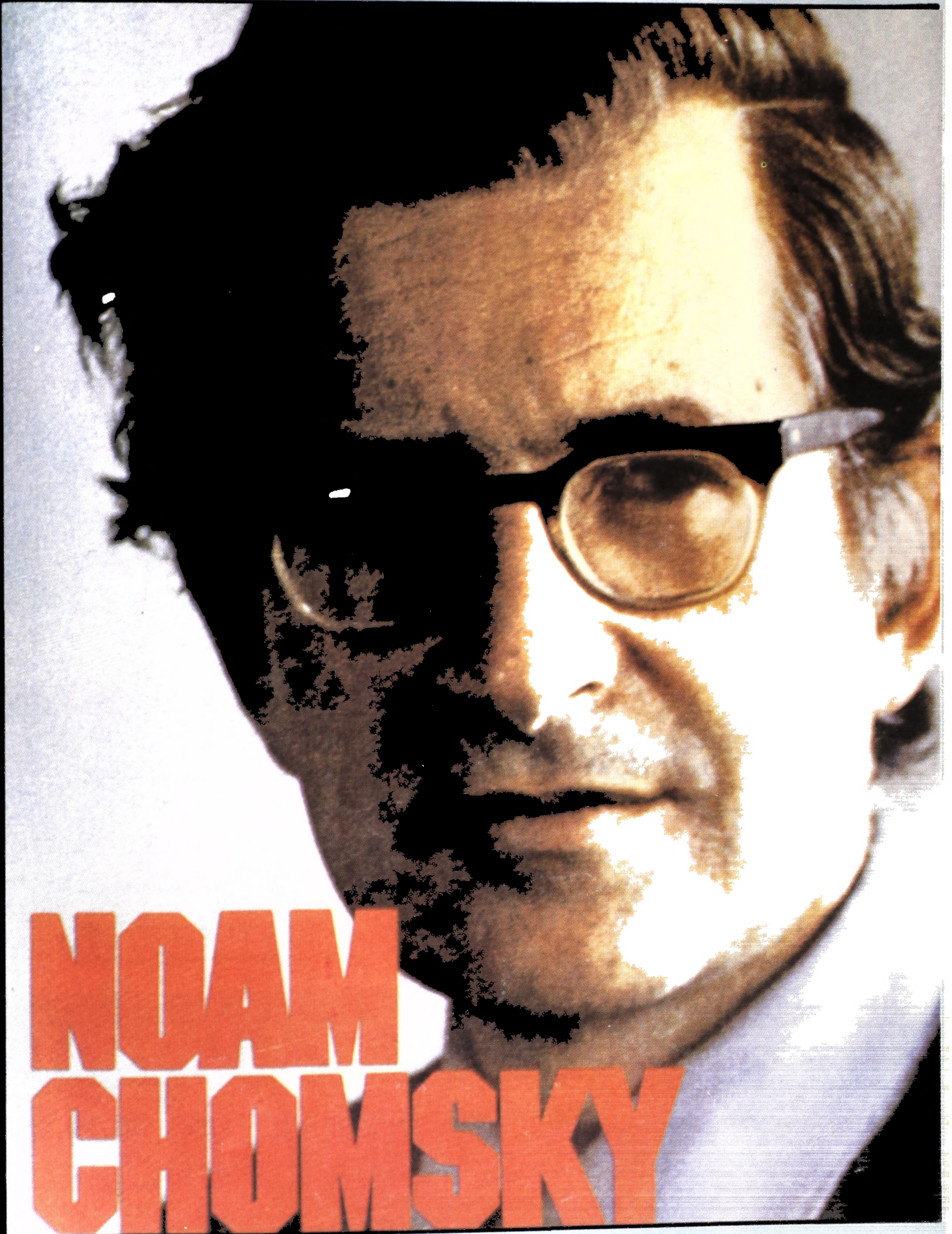
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ
ΑΝΑΤΙΣΜΟΣ
ΚΟΤΩΝΕΙ

ΚΟΣΣΟΒΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΑ

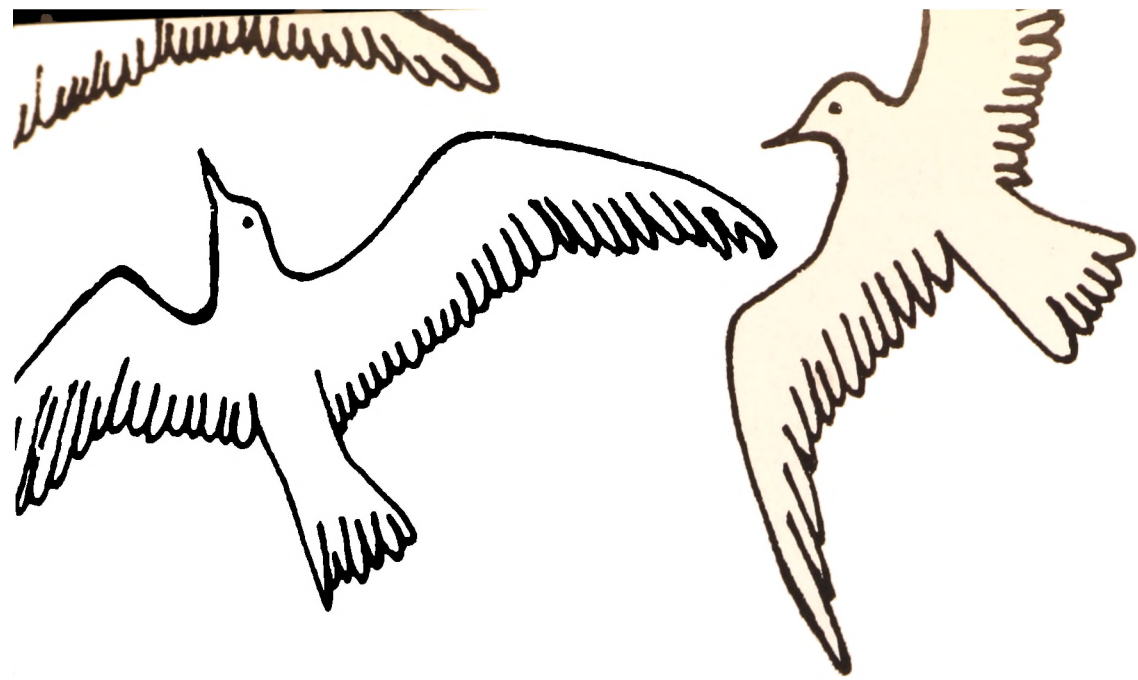
ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ
ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ...
ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗΔΩΝ

Η ΚΑΛΥΤΕΡΗ
ΜΕΤΑ... ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

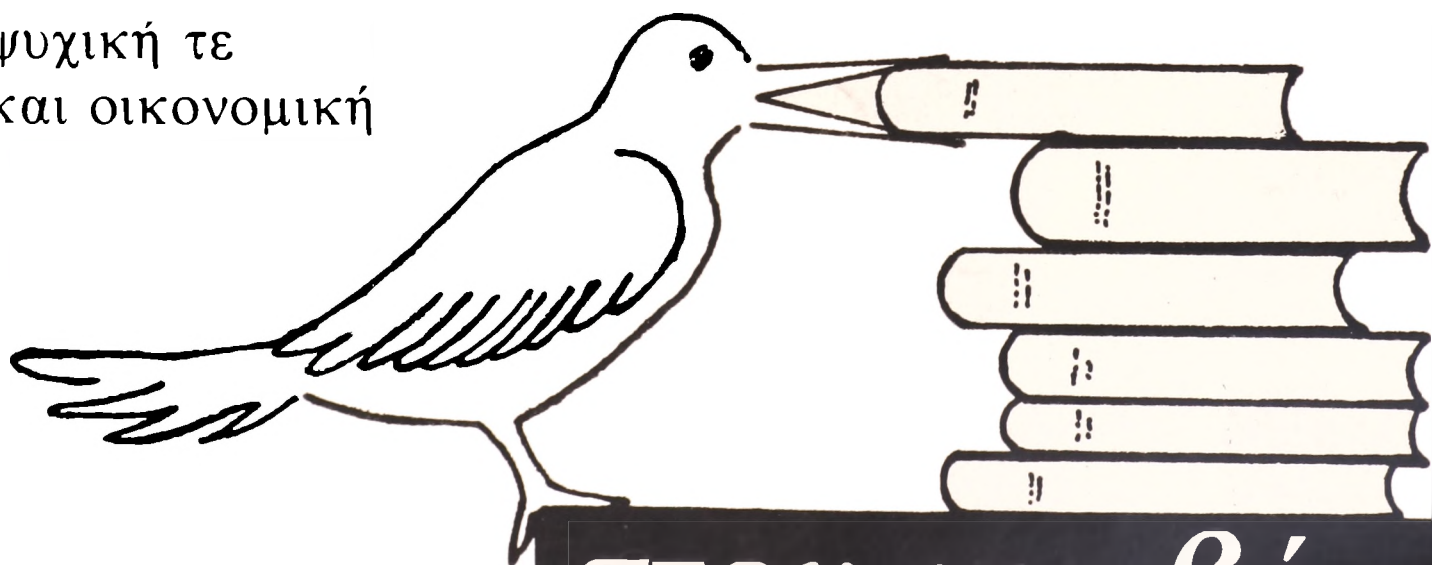

NOAM CHOMSKY

Ατέρμονη
η ευτυχία*
τού να διαλέγεις
βιβλία

ψυχική τε
και οικονομική

στου γκοβόστη

Ζωοδόχου Πηγής 21 - τηλ. 36.15.433

- Περίοδος Β΄
  - Χρόνος 20ός
  - Τεύχος 526
- Παρασκευή 23 Ιουλίου 1993, Δοχ. 300

**ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ**

Δημογάρους 60 • 115 21 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 72.32.713 - 72.49.300
72.32.819 - 72.48.240

FAX: 72.26.107 TELEX: 214179 ANTI

- Εκδότης:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δεινοκράτους 131
115 21 Αθήνα
- Διαφημίσεις:
ΠΟΛΥΝΑ ΓΚΙΟΚΑ
- Γραμματεία - Λογιστήριο:
ΤΑΣΙΑ ΡΟΥΜΠΟΥ
- Σελιδοποίηση, Μοντάζ:
ΤΑΣΙΑ ΛΕΒΟΝ
- Φωτοστοιχειοθεσία - Φιλμς:
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
Α.Ε.
Χρήστου Λαδά 1 - Αθήνα
Τηλ. 32.33.114 - 32.19.182
FAX: 32.33.114
- Εκτύπωση:
ΛΙΘΟΥΤΥΠ Α.Ε.
Ιασίου 5 - Περιστέρι
121 31 Αθήνα
Τηλ. 57.22.201
- Κάθε ενυπόγραφο άρθρο εκφράζει τις
απόψεις του συγγραφέα του.
- Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Εσωτερικού
Εξαμ. 3.400 δοχ.
Ετήσια 6.800 δοχ.
Ετήσια Οργανισμών,
Τραπεζών, κτλ.: 25.000 δοχ.
Φοιτητική ετήσια: 6.100 δοχ.

Εξωτερικού
Ευρώπη - μεσογ. χώρες:
εξάμηνη: δολ. 27
ετήσια: δολ. 54
*Η.Π.Α. - Καναδάς - Αν. Ασία -
Αυστραλία - Ωκεανία:*
εξάμηνη: δολ. 30
ετήσια: δολ. 60

- Εμβάσματα, επιταγές:
ΧΡΗΣΤΟΣ
ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δημογάρους 60
115 21 ΑΘΗΝΑ

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: δοχ. 300
ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: δοχ. 500

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

- Για τα βιβλιοπωλεία
της Αθήνας:
Περιοδικό «ΑΝΤΙ»
Δημογάρους 60
τηλ.: 72.32.713 - 72.48.240
- Για τα βιβλιοπωλεία
Β. Ελλάδας:
Κέντρο του βιβλίου.
Α. Πουλουκτσή και Σια Ε.Ε.
Λαοσάνη 9,
ΤΗΛ. (031) 285.857
546 22 Θεσσαλονίκη

*Κυκλοφορεί την
ερχόμενη
Παρασκευή, ένα
διπλό τεύχος του
ΑΝΤΙ, εκτός
σειράς,
αφιερωμένο στον*

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΟΝ

ΜΑΝΟΛΗ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

*ποιητή Μανόλη
Αναγνωστάκη.
Με 100 σελίδες και
πολλές εκλεκτές
συνεργασίες.
Αναμείνεται το
ΑΝΤΙ, και την
ερχόμενη
Παρασκευή.*

ΔΙΑΒΑΣΤΕ Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

Ένα εκτενές αφιέρωμα στην εκκλησιαστική κρίση. Η νομική σκοπιά του ζητήματος, οι σχέσεις Βατικανού και Ορθοδοξίας, το πρόβλημα του χωρισμού Εκκλησίας - Κράτους (σελ. 11-16). Αναφορά στο πρόβλημα με την Αλβανία και στις μεγαλοϊδεατικές βλέψεις του καθεστώτος Μπερίσα (σελ. 17-20). Ρεπορτάζ για τις τελευταίες εξελίξεις στη Ν.Δ., στην Οικονομία, στην κυβερνητική προσπάθεια για ιδιωτικοποίηση του ΟΤΕ, και ανάλυση των πρακτικών της... κυβέρνησης Κατσιγιάννηδων! Στις σελίδες με διεθνή θέματα, ανάλυση, ρεπορτάζ και ταξιδιωτικές εντυπώσεις από όσα συμβαίνουν σε τρεις ισλαμικές χώρες (Αλγερία, Τουρκία, Αίγυπτος). Παρουσίαση της δουλειάς του Γιάννη Ιωάννου και πολλά άλλα - ενδιαφέροντα.

**ΝΟΑΜ ΤΣΟΜΣΚΥ:
Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ**

*Το πρώτο μέρος ενός
αφιερώματος που το χρειαζόταν
ο ελληνικός Τύπος για τον
γλωσσολόγο Νόαμ Τσόμσκυ
αλλά και για έναν «απείθαρχο»
του καιρού μας. Επιμέλεια:
Νίκος Ράπτης (σελ. 39-46).*

ΟΙ ΕΠΙΣΠΕΥΔΟΝΤΕΣ...

ΜΕΣΟΥΝΤΟΣ του τετάρτου έτους της κυβερνητικής της θητείας, και λίγους μήνες πριν από την έναρξη της τελευταίας Συνόδου αυτής της Βουλής, η παράταξη της Ν.Δ. συμπεριφέρεται με έναν και μόνο γνώμονα: την *επίσπευση* των διαδικασιών διευθέτησης εκκρεμοτήτων που άπτονται δεσμεύσεων της έναντι μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων, και αντικείμενο έχουν στρατηγικούς, κερδοφόρους και μονοπωλιακούς τομείς παραγωγής και υπηρεσιών του δημόσιου τομέα. Πρόκειται για τη ΔΕΗ, τον ΟΤΕ, τα Διυλιστήρια, και όσους άλλους Οργανισμούς εμπίπτουν στη λογική ιδιωτικοποιήσεων που διέπει άρθρο νόμου «περί φορολογίας», το οποίο κατέθεσε ο κ. Μάνος πρόσφατα.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ επισπεύδει την επίλυση των εκκρεμοτήτων αυτών υπό διπλή, και άκρως χαρακτηριστική της πολιτικής της έναντι των θεσμών, έννοια. Αφενός μεν, εισάγει τη *νομοθετική κάλυψη* του σχεδίου της για εξυπηρέτηση των μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων στα Τμήματα Διακοπών της Βουλής, ενώ έκλεισε την τελευταία από τις 20 Μαΐου ήδη αφετέρου, εισάγει σχετικά νομοσχέδια με τη διαδικασία του κατεπείγοντος, προσπαθώντας έτσι να υποβαθμίσει περισσότερο την ήδη περιορισμένη διάσταση που έχει η αρχή της δημοσιότητας στα Τμήματα Διακοπών.

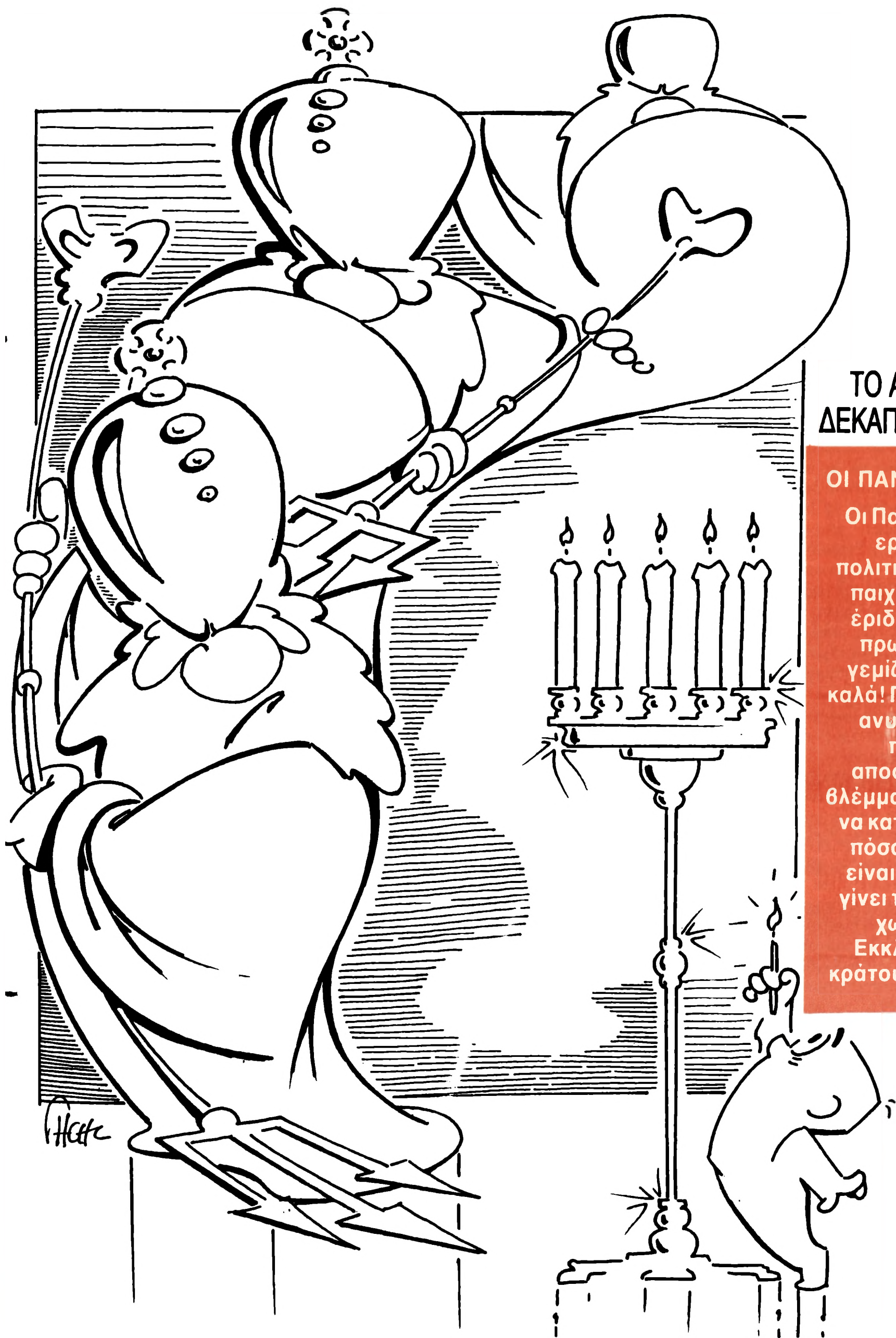
Η ΕΠΙΔΙΩΞΗ της «επισπεύδουσας» αυτής ρύθμισης, ωστόσο, δεν μπορούσε να επιτύχει καθ' ολοκληρίαν. Και τούτο διότι πρόκειται περί σημαντικών πολιτικών επιλογών, κατά το ότι αποσιωπούν σε θεσμική κατοχύρωση των αναδιατάξεων στους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ κομβικών ομάδων πίεσης. Η ενδοκομματική νεοδημοκρατική αντίδραση, η μεγιστοποίηση της σύγκρουσης με την αντιπολίτευση και τα συνδικάτα, τα πρωτοσέλιδα του Τύπου και η προέχουσα θέση που κατέλαβαν τα ζητήματα αυτά στη θεματική των ειδήσεων των άλλων ΜΜΕ αποτέλεσαν ευθεία και αναπόδραστη συνέπεια μιας βαθύτατα πολιτικής στάσης της κυβέρνησης, η οποία γι' άλλη μια φορά έδειξε να ενοχλείται και να προσπαθεί να αποφύγει όσο μπορεί τη θεσμική διαμεσολάβηση –και όχι μόνον από τη Βουλή– των επιλογών της.

Η ΣΤΑΣΗ της κυβέρνησης πιστοποιεί μια υπόθεση εργασίας που έχει διατυπωθεί ήδη από το τέλος της δεκαετίας του '70: τη συρρίκνωση των κλασικών αρχών και διαδικασιών του ανταγωνιστικού κοινοβουλευτισμού και τη μετατόπιση της συμπεριφοράς των πάσης φύσεως ομάδων και τμημάτων της εκτελεστικής εξουσίας προς τον αυταρχισμό, όταν διακυβεύονται μείζονα ταξικά συμφέροντα που αδυνατούν να κατοχυρώσουν ευρύτερη κοινωνική νομιμοποίηση ή, απλώς, συγκατάθεση.

ΜΠΟΡΕΙ, προς το παρόν, να επιτυγχάνεται, με υποχώρηση του κ. Μάνου, μια ισορροπία ανάμεσα στην επιτελική κυβερνητική ομάδα και τις ισχυρές βαρωνείες της συντηρητικής παράταξης· όμως αυτή η ισορροπία, πρώτον, είναι υπό αίρεση, (επίκειται το νομοσχέδιο περί ΟΤΕ), δεύτερον, δεν θίγει τη φιλοσοφία που διέπει χειρισμούς και ουσία του κυβερνητικού σχεδίου, και τρίτον και σημαντικότερο, είναι μια ισορροπία που δεν θεραπεύει ρήγματα στον πολιτικό χώρο της ίδιας της Ν.Δ., και έχει ως άλλη όψη της την καταστολή: το να «παραγγείλει» ο κ. Μάνος εισαγγελική δίωξη κατά συνδικαλιστών, δείχνοντας έτσι πόσο ισχύει η διάκριση των εξουσιών μπροστά στην ανάγκη διατήρησης του ενιαίου χαρακτήρα μιας σημαίνουσας ταξικής-εξουσιαστικής ρύθμισης.

ΣΤΟ «ΠΙΣΩ ΜΕΡΟΣ» αυτής της κυβερνητικής εφόδου στους ισχυρότερους οικονομικούς μηχανισμούς του δημόσιου τομέα, μπορεί να υφίσταται και η λογική της προσπάθειας κάλυψης των υπερδιογκωμένων δημοσίων ελλειμμάτων που καθιστούν φέτος επισφαλή ακόμα και τη σκέψη κατάρτισης του προϋπολογισμού για το 1994. Η πρώτη και πρωτογενής συνέπεια, ωστόσο, αυτών των ρυθμίσεων είναι ότι η κυβέρνηση διαμεσολαβεί στη συγκρότηση μιας εξαιρετικά συρρικνωμένης μεγαλοεπιχειρηματικής ομάδας, με αντικοινωνικά και αντιθεσμικά κριτήρια και τρόπους. Πρόκειται για έναν αυταρχικό κορπορατισμό οριακής νομιμότητας, με τη σφραγίδα της δίαιης παρέμβασης στο οικονομικό πεδίο. Απέναντι σ' αυτό, τα κυβερνητικά επιχειρήματα περί «εκδιασμού των συντεχνιών» και των συνδικαλιστών φωτίζουν ακριβώς τη σαφή συνείδησή της, ότι έχει περιέλθει σε έσχατη κοινωνική και πολιτική απομόνωση και ότι αδυνατεί να υπερβεί δημοσίως και πειστικά την κατηγορία που της προσάπτεται ότι είναι ένα σχήμα με καταληκτική, ίσως πρόωρη, μάλιστα, ημερομηνία μη επανόδου του στη διακυβέρνηση της χώρας, το οποίο είναι υποχρεωμένο «τώρα πια», να προλάβει να ρυθμίσει, όσο και όπως μπορεί, τα συμφέροντα που κατ' εξοχήν εκπροσωπεί.

αντί

ΤΟ ΑΣΤΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΥ

ΟΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΙ

Οι Παναγιώτατοι ερίζουν, οι πολιτικοί «κάνουν παιχνίδι» με τις έριδες τους, τα πρωτοσέλιδα γεμίζουν... Όλα καλά! Πλην όμως το ανυποψίαστο ποιμνίο αποστρέφει το βλέμμα, αρνούμενο να κατανοήσει το πόσο αναγκαίο είναι σήμερα να γίνει το βήμα του χωρισμού Εκκλησίας και κράτους. Ώς πότε;

Αυτός ο επετειακός Ιούλιος...

ΜΕΡΕΣ ΙΟΥΛΙΟΥ... Τα «μπάνια του λαού» συνεχίζονται, μαθαίνουμε να συλλαβίζουμε τη λέξη «Μάνατζμεντ», οι Αμερικανοί στρατηγοί Κόλιν Πάουελ και Ν. Σβάρτσκοφ ετοιμάζονται να επισκεφθούν το Άγιον Όρος... Αλλά επειδή ο λαός «δεν μπορεί να ζει όλο με παγόνια» –καταπώς λέει ο ποιητής...– δεκάδες θέματα έρχονται να ταράξουν την ευεξία μας.

ΕΝ ΑΡΧΗ ην ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Σεραφείμ... Ο οποίος, αντί να αποδεχθεί όλα όσα του συνιστά η Αγία Γραφή («αι ούσαι εξουσίαι υπό τον Θεού τεταγμένα εισίν» και «ο αντιπασσόμενος την εξουσία, τη τον Θεού διαταγή ανθέστηκεν» – Προς Ρωμαίους, Ιγ'2), αισθάνθηκε την ανάγκη να στείλει... χαιρετίσματα και στη κυβέρνηση και στο Συμβούλιο της Επικρατείας! Και η μεν κυβέρνηση ανέστειλε, τελικά, την ποινική δίωξη εις βάρος του αρχιεπισκόπου, επικαλούμενη το άρθρο 30 του κώδικα ποινικής δικονομίας. Αλλά το ΠΑΣΟΚ, μέσω των κ. Απ. Κακλαμάνη, Ευ. Γιαννόπουλου και του συνταγματολόγου κ. Ευ. Βενιζέλου, ανακάλυψε ότι η ρύθμιση νομικά πάσχει, διότι το άρθρο 30 καλύπτει μόνον περιπτώσεις «πολιτικών εγκλημάτων» ή «αδικημάτων δυναμένων να διαταράξουν τις διεθνείς σχέσεις του κράτους»! Τελικά, το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης έποίησε την νήσσαν και η ποινική δίωξη ανεστάλη.

ΠΛΗΝ, οι πονοκέφαλοι του αρχιεπισκόπου (μερικοί τους αποκαλούν και «ενδοεκκλησιαστική κρίση») επέπρωτο να συνεχισθούν. Και, καθώς οι «τρεις», οι μητροπολίτες Νικόδημος, Θεολόγος και Κωνσταντίνος δεν φέρονται διατεθειμένοι να δεχθούν την απόφαση της ιεραρχίας –να μετακινηθούν, αντίστοιχα, από την Αττική στην Αμαλιάδα, από τη Λάρισα στα Νέα Λιόσια και από τη Θεσσαλιώτιδα στα Φάρσαλα...– ο αρχιεπίσκοπος, μέσω του κ. Ι.Μ. Χατζηφώτη, διευθυντή του Γραφείου Τύπου της Ιεράς Συνόδου, τους διαμήνυσε πως αν δεν συμμορφωθούν, τότε ή θα καθαιρεθούν ή θα αφορισθούν! «Ως τήκεται κηρός από προσώπων πυρός, ούτως απολούνται οι αμαρτωλοί από προσώπων Θεού»... Κατά τα άλλα, ο χορός καλά κρατεί! Και το ευσεβές ποιμνιον κλίνει τον αυχένα, για να εκφωνήσει μαζί με τον... Ροΐδη και τον άγιο Τερτουλλιανό: «Τα πιστεύομεν διότι είναι απίστευτα!» Credo quia absurdum...

ΑΛΛΑ ΣΕ ΔΕΙΝΗ θέση –κατά την «Καθημερινή»– βρίσκεται (μεταξύ πολλών άλλων) και ο υφυπουργός ΠΕΧΩΔΕ κ. Χρ.

Κατσιγιάννης. Αν δεν συμμορφωθεί –γράφει– με τις δώδεκα παρατηρήσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, τότε το σχέδιο προεδρικού διατάγματος για τη νομιμοποίηση, άνευ ορίων, των αυθαιρέτων, θα επιστραφεί ανυπόγραφο. Αλλά όταν όλη η Ελλάδα, όπως γράφει η «Οικοτοπία», «ανασκάπτεται και χιτίζει αυθαιρέτα απ' άκρη σ' άκρη, για να αναπαλαιωθεί», οι δώδεκα παρατηρήσεις του ΣτΕ θα ανακόψουν την ορμή του, κατά τα άλλα, «δημοφιλέστατου» υφυπουργού; Προεκλογική περίοδο περνούμε και η «παροχολογία», κατά τη διατύπωση του βουλευτή του ΣΥΝ (και συγγραφέα) Αλέξη Σεβαστάκη, αποτελεί σταθερό φαινόμενο. Κατά τα άλλα, οι μισοί Έλληνες αγαπούν τη φύση και οι άλλοι μισοί το... τσιμέντο!

ΕΙΠΑΤΕ ΤΙΠΟΤΕ περί «Πακέτου Ντελόρ αρ. 2»; Η κυβέρνηση, δίδοντας πραγματικά σκληρή μάχη, εξασφάλισε 19-20 δισεκατομμύρια ECU. Και θεωρεί το ποσό «πλήρη εθνική νίκη». Αλλά η αντιπολίτευση ανακάλυψε ότι, λόγω «κακών χειρισμών», αλλά και «μη εκμεταλλεύσεως ορισμένων δυνατοτήτων», η χώρα έχασε περί τα 400 δισ. δραχμές. Η αντιπολίτευση ομιλεί ακόμη περί «αλλαγών», με την έννοια ότι η κυβέρνηση, για τη συγκρότηση του ποσού των 19-20 δισ. ECU περιέλαβε 600 εκατ. ECU από το Γεωργικό Ταμείο (που ήταν από πέρσι δεσμευμένα) και ότι συνυπολόγισε ένα 4,5% περίπου από την αναμενόμενη ανατίμηση του ECU στην περίοδο 1994-99.

ΑΝ ΕΡΓΟ της αντιπολίτευσης είναι αυτός ο τόπος, αυτός ο λαός, να μη νιώσει ποτέ χαρά, τότε, για την απώλεια των 400 δισ. δραχμών, θα πρέπει να αναρτήσουμε μεσιότητες σημαίες. Κατά τα άλλα, γεγονός παραμένει ότι, ύστερα από μια μάχη είκοσι ωρών, στις Βρυξέλλες, έκλεισε ο προπαρασκευαστικός κύκλος για το νέο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, που θα συμβάλει, αποφασιστικά, στη σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τους όρους του Μάαστριχτ. Συνολικά, και κατά τις εκτιμήσεις του συναδέλφου Κ. Κέκη, η Ελλάδα θα εισπράξει, από την ΕΟΚ, κατά την περίοδο 1994-1999, ποσό 17-18 δισ. ECU (από τα τρία διαρθρωτικά ταμεία και το Ταμείο Συνοχής) συν 600 εκατομμύρια ECU επιπλέον από το Ταμείο Εγγυήσεων (FEOGA). Αν στα ποσά αυτά προστεθούν και όσα θα εισπράξει φέτος η Ελλάδα από τα διαρθρωτικά ταμεία, τότε, το σύνολο των κοινοτικών εκταμιεύσεων για την περίοδο 1993-99 θα κυμανθεί από 19-20 δισ. ECU

συν τα 600 εκατομμύρια του Ταμείου Εγγυήσεων.

ΚΟΙΝΗ ΕΥΧΗ: Άντε και σε καλή μεριά. Και επειδή οι ρομαντικοί δεν λείπουν, κάποιοι υπέμνησαν ότι το «τραμ της Αθήνας –το όνειρο του αξέχαστου Τρίτση– θα κινηθεί, ως «τμήμα του προγράμματος ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας», βάσει του δεύτερου πακέτου Ντελόρ. Ο δήμαρχος κ. Λ. Κουρής, μάλιστα, έδωσε καλεπτομέρειες: Το έργο εντάσσεται με προϋπολογισμό 30 δισεκατομμύρια δραχμές.

ΑΛΛΑ Ο ΙΟΥΝΙΟΣ είναι «ο μήνας σκληρός», πρωτίστως για την Κύπρο. Και βέβαια μετρήσαμε –και φέτος– τα χρόνια που κύλησαν από την τουρκική εισβολή. Και, βέβαια ξαναθυμηθήκαμε εκείνο το «Δεν ξεχνώ» και δώσαμε πάλι όρκους ότι «δεν θα δεχθούμε τετελεσμένα» κ.λπ. Αλλά η τουρκική κατοχή κρατά αισίως 19 χρόνια. Και ακόμα δεν χαράξαμε ενιαία στρατηγική για την Κύπρο. Και ακόμα δεν μπορέσαμε να συγκροτήσουμε ένα μέτωπο ενότητας, ούτε στην Κύπρο ούτε στην Ελλάδα. (Στη Λευκωσία ειδικότερα, κάποιοι αρχηγοί κομμάτων έκριναν πως έπρεπε ν' αποκλεισθεί ο πρώην πρόεδρος Γ. Βασιλείου από το εθνικό συμβούλιο, προφανώς για να προωθηθεί η εθνική μας υπόθεση... αποτελεσματικότερα!).

ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ βρέθηκε, τις μέρες αυτές και ο αρχηγός της Πολιτικής Άνοιξης κ. Α. Σαμαράς, ανταποκρινόμενος σε πρόσκληση του αρχηγού του ΔΗΚΟ κ. Σπ. Κυπριανού. Και το μεν πολιτικό στίγμα του κ. Κυπριανού είναι γνωστό – ανήκει στην «κεντροδεξιά». Να υποθέσουμε ότι και η εαρινή «επίθεση» του κ. Σαμαρά, κάπου εκεί κατοικε δρεύει; Αλλά το θέμα βρίσκεται αλλού: Ο κ. Σαμαράς για μια ακόμα φορά ενεφανίσθη κριτής του εθνισμού όλων μας! «Ως τότε» είπε, «ο ελληνισμός θα υποχωρεί στον καθ' μικροσκοπικό Γκλιγκόρφ ή Αλβανό Μπερίσα, με αποτέλεσμα ο κάθε ισχνότερο Ντεμιρέλ να βρίσκει απέναντί του έναν υποχωρητικό συνομιλητή». Όσο για τη σημερινή κυβέρνηση της Ελλάδας, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μια κυβέρνηση ενδοτισμοί και ηττοπάθειας. (Ερώτηση: Πιστεύει, άραγε, κ. Σαμαράς ότι με ομιλίες του είδους αυτο «αναπτερώνει το ηθικό των αδελφών μα Κυπρίων»; Πιστεύει ότι ανακαλύπτονται συνεχώς «προαιώνιους εχθρούς» στα βόρεια σύνορά μας, προωθεί την κυπριακή υπόθεση, αλλά και τον επιδιαιτητικό σταθεροποιητικό ρόλο της Ελλάδας στη Βαλκάνια;).

ΠΕΡΑ ΑΠΟ την επίσκεψη Σαμαρά, το Κυπριακό βρίσκεται αυτή τη στιγμή –μετά τη παραίτηση Ντενκτάς από τη θέση το συνομιλητή– σε οριακό σημείο. Και όσο και αν θα μπορούσε κανείς να δεχθεί ως νέο σημείο εκκίνησης την προώθηση των «μικρών οικοδόμησης εμπιστοσύνης», με τη προσωρινή παράκαμψη της ουσίας του Κυπριακού, τίποτε δεν πείθει ότι υπάρχει, απ

έλληνοκυπριακής πλευράς, στοιχειώδης συναίνεση στη διαδικασία αυτή. (Ήδη οι κ. Σπ. Κυπριανού και Β. Λυσαρίδης κατηγορούν τον πρόεδρο κ. Γλ. Κληρίδη ότι, στις συνομιλίες της Νέας Υόρκης απεδέχθη τη διαδικασία αυτή, χωρίς να ενημερώσει, προηγουμένως, τα κυπριακά πολιτικά κόμματα). Από την άλλη, η πρόταση του κ. Κληρίδη στον Ζακ Ντελόρ για την τοποθέτηση «παρατηρητή» της Κοινότητας στις συνομιλίες της Νέας Υόρκης, φαίνεται ότι σκοπιάζει στη γραφειοκρατία – αν όχι στην απροθυμία – και της Κοινότητας και των Ηνωμένων Εθνών. Κατά την Κοινότητα, το αίτημα θα πρέπει να υποβληθεί από το γενικό γραμματέα του ΟΗΕ – εφόσον, βέβαια, το αποδεχθεί! – στην «Κομισιόν», η οποία, με τη σειρά της, θα το μελετήσει για ν' αποφανθεί σχετικά.

ΩΣΤΟΣΟ, ΑΝ επιβεβαιώνεται ένα νέο στοιχείο – που οι στήλες αυτές το επισήμαναν από καιρό – είναι η νέα τακτική που φαίνεται να υιοθετεί τώρα η Άγκυρα, μετά το θάνατο του Τουργκούτ Οζάλ. Η τακτική έγκειται στην εγκατάλειψη, από τουρκικής πλευράς, της ιδέας της «ομοσπονδίας» και στην αναζήτηση «μεταβατικής λύσης» μεταξύ δύο ανεξαρτήτων κρατών. Τη «φιλοσοφία» αυτή ανέπτυξε πολύ παραστατικά ο πρωθυπουργός του Ατίλα Μπουλέντ Ετζεβίτ (στη συνέντευξή του στον ανταποκριτή της «Καθημερινής» και του «ANTENNA» Άλκη Κούρκουλα) τονίζοντας ότι «οι ομοσπονδίες έπαψαν να είναι όσο πολύτιμες ήταν στο παρελθόν», ότι «δεν μπορεί να αμφισβητείται

πλέον η ύπαρξη δύο ανεξαρτήτων κρατών στο νησί» και – συνεπώς – ό,τι απομένει είναι η διαπραγμάτευση των δύο αυτών ανεξαρτήτων χωρών, για την επίτευξη – αν κριθεί αμοιβαία επιθυμητό – μιας «συννομοσπονδίας»!

ΚΑΤΩ ΑΠΟ τα δεδομένα αυτά, η κινητικότητα, η πίεση για την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, προβάλλει, αυτή τη στιγμή, ως ουσιαστική διέξοδος. Και, φυσικά, η συνεχής υπόμνηση ότι το Κυπριακό παραμένει υπόθεση επιδρομής και εισβολής σε ανεξάρτητη ευρωπαϊκή χώρα, μέλος των Ηνωμένων Εθνών.

ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ Ιούλιο, όμως, αποκαταστάθηκε και η δημοκρατία στην Ελλάδα. Και αύριο, στο Προεδρικό Μέγαρο, θα τιμηθεί, όπως κάθε χρόνο – η επέτειος. Φυσικά τα πολιτικά κόμματα θα εκδώσουν ανακοινώσεις. Και, φυσικά, τα κόμματα της αντιπολίτευσης θα πλειοδοτήσουν, μεταξύ τους, στην εξεύρεση επιθετικών προσδιορισμών, προκειμένου να χαρακτηρίσουν την κυβέρνηση – η οποία είναι «μειοδοτική», «ανίκανη», «παράλυτη» κ.ά. – ενώ, από την πλευρά της η κυβέρνηση θα ανταποδώσει τα ίσα, βάζοντας στο ίδιο τσουβάλι, ΠΑΣΟΚ, Αριστερά, συνδικάτα, αποκρατικοποιήσεις, ΟΤΕ, ΔΕΗ, μαζί με τη δήλωση ότι οι εκλογές θα γίνουν την άνοιξη του 1994!

ΕΙΝΑΙ ΚΑΝΕΙΣ που λέει ότι δημοκρατία ίσον ανοχή, συναίνεση, προάσπιση ανθρωπίνων αξιών, κριτική πέρα από το σάλαγο της δημαγωγίας και του λαϊκισμού;

ΑΝΤΗΝΩΡ

Π Ο Ι Η Σ Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

WALLACE STEVENS: *Γιά την ποιητική αλήθεια*
(Μετάφραση: Κατερίνα Σχούβ)

ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ: *Ποιήματα*

PAUL CLAUDEL: *Τό ποίημα και τό νερό*
(Μετάφραση: Θανάση Χατζόπουλος)

DYLAN THOMAS: *Σημειώσεις για την τέχνη της ποίησης*
(Μετάφραση: Βαγγέλης Κατσηβασιλείου)

ΔΗΜΗΤΡΑ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ: *Ποιήματα*

TADEUSZ MICIŃSKI:

Τέσσερα ποιήματα από τη «Σκωτική των άσπεριών»
(Μετάφραση: Δημήτρης Χαλιβαράκης)

JOHN ASHBURY: *Αυτόπροσωπογραφία σε καρτό κάτοπτρο*
(Μετάφραση: Χάρης Εξαφανός)

ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ: *Ποιήματα*

ΕΤΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ:

Γιά τον σύγχρονο ελληνικό ελεύθερο στίχο

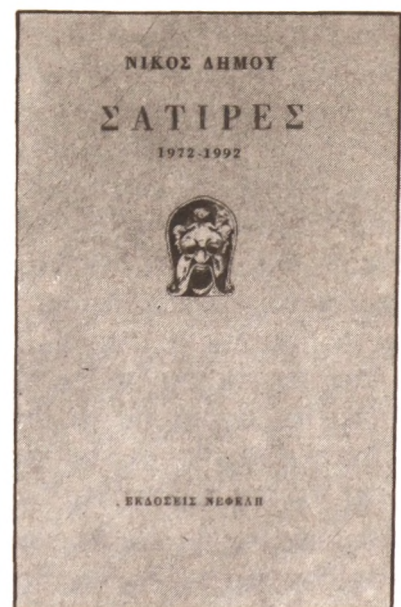
MARIA KYRTZAKH: *Ποιήματα*

NICOLAS BOILEAU: *Ή ποιητική τέχνη*
(Μετάφραση: Στρατής Πασχάλης)

1

Γραφτείτε
συνδρομητές
στο **αντί**

Μόλις κυκλοφόρησε

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
'Ασκληπείου 6, 'Αθήνα 106 80
Τηλ. 3607744 - 3639962

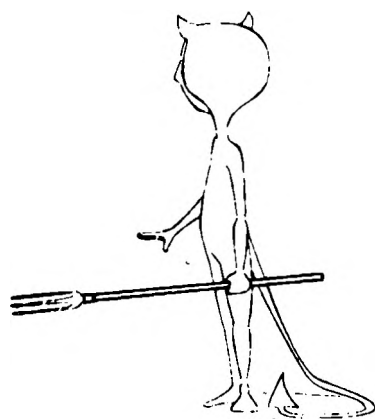
**Δεν ξεχνώ
αλλά δεν θυμάμαι
τι να μην ξεχνώ**

Η 19η επέτειος της κυπριακής τραγωδίας «εορτάστηκε» και φέτος με διάφορες «εικόνες» και πολλά «λόγια».

Όλα αυτά είναι πάμφωχα και ρητορικά για να δώσουν το πλήρες νόημα των γεγονότων εκείνων, για να διδάξουν τις σημερινές γενιές και τους ανεπίδεκτους μαθήσεως πολιτικούς μας.

Και προπαντός είναι φτωχά για να μας υποδείξουν τι πρέπει ακριβώς να συγκρατήσει η ιστορική μας μνήμη και γιατί: Γι' αυτό ξεχνούμε την επομένη. Και δεν θυμόμαστε τι δεν πρέπει να ξεχνούμε.

B.K.

Οι «Φιλελεύθεροι»

Αυτή η κυβέρνηση έχει, στην καλύτερη των περιπτώσεων, 7 μήνες ζωή. Και στενεύοντας ο χρόνος, ένας και μόνον «συντονισμός» υπάρχει: αυτός για την πώληση των μεγάλων «φιλέτων» της δημόσιας οικονομίας.

Μπροστά σ' αυτό το «καθήκον» η παράταξη των «φιλελεύθερων» επιστρατεύει όλα τα τεχνάσματα που μπορεί να επινοήσει ο δολιότερος και θεσμικά παρελκυστικότερος τους.

Εκτός της διαδικασίας όμως, είναι και η ουσία: εδώ επίσης οι φιλελεύθεροι πράγματι, δείχνουν τι εννοούν με τους όρους εκσυγχρονισμό και ανταγωνισμό: στο νομοσχέδιο περί ιδιωτικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο κατέθεσε ο κ. Μάνος τις ημέρες αυτές (ο κ. Μητσοτάκης, βλέπετε, πιέζεται από τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει και επανέρχεται δριμύτερος), προβλέπεται ότι οι τιμές υποχρεωτικής αγοράς από τη ΔΕΗ του ιδιωτικά παραγόμενου ρεύματος θα καθορίζονται εξαρχής – με προσαυξήσεις, ρήτρες κ.τλ. – και για 25 χρόνια!

Αν υπολογίσουμε και τα όσα αποκαλυπτικά περί τριτοκοσμικής κυβερνητικής πολιτικής στον τομέα των αποκρατικοποιήσεων έφερε στη δημοσιότητα το Βήμα της 18-7-93, μιλάμε, επιεικώς, για ξεπούλημα αχρειωδέστατου αποικιοκρατικού χαρακτήρα, που οδηγεί μεγάλες ομάδες στα όρια της φτώχειας. Δεν χρειάζεται να πούμε προς τα πού μετατοπίζεται ο έτσι περισεύων πλούτος...

X.K.

Η άνωθεν ανομία

Γιατί ο κ. Κατσιγιάννης έχει τάξει ως μείζονα στόχο της πολιτείας του τη νομιμοποίηση της αυθαιρεσίας με παράνομες διαδικασίες; Γιατί τσιμεντοποιεί τα δάση και προσφέρει νόμιμη κάλυψη στους εμπρηστές; Γιατί συμπεριφέρεται με κουτοπονηριά και «μαγκιά» απέναντι στο Συμβούλιο της Επικρατείας;

Δεν πιστεύουμε ότι αυτά γίνονται από τον υφυπουργό ΠΕΧΩΔΕ επειδή εκτελεί, χωρίς να νοιάζεται αν είναι παράνομος, την πολιτική παροχών που σιγά-σιγά αρχίζει να εφαρμόζει η κυβέρνηση Μητσοτάκης. Ούτε συμπεριφέρεται κατ' αυτό τον τρόπο επειδή όλη η κυβέρνησή του έχει παρόμοια συμπεριφορά. Ούτε και λειτουργεί συντεχνιακά, υποτασσόμενος στους κανόνες και την ηθική του συναφίου του.

Η συμπεριφορά του αρβανίτη πολιτικού θα μπορούσε να παραπέμπει σε κάτι βαθύτερο και πιο μακροπρόθεσμο. Ο κ. Κατσιγιάννης συνοψίζει και ενεργοποιεί προς την κατεύθυνση των κέντρων λήψης αποφάσεων ανομικές μορφές δράσης του κοινωνικού ιστού, οι οποίες συνδράμουν επιλογές ικανοποίησης υλικών αναγκών που δεν μπορούν να διεκπεραιωθούν μέσα στις κανονιστικές προδιαγραφές του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου. Και απ' αυτήν ακριβώς την άποψη, η πολιτική Κατσιγιάννη ενορχηστρώνει άνωθεν την ανομία, επενδύοντάς την εξουσιαστικά και, το κυριότερο, απλώνει ένα πέπλο ανηθικότητας πάνω από την ιδέα της εκπροσώπησης των συμφερόντων σε κοινοβουλευτικό καθεστώς.

X.K.

ΜΕΣΑΖΟΝΤΕΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Η επανατοποθέτηση του κ. Σταθιά στην ηγεσία της Αεροπορίας, μετά την ακύρωση από το ΣτΕ της αντίστοιχης τοποθέτησής του προ δύο μισι ετών, έγινε μέσα από ένα όργιο συνεδριάσεων του ΚΥΣΕΑ, τεσσάρων το αριθμό μέσα σε ένα 24ωρο – κάθε συνεδρίαση και μια διαφορετική απόφαση!

Η «κατοχύρωση» των «φίλων» ιδιωτών που ενδιαφέρονται για την ιδιωτικοποίηση μεγάλων επιχειρήσεων του δημόσιου τομέα γίνεται από τον κ. Μάνο με δικολαβίστικη προσφυγή σε νομοθετικό διάταγμα του 1951 ή με κουτοπόνηρες ρυθμίσεις – σφήνα σε άλλα νομοσχέδια!

Τα δύο παραδείγματα έχουν ένα κοινό στοιχείο: προκειμένου να εξυπηρετηθούν διάφοροι μεγάλοι πελάτες της Ν.Δ. και του στενού «περιβάλλοντος», η κυβέρνηση αυταπατάει σε «σλάλομ» πάνω στους θεσμούς και με ήδη σπασμένα τα πόδια της, αφού εικόνα που δίνει ο κ. Μητσοτάκης είναι μιόπως-όπως κατακερματισμένη διαχείριση των ασυμπίεστων συμφερόντων διαφόρων ημετέρων. Και αυτά όλα γίνονται στο όνομα του εκσυγχρονισμού και με ύβρεις κατά την αντιπολίτευση, ότι έχει μείνει στον «αντικρισμό» και στην «καθυστερήση».

Αυτά λένε στον κυβερνητικό εκπρόσωπο να μεταφέρει στους δημοσιογράφους.

Λέει π.χ. για την αντίδραση της αντιπολίτευσης στις ιδιωτικοποιήσεις μεγάλων δημοσίων επιχειρήσεων ότι συμπορεύεται με τη «μεγάλα κατεστημένα συμφέροντα των προμηθευτών» ή ότι αποδύεται σε «εκστρατεία άθλιας παραπληροφόρησης», και δεν μπορεί τίποτε να πει για την παραπληροφόρηση με την οποία ο αρχηγός του κ. Μητσοτάκη προσπαθεί να συγκαλύψει την εξυπηρέτηση του «φίλου» του κ. Κυρατσάκη.

Λέει ο εκπρόσωπος της κυβέρνησης ότι αντιπολίτευση θέλει τη διαιώνιση των κομματικά επιλεγμένων αργομισθών στους δημόσιους οργανισμούς και δείχνει έτσι ποσοστά κακά μαθήματα προπαγάνδας πήρε αφού δεν μπορεί να δικαιολογήσει ταυτόχρονα μια «απλή» πράξη της κυβέρνησης: ότι αφού «πέταξε» τη δύστροπη διοίκηση της ΔΕΗ, αύξησε τις αποδοχές των νέων εκλεκτών της από 75.000 και 150.000 δραχ. το μήνα σε 2.000.000!

Και πολλά άλλα τέτοια, ευτράπελα. Μόνο, βεβαίως, που κατορθώνει η κυβέρνηση με αυτή τη σπασμωδική συμπεριφορά κακότεχνης προπαγάνδας και προώθησης των «ιδίων» συμφερόντων είναι να δείχνει την έκταση της κρίσης της στην κοινή γνώμη κυρίαρχο γνώρισμα τη συνταγή «τώ που προλαβαίνουμε, όσα προλαβαίνουμε και όπως τα προλαβαίνουμε». Πραγματικά αθλιότητα, πολιτική και ηθική.

X.

ΟΜΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΣΑΜΑΡΑ

Στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού *Σπίγκελ* υπάρχει εκτενής αναφορά στο «φαινόμενο Σαμαρά». Εκτός της εκτίμησης ότι η «Πολιτική Άνοιξη» θα έχει σοβαρές αρνητικές συνέπειες για τη Ν.Δ., υπάρχει και η πληροφορία για την υποστήριξη την οποία παρέχουν εφοπλιστές και βιομήχανοι στο νέο κόμμα.

Το αντίθετο θα ήταν, για πλείστους όσους λόγους, περιεργο. Ήδη ο τέως ΥΠΕΞ φέζεται να έχει αρκούντως πιεσθεί, ώστε, πιστός στις επαγγελίες του περί ήθους και διαφάνειας, να δώσει στη δημοσιότητα «κατάλογο» με ονόματα των ισχυρών παραγόντων, στο εσωτερικό της χώρας, οι οποίοι συνδράμουν οικονομικά την προσπάθειά του για «υπέρβαση». Λέγεται πως ο κ. Σαμαράς συνάντησε τη σθεναρή άρνηση των συνδρομητών του να δημοσιοποιηθεί η στήριξη την οποία παρέχουν στην «Π.Α.» και έτσι το κοινό δεν έχει πληροφορίες ακόμη για ποιοι είναι οι προτιμώντες τον «νεαρό» έναντι των «γηρασμένων».

Όμως στην αμερικανική ομογένεια τα ήθη και τα έθιμα είναι διαφορετικά. Μπορούν τα πάντα στην πολιτική να απομυθοποιούνται με τη γνωστή αντίληψη που βλέπει την πολιτική ως ευθεία, σχεδόν, προέκταση των διαφορών ομάδων που λειτουργούν στην ιδιωτική, οικονομική σφαίρα. Έτσι, οι πληροφορίες για τους ισχυρούς του «κύκλου Σαμαρά» στην Αμερική, που δημοσιεύθηκαν στην *Πρωινή* της Ν. Υόρκης (φ. 1.7.93), είναι αρκούντως πλούσιες και μάλλον ηλεγμένες.

Στο σχετικό άρθρο του Απ. Ζουπανιώτη (σ. 21-22) υπάρχει ένα «άλμπουμ» προσώπων με δύναμη και επιρροή στο αμερικανικό establishment και γνωστή θητεία σε πολιτικά αξιώματα και ρόλους της ομογένειας. Πρώτος ανάμεσα σε αυτούς είναι ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος ο οποίος παρουσιάζεται και ως πνευματικός πατήρ του Α. Σαμαρά. Έπονται ο πρόεδρος της ΑΧΕΠΑ Άντριου Άθηνς («έμπιστος» του Ιακώβου), ο οποίος, όταν επισκέφθηκε την Αθήνα, «επικεφαλής του Ελληνοαμερικανικού και Αμερικανοεβραϊκού Λόμπι», δεν στάθηκε δυνατόν να συναντήσει τον κ. Μητσοτάκη. Γιατί; Διότι, κατά το δημοσίευμα της *Πρωινής*, ο αρχηγός της Ν.Δ. έκανε «αντίποινα» στον Ιάκωβο επειδή αυτός του διαβίβασε «πρόσφατα» τις απόψεις του περί Σαμαρά.

Στο «άλμπουμ» των ισχυρών φιλοσαμαρικών της ομογένειας υπάρχουν και μεγαλοεπιχειρηματίες: Άντζελο Τσακόπουλος, πρόεδρος της Επιτροπής των Ελληνοαμερικανών υποστηρικτών του Μπιλ Κλίντον στις πρόσφατες εκλογές· Τζορτζ Πάντος, αντιπρόεδρος της αυτοκινητοβιομηχανίας Τζενεραλ Μότορς· Δημήτρης Λοδόσης, αντιπρόεδρος της αυτοκινητοβιομηχανίας Κράισλερ· ο Ελληνο-Καναδός ισχυρός επιχειρηματίας στον τομέα φρούτων και λαχανικών Βασίλης Κατσαμπάνης και ο επιχειρηματίας και πρώην πρόεδρος της ισχυρής στην ομογένεια «Παμμαεσηνιακής Ομοσπονδίας» Τάσος Κοκκαλιάρης. Ο κατάλογος κλείνει με τον πρόεδρο του Εθνικού Συμβουλίου των ελληνοαμερικανικών οργανώσεων Θεόδωρο Σπυρόπουλο.

Ο κύκλος αυτός φέρεται να έχει υποσχεθεί στον κ. Σαμαρά ότι θα τον βοηθήσει «τόσο με χρήματα όσο και με πολιτικές διασυνδέσεις στην αμερικανική και στην канаδική κυβέρνηση», κυρίως στον τομέα της βελτίωσης της εικόνας του κ. Σαμαρά, ενώ έχει ήδη ξεκινήσει «εκστρατεία συλλογής χρημάτων για το νέο κόμμα».

Καλό θα ήταν, λοιπόν, να πληροφορηθούμε επιτέλους, με έναν ανάλογα ευθύ και μεστό τρόπο, τις ομάδες πίεσης που σε διάφορους χώρους εντός Ελλάδας έχουν ήδη καταθέσει στον κ. Σαμαρά έμπρακτες αποδείξεις της πρόθεσής τους να τον στηρίξουν, ή έστω να στηρίξουν και αυτόν. Διότι έχουν λεχθεί ήδη αρκετά και ο χρόνος ελέγχου της διαφάνειας και του νέου ήθους της υπέρβασης έχει αρχίσει να μετράει αντίστροφα για την «Π.Α.» που απέχει πολύ από το να αποτελεί απλώς και μόνον ένα «δημιούργημα» των media.

Χ.Κ.

ΚΙ ΑΛΛΗ ΝΙΚΗ

«Ευχαριστημένος» ο κ. Παπακωνσταντίνου από την απόφαση της Κοινότητας για την κατανομή των πόρων του πακέτου Ντελόρ II στις τέσσερις «χώρες συνοχής». Και ο κ. Μαγγίνας θεωρεί «πλήρη εθνική νίκη» την απόφαση αυτή, την οποία μεταφράζει σε 19-20 δις ECU για την Ελλάδα κατά την περίοδο 1993-1999.

Και απάντησε ο ΣΥΝ· λέγοντας ότι η κυβέρνηση κάνει συνειδητή παραποίηση της πραγματικότητας, παραπλάνηση του ελληνικού λαού και ταχυδακτυλουργικές προσθαφαιρέσεις, αφού ο εκπρόσωπος της κυβέρνησης υπολογίζει ποσά του πακέτου Ντελόρ I στο πακέτο II.

Ε! δεν θά 'ναι και η πρώτη, ούτε η τελευταία φορά που η κυβέρνηση συμπεριφέρεται σαν πονηρός μπακάλης που κοιτάει να κοροϊδέψει την πελατεία του. Είναι μάλλον εύλογη η οργίλη αντίδραση του ΣΥΝ, αν σκεφτεί κανείς ότι ο κ. Μητσοτάκης, επειγόμενος να εισπράξει όσο το δυνατόν γρηγορότερα τις προεκλογικές «πρώτες δόσεις».

Γ.Μ.

Μη ρωτάς,
μη μιλάς

Μετά από 6 μήνες αναταραχής ο πρόεδρος Κλίντον ανακοίνωσε την περασμένη εβδομάδα τη νέα πολιτική της κυβέρνησής του απέναντι στο θέμα των ομοφυλοφίλων στο στρατό. Ο Κλίντον αποκάλυψε την πολιτική του «έντιμο συμβιβασμό» και η πολιτική αυτή συνίσταται στην ανοχή εφόσον δεν εκδηλώνεται «πάσα η πρόθεση» εμπλοκής σε ομοφυλοφιλικές πράξεις. Η ρύθμιση αυτή βέβαια δεν ανταποκρίνεται πλήρως στις προεκλογικές του υποσχέσεις –η κοινότητα αυτή έχει μεγάλη εκλογική βαρύτητα– και δεν είναι βέβαιο αν θα τερατίσει τη διαμάχη. Πρόκειται για ρυθμίσεις που θα ισχύσουν από 1 Οκτωβρίου, καρπό διαπραγματεύσεων μεταξύ του υπουργού Αμύνης Άσκιν και του Μικτού Γενικού Επιτελείου. Κι όπως συμβαίνει σ' όλες τις περιπτώσεις συμβιβασμού, οι ρυθμίσεις αυτές είναι ανοιχτές σε πολλές ερμηνείες και η αποτελεσματικότητά τους, καθώς και η εξυπηρέτηση του στόχου που επιδιώκουν, θα κριθούν στην πράξη. Ας σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 κάπου 17.000 ομοφυλόφιλοι εκδιώχθηκαν από τις τάξεις του στρατού.

Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις οι νεοσύλλεκτοι θα ερωτώνται αν είναι ομοφυλόφιλοι κι όσοι είναι δεν θα πρέπει να το δείχνουν με τη συμπεριφορά τους. Δύσκολα και πολύπλοκα πράγματα. Αλλά τουλάχιστον συζητιούνται στο φως της ημέρας.

Οι ρυθμίσεις αυτές δείχνουν και κάτι άλλο.

Το πόση σημασία έχουν πλέον αποκτήσει στην αμερικανική πολιτική ζωή οι διάφορες «μειονότητες» με τα αιτήματά τους που κανείς πολιτικός δεν μπορεί πλέον να τα αγνοεί τη στιγμή που εκφράζονται πολιτικά κατά οργανωμένο, συλλογικό και διεκδικητικό τρόπο.

Αποτελεί βέβαια συναφές θέμα αν ο κατακερματισμός αυτός των συμφερόντων οδηγεί ή όχι στην αποσύνθεση της πολιτικής λειτουργίας και τελικά του συστήματος που αποστερείται από γενικότερες ενοποιητικές και συνθετικές ιδιότητες που κρατούν σε κάποια συνοχή το κοινωνικό και πολιτικό σώμα. Πρόκειται για μια μεγάλη συζήτηση καιρίας σημασίας που μαίνεται στην Αμερική.

Δ.Ε.

Σε μια κοινωνία όπου η κακογουστιά είναι διάχυτη παντού, η επιστροφή στους Κλασσικούς είναι μια πράξη πνευματικής εξυγίανσης γι' αυτό και ο Μοντεσκιέ ή ο Βολταίρος εύλογα αναδεικνύονται σε επαναστατικές μορφές... Σε μια κοινωνία όπου ο οιοσδήποτε πιστεύει ότι μπορεί να γίνει συγγραφέας και όπου κανείς πια δεν ξέρει να διαβάσει, το μικρότερο απόσπασμα από ένα βιβλίο του Πασκάλ ή του Μπαλζάκ δίνει την αίσθηση του ιλίγγου... Οι νέες γενιές ανακαλύπτουν τους Κλασσικούς με έκπληξη. Κανείς δεν τους μίλησε ποτέ γι' αυτούς. Με κανέναν δεν μπορούν να συζητήσουν γι' αυτούς. Η χυδαιότητα και η έλλειψη ήθους είναι σήμερα τόσο πολύ διαδεδομένες, τόσο προκλητικά παρούσες, ώστε ένας νέος με ενδιαφέροντα θα πείσει με τα μούτρα σε οποιοδήποτε κλασσικό έργο, αν μη τι άλλο για να «αναπνεύσει»... Η εποχή του αντιεμπορεύματος ξεκινά. Είναι το μέλλον...

PH. SOLLERS (LE MONDE 25/06/93)

ΟΙ ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ

ΤΩΡΑ ΚΑΙ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ... ΕΚΕΙ!

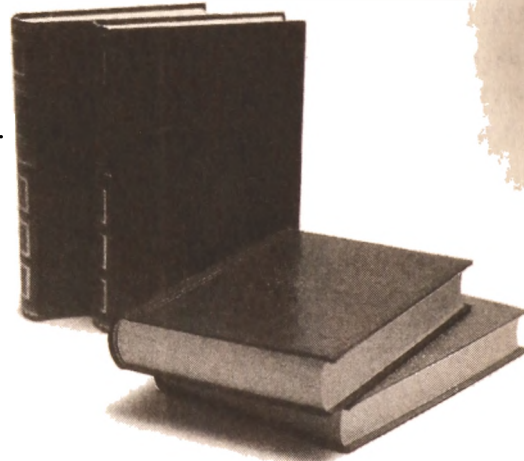
- Ανακαλύψτε τώρα την ασύγκριτη γοητεία των ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

- Κάντε μια επένδυση σε σταθερές αξίες.
- Δημιουργείστε με ελάχιστη δαπάνη τη Κλασσική Βιβλιοθήκη σας.

Έγκυρες μεταφράσεις, σύγχρονη γλώσσα, σεβασμός του πρωτότυπου.

Κάθε έργο κυκλοφορεί σε δύο εκδόσεις:

- Έκδοση περιπτερού (απλή βιβλιοδεσία)
- Έκδοση βιβλιοπωλείου (πολυτελής βιβλιοδεσία)

ΚΑΘΕ 1η ΤΟΥ ΜΗΝΑ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΠΤΕΡΑ ΚΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Δ Ω Ρ Ε Α Ν

ΜΑΖΙ ΜΕ ΚΑΘΕ ΒΙΒΛΙΟ Η ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ,
ΜΕ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΣΠΑΝΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Printa

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Λομβάρδου 31-35, 114 73 Αθήνα, Τηλ.: 64 29 409, 64 21 051, FAX: 64 11 597

Ο καθένας για τον εαυτό του κι ο Θεός εναντίον όλων

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ στροφή σημειώθηκε στο εκκλησιαστικό με την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου την περασμένη Τετάρτη να αναστείλει την ποινική δίωξη, την οποία η Εισαγγελία είχε ασκήσει εναντίον του Αρχιεπισκόπου και άλλων Αρχιερέων. Πράξη «επιβεβλημένη από τα πράγματα» για τον «κατευνασμό των πνευμάτων» όταν μόλις προ ημερών η κυβέρνηση έnipτε τας χείρας της για τα όσα φοβερά αναστάτωσαν την Εκκλησία της Ελλάδος.

ΑΠΟ ΟΛΗ αυτή την υπόθεση, που δεν έχει ακόμη λήξει, διαταράχτηκαν σοβαρά οι σχέσεις πολιτείας και εκκλησίας.

Ακούστηκαν φοβερά πράγματα και δόθηκε μια άθλια εικόνα της Εκκλησίας λόγω της διαπάλης για την εξουσία που γίνεται στους κόλπους της μ' όλα τα μέσα των κοινών θνητών και θεραπόντων της εγκόσμιας πολιτικής.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ η πρώτη φορά που επέρχεται σύγκρουση στις σχέσεις Εκκλησίας και Κράτους, ούτε είναι άγνωστες στο ευρύ, πλέον, κοινό οι διαμάχες μεταξύ των αγίων πατέρων και ποιμένων του χριστιανικού ποιμνίου. Πρόκειται για ένα θέμα που δεν πρόκειται δέδαια να βρει τη λύση του ενόσω επιβάλλεται και μάλιστα δια συνταγματικών διατάξεων η αναγκαστική συμβίωση Πολιτείας και Εκκλησίας. Ο πλήρης διαχωρισμός Εκκλησίας και Κράτους αποτελεί το φάρμακο για τη θεραπεία μιας νοσηρής κατάστασης που βλάπτει και την Εκκλησία και το Κράτος. Έτσι ούτε η Εκκλησία, που ως θεσμός δεν μπορεί δέδαια να είναι υπεράνω των νόμων της χώρας, θα μπορεί να επικαλείται τις παρεμβάσεις της Πολιτείας στα του οίκου της ως

άλλοθι για να τον έχει σε συνεχή αταξία ούτε η Πολιτεία θα νίπτει υποκριτικά τας χείρας της. Κάθε σφαίρα πρέπει να έχει την αυτονομία και τα σύνορά της, οι δε επιρροές που αμοιβαία ασκούνται, θα έχουν να κάνουν απλώς με τον ανταγωνισμό στο χώρο της ιδεολογίας, όχι με τη θεσμική κάλυψη και το φοβερό μπερδέμα που υπάρχει.

ΑΛΛΑ ΔΕΝ είδαμε κανένα κόμμα, πέραν της ρητορείας, να υποβάλει συγκεκριμένες προτάσεις για το διαχωρισμό αυτό, τη στιγμή μάλιστα που μελετάται αναθεώρηση του Συντάγματος.

ΚΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΗ πλευρά, Πολιτεία και Εκκλησία, παρά τις ενίοτε συγκρούσεις τους, χρειάζονται ακόμη η μια την άλλη για να καθοδηγούν το ανυποψίαστο ποιμνιο που ζυμωμένο μέσα σε μια παράδοση αδυνατεί να κατανοήσει το πόσο αναγκαίο είναι σήμερα ένα τέτοιο δήμα διαχωρισμού. Αλλά οι διάφοροι «εκσυγχρονιστές» του πολιτικού και κομματικού συστήματος περί άλλα τυρβάζουν. Μέχρι την επόμενη κρίση.

• **ΤΟ ΑΝΤΙ**, επιθυμώντας να φωτίσει όσο δυνατόν την κρίση στην Εκκλησία, φιλοξενεί σήμερα δύο κείμενα. Το πρώτο, γραμμένο από ειδικό συνεργάτη, επιχειρεί την ανάλυση της κρίσης από νομική σκοπιά. Το δεύτερο, του συνεργάτη μας στην Ιταλία Ανδρέα Παναγόπουλου, αναφέρεται στην αναδιοργάνωση σε πολιτικό επίπεδο της Καθολικής Εκκλησίας και τους λόγους για τους οποίους βαθαίνει το χάσμα ανάμεσα σε αυτήν και στο ποιμνιο της, αλλά και ανάμεσα σε καθολικισμό και ορθοδοξία.

Το χρονικό μιας εκτέλεσης

Άρθρο Ειδικού Συνεργάτη

Η αναταραχή που προκλήθηκε αίφνης στα εκκλησιαστικά πράγματα έχει δημιουργήσει πλήθος συγχύσεων και αποριών. Η αναταραχή αυτή προκλήθηκε δέβαια από την ενεργοποίηση των παραεκκλησιαστικών οργανώσεων που με μοχλό τον Γ. Παλαιοκρασσά πέρασαν στη Βουλή μια «ανύποπτη τροπολογία».

Το ANTI ζήτησε από Ειδικό Συνεργάτη τα στοιχεία αυτού του νομικο-κανονικού ζητήματος, ο οποίος μας παραχώρησε το άρθρο που ακολουθεί. Οι προβλέψεις πάντως είναι ότι ο επόμενος μήνας εκτός του καύσωνος, των λουτρών του λαού και των ενδεχόμενων πολιτικών εξελίξεων, θα κυριαρχηθεί και από τη συνέχιση του εκκλησιαστικού ζητήματος.

Στη θερινή περίοδο των πυρκαγιών άναψε και φούντωσε πρόσφατα και η αδόκητη φωτιά του εκκλησιαστικού ζητήματος, που δυστυχώς φαίνεται ότι δεν ελέγχεται ή είναι ίσως πολύ δύσκολο να τεθεί υπό έλεγχο. Πολλά λέγονται και γράφονται για τα αίτια και τις διαστάσεις της φωτιάς αυτής, ζητούνται επειγόντως πυροσβέστες και φυσικά αναζητούνται οι... εμπρηστές!

Τα Dramatis Personal, δηλαδή οι τρεις «δικαιωθέντες» μητροπολίτες κ.κ. **Θεολόγος, Νικόδημος και Κωνσταντίνος** που διεκδικούν αντίστοιχα τις μητροπόλεις της Λάρισας, Αττικής και Φαναριοφρασαίων, καθώς και οι συνήγοροι και οι υποστηρικτές τους διαλαλούν Urbi et Orbi την πολλαπλή δικαστική νίκη τους. Επικαλούνται πολλές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας που τους «εδικαίωσαν», αφού ακύρωσαν την έκπτωσή τους και τους αναγνώρισαν «νόμιμους εν ενεργεία μητροπολίτες» των μητροπόλεων τους, ζητούν δε να επανεγκατασταθούν στους θρόνους τους που έσπευσαν να καταλάβουν ο πρώτος και ο δεύτερος, απειλεί δε να καταλάβει ο τρίτος σε εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Διαμαρτύρονται για τον άδικο διωγμό τους που συνεχίζεται παράνομα, αφού η Εκκλησία αρνείται να εφαρμόσει τις δικαστικές αποφάσεις, και παραπονούνται ότι ενώ είναι «κανονικότατοι» αρχιερείς, η Εκκλησία τους θεωρεί μολαταύτα αντικανονικούς παραβλέποντας ότι ακυρώθηκε η έκπτωσή τους...

Είναι άραγε έτσι τα πράγματα; Υπάρχει άδικος διωγμός και παράνομη άρνηση συμμόρφωσης στις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας; Πώς έφθασαν τα πράγματα στην επικίνδυνη αυτή περιπλοκή;

Για να κατανοηθούν τα ζητήματα και για να υπάρξει απάντηση στα ερωτήματα αυτά, πρέπει να παρουσιασθεί αμερόληπτα το χρονικό της έκπτωσης και της αποκατάστασης, καθώς

και η περιπετειώδης δικαστική διεκδίκηση των τριών Μητροπόλεων.

Έτσι, από τα πεπραγμένα, από τις δηλώσεις και τις ενέργειες των αντιμαχομένων, καθώς και από τις δικαστικές αποφάσεις, φαίνεται ότι το όλο δράμα εξελίχθηκε σε τρεις πράξεις...

ΠΡΑΞΗ ΠΡΩΤΗ είναι η έκπτωση των λεγόμενων «ιερωνυμικών» αρχιερέων και η περιπέτεια της δικαστικής «αποκατάστασής» τους. Είναι γνωστό ότι κατά και μετά την κατάρρευση του χουντικού κράτους, εκδόθηκαν δύο Συντακτικές Πράξεις (υπ' αριθμούς 3/74 και 7/74) για την αποκατάσταση της «κανονικής τάξης» στην Εκκλησία. Η νέα Σύνοδος της Ιεραρχίας, που αποκλήθηκε «αποκεκαθαρμένη» και έχει τη δικαιοδοσία της κάθαρσης της εκκλησιαστικής ανωμαλίας, τον Ιούλιο του 1974 προέβη στην έκπτωση των λεγόμενων «ιερωνυμικών» μητροπολιτών, που δεν κρίθηκαν αποκαταστατέοι, μεταξύ δε των εκπτώτων ήταν και οι παραπάνω τρεις μητροπολίτες που κρίθηκαν αντικανονικοί, επειδή είχαν εκλεγεί από την «αριστίνδην» Σύνοδο του **Ιερώλυμου**, ήτοι από αντικανονική σύνοδο αντικανονικά προεδρευόμενη. Στους έκπτωτους ιεράρχες η τότε νομοθεσία, με συνταγματική κάλυψη, δεν επέτρεψε την προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας, με αποτέλεσμα να απομακρυνθούν έκτοτε οι έκπτωτοι από τους θρόνους τους, διατηρήσαντες, όμως, τον επισκοπικό βαθμό τους.

Μετά παρέλευση αρκετών, ετών με την επέκταση της αποκαταστατικής νομοθεσίας της Μεταπολίτευσης για όλους τους απολυθέντες και τους εξαναγκασθέντες σε παραίτηση υπαλλήλους του Δημοσίου και των Ν.Π.Δ.Δ., οι έκπτωτοι αρχιερείς προσέφυγαν στο Συμβούλιο της Επικρατείας με αιτήσεις ακυρώσεως κατά της πράξης της έκπτωσής τους, πλην όμως κατά την εκδίκαση των υποθέσεών τους έγινε αντιληπτό από τις σχετικές εισηγήσεις ότι θα έπρεπε να απορριφθούν οι αιτήσεις αυτές ως

απαράδεκτες, επειδή οι αιτούντες αρχιερείς είναι θρησκευτικοί λειτουργοί που δεν έχουν ιδιότητα υπαλλήλων.

Στο σημείο αυτό οι ενδιαφερόμενοι αρχιερείς ζήτησαν και πέτυχαν την αναβολή της δίκης, φαίνεται δε ότι ακολούθως φρόντισαν να τροποποιηθεί η σχετική διάταξη που εμπόδιζε την προσφυγή τους.

Το έργο αυτό ανέλαβε και έφερε στο άψεσθής εις πέρας ο βουλευτής Κυκλάδων κ. **Ιωάννης Παλαιοκρασσάς**, ο οποίος, ως υπουργός των Οικονομικών, με τροπολογία σε άσχετο νομοσχέδιο εισηγήθηκε και πέτυχε το ποθούμενο με την επέκταση της διάταξης και «για τα όργανα διοικήσεως των Ν.Π.Δ.Δ.» (άρθρο 12, Ν. 1877/90), προκειμένου να διορθωθούν αδικίες της Δικτατορίας. Λέγεται, μάλιστα, χωρίς να διαψευσθεί μέχρι σήμερα, ότι, κατά την ψήφιση της τροπολογίας αυτής, καθυσάχασε τους συναδέλφους του και τον πρωθυπουργό ότι πρόκειται για ορισμένους... γεωπόρους!

Με τη νομοθετική αυτή επέμβαση η δίκη στο Συμβούλιο της Επικρατείας είχε ευνοϊκό αποτέλεσμα για τους αιτούντες αρχιερείς, αφού κρίθηκε πλέον παραδεκτή η προσφυγή τους στην οργάνωση διοικήσεως των μητροπόλεων τους και ακυρώθηκε η έκπτωση, επειδή δεν είχαν κληθεί προηγουμένως σε απολογία, δηλαδή για παράλειψη ουσιώδους τύπου. Εννοείται ότι η «φωτογραφική» αυτή διάταξη προκάλεσε τις εύλογες διαμαρτυρίες όχι μόνο της Εκκλησίας και της αντιπολίτευσης κατά του Αρχιτέκτονα της τροποποίησης του νόμου, που επικρίθηκε ως «οργανωτικός», πνευματικό τέκνο του Ιερώλυμου και ανάθεμα των παρεκκλησιαστικών σωμάτων. Όμως το αποτέλεσμα ήταν η δικαστική ακύρωση της έκπτωσης (αποφάσεις του Σ.τ.Ε. υπ' αριθμόν 3791-3804 του 1990).

ΠΡΑΞΗ ΔΕΥΤΕΡΗ είναι η εφαρμογή της ακυρωτικής απόφασης και οι δίκες που έγιναν για τη «συμμόρφωση» της Εκκλησίας. Καθώς είναι γνωστό, η συμμόρφωση της διοικήσεως στις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας εξαρτάται από το λόγο της ακύρωσης της πράξης. Όταν το δικαστήριο ακυρώνει τη πράξη για παράλειψη ουσιώδους τύπου, τότε διοίκηση προς συμμόρφωσή της μέσα σε εύλογο χρόνο επαναλαμβάνει την ακυρωθείσα πράξη με τήρηση του ουσιώδους τύπου που είχε παραλειφθεί. Αν λ.χ. ακυρώθηκε το διάταγμα της αποστρατείας ενός αξιωματικού για κακή σύνθεση του υπηρεσιακού συμβουλίου, τότε η διοίκηση επαναλαμβάνει την κρίση του αξιωματικού από Υπηρεσιακό Συμβούλιο με τη νόμιμη σύνθεση που υπέδειξε το δικαστήριο.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η ακυρωτική αι-

Έντονες και πολύωρες ήταν οι αψιμαχίες των «αγίων πατέρων» κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της Ιεράς Συνόδου, για τους τρεις Μητροπολίτες.

φαση του Σ.τ.Ε. δεν «δικαίωσε» τους τρεις αρχιερείς, αφού δεν έκρινε την ουσία της έκπτωσής τους, δηλαδή την αντικανονικότητά τους, αλλά ακύρωσε την έκπτωση για τον τυπικό λόγο και ελλείπει προηγούμενης ακρόασης. Η Εκκλησία, που είναι ο αποδέκτης της ακυρωτικής απόφασης, έπρεπε να «συμμορφωθεί», υπό την έννοια της επανάληψης της εκπτωτικής διαδικασίας και κρίσεως με τήρηση του «ουσιώδους τύπου» που είχε παραλειφθεί, δηλαδή με την κλήση σε απολογία και την ακρόαση των αρχιερέων αυτών εφαρμόζουσα προς τούτο το αρχικό νομικό και πραγματικό καθεστώς. Όταν μάλιστα διατυπώθηκαν αντιρρήσεις για τον τρόπο της «συμμόρφωσης», ανακοινώθηκε διά του Τύπου σχετική γνωμοδότηση του καθηγητή κ. Φ. Βεγλερή που με ακλόνητη τεκμηρίωση υπέδειξε αυτή ακριβώς την ενέργεια για την οφειλόμενη συμμόρφωση της Εκκλησίας προς το δεδικασμένο της ακυρωτικής απόφασης.

Η Ιεραρχία της Εκκλησίας, που αποτελείται από το σύνολο των εν ενεργεία μητροπολιτών, όταν συγκλήθηκε για την αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού τον Μάιο 1991 προτίμησε, αντί να επαναλάβει τη διαδικασία της έκπτωσης με την κλήση σε απολογία του αρχιερέα κ.λπ., να προβεί σε μια ευρύτερη ρύθμιση του όλου ζητήματος κατ' εφαρμογή της εκκλησιαστικής οικονομίας με τη δημιουργία νέων προσωρινών και προσωποπαγών μητροπόλεων στις οποίες θα τοποθετούντο οι έκπτωτοι αρχιερείς, αφού θα

δήλωναν αποδοχή και θα υπήρχε έτσι η κανονική αναγνώριση και αποκατάστασή τους. Η διαλλακτική ρύθμιση αυτή κρίθηκε επιβεβλημένη ενόψει του μακρού χρόνου που είχε μεσολαβήσει και των μεταβολών των πραγματικών συνθηκών, θεωρήθηκε ότι οικονομεί τα πράγματα κατά το καλώς εννοούμενο συμφέρον όλων και προπαντός της Εκκλησίας, οπωσδήποτε δε περιείχε την αποκατάσταση της κανονικής τάξης, αλλά και την εν ευρεία έννοια συμμόρφωση προς την απόφαση του Σ.τ.Ε.

Και εδώ ακριβώς δημιουργήθηκε η εμπλοκή. Διότι η «νομοκρατούσα» πολιτεία έσπευσε αμέσως με τη Νομοθετική Εξουσία της να καλύψει την επιλογή που έκανε η Εκκλησία για να ρυθμίσει κατ' οικονομίαν το ζήτημα των εκπτωτών αρχιερέων και με το άρθρο 12 του Ν. 1591/91 ίδρυσε «κατ' άκραν εκκλησιαστικήν οικονομίαν» (έτσι λέει και ο νόμος) τις νέες προσωρινές προσωποπαγείς μητροπόλεις που είχε προτείνει η Εκκλησία για την αποκαταστατική τοποθέτηση των εκπτωτών αρχιερέων. Έτσι, με τον νόμο αυτόν η Πολιτεία κάλυψε νομοθετικά την ευρύτερη ρύθμιση του ζητήματος που έκανε η Εκκλησία κατ' οικονομίαν, αντί να επαναλάβει τη διαδικασία της έκπτωσης, άρα έμμεσα πλην σαφώς η Πολιτεία δέχθηκε ότι η ευρύτερη αυτή ρύθμιση ήταν και η συμμόρφωση προς το ακυρωτικό δεδικασμένο του Σ.τ.Ε.

Παρά ταύτα, όμως, η «νομοκρατούσα» πάντοτε Πολιτεία επανέρχεται στο ζήτημα αυτό με τη Δικαστική Εξουσία της αυτή τη φορά και εξαφορμής πολλών και διαφόρων προσφυγών των ενδιαφερομένων δεν θεωρεί την παραπάνω ευρύτερη ρύθμιση του ζητήματος και συμμόρφωση με αποτέλεσμα να ακυρώσει τις πράξεις της Εκκλησίας που έγιναν στο πλαίσιο της ρύθμισης αυτής ως αντίθετες προς το αρχικό ακυρωτικό δεδικασμένο. Έτσι το Σ.τ.Ε. ακύρωσε διαδοχικά το διορισμό του αρχιερατικού Επιτροπών και έπειτα του Έξαρχου για τη μητρόπολη της Λάρισας, τέλος δε και την πράξη της διαθεσιμότητας του κ. Θεολόγου που είχε αποφασισθεί από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο (κατά το άρθρο 34 του Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας), πάντοτε με το αιτιολογικό ότι μετά την ακύρωση της έκπτωσης οι αρχιερείς αυτοί ήταν αυτοδικαίως οι «νόμμοι εν ενεργεία μητροπολίτες» και δεν μπορούσαν να εμποδισθούν στην άσκηση των καθηκόντων τους με οποιοδήποτε μέτρο που δεν προβλέπεται από το νόμο «ως δυνάμενο να ληφθεί κατά μητροπολίτου εν ενεργεία». Με τη νομολογία αυτή οι ενδιαφερόμενοι θεώρησαν ότι είχαν αποκατασταθεί αυτοδικαίως στους θρόνους τους και ότι κανείς δεν μπορούσε να τους εμποδίσει την άσκηση των καθηκόντων και, για το λόγο αυτό, ενήργησαν και τις καταλήψεις των μητροπόλεων με την υποστήριξη μάλιστα της εισαγγελικής και της αστυνομικής αρχής!

Έτσι, η νομοκρατούσα Πολιτεία με το ένα χέρι βόηθησε την Εκκλησία να ρυθμίσει τα του οίκου της με τη νομοθετική κάλυψη της κατ' οικονομίαν λύσεως και με το άλλο χέρι έπληξε την Εκκλησία με τη δικαστική ανατροπή της ρύθμισης αυτής από το Σ.τ.Ε. που αξίωσε την αυτοδίκαιη αποκατάσταση των έκπτωτων στους αρχικούς θρόνους τους. Το κράτος δηλαδή δέχθηκε τη λύση που πρότεινε η Εκκλησία με τα νομοθετικά του όργανα και την ανέτρεψε με τα δικαστικά του όργανα...

Από την πλευρά της η Εκκλησία διαμαρτύρεται ότι παραβλέπεται η κανονική δικαιοδοσία της και ότι παραβιάζεται το αυτοδιοικητό της, αφού με μόνη την κρατική εξουσία επίσκοποι «ούτε καθίστανται ούτε αποκαθίστανται»! Επομένως, έπρεπε και πρέπει μετά την αρχική ακυρωτική απόφαση να αποκατασταθούν και εκκλησιαστικά οι αρχιερείς αυτοί που εξακολουθούν να είναι αντικανονικοί για να ασκήσουν καθήκοντα και εξουσίες μητροπολίτη εν ενεργεία. Σημειωτέον ότι το Σ.τ.Ε. στην απόφασή του θεωρεί τους αρχιερείς αυτούς ως «νόμμοι εν ενεργεία μητροπολίτες», αλλά δεν τους χαρακτηρίζει ως κανονικούς και δεν ασχολείται με την κανονικότητά τους. Αυτό είναι εύλογο, αφού το Σ.τ.Ε. δεν έχει δικαιοδοσία να κρίνει την κανονικότητα των αρχιερέων αυτών, διότι η δικαιοδοσία αυτή ανήκει από το Σύνταγμα στην Ιεραρχία της Εκκλησίας αποκλειστικά και μόνο. Για το λόγο αυτόν υποστηρίζεται ότι το Σ.τ.Ε. με την αρχική ακυρωτική απόφασή του δεν έθιξε ούτε μπορούσε να θίξει την εκπεφρασμένη κρίση της Ιεραρχίας της Εκκλησίας για την αντικανονικότητα των ιερωνυμικών αρχιερέων, που δεν τους θεώρησε αποκαταστατέους. Το δικαστήριο δεν έθιξε την κρίση αυτή, αλλά απλώς και μόνον επειδή οι

έκπτωτοι δεν είχαν κληθεί σε απολογία ακύρωσε την απόφαση κατά το ληφθέν σε βάρος τους διοικητικό μέτρο της έκπτωσης από το μητροπολιτικό θρόνο τους και με την έννοια ότι θα πρέπει να επαναληφεί η σχετική διαδικασία με τηρήση του παραλειφθέντος ουσιώδους τύπου της προηγούμενης ακροάσεώς τους. Δεν υπήρξε επομένως δικαστική «δικαίωση» ούτε αποκατάσταση της κανονικότητας από το δικαστήριο. Υποστηρίζεται ακόμα ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί μετέωρη η κανονικότητα των αρχιερέων αυτών μετά την αρχική ακυρωτική απόφαση, αφού το δικαστήριο δεν έθιξε ούτε μπορούσε να θίξει το ζήτημα της κανονικότητας που ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία της Ιεραρχίας της Εκκλησίας, πράγμα που σημαίνει ότι και μετά την ακυρωτική απόφαση παραμένει άθικτη, άρα είναι δεδομένη, η αντικανονικότητα των αρχιερέων αυτών.

νικότητα των αρχιερέων αυτών.

Παραπονείται, λοιπόν, η Εκκλησία ότι το Σ.τ.Ε. παρέβλεψε την εκκλησιαστική (κανονική) πλευρά του ζητήματος και διαμαρτύρεται έντονα ότι κακώς δεν θεωρήθηκε συμμόρφωση η ευρύτερη ρύθμιση που έγινε κατ'οικονομίαν και την οποία η Πολιτεία ναι μεν εκύρωσε με το νόμο της, αλλά ακύρωσε με το δικαστήριο και με αποτέλεσμα το αδιέξοδο.

Τις πταίει; Πώς θα διαλυθεί η εμπλοκή αυτή; Συνταγματολόγοι και κανονολόγοι καλούνται να λύσουν το σταυρικό αυτό πρόβλημα. Ίσως οι πολιτικοκράτες να προτάξουν το σεβασμό του δεδικασμένου που προκύπτει και από την ολομέλεια του Σ.τ.Ε. (απόφαση 1028/11-6-93) ακόμα και από τον νομοθέτη, το βέβαιο όμως είναι ότι οι κανονολόγοι θα επιμείνουν ότι η δικαστική «αποκατάσταση» είναι δώρον άδωρον χωρίς την εκκλησιαστική (κανονική) αποκατάσταση, την οποία όμως αρνείται η Εκκλησία για τις αρχικές μητροπόλεις (διότι εκεί έχει δικασθεί το ποίμνιο) και την δέχεται μόνο κατ'οικονομίαν στις νέες προσωρινές και προσωποπαγείς μητροπόλεις «προς μείζον της Εκκλησίας όφελος».

Το αδιέξοδο, λοιπόν, προκύπτει από την παραδοχή της δικαστικής εξουσίας ότι συμμόρφωση της Εκκλησίας στο δεδικασμένο είναι μόνον η εκκλησιαστική αποκατάσταση στις αρχικές μητροπόλεις, η δε οικονομούσα λύση των νέων μητροπόλεων παρά τη νομοθετική κάλυψη της δεν αποτελεί συμμόρφωση.

Ακριβώς το ότι το Σ.τ.Ε. δεν δέχθηκε την ευρύτερη ρύθμιση ως ευρύτερη συμμόρφωση αποτελεί, κατά την Εκκλησία, το δικαστικό σφάλμα που επέφερε την περιπλοκή. Το ανώτατο δικαστήριο, με την επιμονή του να θεωρεί συμμόρφωση μόνο την εκκλησιαστική αποκατάσταση στις αρχικές μητροπόλεις «παραθεωρώντας -κατά την Εκκλησία- την κανονική πλευρά του ζητήματος», προκάλεσε το ανεφάρμοστο της δικαστικής απόφασης και το αδιέξοδο.

Η Ιεραρχία, που είναι ο αποφασιστικός φορέας της κανονικής εξουσίας, επιμένει στην κατ'οικονομίαν ρύθμιση (μάλιστα με την πρόσφατη μεγάλη πλειοψηφία), στην οποία προχωρεί με κίνδυνο να ακυρωθούν και πάλι δικαστικά οι αποφάσεις της για κακή συγκρότησή της, δηλαδή λόγω της μη συμμόρφωσής της να συμπεριλάβει τους «δικασθέντας», αλλά μη αποκατασταθέντας εκκλησιαστικά αρχιερείς...

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ είναι χωρίς άλλο το Day after! Η συνειδητοποίηση της ανωμαλίας και η κυφορία μιας κάποιας λύσης προς άρση της σύγκρουσης. Το πρώτο έγινε πρόσφατα με τον γηραιό, αλλά θαρραλέο αρχιεπίσκοπο, που έκανε τη μεγάλη άρνηση (Il gran rifiuto με τα λόγια του ποιητή) να υποταχθεί στη δικαστική εξουσία της Πολιτείας απεμπολώντας την κανονική δικαιοδοσία και το αυτοδιοίκητο της Εκκλησίας, για να ακυρωθεί αμέσως η πανορθόδοξη εξέγερση με τις διαμαρτυρίες όλων των κεφαλών της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το δεύτερο επιχειρείται με την απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της 13ης Ιουλίου και κυρίως με την απόφαση της Ιεραρχίας στις 17 Ιουλίου, που δέχθηκε (με μεγάλη πλειοψηφία 48 ψήφων σε σύνολο 66 παρόντων μητροπολιτών) την κατ'οικονομίαν αποκατάσταση με τοποθέτηση

των τριών αρχιερέων στις συγκεκριμένες νέες μητροπόλεις Νέων Λιοσίων, Αμαλιάδος και Δομοκού αντίστοιχα.

Η Πολιτεία παρά την αρχική διακήρυξη της κυβέρνησης για την απαρέγκλιτο εφαρμογή των αποφάσεων του Σ.τ.Ε. υποχώρησε με την αναστολή της ποινικής δίωξης κατά των αρχιεπισκόπων και των 32 μητροπολιτών και με αισιόδοξες υπουργικές δηλώσεις ότι διαφαίνεται μια κάποια λύση. Επειδή όμως το δεδικασμένο μετά την απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε. δεν μεταβάλλεται ούτε μπορεί να τροποποιηθεί ή να καταργηθεί με νεότερο νόμο, έπεται ότι η ειρήνη ή ο πόλεμος εξαρτώνται από τους τρεις Ιεράρχες! Αν δεχθούν τις τοποθετήσεις και στις νέες μητροπόλεις, εξοικονομείται και εξομαλύνεται η κατάσταση. Αν δεν αποδεχθούν τις τοποθετήσεις κάνοντας και αυτοί με τη σειρά τους... il gran rifiuto, τότε... lasciate ogni speranza, αφού η σύγκρουση Εκκλησίας και Πολιτείας είναι αναπόφευκτη και έχει ήδη προαναγγελθεί.

Δεν θα υπάρξουν νικητές! Διαφαίνεται ότι η Ιεραρχία θα θεωρήσει απείθαρχα τέκνα και τους τρεις αρχιερείς και πιθανόν θα τους κηρύξει σχισματικούς για να τους θέσει εκτός του σώματος της Εκκλησίας (κάτι που δεν έχει ακόμη γίνει για τους Παλαιοσημερολογίτες). Από την άλλη πλευρά, θα υπάρξουν χωρίς άλλο νέες προσφυγές στα δικαστήρια για να ακυρωθούν και πάλι ως παράνομες οι νέες πράξεις της Εκκλησίας. Το νέο δεδικασμένο πάλι δεν μπορεί να το δεχθεί η Εκκλησία για να διαφυλάξει την, κατά τους ιερούς κανόνες, κανονική εξουσία και το αυτοδιοίκητό της, με αποτέλεσμα τον φαύλο κύκλο και τον αλληλοτραυματισμό Εκκλησίας και Πολιτείας.

Όφελος δεν θα έχουν οι τρεις αρχιερείς προσωπικά, που αντί αποκαταστάσεως θα αποδειχθεί ότι είναι το υπομόχλιο της απειρίγραπτης αυτής αναστάτωσης, θα έχουν όμως όφελος οι μοχλοί της αναστάτωσης αυτής που είναι οι γνωστές παρεκκλησιαστικές οργανώσεις. Θα δρέψουν «το προσδοκώμενο κέρδος κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων ίδια δε λόγω των ληφθέντων προπαρασκευαστικών μέτρων...».

Αυτές δεν βλέπουν ότι είναι Πύρρεια η νίκη του διότι αποβλέπουν πάντοτε στο καλό της οργάνωσης και όχι της Εκκλησίας.

Όφελος θα έχουν, τέλος, και οι θιασώτες χωρισμού της Εκκλησίας από την Πολιτεία, που δεν μπορεί να θεωρηθεί αποκρουστέα, αλλά δεν είναι του παρόντος, αφού χρειάζεται, εκτός άλλων, να τροποποιηθούν τα άρθρα 3 και 13 του Συντάγματος για να καταργηθεί το ισχύον σύστημα της νομοκρατούσης Πολιτείας.

Οι νέες πραγματικότητες και η συγκυρία από τις αδόκητες και γοργές μεταβολές των κρατών της Βαλκανικής και της Ανατολικής Ευρώπης επιβάλλουν περισσότερο από άλλοτε την αρμονική συνεργασία Εκκλησίας και Πολιτείας για την αξιοποίηση της συγκυρίας αυτής. Και ασφαλώς εκείνο που διευκολύνει περισσότερα τη συνεργασία αυτή είναι η χαλαρότερη εφαρμογή του συστήματος της νομοκρατούσης Πολιτείας με την εκλογίκευση της εκκλησιαστικής νομοθεσίας για τη διαφύλαξη και την προστασία των κανονικών δικαιωμάτων και την αυτοδιοίκηση της Εκκλησίας.

Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Θεωρία της Αξίας Ζητήματα ιδεολογίας

Της Σύνταξης: Πολιτικά παράσιτα σε ασκήσεις συνδυαστικής (θεωρία των παιγνίων και πολιτική της φυσικής επιλογής)

Γιώργος Σταμάτης: Με το σύστημα TURNKEY ή με το σύστημα B.O.O.T. η κατασκευή και η λειτουργία της μονάδας του Λαυρίου;

Isaac Rubin: Αφηρημένη εργασία και αξία στο σύστημα του Μαξ

Σταύρος Μαυρουδέας: Ο Ι.Ι. Rubin και η συνεισφορά του στη Μαξιστική Πολιτική Οικονομία

Δημήτρης Δημητούλης: Η θεώρηση της δημοκρατίας στη σοσιαλδημοκρατική παράδοση της Β' Διεθνούς

Colette Capitan και Colette Guillaumin: Η κοινωνική κατασκευή των φύλων και η έννοια του πολιτικού

Άκης Γαβριηλίδης: Απόψεις για το δίκαιο και την κοινωνία στο αμερικάνικο αστυνομικό μυθιστόρημα

Σταύρος Δερμιτζάκης: Βιβλιοκριτική για το βιβλίο του Θ. Σακελλαρόπουλου: «Προβληματικές επιχειρήσεις, κράτος και κοινωνικά συμφέροντα στη δεκαετία του '80»

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1993 44

Πολιτικές αψιμαχίες κάτω από τα ράσα

του Αργύρη Παναγόπουλου

Ο διάβολος συνεχίζει να απεργάζεται εμπόδια στο δρόμο που οδηγεί στην ενότητα των χριστιανών, όπως ισχυρίζονται ο Πάπας και ο Βαρθολομαίος. Η Διεθνής της Ορθοδοξίας φαίνεται ότι αναλαμβάνει το ρόλο του δικηγόρου του. Και οι δύο, θεός και διάβολος, έχουν να αντιμετωπίσουν έναν αδυσώπητο ένορκο που παραμονεύει στην περιφέρεια των πόλεων: το τέμπλο του καταναλωτισμού.

Η ανακωχή ανάμεσα στην Καθολική και ένα μεγάλο τμήμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που επιτεύχθηκε χάρη στην υπομονετική δουλειά των θρησκευτικών διπλωματικών ιεραρχιών, δέχθηκε ένα ισχυρό πλήγμα από την πολιτική και εκκλησιαστική συνάθροιση της Ορμυλίας.

Ενάμιση χρόνο μετά τη «Σύναξη της Ορθοδοξίας» στην Κωνσταντινούπολη, ο ορθόδοξος κλήρος βρίσκεται διασκορπισμένος σε μια πληθώρα εθνικών και εθνικιστικών εκκλησιών που τον απομακρύνουν από μια ρεαλιστική ενωτική αντιμετώπιση της κατάστασης.

Από τη μεριά της η Καθολική Εκκλησία συνεχίζει να δέχεται συνεχώς νέα πλήγματα τόσο στην Ευρώπη, και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, όσο και στη Λατινική και Βόρειο Αμερική. Οι συνεχείς ταξιδιωτικές περιπλανήσεις του Πολωνού Πάπα, διαμορφωμένες στην περίοδο του ψυχρού πολέμου, δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την έλλειψη μιας νέας στρατηγικής για την Καθολική Εκκλησία. Ακόμη και στην Ιταλία ο καθολικός κόσμος αδυνατεί να παρέμβει στην καθημερινή κοινωνική και γεω-πολιτική κατάσταση της χώρας.

Η εποχή που ο Πάπας σχεδίαζε την ανατροπή των ανατολικών καθεστώτων με τον **Ρήνγκαν** φαίνεται ότι αποτελεί μακρινό παρελθόν. Σήμερα ο ίδιος Πάπας διάλεξε τη σύγκρουσή του με τον **Κλίντον** καταγγέλλοντας τους βαρβαρισμούς των Αμερικανών στη Σομαλία.

Στα Βαλκάνια, μετά την αρχική υποστήριξη άνευ όρων προς την Κροατία και τη Σλοβενία, η Καθολική Εκκλησία μεταβάλλεται σε φύλακα άγγελο των μουσουλμάνων της Βοσνίας με την πεποίθηση ότι ένα ταξίδι του Πάπα στο Σεράγεβο θα μπορούσε να επιφέρει μια ειρήνη διαρκείας. Κατά την επίσκεψη του **Ιζεμπέκοβιτς** στο Βατικανό, στις 11/6, αποφασίστηκε η αποστολή ενός πρέσβη του Πάπα στο Σεράγεβο με σκοπό να προετοιμάσει το ταξίδι του Πάπα στην πόλη.

Ίσως σε αυτή την κατεύθυνση αποβλέπουν και οι πρόσφατες επισκέψεις δύο ηγετικών στελεχών της CARITAS και της PAX CHRISTI στο Βελιγράδι, όπου παρευρισκόμενοι στις εργασίες της Ιεράς Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Σερβίας πρότειναν και μια συνάντηση ανάμεσα στον Πάπα και τον Σέρβο πατριάρχη **Παύλο** στο τέλος του Αυγούστου. Οι προτάσεις των καθολικών για την κοινή δράση των δύο Εκκλησιών για την αντιμετώπιση των

«Απελευθερώστε τους ελληνορθόδοξους»!

προσφύγων θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως δελεαστική πρόταση για τη σερβική Εκκλησία προκειμένου να απαλύνει τον διεθνή αποκλεισμό που υφίσταται η νέα Γιουγκοσλαβία.

Το Βατικανό έχει προβλήματα

Οι σχέσεις ανάμεσα στην Καθολική Εκκλησία της Κροατίας και το

Βατικανό φαίνεται ότι περνούν κάποια κρίση εξαιτίας της απροκάλυπτης εθνικιστικής πολιτικής της κροατικής θρησκευτικής ιεραρχίας που δεν μπορεί να καλύπτεται πια διεθνώς μετά την επιθετική πολιτική της κροατικής κυβέρνησης.

Στην Αλβανία, παρά το ότι η Καθολική Εκκλησία επιχειρεί μια σοβαρή προσπάθεια εδραίωσής της, εγκαινιάζοντας καθολικά σχολεία, όπως στο Δυρράχιο, ιερατικές καθολικές σχολές, όπως στο Σκούταρι, και σχολές νοσοκόμων, όπως στα Τίρανα, δεν δίστασε έστω και με κάποια επιφυλακτικότητα να κατηγορήσει την αλβανική κυβέρνηση ως υπεύθυνη, λόγω της απέλασης του ορθόδοξου κληρικού, για την απέλαση των Αλβανών από την Ελλάδα. Δεν είναι τυχαία η ευαισθησία στον τίτλο της εφημερίδας των καθολικών επισκόπων *Αβενίρε* (1/7): «Απελευθερώστε τους ελληνορθόδοξους».

Η απόφαση όμως του ρωσικού Κοινοβουλίου, που περιορίζει σοβαρά τις θρησκευτικές ελευθερίες των Ρώσων, τασσόμενο εναντίον των μη παραδοσιακών θρησκειών, δηλαδή υπέρ της ορθόδοξίας, και η στάση του πατριάρχη της Μόσχας **Αλέξιου II** που μπλόκαρε ακόμη και την εκλογή του νέου πατριάρχη της αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ουκρανίας **Βλαδίμηρου** της Νεάπολης και την παραμονή στην ιεραρχία της Εκκλησίας της Ουκρανίας του **Φιλάρετου** από το Κίεβο, ο οποίος είχε διωχθεί πέρσι από τον πατριάρχη της Μόσχας Αλέξιο II, δυσκολεύει τα πράγματα. Στην Ουκρανία, τη Ρουμανία και τη Σλοβενία δοκιμάζεται η συνοχή της ανακωχής ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες.

Ξεπερνώντας τις συμφωνίες της Γενεύης του Μαρτίου του 1992, που είχαν κλειστεί χάρη στη συμβιβαστική πολιτική κάποιων τομέων της καθολικής Εκκλησίας και αφορούσαν στην τοποθέτηση καθολικών κληρικών στη Ρωσία και στον Λίβανο, ξεπεράστηκε το *casus belli* ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες.

Η πολιτική και θρησκευτική πρόκληση της ελληνικής, της ρωσικής, της ρουμανικής, της σερβικής, της βουλγαρικής και των άλλων Εκκλησιών που παραβρέθηκαν στην «Ορθόδοξη Διεθνή», όπως χαρακτηρίστηκε από τους Καθολικούς, αποτελεί μια πρωτοβουλία που έχει απώτερο σκοπό τη δημιουργία ενός παρεμφερούς προς τη χριστιανοδημοκρατία πολιτικού σχηματισμού, και μάλιστα σε μια περίοδο όπου τα χριστιανοδημοκρατικά κόμματα περνούν από μια σκληρή δοκιμασία.

Απάθεια για τα επουράνια προβλήματα

Η αποτυχία της κοινωνίας των μαζών, όπως διαμορφώθηκε με τη δημιουργία των πολιτικών κομμάτων και των συνδικάτων από τα μέσα του περασμένου αιώνα, φαίνεται ότι δέχεται ανεπανόρθωτα πλήγματα. Οι ιδεολογικοί φορείς που κατόρθωσαν να συσπειρώνουν μεγάλες ανθρώπινες μάζες, μεταξύ των οποίων και οι Εκκλησίες, συρρικνώνονται μπροστά στην ισοπέδωση των προηγούμενων αξιών και προτύπων.

Η Καθολική Εκκλησία, πολύ πιο εξελιγμένη από τις μυστικιστικές ορθόδοξες Εκκλησίες, έχει επισημάνει από καιρό αυτή την κατάσταση. Ουσιαστικά η πρόκληση που έχουν να αντιμετωπίσουν οι Εκκλησίες, μπροστά στην τρίτη χιλιετηρίδα, αφορά στη δυνατότητα διατήρησης της επαφής τους με τις μάζες μέσα στις νέες συνθήκες.

Οι θρησκευτικοί συμβολισμοί και οι τελετουργίες, όπως και οι κομματικοί και πολιτικοί, έχουν αντικατασταθεί από έναν αχαλίνωτο καταναλωτισμό, που αναγνωρίζει ως νέο τέμπλο το χώρο των μεγάλων πολυκαταστημάτων, όπου οι πιστοί καταναλωτές ακολουθούν με τον ίδιο ρυθμό και την ίδια επαναληπτική διαδικασία το μυστήριο. Ακόμη και οι πρόσφατες πολεμικές συγκρούσεις διακατέχονται από την έξαρση προς τη βαρβαρότητα των νεοφιλελεύθερων ιδανικών, όπου ο καθένας προτείνει την ατομική του ευημερία, σε αντίθεση με κάποια προγενέστερα μοντέλα συμπεριφοράς.

Τόσο στις δυτικές χώρες όσο και στις πρώην ανατολικές, οι κληρικοί διαμαρτύρονται για την απάθεια με την οποία αντιμετωπίζει ο κόσμος τα... επουράνια προβλήματα.

Η Καθολική Εκκλησία εδώ και χρόνια προσπαθεί να αντιμετωπί-

σει αυτή την κατάσταση. Με πολλούς και διάφορους τρόπους προσπαθεί να επιτύχει την ενότητα των πιστών, ακόμη και ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκείες, κάτω από τη δική της πολιτική κυριαρχία. Δεν είναι τυχαία η έκφραση *καθολικο-κομμουνιστές*, που έχει δοθεί σε μερικά τμήματα του καθολικού κόσμου τα οποία συνεργάζονται με ριζοσπαστικούς τομείς της Αριστεράς στην προσπάθειά να οικοδομήσουν νέες ηθικές αξίες για τις κοινωνίες του μεταβιομηχανικού καπιταλισμού.

Ίσως οι Εκκλησίες αποτελούν τους τελευταίους πόλους μιας ιδιαίτερης οργάνωσης της κοινωνίας που τείνει να εκλείψει.

Η σημερινή καθολική ηγεσία, που συσπειρώνεται γύρω από τον Πολωνό Πάπα, έχει ήδη αποδείξει τα όριά της. Η κατάσταση της υγείας του σημερινού Πάπα άφησε προς στιγμήν ανοικτή την προοπτική κάποιων διαφορετικών αναζητήσεων από τις καθολικές ιεραρχίες. Η επιλογή του Πάπα **Βουτύλα** αποδείχθηκε θετική για την Καθολική Εκκλησία. Αν οι καθολικοί με μια νέα ηγεσία κατορθώσουν να σταθούν κοντά στον κόσμο, και η Καθολική Εκκλησία αποτελεί ένα χώρο που πάρα πολλές φορές έχει προασπίσει τα λαϊκά συμφέροντα, σίγουρα θα εισπράξουν σημαντικό όφελος.

Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες, κλειστές μέσα στους βυζαντινισμούς, ίσως αδυνατούν όλο και περισσότερο να ερμηνεύσουν την πραγματικότητα. Η «Ορθόδοξη Διεθνή» αποτελεί την απόδειξη.

ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΝΝΑΣ

ΙΚΑΡΟΣ

ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 32.25.152, FAX 32.35.262

Τα βάλκανικά παιχνίδια της Αλβανίας

της Μαρίας Βήχου

Για ριζοσπαστικοποίηση των Αλβανών στη Δημοκρατία των Σκοπίων κάνουν λόγο τελευταία ξένοι διπλωμάτες και πολιτικοί παρατηρητές στη δημοκρατία αυτή, καθώς οι ίδιοι οι Αλβανοί φαίνεται να «ξεθάβουν» το αποτέλεσμα του περσινού τους δημοψηφίσματος «για εδαφική και πολιτική αυτονομία».

«**Ε**τερόφωτο πλανήτη» χαρακτηρίζουν δημοσιογραφικοί κύκλοι στα Σκόπια την πολιτική ηγεσία των Αλβανών, κι αυτό διότι ποτέ δεν έχει λειτουργήσει αυτόνομα, αλλά αντίθετα επηρεάζεται άμεσα από τις πολιτικές εξελίξεις στο γειτονικό Κοσσυφοπέδιο και την εκάστοτε βελτίωση ή επιδείνωση στις σχέσεις Σκοπίων-Αλβανίας.

Οι σχέσεις αυτές τους τελευταίους δύο μήνες παρουσιάζουν μια κλιμακούμενη επιδείνωση, όπως διαπιστώνεται από μια σειρά γεγονότων, κατ' αρχήν με την επιστολή προς το Συμβούλιο Ασφαλείας του Αλβανού εκπροσώπου στον ΟΗΕ (10/6) εναντίον της ελληνικής πρότασης για το όνομα «Σλαβομακεδονία», που προκάλεσε στις 14/6 έντονη νότα διαμαρτυρίας των Σκοπίων προς την Αλβανία για «ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις της "Μακεδονίας"».

Αλλά και ο ίδιος ο πρόεδρος των Σκοπίων **Σίρο Γκλιγκόρφ** κατά τις συνομιλίες με τον Αλβανό ομόλογό του **Σαλί Μπερίσα** στο περιθώριο της Διεθνούς Διάσκεψης για τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Βιέννη (16/6) δήλωσε ότι «σειρά γεγονότων το τελευταίο διάστημα βλάπτουν την εμπιστοσύνη ανάμεσα στις δύο χώρες και δημιουργούν ένα αίσθημα πίεσης και ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις της "Μακεδονίας"».

Σαν συνδρομή στο ήδη βαρύ κλίμα ήρθε η επιστολή του ηγέτη των Αλβανών των Σκοπίων **Νεφζάτ Χαλίλι** προς τον Κίσο Γκλιγκόρφ, η οποία προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση για δύο κύριους λόγους. Διότι ο Αλβανός ηγέτης δήλωνε ότι «είναι αντίθετες στη θέληση του αλβανικού λαού και των πολιτικών του κομμάτων» οι διακηρύξεις του προέδρου Γκλιγκόρφ ότι «δεν μπορεί να γίνει

δεκτό το αίτημα των Αλβανών να αναγνωριστούν ως συνταγματική συνιστώσα», καθώς επίσης και ότι «οι Αλβανοί έχουν εγκαταλείψει το αίτημά τους για αυτονομία».

Μόλις ο κ. Χαλίλι αποφάσισε να ξαναθέσει στην «πολιτική ατζέντα» το θέμα της αυτονομίας, άρχισε και το ξεκαθάρισμα των λογαριασμών μέσα στο ίδιο το κόμμα του της «Δημοκρατικής Ευημερίας», όπου το τοπικό παράρτημα του Τετόβου -της ιδιαίτερης πατρίδας του κ. Χαλίλι- αποφάσισε (24/6) να απομακρύνει από τα καθήκοντά του τον μετριοπαθή γενικό γραμματέα του κόμματος **Μιτάντ Εμίνι**. Πολιτικοί αναλυτές στα Σκόπια θεώρησαν αυτή την κίνηση ως έναυσμα για το «ξήλωμα», γενικά, των μετριοπαθών στελεχών του κόμματος.

Όταν μια μέρα αργότερα (25/6) το κοινοβούλιο των Σκοπίων ψήφισε τη δημιουργία «Συμβουλίου για τις σχέσεις των εθνότητων», η πλειοψηφία των Αλβανών βουλευτών τάχθηκαν εναντίον με το επιχείρημα ότι «αυτός ο θεσμός θα λειτουργήσει σαν βιτρίνα της "Μακεδονίας" προς την Ευρώπη, ότι δήθεν είναι δημοκρατική χώρα».

Στις 27/6 ένα σοβαρό επεισόδιο στα σύνορα Αλβανίας - Σκοπίων, όπου βρήκε τον θάνατο ένας Αλβανός αξιωματικός και

τραυματίστηκε ένας συνάδελφός του, δίνει μια πρώτη τάξεως ευκαιρία στην Αλβανία να αντισταθεί (1/7) στην ένταξη των Σκοπίων στη ΔΑΣΕ μαζί με την Ελλάδα και την Κύπρο - με τον ισχυρισμό ότι «οι Αλβανοί έχουν περιορισμένα δικαιώματα», καθώς επίσης ότι «πρέπει να αλλάξει το πολιτικό τους στάτους στο Σύνταγμα της χώρας».

Την ίδια ώρα το αλβανικό υπουργείο Εξωτερικών αναφορικά με το επεισόδιο στα σύνορα κατηγορούσε «μακεδονικές» σωβινιστικές δυνάμεις για «εγκληματική ενέργεια» και ζητούσε από την κυβέρνηση των Σκοπίων «να καταδικάσει αυτές τις δυνάμεις και τις ενέργειές τους».

Ο υπουργός Άμυνας της Αλβανίας, Σαφέντ Ζελάλι, από την πλευρά του, ενημέρωσε το ΝΑΤΟ και η αλβανική κυβέρνηση ματαίωσε μια σειρά προγραμματισμένων επισκέψεων σε υπουργικό επίπεδο, γεγονός που έκανε τον υπουργό Άμυνας των Σκοπίων **Βλάντο Πόποφσκι**, σε δηλώσεις του στη **Νόβα Μακεντόνια** να κατηγορήσει τα Τίρανα ότι «επιχειρούν να εκμεταλλευτούν πολιτικά ένα διασυνοριακό ατυχές περιστατικό» (2/7).

Τα Σκόπια μέχρι στιγμής στη σκλήρυνση αυτή της στάσης των Τιράνων απάντησαν μόνο με επίσημες ανακοινώσεις αριθμών απελαθέντων Αλβανών λαθρομεταναστών, ενώ παρακολουθούν με ιδιαίτερη προσοχή τις εξελίξεις στο εσωτερικό των αλβανικών πολιτικών κομμάτων των Σκοπίων.

Αυτές τις μέρες, πάντως, διοργανώνεται στις ΗΠΑ «κεκλεισμένων των θυρών» διεθνής Διάσκεψη για το αλβανικό ζήτημα με πρωτοβουλία των ΗΠΑ, στην οποία μετέχει και ο ηγέτης των Αλβανών των Σκοπίων, **Νεφζάτ Χαλίλι**. Σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες, στη διάσκεψη παίρνουν μέρος ΗΠΑ, Ρωσία, Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, εκπρόσωποι του ΝΑΤΟ, ΟΗΕ, ΔΑΣΕ, ΕΟΚ, καθώς και εκπρόσωποι της Ελλάδας, Τουρκίας, Σερβίας, Σκοπίων, Αλβανίας και Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου και των Σκοπίων.

Η πορεία των εργασιών και τα συμπεράσματα της διάσκεψης εκτιμάται ότι θα καθορίσουν και την περαιτέρω στάση των Αλβανών των Σκοπίων, οι οποίοι στα τέλη Αυγούστου διοργανώνουν το συνέδριό τους, του οποίου η νέα ηγεσία και η πολιτική πλατφόρμα θα προδιαγράψουν την πορεία είτε προς τη συγκατοίκηση είτε προς την αυτονομία, με όλες τις περαιτέρω συνέπειες.

Πολλαπλές ερμηνείες για την επίθεση «των έξι σημείων»

του Κ. Βασιλείου

• Η συνέντευξη Τύπου του κ. Μητσοτάκη, στην επέτειο της γαλλικής επανάστασης, για τις ελληνο-αλβανικές σχέσεις αιφνιδίασε πολλούς και έγινε αντικείμενο πολλών σχολίων αλλά και επικρίσεων από τη μεριά της αντιπολίτευσης.

Στη συνέντευξη αυτή, ο έλληνας πρωθυπουργός παρέθεσε έξι σημεία-όρους προς την Αλβανία μετά από μια περίοδο όξυνσης των ελληνο-αλβανικών σχέσεων που φάνηκε συν τω χρόνω να βαδίζει σε «μεθοδευμένη» ύφεση. Οι έξι αυτοί όροι είναι:

- επιστροφή του αρχιμανδρίτη Χρυσόστομου που απελάθηκε ως persona non grata.
- Ίδρυση μειονοτικών σχολείων.
- Ελεύθερη ανάπτυξη της ελληνικής μειονότητας σ' όλους τους τομείς.
- Ίσες ευκαιρίες πρόσβασης της μειονότητας στη διοίκηση και παύση των απολύσεων.
- Επιστροφή οικογενειών στις εστίες τους που τις εγκατέλειψαν μετά το 1944.
- Ελεύθερη έκφραση της εθνικής ταυτότητας κάθε αλβανού υπηκόου.

Νέα σελίδα

Οι όροι αυτοί δικαίως χαρακτηρίστηκαν ως νέα σελίδα στις σχέσεις των δύο χωρών καθώς συμπληρώθηκαν και από δηλώσεις που συνέδεαν άμεσα την ελληνική μειονότητα με τη λύση στο πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου, στη λογική των «ίσων μέτρων και σταθμών» στα μειονοτικά προβλήματα της σπαρασσόμενης Βαλκανικής.

Από τις ερμηνείες που δόθηκαν στην κίνηση αυτή θα πρέπει να αποκλειστεί η συνήθης, δηλαδή εκείνη στην οποία πρωτίστως όλοι καταφεύγουν για να ερμηνεύσουν διπλωματικές κινήσεις στη διεθνή σκακιέρα, ότι δηλαδή έγιναν για λόγους εσωτερικής

Ο κ. Μητσοτάκης εξαγγέλλει τη νέα ελληνική πολιτική προς την Αλβανία έχοντας εξ δεξιών του τον ΥΠΕΞ κ. Παπακωνσταντίνου

πολιτικής κατανάλωσης και απόσπασης της προσοχής της κοινής γνώμης από τα εσωτερικά προβλήματα της Ν.Δ. αλλά και τα γενικότερα σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο η κυβερνητική πολιτική.

Προετοιμασμένη παρέμβαση

Όλες όμως οι πληροφορίες συγκλίνουν στην άποψη ότι η κίνηση αυτή ήταν προσεκτικά προετοιμασμένη και οι διάφορες αντιδράσεις, συμπεριλαμβανομένης και αυτής των ανεκδιήγητων Σαδίκ και Φαϊκογλου, είχαν προβλεφθεί και σταθμιστεί. Αν βάσουμε στην άκρη τις σκοπιμότητες περί «εσωτερικής κατανάλωσης», που ακόμα κι αν συνυπήρχαν, δεν ήταν οι καθοριστικές ούτε οι κύριες στο θέμα αυτό, όπως προκύπτει εκ των πραγμάτων, τότε απομένει να δούμε το θέμα από διπλωματική σκοπιά και να διακρίνουμε τους επιδιωκόμενους στόχους.

Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι το ΠΑΣΟΚ διά στόματος του κ. Παπανδρέου δεν τοποθετήθηκε επί της ουσίας παρά επέ-

κρινε το timing των δηλώσεων. Το μόνο σημείο που πέραν της συνήθους ρητορείας αξίζει της προσοχής είναι η περικοπή των δηλώσεων του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης που αναφέρει ότι ο κ. Μητσοτάκης έκανε «ένα μεγάλο όσο και απαράδεκτο βήμα στην μετατροπή της Ελλάδας σε συστατικό στοιχείο της βαλκανικής κρίσης». Επ' αυτού του σημείου άλλωστε συγκεντρώθηκαν και τα πυρά των διαφόρων διαφωνούντων σχολιαστών, στην αξία δηλαδή της διασύνδεσης της τύχης της ελληνικής μειονότητας με την τύχη του Κοσσυφοπεδίου. Άλλοι μίλησαν για «ερασιτεχνισμό», άλλοι για επικίνδυνο αποσταθεροποιητικό ρόλο. Άλλοι διερωτήθηκαν, όχι αδικώς βέβαια, αν πρόκειται για μια νέα σπασμωδική κίνηση μέσα στο ανύπαρκτο πλαίσιο μιας σταθερής βαλκανικής πολιτικής με συγκεκριμένους στόχους. Και πάλι δηλαδή το θέμα δεν παρέμεινε μέσα στα στενά όρια των ελληνο-αλβανικών σχέσεων αλλά προεκτάθηκε στο σύνολο της ελληνικής πολιτικής στον σπαρασσόμενο αυτό χώρο. Στην καλύτερη περίπτωση, ουδείς διέκρινε διεθνή ερείσματα τα

οποία θα μπορούσαν να υποστηλώσουν τη νέα ελληνική προσέγγιση.

Κι όμως...

Καμία διπλωματική κίνηση δεν είναι χωρίς κινδύνους κι ούτε είναι δυνατόν να προφυλαχθεί στην εντέλεια. Ούτε οι στόχοι είναι μονοδιάστατοι. Οι δηλώσεις του κ. Μητσοτάκη και μετέπειτα του ΥΠΕΞ κ. Παπακωνσταντίνου τόνιζαν σαφώς το αμετάβλητο των συνόρων, την ευθύνη εκείνων που θα αναλάμβαναν τη μεταβολή τους με μοχλό τις μειονότητες και τις συνέπειες που θα προέκυπταν. Ήταν δηλαδή μια σαφής προειδοποίηση προς την αλβανική πλευρά αποτρεπτικού χαρακτήρα για να μην κατέβει η αναταραχή προς τα κάτω και να μη σημειωθούν αλυσιδωτές αντιδράσεις μετά από κάποια ανάφλεξη στο Κοσσυφοπέδιο. Και η αποτροπή στοχεύει πάντα στη σταθερότητα, στη διατήρηση του status quo γεωπολιτικά κι όχι στην ανατροπή του.

Είναι δευτερεύον το θέμα αν η κίνηση αυτή έρχεται εξ αντικειμένου να ενισχύσει τη σερβική θέση. Δεν υπερέχουν πληθυσμιακά οι Σέρβοι στο Κόσσοβο και στα Σκόπια. Οι Αλβανοί είναι το κλειδί και οι επιδιώξεις τους πέραν φυσικά των απολύτως δικαιολογημένων και νομίμων αιτημάτων τους ως μειονοτήτων στο πλαίσιο κρατικών οντοτήτων.

Άλλωστε, αν πράγματι οι συνθήκες στη Βαλκανική ωριμάζουν για μια τελική και διευθέτηση των προβλημάτων, γιατί η Ελλάδα θα έπρεπε να απέχει; Όσοι επικαλούνται το φόβο της ανάφλεξης στα σύνορά μας ή μια γενικότερη επικίνδυνη εμπλοκή μας θα πρέπει να προτείνουν μια άλλη πειστική πολιτική που δεν θα βασίζεται σε εθνικιστικές κορώνες με τις οποίες συγκαλύπτεται συνήθως η έλλειψη πολιτικής.

Πέρα απ' τον προειδοποιητικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα της νέας προσέγγισης, μεγαλύτερη ίσως σημασία έχει η αναφορά του κ. Μητσοτάκη στον αμερικανικό παράγοντα τον οποίο δεν έχει συνηθίσει να επικρίνει. Στη φράση ότι η Ουάσινγκτον θα πρέπει να πάρει υπόψη της ότι η παρουσία αμερικανών στρατιωτών στην περιοχή ενδεχομένως να αναζωπυρώσει τον αλβανικό εθνικισμό και κατά συνέπεια να ενθαρρύνει τα αλτρωτικά σχέδια των Αλβανών ίσως να κρύβεται η ουσία της «αιφνίδιας» συνέντευξης.

Διότι πράγματι η αμερικανική πολιτική τελεί εν πλήρει συγχύσει, είναι ανεργάτιστη και χωρίς διασαφηνισμένους πολιτικούς στόχους στην περιοχή. Η δημιουργία νότιας ζώνης αμερικανικής επιρροής (Τίρανα - Σκόπια - Σόφια), όταν μάλιστα η Ελλάδα δεν καλείται να «συνεισφέρει» ως κρίσιμος παράγοντας, εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για τα ελληνικά συμφέροντα. Οι Αμερικανοί έχουν δημιουργήσει ήδη τα αναγκαία προγεφυρώματα και η υγειονομική αυτή ζώνη που δημιουργούν δεν αποσκοπεί να

προστατεύσει την Ελλάδα, προστασία άλλωστε που δεν χρειάζεται διότι είναι πανίσχυρη έναντι ασθενών γειτόνων, αλλά να δημιουργήσει πίεση προς τον Μιλόσεβιτς. Πολύ σύντομα θα φανεί αν η αμερικανική αυτή κίνηση αποτελεί φθηνή και ανέξοδη επίδειξη ενδιαφέροντος, οπότε κάποια συνεννόηση με τον Μιλόσεβιτς δεν αποκλείεται τελικά, ή δημιουργία υποδομής και την συμπίεσή του και εκ των κάτω.

Παιγνίδι με τη φωτιά

Αν δεχτούμε τη δεύτερη εκδοχή, τότε βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα επικίνδυνο παιγνίδι με τη φωτιά. Οι Αλβανοί ενθαρρύνονται στον αλτρωτισμό τους όντας βέβαιοι για τις πλάτες της υπερδύναμης και εξακολουθούν να πυροδοτούν την ανάφλεξη στο Κοσσυφοπέδιο και να μιλούν με θρασύτητα πολλών αστέρων και ασκώντας μια «εθνικά υπερήφανη» πολιτική δυσανάλογη και ανατίστοιχη με τις δικές τους πραγματικές δυνατότητες.

Οι Αμερικανοί δεν αποκλείεται να διαπράξουν ακόμα ένα λάθος στην περιοχή και αντί σταθερότητας να φέρουν την πλήρη αποσταθεροποίηση και να προκαλέσουν μεγάλη αναταραχή και αιματοχυσία.

Απ' αυτή τη σκοπιά οι δηλώσεις του κ. Μητσοτάκη είχαν ως πραγματικό στόχο τον πάντα απρόβλεπτο και αντιφατικό αμερικανικό παράγοντα θέλοντας να υπομνήσουν ότι ορισμένα πράγματα δεν μπορούν να γίνουν ερήμην μας ή σε βάρος μας, όταν μάλιστα είμαστε φίλη και σύμμαχη χώρα. Τίθενται εκ των πραγμάτων και οι ελληνικές θέσεις επί τάπητος ως υποθήκη και πλαίσιο αναφοράς σε προσεχείς εξελίξεις. Όταν κανείς σιωπά δεν μπορεί εκ των υστέρων να επικαλείται πράγματα που δεν είπε και τοποθετήσεις που δεν έκανε την πρόγουσα στιγμή.

Πέρα λοιπόν από τις ερμηνείες ή τα κομματικά κονταροχτυπήματα, η κίνηση αυτή της ελληνικής πλευράς πρέπει να εκληφθεί ως έκφραση μιας βαθιάς ανησυχίας για την πολιτική της υπερατλαντικής υπερδύναμης. Κι εδώ ακριβώς εντοπίζονται και οι ανησυχίες και οι απειλές για τα ελληνικά συμφέροντα.

Τελικά, πρέπει να αποφασίσουμε. Είτε θα μείνουμε εκτός παιγνίου, πράγμα που απαιτεί κι αυτό μια σταθερή, συγκεκριμένη και κατανοητή πολιτική που αναπόφευκτα όμως περιέχει το στοιχείο της παθητικότητας, είτε θα προσπαθήσουμε να αναζητήσουμε κάποιο ρόλο στο παιγνίδι χωρίς αυτό να συνεπάγεται κινδύνους εμπόλεμων εμπλοκών που κανείς δεν επιθυμεί και όλοι απευχόμεστε. Πρόκειται για μια πιο ενεργητική πολιτική, όσο κι αν γίνεται πολλές φορές αποσπασματικά ή δεν επιδιώκεται με συνέπεια.

Το ζητούμενο δηλαδή, ο ρόλος της Ελλάδας στο γώσο, παραμένει.

Νέα Οικολογία

Τεύχος 105-106, Ιούλιος-Αύγουστος 1993

Μηνιαία επιθεώρηση, Μαυρομιχάλη 39, Αθήνα 106 80, τηλ. 36 19 837, fax. 36 02 621.

Το πάρτυ τέλειωσε, τώρα όλοι στα σπίτια μας, της σύνταξης.

Ούριος άνεμος, του Μιχάλη Μοδινού.

Αέρας στα πανιά μας..., της Πίκιας Γαλάτη.

Οι άλλοι πρόσφυγες, της Φάνης Δημητρακούδη.

Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων, του Γιάννη Παρασκευόπουλου.

Διστακτικότητα στη διαχείριση των υγροτόπων, του WWF Ελλάς.

ΠΕΤΡΟΛΑ: Όλα εδώ πληρώνονται, της Οικολογικής Κίνησης Ελευσίνας.

Δέλτα Έβρου: ανάγκη για ενιαίο φορέα διαχείρισης, του Δημήτρη Καλαϊτζήδη.

Εργαστηριακή διατροφή, των Αν. Ανδρεαδάκη - Κ. Λασιθιωτάκη.

Άλσος του στρατού, του Η. Αποστολίδη.

Απτική: Το Σ.τ.Ε. αντί του κινήματος, του Σάκη Κουρουζίδη.

● Γιάννης Παρασκευόπουλος: Περί αυθαιρέτων.

Άγγελος Ελεφάντης: Η κανονικότητα της αυθαιρεσίας.

Γ. Σ.: Πεθαίνοντας για το Ναρμάντα.

Νίκος Μολυβιάτης: Περιβαλλοντικά προβλήματα και ημερήσιος τύπος.

Τζώρτζια Βαλαώρα: Ένα χρόνο μετά το Ρίο.

Ηλίας Ευθυμιόπουλος: BOMBYKPYA: Μπίζνες υψηλού κινδύνου.

Εύη Τσιπριδίου: Παίζοντας με τις φάλαινες.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

● Μιχάλης Μοδινός: Πρασινίζοντας την παραγωγική διαδικασία.

ΑΛΙΕΙΑ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ψαρεύοντας θύελλες, του Μιχάλη Μοδινού.

Ο πόλεμος των δικτύων, του Γιάννη Σακιώτη.

Ελληνική αλιεία: στο χείλος της αβύσσου, του Βαγγέλη Στογιάννη.

Για να σωθούν οι βυθοί, του Γιάννη Βλαίκου.

Ο ροφός, του Πέτρου Μπρούσαλη.

● Φάνη Δημητρακούδη: Εκδράμοντας στους ελληνικούς βυθούς.

Συνέντευξη: Ο Ρομπέν των ελληνικών βυθών.

Εύη Τσιπριδίου: «Καιρός πανιά, καιρός κουπιά...».

Κ. Νικολάου - Ντ. Στέντμαν: Πρόγραμμα τηλεμέτρησης στη Θεσσαλονίκη.

Βέρα Μαντέλ: Πώς να αναπτύξουμε οικολογική συνείδηση.

Γιάννης Πολύζος: Το μέλλον του αστικού περιβάλλοντος.

● Κι ακόμα: Ευρωοικολογικά, Πλήθη και κέραμοι, Βιβλίο, Περιφερειακά - Διεθνή, Τοπικός Τύπος, Κρωγμοί κ.ά.

Νηνεμία πριν από την καταιγίδα

του Μ. Πατρινού

Ιδιότυπα θερμό θα εξακολουθήσει να παραμένει το πολιτικό καλοκαίρι. Δεν προβλέπονται θεαματικές εξελίξεις στο σκηνικό της δημόσιας ζωής κατά τις επόμενες εβδομάδες αλλά δεν παύουν να υπάρχουν συμπεριφορές και γεγονότα, τα οποία θα καθορίσουν την τελική προεκλογική φάση, που θα αρχίσει το Φθινόπωρο.

Η κυβέρνηση, και προσωπικά ο κ. Κων. Μητσοτάκης, μέσα σε μια πολιτική άπνοια της Αντιπολίτευσης, δείχνουν να θέλουν να επαναλάβουν το προηγούμενο του περσινού Αυγούστου της έντασης με την ΕΑΣ.

Τώρα με ένα μπαράζ ιδιωτικοποιήσεων, το οποίο περιλαμβάνει τον ΟΤΕ, τη ΔΕΗ, τα Ελληνικά Διυλιστήρια, τα μεγάλα κρατικά ξενοδοχεία και τη Βιομηχανία Σακχάρως. Μπαράζ, με πολλαπλές, τουλάχιστον από πλευράς φιλοδοξιών, στοχεύσεις.

Κατ' αρχήν να προωθήσει μέσα στην αυγουστιάτικη ραστώνη και χαλάρωση το «θεσμικό έργο». Να δημιουργήσει εντυπώσεις και επιχειρήματα ότι προωθεί με «συνέπεια και σταθερότητα, έστω παρά τις καθυστερήσεις» τις μεγάλες ιδεολογικές και προγραμματικές επιλογές. Να καταγάγει νέα νίκη κατά των δυναμικών βραχιόνων της αντιπολίτευσης - που είναι οι συνδικαλιστικές δυνάμεις στον δημόσιο τομέα - και να καθυποτάξει την όποια μορφής εσωτερική αμφισβήτηση.

Η θερινή κινητικότητα της κυβέρνησης δείχνει να έρχεται σε αντίθεση με την απραξία της Αντιπολίτευσης, η οποία δεν φαίνεται ικανή και πρόθυμη όχι μόνο για ενωτικές αντιπολιτευτικές πρωτοβουλίες αλλά και για μεμονωμένες αντιπολιτευτικές κινήσεις. Όλα τα κόμματα της Αντιπολίτευσης, από το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ έως τον «Συνασπισμό» και την «Πολιτική Άνοιξη», δείχνουν να έχουν μεταθέσει τα πάντα για το φθινόπωρο.

Να έχουν αποδειχθεί ότι δεν θα σημειωθούν σημαντικές πολιτικές εξελίξεις κατά τις επόμενες εβδομάδες και πολύ περισσότερο να μην τις επιδιώκουν. Ακόμα και το ρητορικό αίτημα για πρόωρες εκλογές έχει αποσυρθεί από το ΠΑΣΟΚ και τον κ. Ανδρέα Παπανδρέου.

Η άπνοια της Αντιπολίτευσης

Η θερινή παθητικότητα της Αντιπολίτευσης είναι κάτι περισσότερο από εντυπωσιακή από πρώτη άποψη. Το ΠΑΣΟΚ ματαιώσε τα φιλόδοξα σχέδιά του να πραγματοποιήσει έξι μεγάλες και «καταλυτικών εντυπώσεων» συγκεντρώσεις σε επαρχιακές πόλεις με ομιλητή τον κ. Αν. Παπανδρέου. Δεν θα πραγματοποιήσει ούτε μία. Ακόμα πιο πολύ το ΠΑΣΟΚ ματαιώσε τα επίσης φιλόδοξα σχέδιά του να παρουσιάσει στις αρχές Ιουλίου, το «νέο Κυβερνητικό Πρόγραμμα» των 100 σελίδων με πανηγυρική συνέντευξη τύπου του κ. Α. Παπανδρέου και την προπαγάνδισή του με ομιλίες και συζητήσεις δεκάδων στελεχών στην επαρχία. Ο αναγκαιός συντονισμός της κατάρτισης του Προγράμματος έγινε από τους κ.κ. Γεννηματά και Σκανδαλίδη και αφού οι αρμόδιοι κατά τομείς είχαν παραδώσει τις προτάσεις τους κατά κεφάλαιο.

Ίσως το ΠΑΣΟΚ να φαίνεται ικανοποιημένο από την αύξηση της δυσαρέσκειας κατά της κυβέρνησης και από την αρνητική επιρροή, την οποία πιστεύει ότι εισπράττει. Το βέβαιο πάντως είναι ότι το ΠΑΣΟΚ ανέστειλε όλες τις κινήσεις πρωτοβουλίας, που είχε αποφασίσει και στην καλύτερη περίπτωση ακολουθεί τις κυβερνητικές επιλογές. Γιατί βεβαίως οι κινητοποιήσεις των συνδικαλιστών του δημοσίου τομέα - ακόμα και το καλύτερο αποτέλεσμα να έχουν - δεν είναι παρά κινήσεις αμυντικές συνεπόμενες και δευτερεύουσες αντιδράσεις των κυβερνητικών «πρωτοβουλιών» και ειλογών για τις ιδιωτικοποιήσεις.

Τα κόμματα της Αριστεράς έχουν αποφασίσει κάποια θερινή δραστηριότητα με ομιλίες και συγκεντρώσεις αλλά όλο και περισσότερο δείχνουν να μαστίζονται από το σύνδρομο της αλληλοδιαίρεσης, της εσωστρέφειας και της εμφύλιας διαμάχης. Το ΚΚΕ δείχνει να αναβιώνει, ως προς τον «Συνασπισμό», την παλιά τακτική και μετωπική σύγκρουση με το ΚΚΕ εσωτερικού και από

την πλευρά του ο «Συνασπισμός» να ανταποδίδει τα ανάλογα.

Το κόμμα της «Πολιτικής Άνοιξης» δείχνει να ακολουθεί το δικό του, αυτόνομο και μοναχικό δρόμο, αλλά χωρίς να οριστικοποιεί τη ρήξη του με τη «Νέα Δημοκρατία» (όπως πιέζεται να κάνει από εξωκοινοβουλευτικά στελέχη και νεολαίους) και να μην έχει αποσαφηνίσει βασικές πολιτικές του επιλογές. Το μόνο το οποίο έχει κατορθώσει μέχρι σήμερα είναι να προκαλέσει μεγάλη ψυχολογική ανασφάλεια και ζημιά στην παράταξη της «Νέας Δημοκρατίας» (που πιστεύει ότι η επιρροή του νέου κόμματος θα συνθλιβεί στην προεκλογική πόλωση) και επίσης να δημιουργήσει ένα ευρύ κλίμα «συμπάθειας», όπως καταγράφεται τουλάχιστον στις διάφορες δημοσκοπήσεις.

Το νέο κόμμα δεν κάνει ούτε παράγει πολιτική. Προς το παρόν τουλάχιστον. Δεν έχει καθορίσει τις μεγάλες πολιτικές του επιλογές απέναντι λ.χ. στην εκλογική αυτοδυναμία της «Ν.Δ.», τις μετεκλογικές του συνεργασίες, το είδος των συμμαχιών που επιδιώκει και με ποιους όρους. Η καθυστέρηση αυτή, όπως εκείνη της οργανωτικής του συγκρότησης (Κεντρική Επιτροπή, Πολιτικό Γραφείο, Νομαρχιακές) θα συνεχισθεί και τις επόμενες εβδομάδες. Τουλάχιστον έως τις αρχές του Φθινοπώρου. Εάν λάβει υπόψη του κανείς ότι ο κ. Α. Σαμαράς δεν θέλει να παίξει το παιχνίδι της εσωτερικής αποσταθεροποίησης της κυβερνητικής παράταξης με τους προσκείμενους βουλευτές (και δεν το παίζει με τις παραιτήσεις - παροπλισμούς βουλευτών, όπως χθές οι κ.κ. Σταμάτης και Αβέρωφ και όπως αύριο οι κ.κ. Κλείτος και Στεφανόπουλος), τότε μάλλον θα έχουμε για καιρό ακόμα μια περίοδο εσωστρέφειας και «ενδοσκοπίσης» του νέου κόμματος.

Χωρίς ευρύτερες αλλαγές

Έτσι το πολιτικό σκηνικό - ανεξάρτητα από συνδικαλιστικές συγκρούσεις, απεργίες, διαφωνίες βουλευτών, μικρές καταψηφίσεις κ.λπ. - εμφανίζεται μάλλον σταθεροποιημένο προς όφελος της κυβέρνησης. Η οποία, περιέργως, όσο εμφανίζεται ενισχυμένη και χωρίς ευρύτερη αμφισβήτηση, τόσο πιο αποδυναμωμένη γίνεται.

Ολόκληρο το καλοκαίρι δεν πρόκειται να

συμβεί καμιά αποφασιστική αλλαγή στο προσκήνιο του δημόσιου βίου. Πολλοί φαίνεται να την επιθυμούν αλλά σχεδόν κανένας δεν μπορεί να την επιβάλει. Κατά συνέπεια μέσα στις επόμενες εβδομάδες και οπωσδήποτε έως τις αρχές Σεπτεμβρίου, δεν πρόκειται να υπάρξουν ορισμένες σημαντικές εξελίξεις, όπως:

1. Πρόωρες εκλογές, τις οποίες δεν θέλει ούτε ο ίδιος ο κ. Κων. Μητσοτάκης. Για το λόγο αυτό στο παρασκήνιο ενεργεί σε αντίθεση με όσα έχει δηλώσει δημόσια, ότι οι πρόωρες εκλογές δεν αποκλείονται σύντομα. Ήδη δόθηκε εντολή σε φιλικά προσκείμενους υπουργούς και βουλευτές (Γ. Γκελεστάθης, Κούβελας, Κεφαλογιάννης, Παπαγεωργόπουλος, Ζαφειρόπουλος, Ανδρεουλάκος κ.λπ.) να τερματίσουν τέτοιες δηλώσεις.

2. Ο ανασχηματισμός αργεί και πάντως δεν πρόκειται σύντομα να υπάρξει «μεγάλος και ενωτικός». Δεν είναι μόνο οι όροι, που έχουν θέσει ορισμένοι κορυφαίοι διαφωνούντες, όπως οι κ.κ. Μ. Έβερτ και Στ. Δήμας αλλά και δεν επιθυμεί ο κ. Μητσοτάκης τέτοια εξέλιξη. Κατά συνέπεια, ο εθιμικός ανασχηματισμός κάθε Αύγουστο δεν πρόκειται να επαναληφθεί εφέτος.

3. Οι όποιες εσωκομματικές συγκρούσεις και αμφισβητήσεις θα είναι οριακές και δεν φαίνεται ότι πρόκειται να οδηγήσουν σε

πτώση της κυβέρνησης. Κανείς δεν το επιθυμεί και δεν το τολμά.

4. Οι όποιες μεγάλες κοινωνικές διαμαρτυρίες και εντάσεις δεν φαίνεται να λάβουν μέσα στον Αύγουστο τέτοια έκταση, ώστε να απειλήσουν τη συνοχή και το μέλλον της κυβέρνησης και της «Νέας Δημοκρατίας». Πολύ περισσότερο όταν έχει επιλεγεί από την Κυβερνητική Επιτροπή το μοντέλο της πατριωτικής κομματικής σύγκρουσης προς το ΠΑΣΟΚ και τους «νέους Κολλάδες», κατά το πρότυπο της ΕΑΣ. Έχει από κάθε άποψη εξασφαλισμένα τα νώτα και το εσωτερικό της μέτωπο η κυβέρνηση και η «Νέα Δημοκρατία» έως το φθινόπωρο και από πρώτη άποψη δείχνει να αγνοεί, να μην επηρεάζεται και ίσως να κερδίζει την αναμέτρηση επιρροής και εντυπώσεων με την «παραλυτική Αντιπολίτευση». Θεσμική και εσωκομματική.

Αποδυνάμωση

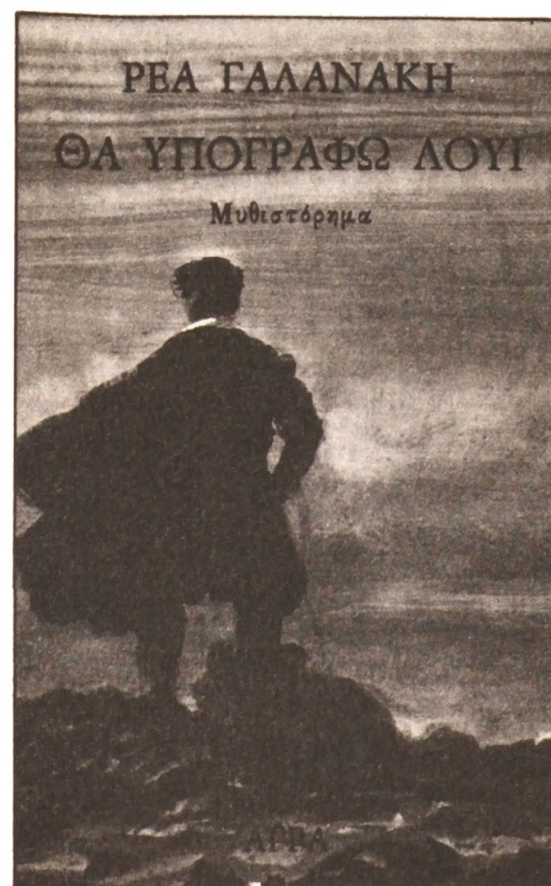
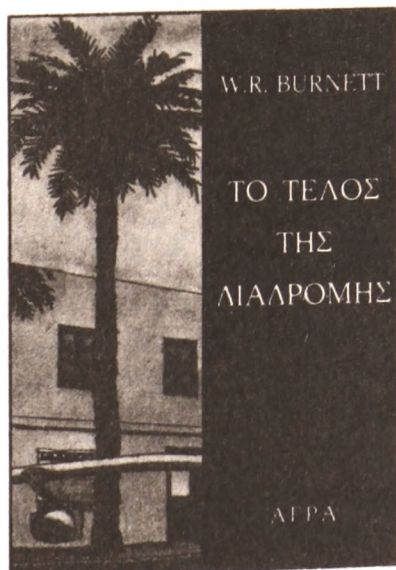
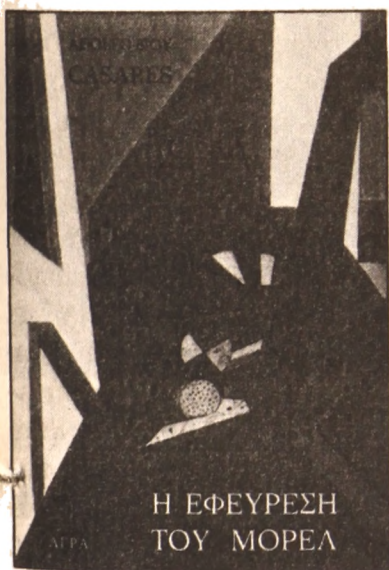
Ωστόσο, παράλληλα με όλες αυτές τις νίκες στους διάφορους κλυδωνισμούς, η κυβέρνηση δείχνει να αποδυναμώνεται όλο και περισσότερο. Κανένας από τους μεγάλους στόχους της δεν φαίνεται να έχει επιτευχθεί, όπως λ.χ. στα οικονομικά και στην εξωτερική πολιτική (όπου έχει αρχίσει απειλητική η αμερικανική επιρροή σε βάρος μας, αλλά και σε βάρος της Τουρκίας, στην Αλβανία, τα

Σκόπια και τη Βουλγαρία). Επιπλέον η υποθήωση των κοινωτικών κονδυλίων δεν έρχεται ως δικαίωση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής και σύλληψης αλλά ως ταμειακός και ρουσφετολογικός παράγοντας. Η ίδια η περιλάλητη ιδιωτικοποίηση δεν αποτελεί ιδεολογική και προγραμματική συνέπεια αλλά περισσότερο –μετά μάλιστα το κλίμα που έχει από μηνών διαμορφωθεί– εντάσσεται σε ένα «ευρύ κλίμα φθοράς και φημών για διαφθορά». Οι τελευταίες σφυγμομετρήσεις, που δεν έχουν δει ακόμα το φως της δημοσιότητας, αποκαλύπτουν ότι και οι μεγάλες μάζες των οπαδών της «Νέας Δημοκρατίας» έχουν επηρεασθεί από τις «φήμες» για σκάνδαλα και αργυρώνητες υψηλές δοσοληψίες.

Είναι κάτι περισσότερο από βέβαιο ότι κυβερνητική «δραστηριότητα» και αντιπολιτευτική χαλάρωση μέσα στο καλοκαίρι δεν πρόκειται να βελτιώσουν τη συνολική κατάσταση του πολιτικού βίου και την οξυμένη κρίση του. Η οποία από το ερχόμενο φθινόπωρο θα γίνει μεγαλύτερη και σε πολλά επίπεδα, καθώς θα κυριαρχεί όλο και περισσότερο η εντύπωση ότι δεν πρόκειται να δοθούν τόσο πριν όσο και μετά τις εκλογές μεγάλες λύσεις στα μεγάλα προβλήματα της χώρας. Το θερμό φετινό πολιτικό καλοκαίρι θα αποδειχθεί σύντομα ότι είναι ένα απλό καλοκαίρι της πολύχρονης θεσμικής και πολιτικής κρίσης. Τίποτα περισσότερο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

1979 - 1993

Η καλύτερη μετά την... καταστροφή

της Ράνιας Κλουτσινιώτη

«Διαπιστώνω ότι σημαντικό μέρος του επιστημονικού δυναμικού της Διεύθυνσης (Πολεοδομίας και Σχεδιασμού) επιδεικνύει αμέλεια ή αδιαφορία στην προώθηση του προγράμματος Άμεσης Πολεοδόμησης.

Επειδή αυτό το πρόγραμμα αποτελεί κυβερνητική επιλογή, να λάβει γνώση όλο το προσωπικό της Διεύθυνσης ότι το θέμα αυτό είναι πρώτης προτεραιότητας για το Υπουργείο και όποια ή όποιος δεν μπορεί να ανταποκριθεί για οποιονδήποτε λόγο, να μας το γνωρίσει για την αντικατάστασή του»...

Με το περιεκτικότερο σε έννοιες, ρητό και απροκάλυπτο αυτό σημείωμα, ο αφέντης Χρήστος Κατσιγιάννης απευθύνθηκε, στις 18.6.1993, στη Γενική Διεύθυνση Πολεοδομίας του ΥΠΕΧΩΔΕ προκειμένου να υπενθυμίσει αυτό που όλοι πολύ εύκολα τείνουμε να ξεχνάμε, ότι δηλαδή ο βαρώνος δεν είναι διάτιων αστέρας ούτε προέκυψε εκ του μηδενός.

Είναι υπουργός μιας κυβέρνησης, της κυβέρνησης όμως την οποία ψήφισαν κάτοικοι και ιδιοκτήτες γης αυτής της χώρας, που ονομάζεται Ελλάδα.

Μα τι θέλουν όλοι αυτοί και τι θέλει επιτέλους αυτός ο άνθρωπος; Δεν υπάρχει μέρα που να μην αναφέρεται το όνομά του σε κάποια εφημερίδα, δεν υπάρχει παρέα το βράδυ που να μην ασχοληθεί με τα καμώματά του.

Προχθές το βράδυ, ατενίζοντας τον Λυκαβηττό, ο Νικόλας, η Ρόη, ο Μιχάλης, ο Στάθης και εγώ λέγαμε πως η Αμερική, ως σιντομογραφία των ΗΠΑ, έχει αρχίσει να βουλιάζει. Και τότε αλιμονό μας, γιατί αν

Το δόγμα Κατσιγιάννη και τα αποτελέσματά του

θελήσει να επανέλθει στα πάτρια εδάφη το ελληνικό λόμπι της Αστόρια, ο Κατσιγιάννης θα βάλει τον υπόλοιπο Λυκαβηττό στο Σχέδιο, για να στεγάσει κεντρικά τους ομογενείς...

Και είναι ακριβώς σε αυτήν την έννοια υπόλοιπο που κρύβεται το γνωστό μυστικό: «Κάθε κοπέλα θέλει να 'χει φίλο τον όμορφο Τέλη, για να δγαίνει μαζί του τα βράδια κ.λπ.».

Τι σημαίνει «Επιχείρηση Πολεοδομική Ανασυγκρότηση»

Αρχικά να πούμε ότι η μαζικότερη ένταξη περιοχών αυθαιρέτων στο Σχέδιο Πόλεως έγινε με την Επιχείρηση Πολεοδομική Ανα-

συγκρότηση, τη γνωστή ως «ΕΠΑ 1983-1987». Την περίοδο αυτή πρέπει να εντάχθηκαν συνολικά 500.000 στρέμματα πρώτης και 300.000 δεύτερης κατοικίας. Για την κατανόηση των μεγεθών πρέπει να πούμε ότι, έως το 1979, η νομοθετημένη εντός Σχεδίου περιοχή της Αττικής ήταν 330.000 στρέμματα και ότι με την ΕΠΑ είχαν ενταχθεί έως το 1988 πρόσθετα 80.000 στρέμματα πρώτης και 90.000 στρέμματα δεύτερης κατοικίας. Τώρα δε, βρίσκονται επιπλέον σε διαδικασία πολεοδόμησης άλλα 600.000 στρέμματα μοιρασμένα μισά-μισά σε πρώτη και δεύτερη κατοικία.

Δηλαδή αφαιρέθηκαν από γεωργική γη και δασικές εκτάσεις περιοχές ίσες με τρεις ή τέσσερις φορές την εντός σχεδίου περιοχή της Αττικής του 1979, που «χώραγε»

3.350.000 κατοίκους! Και προστέθηκαν ως νόμιμες περιοχές κατοικίας στις ήδη υπάρχουσες των λοιπών αστικών κέντρων και οικισμών της χώρας...

Μόνον που συγχρόνως με την ΕΠΑ ελήφθησαν κάποια θεσμικά μέτρα, ώστε να εξασφαλιστεί αφενός η κατά κάποιον τρόπο αρμονική σύνδεση των νέων περιοχών με τα ιστορικά κέντρα και η ένταξή τους στον δημιουργημένο αστικό ιστό των πόλεων και αφετέρου ο εμπλουτισμός των νέων περιοχών με τους αναγκαίους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους.

Δηλαδή, συντάχθηκαν και θεσμοθετήθηκαν για όλα τα αστικά κέντρα τα λεγόμενα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, τα οποία, δίχως να μπορούν να υποκαταστήσουν τα Ρυθμιστικά Σχέδια των Πόλεων, αποτελούσαν κατά κάποιον τρόπο μπουσούλα για την περαιτέρω ανάπτυξη των πόλεων και των οικισμών της χώρας. Από την πλευρά του ένα ποσοστό κοινωνικής γης, για τη δημιουργία των απαραίτητων ελευθέρων χώρων και χώρων για κοινωνική υποδομή, εξασφαλιζόταν από τις εισφορές σε γη στις οποίες υποχρεούτο κάθε ιδιοκτήτης, σε εντασσόμενη περιοχή.

Στην δε κατασκευή των εγκαταστάσεων κοινωνικής υποδομής και τη διαμόρφωση των ελευθέρων χώρων, πάλι συμμετείχαν οι ιδιοκτήτες γης σε ένα ποσοστό, με την υποχρεωτική καταβολή της λεγόμενης εισφοράς σε χρήμα. Και για να είμαστε πιο σοβαροί, οι ρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην έγκαιρη είσπραξη μικρού τμήματος της υπεραξίας στη γη, που ούτως ή άλλως αποκτά κάθε ιδιοκτησία εντασσόμενη στο Σχέδιο. Και με την παρατήρηση ότι με όσο καλύτερες συνθήκες διαμορφώνεται μία περιοχή τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η υπεραξία που θα αποκτήσει.

Και ακριβώς στα δύο καίρια αυτά επίπεδα παρεμβαίνει ο κύριος Κατσιγιάννης.

Στο τρίτο και ίσως περισσότερο καίριο, ούτως ή άλλως, καμία κυβέρνηση, από τις μεταπολεμικές, δεν προσπάθησε να παρεμβεί. Δεν προσπάθησε δηλαδή κανείς να επικήσει πολιτική στον τομέα παραγωγής της κατοικίας, μόνη προϋπόθεση για να γλιτώσουμε τα αυθαίρετα. Απλώς να υπενθυμίσουμε πως ακόμη και στην εισηγητική έκθεση δημιουργίας της ΔΕΠΟΣ - Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομίας, Οικισμού και Στεγάσεως - το 1976, επισημαίνεται συνεχώς πως μόνον με την άσκηση αποτελεσματικής στεγαστικής πολιτικής μπορεί να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα παραγωγής αυθαιρέτων.

Από το ένα χέρι τα παίρνω από τους πολίτες (Στέφανος Μάνος)

και

Από το άλλο τα δίνω στους ιδιοκτήτες γης (Χρήστος Κατσιγιάννης)

(Με την παρατήρηση ότι υπάρχει ένα ποσοστό πολιτών οι οποίοι δεν είναι ιδιοκτήτες

γης, και μάλιστα γης άνω των δύο στρεμμάτων, σε εντασσόμενες περιοχές!!!)

Άμεση παραγωγή αυθαιρέτων

Συγκεκριμένα, η πρώτη καιρία «ρύθμιση» που θεσμοθετήθηκε με τον νόμο 2145/93 ήταν οι μειώσεις των εισφορών σε γη, για τα πρώην αγροτεμάχια και νυν οικοπέδα που εντάσσονται στο Σχέδιο και που έχουν εμβαδόν μεγαλύτερο των 2 στρεμμάτων. Η δε δεύτερη, που έχει «κολλήσει» στο Συμβούλιο της Επικρατείας, αφορά σε σχέδια Άμεσης Πολεοδόμησης παραθεριστικών περιοχών εντός Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ), με μόνη την προϋπόθεση να έχουν κτιστεί εκεί 30 αυθαίρετα κτίσματα και δίχως να συντρέχουν προϋποθέσεις αρμονικής ένταξής τους σε ευρύτερες οικιστικές ενότητες.

Όμως η δεκαχρονη εμπειρία του πολεοδομικού σχεδιασμού, με μονάδα βάσεως, δηλαδή με εκκίνηση την ατομική και τυχαία κατατμημένη από τον σπεκουλαδόρο μερίδα γης, κατέδειξε πως ούτε η γη, αλλά ούτε και τα χρήματα, που προέκυπταν από την εισφορά, έφταναν για να καλύψουν τις ήδη αυξημένες, αλλά και ολοένα αυξανόμενες ανάγκες των πόλεων και των οικισμών της χώρας.

Και εκεί που όλοι προβληματιζόμασταν τι θα κάνουμε να βρούμε λεφτά να αποκτηθούν οι συμπληρωματικοί αναγκαίοι χώροι, νά σου ο κύριος Κατσιγιάννης, με μέτρα που συρικνώνουν έτι περισσότερο τις ήδη μικρές δυνατότητες. Διότι είναι γνωστό στους παρεπιδημούντες το Κεντρικό Οικοδομικό Τετράγωνο, γύρω από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, ότι η χρυσή κότα, η ονομαζόμενη πακέτο Ντελόρ, η οποία αναμένεται να επιλύσει τα από μερικούς αιώνες σωρευμένα προβλήματά μας, δεν δίνει λεφτά για αγορές γης.

Η δεύτερη «ρύθμιση», η οποία προτρέπει στην παραγωγή αυθαιρέτων, αλλά πάντως σε θύλακες των 30, αφορά προς το παρόν, εκτός από τις περιοχές του Βόλου-και της Καβάλας, που είναι οι μόνες οι οποίες διαθέτουν ΖΟΕ, τη δύστυχη εκλογική περιφέρεια του κυρίου Κατσιγιάννη, το υπόλοιπο Αττικής...!

Οι εκσυγχρονιστές της αυθαιρεσίας

Και ποιον δεν έβαλε στην πλάτη του! Την ΚΕΔΚΕ, την ΤΕΔΚΝΑ, το ΤΕΕ, τους συλλόγους Αρχιτεκτόνων, Τοπογράφων, Πολεοδόμων και Χωροτακτών... Χαρακτηριστικά, κοινό Δελτίο Τύπου που εξεδόθη από τους Συλλόγους Αρχιτεκτόνων και Τοπογράφων, με τη συνεργασία και των άλλων φορέων, αναφέρει:

«Είμαστε αποφασισμένοι να μην επιτρέψουμε την εφαρμογή και την υλοποίηση των διατάξεων του νέου Ν. 2145/93 γιατί

- Ανατρέπουν το σχεδιασμό σε περισσό-

τερα από 610.000 στρέμματα αστικών και παραθεριστικών περιοχών, που οργανώνονται και μελετώνται τώρα με τον οικιστικό Νόμο 1337/83.

- Δημιουργούν άλλα 300.000 στρέμματα νέων υποβαθμισμένων παραθεριστικών περιοχών.

- Γενικεύουν σε όλη τη χώρα τα φαινόμενα καταπατήσεων και διασμού του φυσικού περιβάλλοντος, καταστρέφουν το πράσινο, μειώνουν δραματικά τους ελάχιστους απαραίτητους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους, υποβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων και μετατρέποντας όλην την Ελλάδα και κυρίως τα μεγάλα αστικά κέντρα σε απέραντες τσιμεντουπόλεις κατ' εικόνα και ομοίωση της Κυψέλης και του Παγκρατίου χωρίς τις ελάχιστες υποδομές.

Αντί της εφαρμογής των κοινωνικά άδικων και αντισυνταγματικών ρυθμίσεων του νέου νόμου, προτείνουμε...».

Μόνον τον κύριο Στέφανο Μάνο δεν έβαλε στην πλάτη του. Ο οποίος κατακεραυνώνει τους πάντες, όσους δεν συμμερίζονται τις αντιλήψεις του ως μη εκσυγχρονιστές! Ο δικός του, ο της ίδιας κυβέρνησης, θεωρείται εκσυγχρονιστής; Δηλαδή τι; Αυτός ζωνάρι και ο Κατσιγιάννης παροχές; Και μάλιστα με τέτοιου είδους φιλελεύθερη ανακατανομή εισοδήματος από τους πολίτες στους ιδιοκτήτες; Και σας ερωτώ ευθέως, κύριε Μάνο μου και κυρία κυβέρνηση, «πού θα βρεθούν τώρα τα χρήματα για απαλλοτριώσεις; Τι έχετε στο νου σας;» Με το «υπόλοιπο» τμήμα του λαού, το οποίο σύμφωνα με εκείνη τη συνταγματική επιταγή, την οποία θέλετε να ξεχνάτε, «δικαιούται εις την κατοικίαν», τι θα κάνετε; Οφείλει οπωσδήποτε και αυτό το τμήμα να χτίσει αυθαίρετο;

Μόλις κυκλοφόρησε

ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ
ΓΙΑΤΙ ΣΚΕΦΤΟΜΑΣΤΕ;
ΤΙ ΝΑ ΠΡΑΞΟΥΜΕ;
Δύο διαλέξεις - διαόμιμα

ΝΕΦΕΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
'Ασκληπιού 6, 'Αθήνα 106 80
Τηλ. 3607744 - 3639962

Σε περίοδο οικονομικής ύφεσης, καλές «μπίζνες» με σκουπίδια

του Γιάννη Κωστάκη

Έργο δισεκατομμυρίων, με απ' ευθείας ανάθεση, ακόμη και στην Ελλάδα του 1993, που η λέξη διαφάνεια, αν δεν έχει χάσει τη σημασία της, έχει τουλάχιστον διαστρεβλωθεί, σίγουρα δεν είναι καθημερινό φαινόμενο.

Όταν μάλιστα οι διαδικασίες αυτές γίνονται στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που γενικά έχει πληγεί λιγότερο από τη γνωστή «κακοδαιμονία» του δημόσιου βίου, και όταν αυτές οι διαδικασίες, αν δεν ενθαρρύνονται, τότε συνυπογράφονται από αιρετούς εκπροσώπους του λαού, τότε μόνο μελαγχολικές σκέψεις γεννιούνται. Εκτός και αν βρεθεί ο τρόπος να μπει βαθιά το μαχαίρι στο κόκαλο με όποιο κόστος.

Την ανακύκλωση των απορριμμάτων ο δήμαρχος Πειραιά Στ. Λογοθέτης την ανέφερε ακροθιγώς, ως λύση στο πρόβλημα των σκουπιδιών, στο προεκλογικό του πρόγραμμα. Φαίνεται όμως αν όχι από τότε (συγκεκριμένα στοιχεία δεν υπάρχουν), αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, τον πλησίασε -όπως ο ίδιος λέει- συγκεκριμένη εταιρία, προκειμένου να της ανατεθεί το έργο της κατασκευής εργοστασίου ανακύκλωσης. Ήδη σε φυλλάδιο που εκδόθηκε με τη λήξη του πρώτου χρόνου της Δημοτικής Αρχής έγραφε: «Κάναμε μια επωφελή συμφωνία για το Δήμο με τη γερμανική εταιρία ECH, για την κατασκευή εργοστασίου ανακύκλωσης σκουπιδιών». Φυσικά, όταν κυκλοφόρησε το φυλλάδιο -επισήμως- δεν είχε γίνει καμιά συμφωνία και στην πορεία αποδείχθηκε ότι η ECH δεν ήταν γερμανική, αλλά ολλανδική εταιρία, θυγατρική της αμερικανικής BFI. Το σημαντικό όμως είναι ότι -άθελά του ίσως- ο κ. Λογοθέτης ομολογούσε την προτίμησή του στη συγκεκριμένη εταιρία, κατονομάζοντάς την και παρουσιάζοντας το γεγονός ως τετελεσμένο.

Το ιστορικό

Από τότε το θέμα πέρασε σε πολλές φάσεις. Δυο φορές συζητήθηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο, το οποίο αρνήθηκε, παρά τις προσπάθειες του δημάρχου, να αναθέσει το έργο

στην ECH. Τελικά, τον περασμένο Δεκέμβριο, ελήφθη απόφαση να ανατεθεί στους δημάρχους Πειραιά Στ. Λογοθέτη, Κερατσινίου Δ. Σαράφογλου, Δραπετσώνας Κ. Χρονόπουλου, Περάματος Ν. Νικολαΐδη, μαζί με τον Ενιαίο Σύνδεσμο Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Αττικής (ΕΣΔΚΝΑ), που είναι ο καθ' ύλην αρμόδιος για το θέμα των σκουπιδιών, να εξεταστούν όλες οι υπάρχουσες προσφορές. Ήταν μια σαφής ήττα του δημάρχου Πειραιά, που μέχρι τότε επέμενε ότι ουσιαστικά είναι ο μόνος που μπορεί να αξιολογεί και να επιλέγει την καλύτερη τεχνολογία. Ταυτόχρονα το θέμα έπαιρνε μεγαλύτερες διαστάσεις, ξεφεύγοντας από τα στενά πλαίσια του Δήμου Πειραιά. Να σημειωθεί ότι της προαναφερόμενης ήττας του κ. Λογοθέτη είχε προηγηθεί άλλη μία, όταν ξεκαθαρίστηκε ότι η αρμοδιότητα της αποκομιδής των απορριμμάτων παραμένει στους Δήμους. Ο κ. Λογοθέτης υποστήριζε ότι έπρεπε να ανατεθεί, κατ' άλλους να εκχωρηθεί, σ' όποιον κατασκεύαζε το εργοστάσιο ανακύκλωσης, αλλιώς δεν θα υπήρχε για τον κατασκευαστή κανένα ουσιαστικό οικονομικό όφελος.

Περίεργη Πρόσκληση Ενδιαφέροντος

Εκών άκων λοιπόν, ο κ. Λογοθέτης ακολούθησε, κατ' αρχήν, τη διαδικασία που υπέδει-

ξε το Δημοτικό Συμβούλιο, χωρίς όμως ούτε στιγμή να εγκαταλείψει την προτίμησή του προς τη BFI/ECH. Στις 19/2/93, δημοσιεύθηκε στη *Ναυτεμπορική*, Πρόσκληση Ενδιαφέροντος, όπου καλούντο ελληνικές ή ξένες εταιρίες να καταθέσουν προτάσεις για ίδρυση εργοστασίου ανακύκλωσης. Να σημειωθεί ότι στην πρόσκληση σαφώς ετονίζετο πως «η παρούσα δεν εντάσσεται στις διατάξεις του Ν. 716/77 ή του Π.Δ. 105/89». Πρόκειται για τη νομοθεσία που ρυθμίζει τις υποχρεώσεις εκείνου που διενεργεί την πρόσκληση. Αν και είναι συνηθισμένη τακτική ο προκηρυσσών να δηλώνει ότι δεσμεύεται από τους προαναφερόμενους νόμους, εφ' όσον πρόκειται για απλή πρόσκληση ενδιαφέροντος, στη συγκεκριμένη περίπτωση η επισήμανση έχει ενδιαφέρον που τα γιατί θα το δούμε στη συνέχεια.

Της πρόσκλησης ενδιαφέροντος όμως της 19/2, είχε προηγηθεί άλλη στις 8/2/93 στην εφημερίδα *Αυγή*, που το περιεχόμενό της ήταν γενικόλογο και ουσιαστικά εντελώς διάφορο από αυτό της 19/2/93.

Η πρόσκληση ενδιαφέροντος στην *Αυγή* έφερε μεν την υπογραφή του προέδρου του ΕΣΔΚΝΑ Γ. Λατζουράκη, ο ίδιος όμως μα δήλωσε: «Είναι γνωστό ότι η πρώτη πρόσκληση είχε γίνει χωρίς να υπάρχει υπογραφή δική μου». Γιατί άραγε; Πού αντιδρούσε ο κ. Λατζουράκης; Γνώριζαν οι υπόλοιποι υπογράφωντες ότι ο πρόεδρος του ΕΣΔΚΝΑ δεν είχε υπογράψει την πρόσκληση; Πρόκειται για κρίσιμα ερωτήματα (που δεν είναι τα μόνα), στα οποία ελπίζουμε ότι ο κ. Λογοθέτης και οι άλλοι τρεις δήμαρχοι θα μας δώσουν ψύχραιμη και προ παντός πειστική απάντηση.

Απ' ευθείας ανάθεση...

Την πρόσκληση ενδιαφέροντος ακολούθησε επεξεργασία των κατατεθειμένων προτάσεων, άνω των πέντε μηνών, από 10μελή επιστημονική επιτροπή που είχε ορίσει ο ΕΣΔΚΝΑ και οι τέσσερις δήμαρχοι. Στο πόρισμα αξιολόγησης των προτάσεων αναφέροντο πέντε εταιρίες που εκτιμήθηκαν ως

οι πλέον αξιόλογες και έμπειρες σε θέματα διαχείρισης απορριμμάτων. Μεταξύ αυτών και η BFI/ECH. Με αυτό το πόρισμα ως βάση (ή μήπως ως άλλοθι;), οι τέσσερις δήμαρχοι -αλλά όχι και ο ΕΣΔΚΝΑ- πρότειναν στα Δημοτικά τους Συμβούλια την επιλογή της BFI/ECH. Πρόταση που γεννά νέα σειρά ερωτημάτων. Με ποια στοιχεία κατέληξαν στην τελική επιλογή, την οποία είχαν αποφύγει να κάνουν οι τεχνοκράτες που οι ίδιοι διόρισαν; Ειδικότερα για τη συγκεκριμένη εταιρία, ο κ. Λατσοβράκης μας είπε: «Κανένας δεν είπε ότι αυτή η εταιρία είναι η μειοδότη». Αφού λοιπόν κανείς δεν είπε ότι είναι η μειοδότη, γιατί οι δήμαρχοι την προτείνουν; Πρόταση που τελικά σημαίνει ότι από 2.500 δρχ. που πληρώνει, κατά μέσο όρο, σήμερα ο δημότης για κάθε τόνο σκουπιδιών, θα φτάσει να πληρώνει 9.300 και, κατ' άλλους, άνω των 12.000 δρχ. Και εν πάση περιπτώσει γιατί δεν εξετάστηκε κάποια άλλη μέθοδος για τη λύση του προβλήματος των σκουπιδιών, όπως, για παράδειγμα, η επέκταση της υγειονομικής ταφής; Ο κ. Λογοθέτης υποστηρίζει ότι πιέζει ο χρόνος, διότι η χωματερή των Λιοσίων βρίσκεται στα όρια του κορεσμού. «Ξεχνά» όμως να πει ότι με την ανακύκλωση που η BFI/ECH προτείνει, ανακυκλώνεται μόνο το 4% των απορριμμάτων, μόνο της ευρύτερης περιοχής του Πειραιά. Πού βρίσκεται τελικά το κέρδος των δημοτών, για τους

οποίους θεωρητικά τουλάχιστον ενεργούν οι εκλεγμένοι άρχοντές τους;

...Χωρίς διεθνή διαγωνισμό

Υπάρχει όμως ένα ακόμα θέμα ουσίας. Η επιλογή της BFI/ECH, έγινε χωρίς διεθνή διαγωνισμό. Παρά τους ισχυρισμούς των δημάρχων Πειραιά και Δραπετσώνας (τις απόψεις των άλλων δύο δεν τις γνωρίζουμε, δεδομένου ότι δεν είχαν συνεδριάσει τα Δημοτικά τους Συμβούλια όταν το κείμενο παραδόθηκε στο τυπογραφείο), ότι έγινε διαγωνισμός ή ότι δεν ήταν αναγκαίος, τούτο είναι ανακριβές. Στην πρόσκληση ενδιαφέροντος οι μετέχοντες δεν ανοίγουν όλα τα χαρτιά τους (για ευνόητους λόγους) ώστε να υπάρχει αντικειμενική αξιολόγηση. Αντίθετα, στον διεθνή διαγωνισμό υπάρχουν σαφείς προδιαγραφές, συγκεκριμένη μεθοδολογία και ακριβή κριτήρια επιλογής, που δεσμεύουν τον προκηρυσσόντα.

Έτσι, ουσιαστικά έγινε απ' ευθείας ανάθεση ενός έργου δισεκατομμυρίων. Να σημειωθεί ότι υπέρ του διαγωνισμού έχουν ταχθεί τόσο ο ΕΣΔΚΝΑ όσο και το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΤΕΕ).

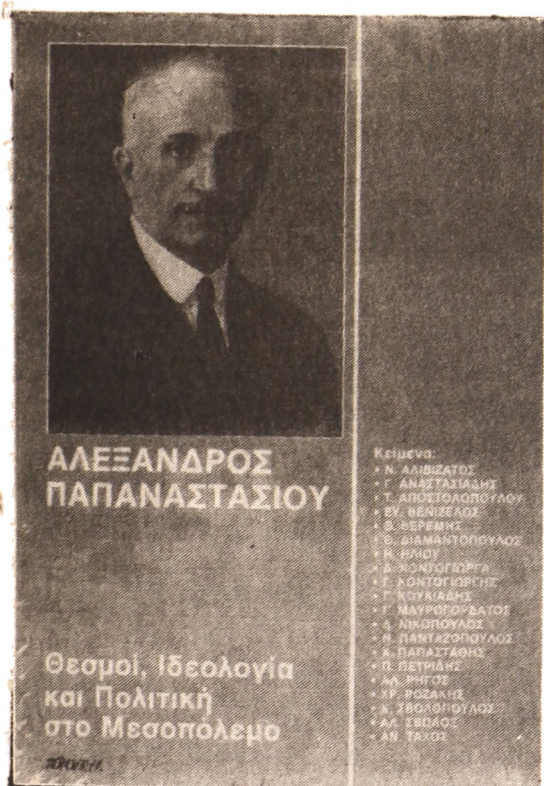
Χορός δισεκατομμυρίων

Αλλά και από επιχειρηματική άποψη, η πρόταση της BFI/ECH έχει ιδιαίτερο ενδιαφέ-

ρον. Πρόκειται για επένδυση 1,8 δισ. που σε τρία το πολύ χρόνια θα έχει αποσβεσθεί, αν υπολογίσουμε τους 150.000 τόνους σκουπιδιών που παράγονται στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά το χρόνο, επί 9.300 το χρόνο σημαίνει ακαθάριστο έσοδο 1,4 δισ. κατ' έτος. Έτσι, δικαιολογούνται ίσως και οι πανηγυρισμοί των εκπροσώπων της εταιρίας στην αίθουσα του Δημοτικού Συμβουλίου Πειραιά, μετά την κατά πλειοψηφία απόφαση του Σώματος (η απόφαση ψηφίστηκε και καταψηφίστηκε από δημοτικούς συμβούλους όλων των παρατάξεων). Το ότι μεταξύ των πανηγυριζόντων ήταν και ο εκπρόσωπος του Δήμου Πειραιά στη 10μελή επιστημονική επιτροπή, και κατά σύμπτωση αυτός που έκανε την οικονομοτεχνική μελέτη της ECH, αφήνουμε να το κρίνουν οι αναγνώστες.

Αν όμως η εταιρία βρήκε τρόπο να πραγματοποιήσει μια κερδοφόρα γι' αυτήν επένδυση, γιατί τα κέρδη της πρέπει να τα πληρώσουν οι δημότες; Γιατί άραγε δίνονται στη συγκεκριμένη εταιρία τουλάχιστον 500 εκατομμύρια το χρόνο, στη χειρότερη γι' αυτήν περίπτωση και εάν οι Δήμοι συμμετέχουν κατά 50% στο εργοστάσιο, για τουλάχιστον 10 χρόνια;

Ταύτα και απάντηση (επί της ουσίας) δεν αναμένουμε, όπως θα έγραφε και ο αείμνηστος Δ. Ψαθάς.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ:
Θεσμοί, ιδεολογία και πολιτική στο Μεσοπόλεμο

ΚΕΙΜΕΝΑ:

- Ν. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ
- Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
- Τ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
- ΕΥ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
- Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ
- Θ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
- Η. ΗΛΙΟΥ
- Δ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΑ
- Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ
- Γ. ΚΟΥΚΙΑΔΗΣ
- Γ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ
- Δ. ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ
- Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ
- Χ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ
- Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ
- ΑΛ. ΡΗΓΟΣ
- ΧΡ. ΡΟΖΑΚΗΣ
- Κ. ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
- ΑΛ. ΣΒΩΛΟΣ
- ΑΝ. ΤΑΧΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΟΥΛΙΦΟΛΙΑ

ΑΝΟΙΚΤΟ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ίνστιτούτων Ομαδικής Ανάλυσης (E.G.A.T.I.N.)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΕΤΗΣΙΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

- Ομαδικής Ψυχοθεραπείας
- Δυναμικής τής Οικογένειας
- Κοινωνικής Ψυχιατρικής
- Δυναμικής Ψυχιατρικής
- Ψυχολογικών Αξιολογήσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙΣ

- ΟΜΑΔΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΘΕΡΑΠΕΙΑ & ΨΥΧΟΔΡΑΜΑ
- ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
- ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

• ΣΥΜΠΟΣΙΑ • ΣΥΝΕΔΡΙΑ • ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ • ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ • ΕΠΟΠΤΕΙΕΣ

Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ 1 & ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ, 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ. 644.7533 - 643.5980 - 644.5140

Επιμέλεια:
Τάσος
Μπάραλας

Προσθαφαιρέσεις δισεκατομμυρίων

Χαρές και πανηγύρια στην κυβέρνηση για το αποτέλεσμα των συνομιλιών μεταξύ των υπουργών Εξωτερικών της ΕΟΚ για την κατανομή των κονδυλίων του πακέτου Ντελόρ II. Στις ανακοινώσεις της κάνει λόγο για ποσό ύψους 19,5 δισ. ECU μέχρι το 1999.

Η αλήθεια όμως δεν έχει καμιά σχέση με τα όσα ανακοινώνει η κυβέρνηση. Κατ' αρχήν, η περίοδος για την οποία είναι τα κονδύλια που αποφασίσθηκαν, αφορά το διάστημα 1994-1999 και όχι 1993-1999. Για το 1993, ό,τι ποσά θα πάρουμε από την ΕΟΚ αφορούν το πακέτο Ντελόρ I.

Ως προς το ύψος των κονδυλίων που εξασφαλίσαμε από την Κοινότητα, αυτά είναι, σύμφωνα πάντα με πληροφορίες από τις Βρυξέλλες: 1 δισ. 200 εκατ. ECU από το πακέτο Ντελόρ II και 2 δισ. 480 εκατ. ECU από το Ταμείο Σύγκλισης. Σύνολο 16 δισ. ECU για την περίοδο 1994-1999. Πολύ μακριά από τα 19,5 δισ. ECU που ανακοινώνει η κυβέρνηση, η οποία προσθέτει 1 δισ. ECU bonus, το οποίο υποσχέθηκε ότι θα δώσει στη χώρα μας ο κ. Ντελόρ αν υλοποιηθούν σωστά τα προγράμματα της χώρας μας που θα πραγματοποιηθούν με χρήματα της Κοινότητας, 600 εκατ. ECU από το Ταμείο Αλιείας της Κοινότητας και ένα σημαντικό ποσό της τάξης του ενός σχεδόν δισ. ECU, του πακέτου Ντελόρ II, τα οποία δεν έχουν ακόμα εκταμιευτεί.

Βέβαια, η κυβέρνηση ήξερε πολύ καλά ότι η κατάσταση που θα αντιμετώπιζε στις Βρυξέλλες δεν θα ήταν καθόλου ευνοϊκή για αυτήν. Ο κ. Μάνος απειλούσε με βέτο αν το αποτέλεσμα δεν ήταν ευνοϊκό για την Ελλάδα, απειλή που μόνο καγχασιμούς απέσπασε στις Βρυξέλλες γιατί είναι πολύ γνωστό ότι χωρίς τις προκαταβολές από το πακέτο Ντελόρ II η κυβέρνηση του Μητσοτάκη δεν μπορεί να πάει σε εκλογές.

Ως προς την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στην έδρα της Κοινότητας, αυτή οφείλεται στη δυσανεμία των κοινοτικών για τη συμπεριφορά της Ελλάδας ως μέλους, από την εμμονή στη σκληρή στάση στο θέμα του ονόματος των Σκοπίων που μόνο παρενέργειες έχει προκαλέσει στην εξωτερική πολιτική της ΕΟΚ και στην άσχημη διαχείριση των κοινοτικών κονδυλίων.

Είναι φανερό ότι η κυβέρνηση του κ. Μητσοτάκη παραπλανά με τις ανακοινώσεις της σχετικά με τα κονδύλια που εξασφάλισε από την Κοινότητα μέχρι το 1999. Οι ψευτοπαλικάρισμοί έπαψαν να περνούν στην Κοινότητα μετά τον καθόλου έντιμο δίο που έχουμε ως χώρα από τη διαχείριση των κοινοτικών κονδυλίων στα χρόνια της διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ.

Ανεβαίνουν πληθωρισμός και ανεργία

Η «καλύτερη» κυβέρνηση που πέρασε από την Ελλάδα», σύμφωνα με τη ρήση Μητσοτάκη, τα έχει κάνει επιεικώς θάλασσα στην οικονομία. παρά τα όσα διατείνεται ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας, κ. Στ. Μάνος. Τον πληθωρισμό, η Στατιστική Υπηρεσία της ΕΟΚ, τον υπολογίζει σε

ετήσια βάση από τον Ιούνιο του 1992 έως τον Ιούνιο του 1993 σε 15,8%, ενώ το αντίστοιχο προηγούμενο διάστημα ήταν 15,1%. Ο μέσος όρος πληθωρισμού της ΕΟΚ έπεσε στο 2,1% από 2,3% που ήταν την ίδια περυσινή περίοδο.

Στην ανεργία τα πράγματα δεν είναι καλύτερα. Ο ΟΟΣΑ προβλέπει ότι η ανεργία θα ξεπεράσει φέτος το ψυχολογικό φράγμα του 10%, ενώ το 1994 θα

ανέλθει στο 11%. Βέβαια, στον τομέα αυτό είμαστε κοντά στον μέσο όρο της ΕΟΚ, ο οποίος θα είναι φέτος 11,6%, ενώ το 1994 προβλέπεται να ανέλθει στο 12,1%.

Η αποτυχία λοιπόν είναι πλήρης. Αν μάλιστα πραγματοποιηθούν αυτά που είπε ο κ. Μάνος την περασμένη Τρίτη, ότι δηλαδή η κυβέρνηση θα υποποιήσει μέχρι το τέλος του έτους όσα υποσχέθηκε, τότε μάλλον η

κατάσταση θα είναι ανεξέλεγκτη.

Απειλή το δημόσιο χρέος

Τεράστιες διαστάσεις προσλαμβάνει πλέον το δημόσιο χρέος της χώρας, καθώς, για να καλυφθούν τα μεγάλα ανοίγματα του προϋπολογισμού, η κυβέρνηση καταφεύγει σε συνεχή δανεισμό.

Από τη στιγμή που δεν γίνονται επενδύσεις και η κυβέρνηση έχει εναποθέσει την επιτυχία του προϋπολογισμού στις πωλήσεις των ΔΕΚΟ, είναι φανερό ότι το δημόσιο χρέος θα αυξάνει με εξωπραγματικούς ρυθμούς. Όσο μάλιστα πλησιάζουμε στο χρόνο διεξαγωγής των εκλογών και οι βουλευτές της Ν.Δ. ζητούν άμεσες και αθρόες προσλήψεις, η κατάσταση θα επιδεινώνεται συνεχώς. Και αν ο κ. Μάνος ζητεί επείγοντως 1,5 τρισ., στο τέλος του έτους θα ζητά 2 τρισ.

Κατά τα άλλα, επιτυχημένη η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης!

Ποιος πληρώνει τον Ολυμπιακό;

Ο πρόεδρος του Ολυμπιακού, Σ. Κόκκαλης, απειλήσε την Πολιτεία ότι θα παραιτηθεί αν δεν ρυθμίσουν τα χρέη της ΠΑΕ.

Τα χρέη του Ολυμπιακού είναι από την εποχή του Κοσκωτά και ο κ. Κόκκαλης, κύριος μέτοχος της ΙΝΤΡΑΚΟΜ που μετέχει σε έναν από τους ομίλους για την κινητή τηλεφωνία και έχει πάρει μεγάλες παραγγελίες από τον ΟΤΕ, εκβιάζει λίγο πριν από τις εκλογές την κυβέρνηση για το διακανονισμό των χρεών, δάζοντας μπροστά τον κόσμο του Ολυμπιακού.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε τη συμπεριφορά του πολιτικού κόσμου του Πειραιά

Η ανεργία και ο πληθωρισμός αυξάνουν στην Ελλάδα ανεξέλεγκτα. Ο ΟΟΣΑ για την ανεργία προτείνει να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα για τη μείωσή της, ενώ η Ελλάδα είναι μακράν πρώτη στον πληθωρισμό έναντι των άλλων χωρών της ΕΟΚ. Ακολουθεί η Πορτογαλία με τρεις φορές μικρότερο πληθωρισμό. Ο κ. Μάνος έχει βρει το... φάρμακο και για τα δύο. Προσλήψεις στον δημόσιο τομέα πριν τις εκλογές. Παγκόσμια πρωτοτυπία!!!

(βλ. Ανδριανόπουλο), όταν ο μεγαλοαπατεώνας Κοσκωτάς είχε φέρει στην Ελλάδα τον Ντέταρι. Η κατάσταση πάει να επαναληφθεί τώρα από την αντίθετη πλευρά, να πληρώσει δηλαδή ο κρατικός προϋπολογισμός τα χρέη της ΠΑΕ.

Τότε γιατί ανέλαβε ο κ. Κόκκαλης τον Ολυμπιακό; Για να δείξει ότι κατάφερε να διακανονίσει το χρέος λόγω των δοσοληψιών που έχει με την κυβέρνηση στις τηλεπικοινωνίες;

Η κατάσταση αυτή αρχίζει να θυμίζει άλλες εποχές που καλό θα ήταν να ξεπεραστούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Αλλά φαίνεται ότι αυτό δεν είναι εφικτό.

Τόσο το χειρότερο για μας

Πρωτοπορία το μπάσκετ στις μεταγραφές

Προκλητικές είναι οι φετινές μεταγραφές που πραγματοποιήθηκαν στο μπάσκετ, το οποίο έχει πάρει πλέον την πρωτοκαθεδρία από το ποδόσφαιρο.

Ουκρανός μπασκετμπολίστας κατέληξε στον Παναθηναϊκό με το εξωφρενικό ποσό των 820 εκατ. δραχμών για δύο χρόνια και προφανώς σε συνάλλαγμα. Παικτης του Άρη μεταγράφηκε στον Ολυμπιακό αντί 230 εκατ. δραχμών για ένα χρόνο.

Το υπουργείο Εθνικής

ΧΩΡΑ	1991	1992	1993	1994
ΗΠΑ	6,7	7,4	7,0	6,5
ΙΑΠΩΝΙΑ	2,1	2,2	2,5	2,6
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	9,6	10,8	10,9	10,8
ΑΥΣΤΡΙΑ	3,3	3,7	4,8	4,8
ΒΕΛΓΙΟ	9,3	10,3	11,9	12,9
ΚΑΝΑΔΑΣ	10,3	11,3	11,1	10,5
ΔΑΝΙΑ	10,4	11,1	12,4	11,7
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	7,6	13,1	16,6	16,7
ΓΑΛΛΙΑ	9,5	10,2	11,2	12,1
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	6,7	7,7	10,1	11,3
ΕΛΛΑΔΑ	7,6	9,2	10,0	11,0
ΙΣΠΑΝΙΑ	1,5	3,0	5,3	6,2
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	15,8	17,2	19,5	20,0
ΙΤΑΛΙΑ	11,0	10,7	10,9	11,0
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	1,3	1,5	1,9	1,8
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	7,0	6,8	8,5	9,3
ΝΕΑ ΖΗΛΑΝΔΙΑ	10,3	10,3	10,0	9,7
ΝΟΡΒΗΓΙΑ	5,5	5,9	5,7	5,3
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	4,1	4,0	4,7	5,3
ΙΣΠΑΝΙΑ	16,3	18,4	22,5	22,4
ΣΟΥΗΔΙΑ	3,1	5,3	7,3	7,4
ΕΛΒΕΤΙΑ	1,1	2,5	4,6	4,4
ΤΟΥΡΚΙΑ	11,5	11,8	12,7	13,5
ΒΡΕΤΑΝΙΑ	8,3	10,1	10,7	10,4
ΟΟΣΑ (ΕΥΡΩΠΗ)	9,0	9,9	11,4	11,9
ΕΟΚ	9,2	10,1	11,6	12,1
ΣΥΝΟΛΙΚΑ	7,2	7,9	8,5	8,6

Οικονομίας και ο κ. Στ. Μάνος, που μιλάνε για ελλείμματα και φοροδιαφυγή, έχουν ψάξει την προέλευση των χρημάτων αυτών;

Γιατί είναι προκλητικό να υφίστανται οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι τις επιπτώσεις της λιτότητας και κάποιιοι να κάνουν μεταγραφές δισεκατομμυρίων, χωρίς να ελέγχεται η προέλευση των χρημάτων αυτών.

Ο ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΟΚ

Ελλάδα	15,8%
Πορτογαλία	5,5%
Ισπανία	4,9%
Ιταλία	4,5%
Γερμανία	4,2%
Λουξεμβούργο	3,3%
Βέλγιο	2,4%
Ολλανδία	2,1%
Γαλλία	2,0%
Βρετανία	1,2%
Δανία	0,9%

ΠΕΘΑΙΝΟΥΝ ΤΑ ΔΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Τα ευρωπαϊκά δάση πεθαίνουν, χωρίς καμιά ευρωπαϊκή κυβέρνηση να είναι διατεθειμένη να κάνει κάτι για να αποτραπεί η καταστροφή αυτή που καθιστά τις συνθήκες ζωής των κατοίκων της γηραιάς ηπείρου ακόμα χειρότερες.

Τη μεγαλύτερη καταστροφή έχουν

υποστεί τα βρετανικά δάση, τα οποία θεωρούνται κατεστραμμένα κατά 58,3% σύμφωνα με έκθεση της ΕΟΚ. Ενώ ακολουθούν δύο χώρες του τέως ανατολικού συνασπισμού, η Τσεχία και η Πολωνία.

Η άνιση ανάπτυξη και το διοξείδιο του θείου που απελευθερώνεται στην ατμόσφαιρα δημιουργεί την όξινη βροχή που είναι η κύρια αιτία της καταστροφής των δασών. Υπάρχουν βέβαια και οι μεγάλες

πυρκαγιές που έρχονται να συμπληρώσουν αυτή την καταστροφή.

Αν και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες νοιάζονται για τα δάση τους όπως η Ελλάδα, είναι βέβαιο ότι το 2000 στην Ευρώπη δεν θα υπάρχει δείγμα δάσους.

Η ΕΟΚ πρέπει να λάβει άμεσα μέτρα, χωρίς να υπολογίσει οποιοδήποτε κόστος, γιατί σε διαφορετική περίπτωση το μέλλον προβλέπεται αβέβαιο...

Το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας συνεχίζοντας τις προεκλογικές παροχές προς τους ψηφοφόρους ρυθμίζει τα χρέη προς τα ασφαλιστικά ταμεία. Με τροπολογία στο φορολογικό νομοσχέδιο δίνει τη δυνατότητα σε όσους έχουν οφειλές στα ασφαλιστικά ταμεία να κάνουν διακανονισμό 36 δόσεων, προκαταβάλλοντας το 10% του χρέους με σωρευτική επιβάρυνση 3% σε κάθε δόση. Η κυβέρνηση Μητσοτάκη είναι διατεθειμένη να κάνει τα πάντα για να μη χάσει τις εκλογές, αδιαφορώντας για την κατάσταση των ταμείων. Άλλωστε, όπως έχει δείξει και η πρακτική, για τις πολιτικές παρατάξεις μόνο το παρόν έχει αξία. Για το μέλλον, βλέποντας και κάνοντας. Γι' αυτό είμαστε τελευταίοι στην ΕΟΚ.

Στο βωμό του δημοσίου ελλείμματος

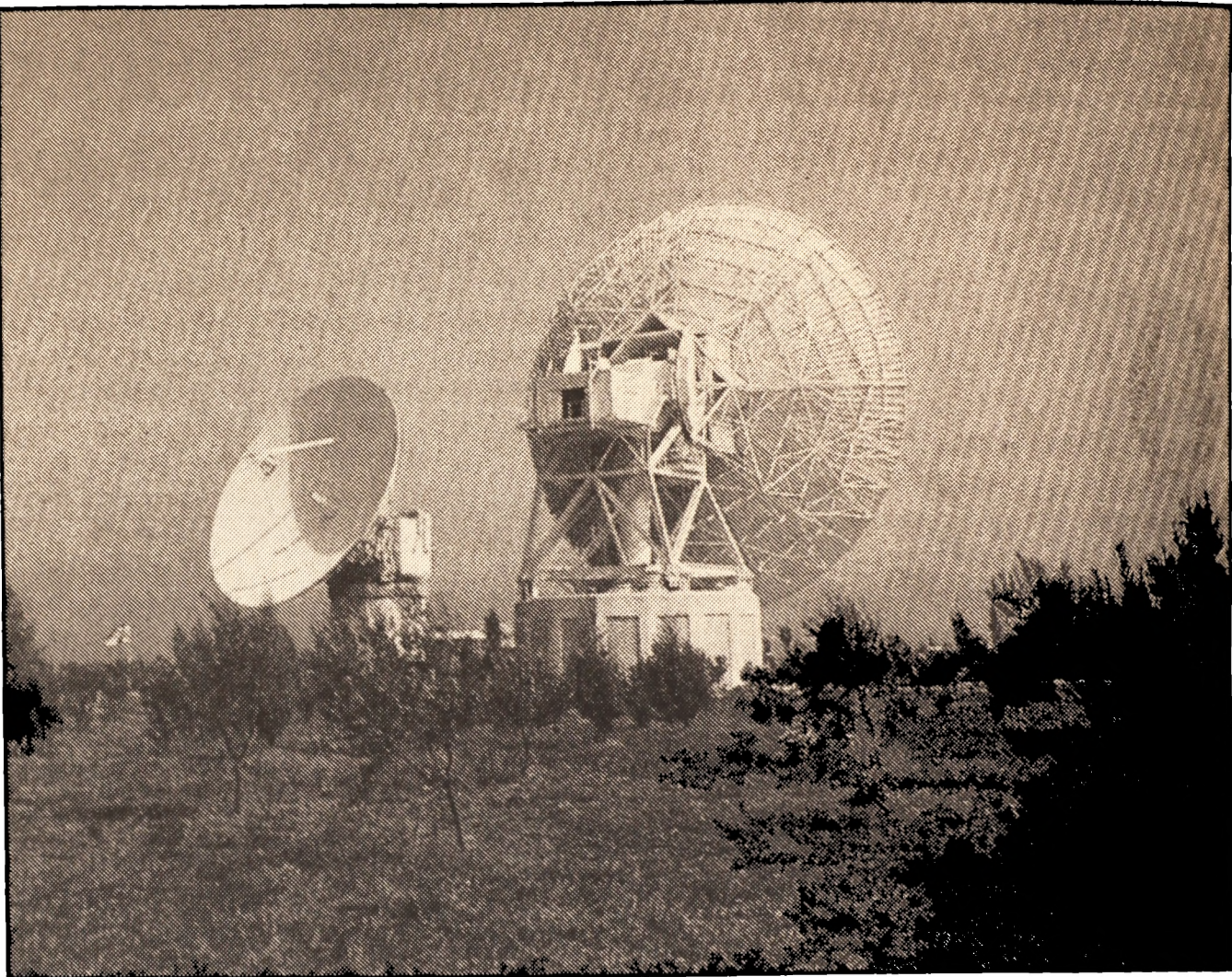
του Τάσου Μπάρολα

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας πορεύεται απαρέγκλιτα στο δρόμο των ιδιωτικοποιήσεων, χωρίς να νοιάζεται για τις πολλαπλές αντιδράσεις που έχει ξεσηκώσει εναντίον της. Ο ΟΤΕ και οι ιδιωτικές μονάδες παραγωγής ηλεκτρικού είναι οι πρώτοι στόχοι της κυβέρνησης και ακολουθούν και άλλοι, όπως τα Ελληνικά Διυλιστήρια.

Η ιδιωτικοποίηση του 49% των μετοχών του ΟΤΕ ήταν πάγιος στόχος της κυβέρνησης και μάλιστα στην πώληση αυτή ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας Στ. Μάνος είχε στηρίξει όλη την επιτυχία της πολιτικής του καθώς και την επιτυχία του φετινού προϋπολογισμού. Η κάλυψη των τεράστιων ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού θα γίνει αποκλειστικά και μόνον από την πώληση του κερδοφόρου ΟΤΕ.

Η πώληση του ΟΤΕ είναι επιλογή της κυβέρνησης, όσο και αν θέλει το ΠΑΣΟΚ να το παρουσιάσει σαν σκάνδαλο. Σκάνδαλο με την κλασική έννοια του όρου, όπως το είδαμε επί εποχής ΠΑΣΟΚ, δεν υπάρχει. Η κυβέρνηση θέλει να πωλήσει το 35% του Οργανισμού σε θεσμικό επενδυτή, το 10% να το πουλήσει μέσω του Χρηματιστηρίου και το υπόλοιπο 4% να το χαρίσει στους εργαζόμενους με σκοπό να περιορίσει τις αντιδράσεις τους.

Κλασική φιλελεύθερη πολιτική χωρίς ίχνος σκανδάλου. Σκάνδαλο θα υπάρξει μόνον αν η κυβέρνηση ακολουθήσει την ίδια τακτική με την πώληση της ΑΓΕΤ-Ηρακλής, όπου με αδιαφανείς διαδικασίες πούλησε την κερδοφόρα ελληνική τσιμεντοβιομηχανία. Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας θα πουλήσει τον ΟΤΕ, μόνον και μόνον για να κλείσει τα ανοίγματα του προϋπολογισμού και να περιορίσει την αποτυχία της οικονομικής πολιτικής της. Όταν η ανεργία αυξά-

νει, ο πληθωρισμός τρέχει με τριπλάσια ταχύτητα από ό,τι στην αμέσως επόμενη χώρα της ΕΟΚ, όταν επενδύσεις δεν φαίνονται στον ορίζοντα και κυρίως όταν πλησιάζουμε σε εκλογές, τα χρήματα από τον ΟΤΕ θα είναι σαν μάνα εξ ουρανού για την κυβέρνηση. Και γι' αυτό τον λόγο δεν την ενδιαφέρει οτιδήποτε άλλο. Ούτε οι αντιρροήσεις των εργαζομένων ούτε οι αντιδράσεις του πολιτικού κόσμου ούτε καν η αντίδραση του υπουργού Εθνικής Άμυνας κ. Βαρβιτσιώτη ο οποίος σκέπτεται τα στρατιωτικά κυκλώματα που περνούν από τις εγκαταστάσεις του ΟΤΕ.

Το ότι το ενδιαφέρον της κυβέρνησης είναι το κλείσιμο των ανοιγμάτων του δημοσίου χρέους με τα χρήματα από την εκποίηση του ΟΤΕ φαίνεται καθαρά στην απάντηση του κ. Μάνου όταν τον ρώτησαν γιατί εμμένει τόσο πολύ στην πώληση παρά τις τόσες αντιδράσεις. Ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας υποστήριξε ότι δεν μπορεί ο κρατικός ΟΤΕ να ανταγωνισθεί στο management τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Γιατί αυτή η απά-

νηση από τον κ. Μάνο; Μήπως δεν δίνει χρήματα το Δημόσιο σε ανώτατα στελέχη διαφόρων ΔΕΚΟ; Μα δημοσιεύθηκε και δεν διαψεύσθηκε ότι ο νέος πρόεδρος της ΔΕΗ λαμβάνει, ως μηνιαίο μισθό, ποσόν πάνω από 1 εκατ. δραχμές.

Στελέχη μπορεί να πάρει ο ΟΤΕ για να πετύχει άριστο management. Μακροχρόνια κέρδη θα έχει, η κυβέρνηση όμως θέλει χρήματα άμεσα. Και δυστυχώς, εδώ θα παιχθεί το παιχνίδι της πώλησης.

Η κυβέρνηση θα πρέπει να σκεφθεί για μια φορά έστω το συμφέρον της χώρας, χωρίς να προτάσσει το μικροπολιτικό της συμφέρον. Αυτό δεν φαίνεται όμως ότι είναι επικτό και το μόνο που απομένει για την αποτροπή της εκποίησης του ΟΤΕ είναι να σταθούν στο ύψος τους όσοι βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος διαφωνούν με την πώληση.

Σε διαφορετική περίπτωση, και η ελληνική οικονομία θα έχει δεχθεί ένα καιρίο πλήγμα και οι πολιτικοί άνδρες της χώρας θα φανούν για ακόμα μια φορά ανακόλουθοι σε αυτά που δηλώνουν και πιστεύουν.

Επιμέλεια: Βασίλης Καπετανγιάννης

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΥΑΝΟΚΡΑΝΩΝ

ΟΙ ειρηνευτικές επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών έχουν γίνει στόχος πολλών επικρίσεων. Η διάκριση μεταξύ διατήρησης της ειρήνης (peace-keeping) και επιβολής της ειρήνης (peace-enforcement) δεν είναι πάντοτε σαφής. Ανάλογα με τις περιστάσεις και τα συμφέροντα απαιτείται από τις ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ κάποιος αντίστοιχος ρόλος. Η «παθητικότητα» στα εδάφη της πρώην Γιουγκοσλαβίας επικρίθηκε σφοδρά, όπω και η υπερβάλλουσα «ενεργητικότητα» ή μάλλον επιθετικότητα στην περίπτωση της Σομαλίας.

Σοβαρά προβλήματα ανέκυψαν ιδιαίτερα στη Σομαλία σε σειρά περιστατικών που δείχνουν τόσο τη φύση των διεθνών αυτών επιχειρήσεων και των δυνάμεων που πραγματικά τις ελέγχουν όσο και τις δυσκολίες ενός νέου ρόλου του Διεθνούς Οργανισμού στις συνθήκες της «νέας παγκόσμιας τάξης» που προς το παρόν δεν λέει να συμμορφωθεί με τις προδιαγραφές των συντακτών του δόγματος.

Στη Σομαλία ήδη από τις 5 Ιουνίου είχαν φανεί τα σημάδια των εσωτερικών αδυναμιών του ειρηνευτικού σώματος όταν, μετά την ενέδρα του στρατηγού-φύλαρχου Αϊντί όπου φονεύθηκαν 23 Πακιστανοί στρατιώτες, Σαουδάραβες και Κουβετιανοί αρνήθηκαν να προστρέξουν προς βοήθειά τους παρά τις διαταγές.

Ακολούθησαν όλες εκείνες οι επιθέσεις των αμερικανικών ελικοπτέρων κατά του κρησφύγετου του Αϊντί και άλλες συναφείς ενέργειες που είχαν ως αποτέλεσμα το θάνατο πολλών αθώων θυμάτων. Και ως τελευταίο επεισόδιο έρχεται η απόλυση του ιταλού στρατηγού Loi, αρχηγού των ιταλικών ειρηνευτικών δυνάμεων στη Σομαλία, από τον γεν. γραμματέα Μπούτρος Γκάλι για «ανυπακοή». Κι αυτή συνίσταται στο γεγονός ότι ο Loi έχοντας πάρει διαταγή να επιτεθεί κατά του Checkpoint Posta, μιας γωνιάς ενός δρόμου της πρωτεύουσας Μαγκαντίσου όπου ήταν Αϊντί, προτίμησε να διαπραγματευθεί μαζί του και να τον πείσει να αποσυρθεί αποφεύγοντας των αιματοχυσία και σώζοντας τη ζωή 70 περίπου ιταλών στρατιωτών που ο Loi υπολόγιζε ως πιθανές απώλειες. Η απόλυση του Loi πυροδότησε

έντονες ιταλικές αντιδράσεις, σε βαθμό που να κλονίζεται όλο το μεταπολεμικό πλέγμα σχέσεων ΗΠΑ-Ιταλίας.

Η στάση των Ιταλών φέρνει στην επιφάνεια δύο ριζικά διαφορετικές αντιλήψεις για το ρόλο των κυανοκράνων. Στη μια πλευρά συγκαταλέγονται αυτές που υποστηρίζουν ότι στόχος πρέπει να είναι η συναίνεση των πολιτών και η συνεργασία μαζί τους. Στον αντίποδα βρίσκεται η αμερικανική αντίληψη και συμπεριφορά που εκδηλώνεται με άκρως επιθετικό τρόπο στο εύκολο έδαφος της Σομαλίας. Η επίδειξη δυνάμεως, η σκληρότητα, η αδιαφορία για τον τοπικό τρόπο ζωής και τα ήθη έχουν δημιουργήσει στο λαό της Σομαλίας, μετά την αρχική ευφορία, εχθρικά αισθήματα. Οι επικριτές της πολιτικής αυτής δικαίως υποστηρίζουν ότι στην ουσία τα Ηνωμένα Έθνη είναι αιχμάλωτα των Ην. Πολιτειών και των αναγκών της εσωτερικής πολιτικής του Κλίντον, του οποίου οι δείκτες δημοτικότητας ανεβαίνουν οσάκις δείχνει «πυγμή» εναντίον των «εχθρών» της χώρας, έστω κι αν πρόκειται περί των αδυνάτων και λιμοκτονούντων Σομαλών.

Πράγματι, ο στρατιωτικός μηχανισμός των ειρηνευτικών δυνάμεων της Σομαλίας ελέγχεται πλήρως από τους Αμερικανούς. Ο άμεσος σύνδεσμος του Γκάλι στη Σομαλία είναι ο ειδικός απεσταλμένος αμερικανός ναύαρχος Howe, πρώην αναπληρωτής σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του Μπους. Ο Στρατιωτικός Διοικητής είναι τυπικά ο τούρκος στρατηγός Cevic Big, αλλά δεν είναι τίποτα άλλο παρά υποχείριο του ουσιαστικού διοικητή και τυπικά υποδιοικητή αμερικανού αντιστρατήγου Thomas Montogomery, ο οποίος φυσικά ελέγχει όλη τη δύναμη του πυρός και κινεί όλα τα νήματα.

Αυτή είναι η πραγματικότητα, με θύματα τον δυστυχή λαό των Σομαλών, ο οποίος μπορεί να κόρесе προσωρινά την πείνα του αλλά δεν φαίνεται διαθετειμένος να δεχτεί στρατό κατοχής και να γίνει πειραματόζωο της αμερικανικής υπεροψίας, αλαζονείας και επίδειξης δυνάμεως προς «γνώσιν και συμμόρφωσιν», άλλων, όσο κι αν ο ίδιος δεν κατάφερε να βρει λύσεις στα δεινά προβλήματά του.

Η επίδειξη δυνάμεως, η σκληρότητα, η αδιαφορία για τον τοπικό τρόπο ζωής και τα ήθη έχουν δημιουργήσει στο λαό της Σομαλίας εχθρικά αισθήματα.

Υπάρχει ένας μυστικός κατάλογος με περισσότερα από εκατόν πενήντα ονόματα αλγερινών διανοούμενων. Σ' αυτόν συμπεριλαμβάνονται συγγραφείς, δημοσιογράφοι, πανεπιστημιακοί, γιατροί, δικηγόροι. Όλοι καταδικασμένοι σε θάνατο από το *Ένοπλο Ισλαμικό Κίνημα (MIA)*. Οι φήμες σχετικά με το ποιοι είναι οι... μελλοθάνατοι οργιάζουν. Στο μεταξύ οι δολοφονίες άρχισαν στο όνομα του Αλλάχ, του Κορανίου και της «σωτηρίας της πατρίδας από τον Σατανά». Σατανάς, δε, πώς όστις δεν ασπάζεται –ακόμη χειρότερα αν πολεμά– τη φονταμενταλιστική ισλαμική παραφροσύνη.

Τα θύματα, τουλάχιστον επτά τον αριθμό, μέχρι στιγμής. Στις 25 Μαΐου δολοφονείται,

κοντά στο Αλγέρι, με δύο σφαίρες στο κεφάλι ο **Tahar Djahout**, 39 ετών, συγγραφέας, δημοσιογράφος, αρχισυντάκτης του εβδομαδιαίου περιοδικού *Τομές*. Λίγο πριν, δολοφονήθηκε, μέσα στο δρόμο, ο **Djilali Lyabés**, διευθυντής του *Ινστιτούτου Στρατηγικών Ερευνών* και πρώην υπουργός υπεύθυνος για τα πανεπιστήμια. Ακολούθησε η δολοφονία του **Laadi Flici**, γιατρού, ποιητή, μυθιστοριογράφου. Ο **Omar Belhouchet**, διευθυντής της εφημερίδας *Al Watan*, μόλις κατόρθωσε να γλιτώσει από τις σφαίρες των επίδοξων εκτελεστών του. Δυστυχώς, ο **Haïd Senhadri**, κοινωνιολόγος, δεν είχε την ίδια τύχη. Ο μακάβριος κύκλος του αίματος περιλαμβάνει, επίσης, τον **Mahfoud Boucebc**, καθηγητή ψυχιατρικής και μέλος της επι-

τροπής για τη διαλεύκανση της δολοφονίας του συγγραφέα Tahar Djahout. Ο Boucebc δολοφονήθηκε με σιλέτο στην καρδιά, στις 15 Ιουνίου, μπροστά στην είσοδο του νοσοκομείου που εργαζόταν. Τελευταίο θύμα, ο **M' Hamed Boukhobza**, κοινωνιολόγος. Οι δολοφόνοι τον χτύπησαν με μαχαίρι στον λαιμό...

Η βία και οι δολοφονίες που προκαλούν οι ισλαμιστές κλιμακώθηκαν από τον Δεκέμβριο του 1991. Τότε, στον πρώτο γύρο των βουλευτικών εκλογών το *Ισλαμικό Μέτωπο Σωτηρίας (FIS)* συγκέντρωσε τέτοιο ποσοστό που δεν άφηνε καμία αμφιβολία ότι εκείνο θα ήταν, μετά τη διεξαγωγή και του δεύτερου γύρου, ο θριαμβευτής των εκλογών. Και αυτό σήμαινε, ασφαλέστατα, ότι παίρνοντας την εξουσία θα μετέτρεπε την Αλγερία σε ισλαμική δημοκρατία.

Τι επακολούθησε; Με παρέμβαση του στρατού οι εκλογές ματαιώθηκαν. Οι οργανώσεις των ισλαμιστών τέθηκαν εκτός νόμου. Ορισμένοι από τους ηγέτες τους συνελήφθησαν. Ο τότε πρόεδρος της χώρας Σάντλι Μπεν Τζεντίντ απεπέμφθη. Συνεστήθη *Ανώτατη Κρατική Επιτροπή* και καθήκοντα νέου προέδρου της Αλγερίας ανέλαβε ο, επί πολλά χρόνια εξόριστος στο Μαρόκο, *Μοχάμεντ Μπουντιάφ*, ένας από τους ιστορικούς ηγέτες του πολέμου για την ανεξαρτησία της Αλγερίας. Έξι μήνες μετά, τον Ιούνιο του 1992, ο Μοχάμεντ Μπουντιάφ θα δολοφονηθεί.

Η δραματική και παράδοξη κατάσταση της Αλγερίας έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι ένα λαϊκό μεν, αλλά αυταρχικό και στηριζόμενο στο στρατό καθεστώς προσπαθεί να αναχαιτίσει την πορεία της χώρας προς το φονταμενταλισμό. Προσπαθεί, δηλαδή, να αποτρέψει το χειρότερο... Από την άλλη πλευρά, οι ισλαμιστές, που δεδηλωμένο στόχο έχουν να εγκαθιδρύσουν μια στυγνή, θεοκρατική δικτατορία, κατηγορούν τους αντιπάλους της ότι δεν σεβάστηκαν τους κανόνες του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού. Τους λένε ότι «ενώ εμείς κερδίσαμε τις εκλογές, δεν μας αφήσατε να πάρουμε την εξουσία για να εφαρμόσουμε το νόμο του Ισλάμ και να εκμηδενίσουμε κάθε πιθανότητα εκδημοκρατισμού της Αλγερίας».

Στο έλεος των Ισλαμιστών

Οι ισλαμιστές στράφηκαν πρώτα κατά των εκπροσώπων της κρατικής εξουσίας. Από τις αρχές του 1992 έως σήμερα το *Ένοπλο Ισλαμικό Κίνημα (MIA)*, που είναι το στρατιωτικό σκέλος του *Ισλαμικού Μετώπου Σωτηρίας (FIS)*, εκτέλεσε περισσότερους από τριακόσιους αστυνομικούς.

Τους τελευταίους μήνες η στρατηγική άλλαξε. Προνομιακός στόχος τώρα είναι οι διανοούμενοι. «Έχουν ανάγκη να δολοφο-

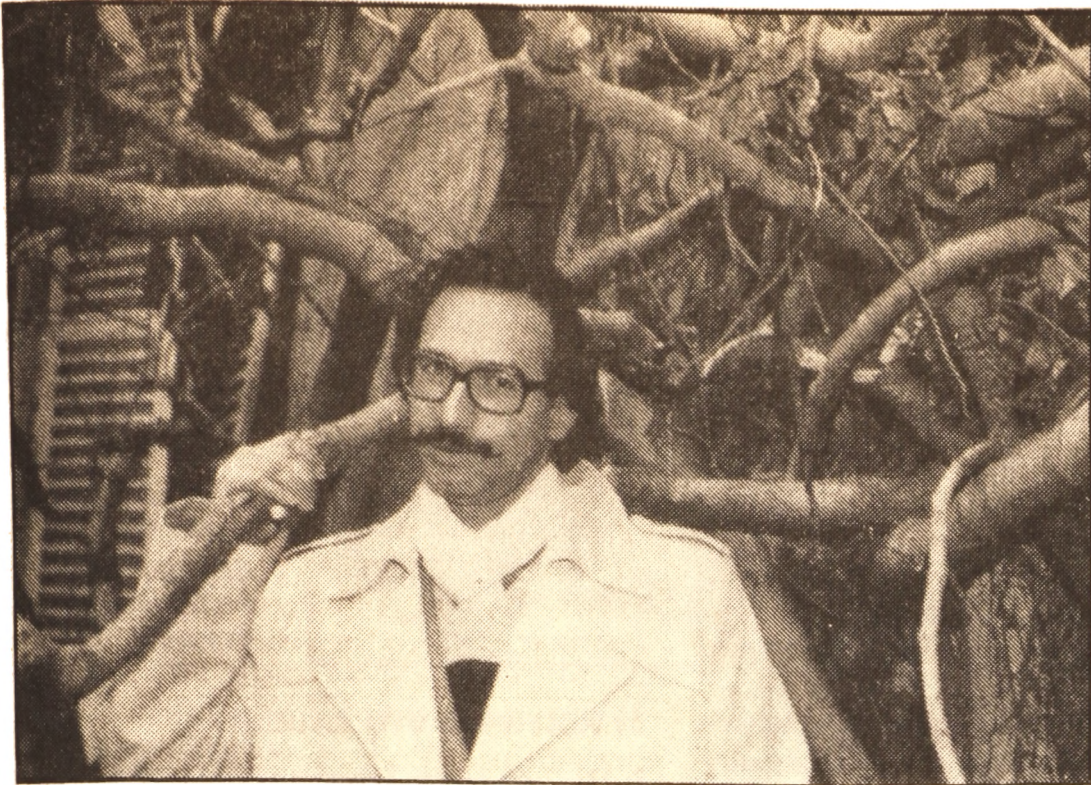
Ένας, δύο, πολλοί Σάλμαν Ράσντι...

της Τέτας Παπαδοπούλου

Ένας αιματηρός κύκλος πολιτικής βίας έχει ξεσπάσει στην Αλγερία. Μυστικός, αδυσώπητος πόλεμος. Τον κήρυξαν οι αδιάλλακτοι, και με οπλισμένα χέρια, «αδελφοί» μουσουλμάνοι του MIA (*Ένοπλο Ισλαμικό Κίνημα*). Τα θύματα ανέρχονται σε εκατοντάδες. Αρχικά στόχος ήταν οι εκπρόσωποι του κράτους, της εξουσίας. Αστυνομικοί, χωροφύλακες, δικαστικοί. Όμως εδώ και τρεις μήνες η στρατηγική των φονταμενταλιστών άλλαξε. Τώρα δολοφονούν αποκλειστικά και συστηματικά διανοούμενους. Τον έναν μετά τον άλλο... Ποιούς διανοούμενους; Εκείνους που είναι αντίθετοι με τον φονταμενταλισμό και την ισλαμική τρομοκρατία. Εκείνους που επιθυμούν μια Αλγερία πλουραλιστική, ανεκτική, ανοιχτή στον κόσμο και όχι μια θεοκρατική κοινωνία χομείνικου τύπου.

Η ισλαμική βία πλήττει και την Αλγερία, μια χώρα που έμοιαζε ότι μπορούσε να αποφύγει τέτοιες εξελίξεις. Αλλά δεν είναι η μόνη. Στην Τουρκία –τη λαϊκή, κεμαλική Τουρκία– είδαμε με φρίκη τι συνέβη στις 2 Ιουλίου. Οι ισλαμιστές πυρπόλησαν ξενοδοχείο στη Σεβάστεια, όπου γινόταν συνέδριο συγγραφέων και καλλιτεχνών. Απολογισμός: τριάντα έξι νεκροί. Την τελευταία μόλις στιγμή διασώθηκε ο διεθνώς γνωστός σατιρικός συγγραφέας Αζίζ Νεσίν. Λεπτομέρεια: Ο Αζίζ Νεσίν συνέβαλε στη μετάφραση και δημοσίευση αποσπασμάτων από το περίφημο βιβλίο *Σατανικοί στίχοι του Σάλμαν Ράσντι*, τον οποίο οι ιρανοί αγιατολλάδες έχουν καταδικάσει σε θάνατο.

Ένας, δύο, πολλοί Σάλμαν Ράσντι στην Αλγερία. Η διανοήση της χώρας ανυπεράσπιστη στο στόχαστρο των ισλαμιστών τρομοκρατών. Πώς θα αναχαιτιστεί η ολοένα επιταχυνόμενη πορεία στη μαύρη τρύπα της βαρβαρότητας;

Ο συγγραφέας και δημοσιογράφος **Tahar Djahout**. Δολοφονήθηκε στις 26 Μαΐου.

Αριστερά ο κοινωνιολόγος **M' Hamed Boukhobza**. Το τελευταίο θύμα των ισλαμιστών. Δεξιά ο **Mahfoud Boucebci**, καθηγητής ψυχιατρικής. Οι ισλαμιστές τον δολοφόνησαν, στις 15 Ιουνίου, με σιλέτο στην καρδιά.

νοών ονόματα, ανθρώπους που είναι γνωστοί. Γι' αυτούς ο θάνατος του **Tahar Djahout** ισοδυναμεί με το θάνατο χιλίων αστυνομικών. Επιπλέον είναι πολύ πιο εύκολο να σκοτώσουν ένα διανοούμενο από ό,τι ένα στρατιωτικό ή έναν ανώτερο αξιωματούχο. Οι διανοούμενοι δεν απολαμβάνουν καμιά προστασίας. Η δολοφονία ενός συγγραφέα δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες και μπορεί από πολιτική άποψη να αποφέρει μεγάλα κέρδη στους εκτελεστές». Αυτό υποστηρίζει στη μαρτυρία του σε γάλλους δημοσιογράφους ο **Rachid Mimouni**, μυθιστοριογράφος, καθηγητής οικονομίας στο Πανεπιστήμιο της αλγερινής πρωτεύουσας, του οποίου το όνομα βρίσκεται στον φρικτό κατάλογο των μελλοθανάτων.

Ο **Rachid Mimouni** καταγγέλλει ότι η ζωή του είναι στο έλεος των δολοφόνων: ότι ο φόβος διακατέχει όλους τους διανοούμενους που, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, είναι αντίθετοι με τους φονταμενταλιστές: ότι ιδίως εκείνοι που κατοικούν στις λαϊκές συνοικίες (φωλιές των φονταμενταλιστών) αισθάνονται εντελώς ανυπεράσπιστοι: ότι πληροφοριόδοτες των ισλαμιστών συλλέγουν κατά οικοδομικά τετράγωνα και πολυκατοικίες ακίμη και στοιχεία, όπως, π.χ., ποιοι πίνουν οινοπνευματώδη ποτά (μέγα

αμάρτημα για τους ορθόδοξους μουσουλμάνους η χρήση αλκοόλ) κ.λπ. κ.λπ... Φαίνεται ότι ο **Κάφκα** μετακόμισε στα νότια παράλια της Μεσογείου. Κάποτε, ίσως, μάθουμε τι σήμαινε ο συνδυασμός του καφκικού κλίματος με το ανελέητο μεσογειακό φως.

Με τι, λοιπόν, μοιάζει σήμερα η ζωή των διανοούμενων στην Αλγερία; Ποιες είναι οι συνέπειες του εύλογου φόβου τους, στην καθημερινότητα τη δική τους, των οικείων τους, των φίλων τους;

Ζουν σε συνθήκες συνεχούς έντασης, αγωνίας, καχυποψίας. Οι σχέσεις εμπιστοσύνης θρυμματίζονται. Οι άνθρωποι υποψιάζονται όχι μόνον τον γείτονά τους ή τον φίλο τους, αλλά ακόμη και τον ίσκιό τους. Δεν κυκλοφορούν καθόλου σε ορισμένες περιοχές. Αποφεύγουν να περάσουν από συγκεκριμένους δρόμους. Γενικώς δεν βγαίνουν πολύ από τα σπίτια τους. Πηγαίνουν στη δουλειά τους από διαφορετικές κάθε φορά διαδρομές. Άλλοι αλλάζουν τον αριθμό των τηλεφώνων τους, άλλοι -δημοσιογράφοι ή όσοι συνεργάζονται με έντυπα- χρησιμοποιούν, συχνά, ψευδώνυμα.

Αρκετοί έφυγαν από την πρωτεύουσα και εγκαταστάθηκαν στα χωριά τους, όπου αισθάνονται κάπως προστατευμένοι. Πολλοί όμως είναι εκείνοι που εγκαταλείπουν τη

χώρα. Διαλέγουν την εξορία. Πού πηγαίνουν; Κυρίως στον Καναδά, αφού η Γαλλία εφαρμόζει, πλέον, μια νέα και αυστηρή πολιτική έναντι των ξένων. Κι, όμως, οι διανοούμενοι της Αλγερίας, για λόγους ιστορικούς και όχι μόνον, είναι συνδεδεμένοι με τη Γαλλία και είναι οι περισσότεροι γαλλόφωνοι. Περιμέναν, λοιπόν, διαφορετική αντιμετώπιση αυτές τις δύσκολες ώρες από τη Γαλλία...

Αλληλεγγύη, επιτέλους

Μια διεθνής πρωτοβουλία αλληλεγγύης προς τους διανοούμενους της Αλγερίας που είναι εκτεθειμένοι στην τρομοκρατία των φονταμενταλιστών εκδηλώθηκε, τελικά, στη Γαλλία. Στις 17 Ιουνίου, στο Παρίσι, διανοούμενοι από πολλές χώρες δημιούργησαν μια *Διεθνή Επιτροπή Υποστήριξης στους Διανοούμενους της Αλγερίας (CISIA)*¹.

Στην έκκληση της *Επιτροπής «να σπάσει η απομόνωση της Αλγερίας και ιδιαιτέρως των διανοουμένων της»*, ανταποκρίθηκαν θετικά πανεπιστημιακοί, επιστήμονες, συγγραφείς με διεθνές κύρος όπως οι: **P. Bourdieu (College de France)**, **M. Bloch (London School of Economics)**, **E. Gellner, (ανθρωπολόγος, Cambridge)**, **J. Goytisolo (syggrafe-qaw, Madriqth)**, **J. Habermas (φιλόσοφος, Φρανκφούρτη)** **M. Rodinson (Ανωτάτη Σχολή για τις Κοινωνικές Επιστήμες, Παρίσι)**, **C. Schorske (γλωσσολόγος, Princeton)**.

Παραθέτουμε μικρό απόσπασμα από το χάρτη αρχών της *Επιτροπής* ώστε να διαφανεί κάπως το πνεύμα από το οποίο εμφορείται:

«*Προσπαθούμε να κατανοήσουμε και να εξηγήσουμε τα γεγονότα όπως εξελίσσονται στην Αλγερία, πέραν από καταχρηστικές σχηματοποιήσεις, στερεότυπα, απλουστεύσεις. Λέμε, παραδείγματον χάριν, ότι η παρούσα κατάσταση δεν εξαντλείται μόνο στη φονική αναμέτρηση ανάμεσα στους ισλαμιστές και την εξουσία, αλλά ότι υπάρχουν στην αλγερινή κοινωνία δυνάμεις που επιθυμούν την κοινωνική ειρήνη, τη δημοκρατία, το άνοιγμα στον κόσμο και, επιτέλους, στην εντυχία. Λέμε επίσης ότι το Ισλάμ δεν είναι, από τη φύση του, ασύμβατο με ένα κράτος δικαίου.*»

Ο 20ός αιώνας ήταν φρικτός και τρισάθλιος: αιώνας του φασισμού, του ναζισμού, του Ολοκαυτώματος, του «υπαρκτού» κομμουνισμού. Το τέλος του σημαδεύεται από την παραφροσύνη του εθνικισμού και τον πιο ακραίο και φονικό θρησκευτικό φανατισμό. Αλλά όλα αυτά είναι, απλώς, διαπιστώσεις. Από εδώ και πέρα τι γίνεται;

1. Όσοι επιθυμούν να έρθουν σε επαφή με την *CISIA*, μπορούν να γράψουν στην εξής διεύθυνση:

CISIA, 105, Boulevard Raspail, 75006 Paris

Ιούλιος 1993. Δύο Τούρκοι καθόμαστε σε ένα δροσερό καφενείο της Αθήνας. Εγώ, από τη γενιά του '75. Εκείνη έχει γεννηθεί το '75. Είναι ανιψιά μου και φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο της Άγκυρας. Ήρθε να με δει και μαζί να δει τους Έλληνες με τους οποίους ζω εδώ και 12 χρόνια...

Ευκαιρία για κουβέντα. Τα παλιά, τα καινούργια. Τα δικά μας τότε. Τα δικά τους. Τα δικά τους...

Εμείς, τη δεκαετία του '70, «φασίστες» λέγαμε τους «γκρίζους λύκους» – εκείνοι ήταν οι «καθαρόαιμοι Τούρκοι», εμείς οι «διεθμιστές», εκείνοι «ψευτομουσουλμάνοι», εμείς «άθεοι».

Τους λέγαμε «φασίστες» και μας φώναζαν «κομμούνια». Τώρα οι «αριστεροί» λένε τους «μουσουλμάνους»: φασίστες. Οι ίδιοι, όμως, οι μουσουλμάνοι έτσι αυτοαποκαλούνται: μουσουλμάνοι. Οι φασίστες στην εποχή μας αποκαλούσαν τους εαυτούς τους «εθνικιστές».

Η συζήτηση συνεχίστηκε. Χμμ... το 'ξερα κι εγώ πως είχαν αλλάξει τα πράγματα στη χαμένη μου πατρίδα.

● Φανατικοί ισλαμιστές έκαψαν ένα ξενοδοχείο στην πόλη Σεβάστεια. 37 άτομα έχασαν τη ζωή τους. Ας ξεκινήσουμε με το πώς εξελίχθηκαν τα γεγονότα.

■ Στη Σεβάστεια γινόταν το 4ο φεστιβάλ «Πιρ Σουλτάν Αμπντάλ» –λαϊκού τροβαδούρου ποιητή του 16ου αι.–, εκεί ήταν επισκέπτες, προσκαλεσμένοι και ομιλητές αριστεροί διανοούμενοι –πολλοί από τον κύκλο της εφημερίδας *Αϊντινλίκ* (Φως)– και ο Αζίζ Νεσίν.

● Αυτό που λες «κύκλος *Αϊντινλίκ*» είναι οι πρώην μαοϊκοί – του κόμματος Αγροτών Χωρικών – και η εφημερίδα *Αϊντινλίκ* είναι μετεξέλιξη του περιοδικού *Προς το 2000*...

■ Ναι. Πρέπει να σου πω ότι ακόμη διατηρούν μια τάση φιλοκινεζική. Σέβονται αρ-

Μαθήτριες λυκείων στο Σιβάς διαδηλώνουν κατά των φονταμενταλιστών που έκαψαν 37 άτομα.

κούντως τον Κεμάλ. Βλέπουν τον αγώνα ανάμεσα σε «ισλαμιστές» και «μη ισλαμιστές» ως την «κύρια αντίφαση» της σημερινής Τουρκίας...

● Με τον Αζίζ Νεσίν τι κοινό έχουν;

■ Ο Αζίζ Νεσίν, ως ένας «αριστερός κεμαλιστής», ήθελε από χρόνια να βγάλει μια καθημερινή εφημερίδα και συγκέντρωνε από πολύ καιρό χρήματα προς το σκοπό αυτό. Με το περιοδικό *Προς το 2000* ένωσαν τις δυνάμεις τους και ξεκίνησαν να βγάλουν εφημερίδα την 1 Μαΐου 1993. Ο Νεσίν γράφει το κύριο άρθρο.

● Το φεστιβάλ της Σεβάστειας είχε οργανωθεί από τους αριστερούς;

■ Πρόκειται για μια τοπική πολιτιστική οργάνωση. Να σημειώσουμε όμως εδώ το εξής σημαντικό: μετά τη χούντα του 1980, οι πάμπολλες τουρκικές αριστερές οργανώσεις διαλύθηκαν... Οι παλιοί αγωνιστές –στις επαρχίες, στις συνοικίες, στα χωριά– συμμετέχουν, αυτοί τις κινούν στην πραγματικότητα, στις τοπικές πολιτιστικές οργανώσεις. Δρουν κατά του φανατικού ισλαμισμού και αγωνίζονται για τα ανθρώπινα και συνδικαλιστικά δικαιώματα, τα περιβαλλοντικά προβλήματα κ.λπ.

Η κοινωνία στη Σεβάστεια

● Ποια είναι η πολιτική και κοινωνική δομή της Σεβάστειας;

■ Στη Σεβάστεια οι Αλεβίτες ήταν πολύ δυνατοί από την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Εκεί αναδείχτηκαν μεγάλα ονόματα της τουρκικής λαϊκής ποίησης. Οι άνθρωποι ξεσηκώθηκαν κατά των διαφόρων σουλτάνων και οι σουλτάνοι διέταξαν πολλές σφαγές στη Σεβάστεια. Παλιά στην πόλη ζούσαν Έλληνες και Αρμένιοι. Οι τελευταίοι ή εξισλαμίστηκαν ή ξεριζώθηκαν και διώχθηκαν μεταξύ 1914-1922 με τα γνωστά γεγονότα.

Σήμερα ο πληθυσμός αποτελείται από σουνίτες κατά 50% και σιίτες κατά το υπόλοιπο 50%. Οι σιίτες πριν τη χούντα του 1980 ψήφιζαν αριστερά. Επί χρόνια έβγαине δήμαρχος του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, το οποίο έπαιρνε αρκετές ψήφους και από τους σουνίτες.

Μετά το 1980, ένα σημαντικό κομμάτι των σιιτών άρχισαν να ψηφίζουν διαφορετικά, σπρωγμένοι από την απογοήτευση έναντι των σοσιαλδημοκρατών που, παρά την υποστήριξη, έκαναν πολύ λίγα πράγματα –πέρα από τα λόγια– για τους σιίτες.

με το σκεπτικό «την ψήφο μας σε όποιον θα μας υπηρετήσει καλύτερα», το 1990 εκλέχτηκε δήμαρχος από το καθεστωτικό Ισλαμικό Κόμμα της Ευημερίας του Ερμπακάν.

● Ποια είναι η γενική εικόνα των ισλαμιστών, στη Σεβάστεια και γενικά στην Τουρκία;

■ Το Ισλάμ είχε διωχθεί και καταπιεστεί στο έπακρο στα χρόνια του Κεμάλ. Ο Κεμάλ ήθελε η θρησκεία να είναι μια κρατική υπηρεσία. Και το κατάφερε ως ένα βαθμό. Πού δρισκοτόταν το Ισλάμ τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και πού είναι σήμερα – δεν συγκρίνονται οι περιόδοι. Στα 30 χρόνια (1922-1950) το τουρκικό Ισλάμ άλλαξε.

● Σήμερα όμως, διαφορετικά απ' ό,τι παλιά, σκεφτόμαστε την ενδυνάμωση του θρησκευτικού φανατισμού μαζί και σε

Ο εμπρησμός στη Σεβάστεια και ο τουρκικός ισλαμισμός

Του Ζ.Φ. Αντωνίου

«Οι φασίστες έχουν στα χέρια τους κάποιες σχολές στο δικό μας πανεπιστήμιο. Στο Πολυτεχνείο της Άγκυρας είναι σήμερα πάρα πολλοί... Το ίδιο και στη Νομική και στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Τα επεισόδια είναι καθημερινά: ξυλοδαρμοί, συγκρούσεις, κάποτε χύνεται και αίμα... Είμαστε χωρισμένοι σε τέσσερα στρατόπεδα: των φασιστών, που είναι περίπου 10%, των αριστερών άλλο ένα 10%, των Κούρδων 10% και των αδιάφορων 70%...».

συνδυασμό με την ενδυνάμωση του εθνικισμού...

■ Στην περίοδο της χούντας του 1980, το κράτος και οι χουντικοί του Εθρέν αποφάσισαν πως ο κεμαλισμός είχε τραβήξει πολύ το σκοινί. Προϊόν του κεμαλισμού και της πολιτικής του ήταν, κατά την άποψή τους, η τρομακτική ανάπτυξη της Αριστεράς μεταξύ 1965-1980.

Εφηύραν την ιδεολογία του «τουρκο-ισλαμικού πολιτισμού» – για να διαπαιδαγωγήσουν σωστά στο μέλλον τη νεολαία και να εξασφαλίσουν τη διάρκεια του κράτους.

● Το «ανατολικό μπλοκ» όμως υπήρχε ακόμη...

■ Ναι. Ένα «ήπιο Ισλάμ» θεωρήθηκε το αντίδοτο κατά της ανάπτυξης του κομμουνισμού στην Τουρκία.

● Πώς συγκεκριμένα έδρασε η χούντα του Εθρέν προς το σκοπό αυτό;

■ Οι Ισλαμιστές στην Τουρκία είναι οργανωμένοι σε διάφορα τάγματα. Κάποια απ' αυτά είναι σουνιτικά και άλλα των σιτών. «Σουνί» (από την αραβική λέξη «σούννα» = πράξη) είναι εκείνοι που ακολουθούν τις πράξεις και τα διδάγματα του Μωάμεθ, «σιίτες» (από την αραβική λέξη «σία» = οπαδός, αιρετικός) είναι εκείνοι που ακολουθούν τον τέταρτο χολίφη, τον Αλί.

Στην ιστορία του Ισλάμ, όποιος αρνήθηκε κάτι από το δόγμα του Μωάμεθ ονομάστηκε «σιίτης»: το φάσμα ξεκινάει από τους οπαδούς του Χομεϊνί, που ακολουθούν απαρέγκλιτα τον ιερό νόμο «σαρία», και φτάνει ως το τάγμα Γιεζιντί της Τουρκίας που θεωρεί «θεό» τον Σατανά – είναι όλοι τους «σιίτες».

Αιρέσεις και τάγματα

● Πώς οργανώνονται όλες αυτές οι διαφορετικές αιρέσεις και τα τάγματα;

■ Πριν τον Κεμάλ –πριν το 1922– ως βάσεις τους είχαν τους τεκέδες, τα θρησκευτικά ιδρύματα (βακούφια) και τα τζαμιά. Ο Κεμάλ έκλεισε και απαγόρευσε τους τεκέδες και τα ιδρύματα.

Έτσι, όπως έχουν σήμερα διαμορφωθεί τα πράγματα, το κάθε τζαμί ανήκει σε κάποια «θρησκευτική κοινότητα» – κάτι που μοιάζει λίγο με αυτό που στην ορθόδοξη εκκλησία λέγεται «ενορία». Κάθε Χότζας (ιμάμης), παρά το ότι είναι έμμισθος δημόσιος υπάλληλος, ανεπίσημα δείχνει την προτίμησή του ή είναι οπαδός κάποιου τάγματος.

Στην Κωνσταντινούπολη π.χ. το τζαμί σκεντέρ-πασά της περιοχής Φατίχ είναι κέντρο του τάγματος των Ναξιμπεντί – τάγμα που ανήκει στη σουνιτική αίρεση των χανεφίδων, υποστηρίζει το κόμμα του Ερμπακάν και έχει περίπου μισό εκατομμύριο ψήφους. «Αρχιεπίσκοπος» του είναι ο πρώην καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπι-

στημίου της Άγκυρας, Εσάτ Τζοσκούν, γαμπρός του πρώην αρχηγού του τάγματος Μεχμέτ Ζαχίτ Κοτκού (πέθανε το 1979), ο οποίος είχε ολοκληρώσει τη θρησκευτική του εκπαίδευση στον οθωμανικό τεκέ των «αργυρουπολιτών» (κουμουσχανελιέρ).

Το τάγμα των Ναξιμπεντί υποστήριξε το 1965 τον Ντεμιρέλ, το 1982 ψήφισε το σύνταγμα της χούντας του Εθρέν και το 1990 έδωσαν τις ψήφους τους στο Κόμμα της Ευημερίας του Ερμπακάν. Βγάζουν δικό τους περιοδικό, το *Ισλάμ*, που έχει κυκλοφορία 50 χιλ. τεύχη το μήνα. Ελέγχουν κάπου 30 τζαμιά στην Κωνσταντινούπολη και μερικές εκατοντάδες σε όλη την Τουρκία. Είναι στα μαχαίρια με τ' άλλα τάγματα σε σχέση, κυρίως, με τον έλεγχο των τζαμιών, όπου ξοδεύονται εκατομμύρια λίρες, που διατίθενται για το άνοιγμα όλο και περισσότερων «ιερατικών σεμιναρίων» και την προσέλκυση νέων οπαδών.

Στην Κωνσταντινούπολη και σε ολόκληρη την Τουρκία δρουν κάπου 20 τέτοια μεγάλα τάγματα και εκατοντάδες μικρά.

Θα έλεγα όμως πως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, παρά το γεγονός ότι η χούντα άνοιξε διάπλατα το δρόμο στους ισλαμιστές, ο «ισλαμισμός» ήταν και μια έκφραση αντίδρασης της νεολαίας στα χρόνια του '80.

● Πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα μετά τη χούντα;

■ Θεωρώντας ότι εξακολουθούμε να ζούμε τη μεταχουντική περίοδο ακόμα σήμερα, λέω ότι, αντί μιας μεταπολιτευτικής περιόδου μετά τη χούντα, ζήσαμε και ζούμε μια ελεγχόμενη από το κράτος «μεταρρυθμιστική περίοδο», όπου ο στρατός και το κράτος, εξαπλωμένα σε όλα τα κύτταρα της κοινωνίας, προσπαθούν να διαμορφώσουν την Τουρκία και τους λαούς που ζουν στα σύνορα της χώρας αυτής (υπ' αριθμό ένα εθνικό θέμα της Τουρκίας είναι το Κουρδικό). Ένα «ήπιο Ισλάμ» μπορεί να αποτελέσει τη «σάλτσα» των όσων μαγειρεύονται. Αυτός πρέπει να ήταν και ο σκοπός της χούντας –και της συνέχειάς της, των κυβερνήσεων Οζάλ– όταν άνοιγε το δρόμο στο Ισλάμ.

(Σε διάρκεια 10 περίπου χρόνων το κράτος άνοιξε εκατοντάδες θρησκευτικά [ιερατικά] λύκεια και χιλιάδες «φροντιστήρια Κορανίου» [κατηχητικά] που διδάσκουν στα τζαμιά το Κοράνι σε παιδιά 6-12 χρόνων. Το μάθημα των θρησκευτικών έγινε από το 1982 υποχρεωτικό από το δημοτικό ως το λύκειο. Η Ισλαμική Τράπεζα και το σαουδαραβικό κεφάλαιο εισέρευσαν με ειδικούς νόμους κ.λπ.).

Τα αποτελέσματα της πολιτικής αυτής τα βλέπουμε και τα ζούμε σήμερα.

Και γυρίζοντας ξανά στη Σεβάστεια: Τα επεισόδια οργανώθηκαν από μια φιλοϊρανική –δηλαδή σιιτική– ομάδα που λέγεται

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΠΕΖΙΡΤΖΗ

Το τριακοστό έβδομο θύμα της τρομοκρατικής ενέργειας ήταν ο πενήντάχρονος ποιητής Ασίμ Μπεζιρτζή που ξεψύχησε στις 16 Ιουλίου.

Ο Ασίμ Μπεζιρτζή ήταν ένας παραγωγικός και καλός ποιητής που το κύκνειο άσμα του ήταν μια ανθολογία που μόλις κυκλοφόρησε και συγκέντρωνε τουρκικά ποιήματα που είχαν θέμα την ελληνοτουρκική φιλία.

«Ατζμεντί». Μια απ' τις πολλές –συνά ενοπλες– μικρές ομάδες που δρουν σε μία ή και περισσότερες πόλεις. Η δράση τους επικεντρώνεται κυρίως στην εκτέλεση γνωστών «αντι-ισλαμιστών» καθηγητών, δημοσιογράφων, διανοουμένων.

(Τα τελευταία 4-5 χρόνια, 10 πολύ γνωστά ονόματα δολοφονήθηκαν από τέτοιες ομάδες.)

Στη Σεβάστεια στόχος ήταν ο γνωστός συγγραφέας Αζίζ Νεσίν, που έγραφε τα «ιερόσυλα» άρθρα του στην εφημερίδα *Αϊντινλίκ*, δηλώνοντας αντι-ισλαμιστής και άθεος. Η μετάφραση και δημοσίευση σε συνέχειες, στην εφημερίδα, των *Σατανικών Στίχων* του Ράσντι ήταν προσωπική επιθυμία του Νεσίν.

Την τόση «επιτυχία» της συγκέντρωσής τους δεν την περίμεναν ούτε οι ίδιοι. Όταν οι αστυνομικές αρχές και ο στρατός «άρρησε» να επέμβει, τα επεισόδια πήραν την έκταση που πήραν.

● Προς τα πού βλέπεις να εξελίσσονται τα πράγματα στο εξής;

■ Ήδη το κράτος άρχισε να ανησυχεί... Τέτοια ανάπτυξη των ισλαμιστών δεν ήταν ο στόχος... Πρώτα άρχισαν την εκκαθάρισή τους μέσα από το στρατό.

Το ίδιο το κράτος όμως χρησιμοποιεί τον «ισλαμισμό» στο Κουρδιστάν με το σύνθημα «Στο Ισλάμ δεν υπάρχουν εθνικές διαφορές – είμαστε όλοι μωαμεθανοί». Και η πολιτική αυτή έχει επιτυχία – αποτέλεσμά της είναι ότι η δεύτερη πολιτική δύναμη στο Κουρδιστάν είναι το Ισλαμικό Κόμμα.

Εκείνο που φαίνεται είναι ότι τα δύο παραδοσιακά κόμματα αποφεύγουν να επαναλάβουν τα λάθη του παρελθόντος, όπου από το 1973 ως το 1979 το Κόμμα του Ερμπακάν συμμετείχε σε όλες τις κυβερνήσεις με πολύ σημαντικά υπουργεία...

Το θέμα είναι τεράστιο... Θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι το «τουρκικό Ισλάμ» δεν έχει κανένα κοινό ή ομοιότητα με το «σαουδικό» ή «ιρανικό» Ισλάμ... για τον μέσο Τούρκο, κι ο Κεμάλ τα κατάφερε στο σημείο αυτό, το Ισλάμ αποτελεί ένα φοβερό κλόρ.

Ιδιαίτερα στις μέρες μας που τα μέτωπα αντιπαράθεσης έχουν δυστυχώς πολλαπλασιαστεί, η στενότερη σχέση με τους νότιους γείτονές μας θα έπρεπε να είναι όχι μόνο επιθυμητή αλλά και εθνικά αναγκαία.

Ωστόσο, οι σύγχρονοι Έλληνες, όχι μόνο αδυνατούν να κατανοήσουν και να σεβαστούν την ετερογένεια των πολιτισμών (ρατσισμός, έλλειψη σεβασμού του διαφορετικού), αλλά ακόμη και την ίδια τους την ιστορία, μια παράδοση χιλιάδων χρόνων παρουσίας μας στον ευρύτερο Αραβικό κόσμο των 250 εκατομ. κατοίκων.

Είμαστε λοιπόν «ευρω-λιγούρηδες», όπως περιέγραψε ο Ζουράρις τη μονοδιάστατη προσήλωση και τελικά την εξιδανίκευση της Δύσης; Ή μήπως ο σημερινός Έλληνας επισκέπτης της Ανατολής συναισθάνεται τη σαγήνη και την μαγεία της, συναινώντας σε

μια παράδοση αιώνων διαλόγου και συμμετοχικής πράξης;

«Rien ne va plus»... δυστυχώς και για τις σχέσεις μας με το «γλυκύ μας Μισίρι» (Καβάφης), καθώς στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι Έλληνες επισκέπτες της Αιγύπτου συνωστίζονται μέσα και γύρω από τα προπύργια του δυτικού πολιτισμού που είναι τα μεγάλα ξενοδοχεία, όντες δε «βασιλικότεροι του βασιλέως» σε σχέση με τους Ευρωπαίους τηρούν σχεδόν ευλαδικά τις δέκα εντολές του ομαδικού τουρισμού όπως «μη φας», «μην πεις», «ουκ ερωτοτροπήσεις», και εν πάση περιπτώσει «μη αναμειχθείς με τους αραπάδες»!

Ένα ρέκδιεμ λοιπόν για τη σχέση των Ελλήνων με την Ανατολή, ένα ρέκδιεμ για τη λαγνεία της Αιγύπτου καθώς και για όσους πιστεύουν πως τελικά ο πολιτισμός δεν έχει το χρώμα του χρήματος αλλά φαίνεται στο

Αίγυπτος: Εκεί που οι πολιτισμοί συναντιούνται

του Ηρακλή Μοσχώφ

Γενική άποψη του Καΐρου - στη μέση ο Νείλος

Πρόσωπα του δρόμου

Περισσότερο από μια *de profundis* τουριστική προσέγγιση ένα οδοιπορικό στον κόσμο της «καθ' ημάς» Ανατολής είναι τόσο επίκαιρο όσο το να γνωρίσει ο Έλληνας την Ιστορία του, όσο το να θυμηθούμε πως εκτός από τον Ελληνοδυτικό πολιτισμό υπάρχει και η ρωμιοσύνη της Ανατολής, ο πλησίον μας Νότος εντός του οποίου συνυπήρξαν για αιώνες ο μεγάλος Ελληνιστικός με τους πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής.

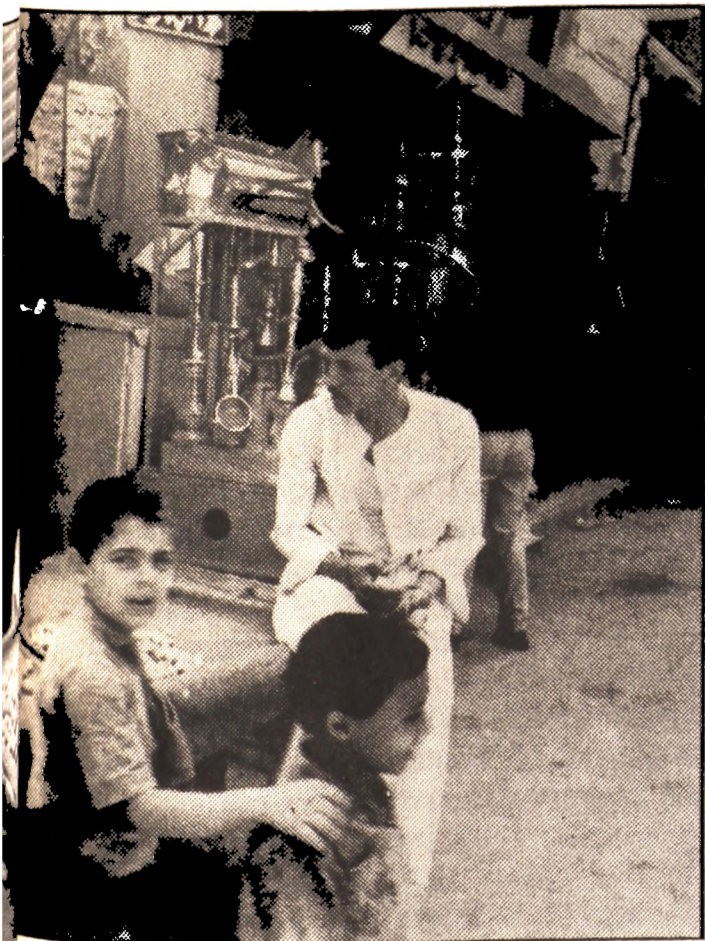
απέριττο βλέμμα, στο χαμόγελο και στην καθημερινή μας πράξη.

Κάιρο και Αλεξάνδρεια

Δύο από τις «Ακυβέρνητες πολιτείες» του Τσίρκα, το «Αλεξανδρινό κουαρτέτο» του Ντάρελ, ο Κωνσταντίνος Καβάφης. Δύο πόλεις που αγαπήθηκαν και υμνήθηκαν στο παρελθόν, μα και που σαγηνεύουν ακόμα. Το Κάιρο είναι το Ισλάμ, ο μουεζίνης, που σε ξυπνάει μέσα στη νύχτα, ο θεός Νεϊλος με τις φελούκες νεραίδες του, κι ακόμη χίλιες και μια νύχτες στο παζάρι του Χαν - ελ - Χαλίλ, το μαγικό βλέμμα της Ζαΐρα μέσα από το μαύρο φερετζέ της στο Φεσάουι, το καφενείο με τους καθρέφτες που περιγράφει ο Τσίρκας, τα Χαρμόλυπα παιδάκια στις φτωγογειτονιές του Μπουλάγκ στην πόλη των ζωντανών νεκρών (τα κατοικημένα από 500.000 κόσμο νεκροταφεία κοντά στις πυραμίδες της Γκίζας), κι ακόμη, οι αντιθέσεις, η συνύπαρξη της ξέχειλης φτώχειας με τη χλιδή των Ευρωπαίων του

Zamalek, κάτι σαν την αποικιοκρατική ατόσφαιρα των διβλίων της Margaret Duras. Η Αλεξάνδρεια έχει το ταμπεραμέντο και τον ερωτισμό της Μεσογείου. Συμπληρώνει μια σειρά από θερμοαίμες μεσογειακές πόλεις: η μητέρα Θεσσαλονίκη, η Τρίπολη, το Αλγέρι κι ακόμα η Τεργέστη, η Μάλαγγα, η Νάπολι και η Μασσαλία. Μπορεί η ελληνική παροικία της Αλεξάνδρειας να αριθμεί μόνο 500 άτομα σήμερα από 70.000 άτομα που ήταν κάποτε, λόγω της πολιτικής του Νάσερ, αλλά κάθε άλλο παρά έκπτωτη είναι. Το ελληνορθόδοξο πατριαρχείο, το Cartier Greque, το περίλαμπρο ελληνικό προξενείο, τα ελληνικά σχολεία, το νεκροταφείο με τους εκπληκτικούς οικογενειακούς τάφους του Καβάφη και των Μπενάκηδων, η οδός Αμβροσίου Ράλλη και, τέλος, το νεοσύστατο Μουσείο Καβάφη, δεν είναι απλά μνημεία μιας ιστορίας που προσεγγίζεται θετικιστικά. Η ιστορία ενός τόπου, καθώς και η συνείδηση ενός λαού δεν

Πλανόδιος πωλητής καρκαντέ, ενός ροφήματος από ροδοπέταλα, που είναι απαραίτητο για τη ζέστη

Αλεξάνδρεια. Και, βέβαια, Μεσόγειος

καταγράφονται μόνο σε μνημεία και αριθμούς κατοίκων, αλλά πολύ περισσότερο στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα και στις σχέσεις που συγκροτούνται μέσα από την επαφή ανάμεσα στους λαούς. Η πόλη του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην αρχαιότητα ή το Παρίσι της Ανατολής αργότερα, ένα αμάλγαμα πολιτισμών ετερόκλητων, ένα μείγμα από Ρωμαίους, Γάλλους, Ιταλούς, Εβραίους και Άραβες σ' ένα αέναο «passatempo» στην παραλία της.

Η αποξένωση από τους Νότιους γείτονές μας, λοιπόν, δεν πηγάζει από τη λειτουργία του Ελληνισμού μέσα στην ιστορία. Οι Έλληνες πάντοτε υπήρξαν φορείς διαλόγου, φιλίας και συμμετοχής. Μια τέτοια προσδοκία αποτελεί ο σεβασμός στην ετερογένεια των πολιτισμών της Ανατολής, στη διαφορετικότητά τους. Απαιτεί μόνο επίγνωση πως πρέπει να είμαστε συνεπείς με τον διαχρονικό μας εαυτό, δηλαδή με την ίδια μας την ιστορία.

«Δεν πειράζει»

Ζώντας λοιπόν μέσα σε μια κατάσταση που η δυτική ορολογία ήθους ονόμασε «εξαθλίωση», ο απλός Αιγύπτιος σου προσφέρει μισή από την πίτα του, σε καλεί στο τραπέζι του για να καπνίσεις shisha (ναργιλέ) ή να πιείς καρκαντέ (ρόφημα από ροδοπέταλα), χειρονομίες που δυστυχώς παραμένουν άγνωστες στους «αγελαίους τουρίστες» αφού εγκαταλείπουν τα Hilton και τα Sheraton μόνο με ειδικά κλιματιζόμενα πούλμαν (ούτε η κάψα και ο βαρύς άνεμος της Ανατολής δεν είναι θεμιτά), που θα τους μεταφέρουν σε κάποιο μουσείο ή στο «ήχος και φως show» των πυραμίδων.

Το ηθόγραμμα των ανθρώπων της Αιγύπτου μπορεί να περιγραφεί μέσα από τρεις αραβικές λέξεις. Η πρώτη είναι το «Ishallah» («αν θέλει (δώσει) ο Θεός») που αντικαθιστά το δυτικότροπο «θα» («θα κάνω», «θα φέρω»), με μια σχεδόν μεταφυσική και σίγουρα λιγότερο ψυχοφθόρα σχέση ανάμεσα στους ρυθμούς της καθημερινότητας και τον άνθρωπο-υποκείμενο. Το «bukra» (αύριο, π.χ. «και αύριο μέρα είναι»), επίσης υποδηλώνει την παντελή έλλειψη ενός καθηλωτικού χρονοδιαγράμματος στη ζωή τους. Η τρίτη λέξη είναι το «Malesh» («δεν πειράζει, ας είναι», «no problem» για τους τουρίστες), που απαντάται σε κάθε είδους υπολανθάνουσα ατασθαλία ή παρεξήγηση. Ωστόσο, η έλλειψη «προόδου», «τάξης», «υπεθυνότητας» και «αξιοπιστίας» δεν συνιστούν στασιμότητα. Αντίθετα υπάρχει μια συνεχής ροή, μια *άναρχη νομοτέλεια*, θα έλεγα, σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας. Ο τρόπος που οδηγούν,

Παιδιά στις φτωχογειτονιές του Καΐρου

για παράδειγμα, χωρίς σηματοδότες και κώδικες οδικής κυκλοφορίας, με «σφήνες» και με την κόρνα να χρησιμοποιείται δίκην προεκτάσεως της προσωπικότητάς τους, δεν επιφέρει τον πανικό, το άγχος και τη νευρικότητα, που φαντάζεστε. Οι Αιγύπτιοι, όπως ακριβώς και στα χαμογελαστά αρχαία αγάλματά τους, δεν εξάπτονται, δεν βρίζουν, δεν χτυπούν αλλά λένε «malesh» και η όποια κρίση εκτονώνεται. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι μέσα στη φαινομενικότητα της φτώχειας, της αταξίας και της δυσσομίας η εγκληματικότητα είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Ένα ακόμη στοιχείο που ξενίζει τους δυτικούς επισκέπτες είναι τα γυναικόπαιδα που σε βολιδοσκοπούν για λίγο «μπαξίσι». Ωστόσο, το μπαξίσι στο Ισλάμ δεν είναι επαιτεία, ούτε ανταμοιβή μιας υστερόβουλης καλοσύνης. Η σημειολογία του μπαξισιού δεν είναι η υποταγή στην φτώχεια αλλά η ελεημοσύνη. Ένα είδος ελεημοσύνης που είναι ενταγμένο στη θρησκεία τους και έχει γίνει καθημερινό δώμα. Στο Ισλάμ μπορεί ο Θεός να είναι πατέρας-αφέντης που περιορίζει τις δυτικού τύπου ελευθερίες, είναι ωστόσο ένας Θεός πλαχνικός και ελεήμων.

GRAECO-ARABICA

Πρόσφατα εκδόθηκε στην Αθήνα ο 5ος τόμος του περιοδικού *GRAECO-ARABICA*, ο οποίος περιέχει τις επιστημονικές εργασίες που ανακοινώθηκαν στο Δ' Διεθνές Συνέδριο Ελληνο-ανατολικών και Ελληνο-αφρικανικών Σπουδών. Το συνέδριο αυτό έλαβε χώρα στους Δελφούς στις 18-21 Ιουλίου 1991.

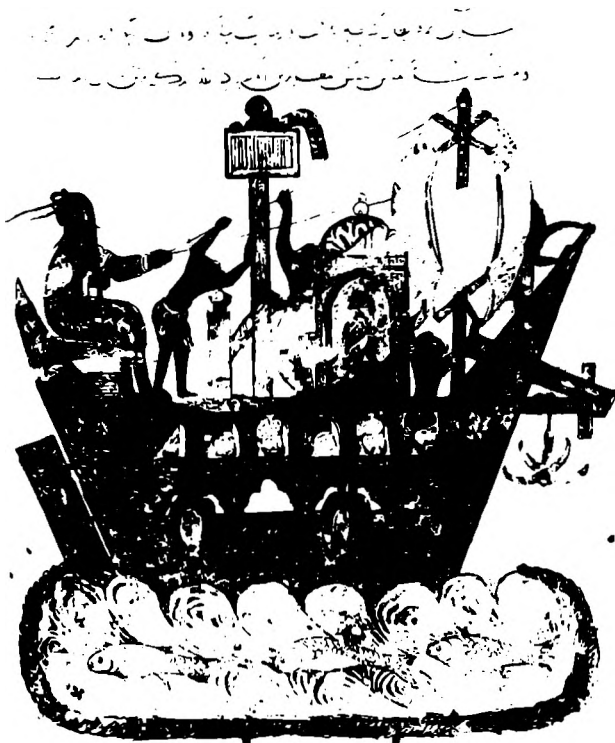
Βασικοί εκδότες του διεθνούς εμβέλειας περιοδικού είναι οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων *B. Χρησιτίδης* και *E. Χρυσός*. Στην εκδοτική επιτροπή συμμετέχουν οι εξής έγκριτοι επιστήμονες *C.E. Bosworth* (Βασιλική Ακαδημία Λονδίνου), *J. Desanges* (Πανεπιστήμιο Σορβόνης), *G. Fiaccadori* (Πανεπιστήμιο Πάρμας), *T. Hagg* (Πανεπιστήμιο Bergen), *Y.F. Hasan* (Πανεπιστήμιο Χαρτούμ), *T. Κόλιας* (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), *R. Macuch* (Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου), *M. Mazzaoui* (Πανεπιστήμιο Γιούτα), *Θ. Παπαδόπουλος* (Ίδρυμα Μακαρίου), *Γρ. Ζιάκας* (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Ο εν λόγω τόμος περιλαμβάνει 30 αξιόλογες εργασίες με θέματα που αναφέρονται στις σχέσεις του Ελληνισμού με την Ανατολή και την Αφρική. Συγγραφείς τους είναι διακεκριμένοι Έλληνες και ξένοι επιστήμονες. Οι εργασίες είναι γραμμένες στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά.

Συγκεκριμένα, ο *κ. Rudolf Macuch*, τ. Διευθυντής του Ινστιτούτου Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Βερολίνου, γνώστης όλων των σημαντικών γλωσσών, παρουσιάζει τις «μεταγραφές» των λόγων του Ιησού στα Ευαγγέλια. Πρόκειται για τις αραμαϊκές λέξεις οι οποίες περιέχονται στα Ευαγγέλια. Με βάση τις λέξεις αυτές ο συγγραφέας προσπαθεί να αποκαταστήσει την προφορά της μητρικής γλώσσας του Χριστού.

Η *κ. Olga Frolova*, διευθύντρια του τμήματος Αραβικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Λένινγκραντ (Αγίας Πετρούπολης) ασχολείται μ' ένα χειρόγραφο της μυθιστορίας του *Seyyid al Battaal* που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του ανωτέρω Πανεπιστημίου. Η μυθιστορία αυτή είναι εμπνευσμένη από τους αγώνες μεταξύ Βυζαντινών και Μουσουλμάνων.

Ο *κ. Βασίλειος Χρησιτίδης*, καθηγητής της Αραβικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, παρουσιάζει ένα αραβικό εμπορικό εγχειρίδιο γραμμένο από το *Muhammad bn. «Umar»*, που γεννήθηκε στην Αραβοκρατούμενη Κρήτη. Το έργο του παρουσιάζει ομοιότητες με το βυζαντινό εγχειρίδιο «Νόμος Ροδίων Ναυτικών». Πρόκειται για μία ακόμη απόδειξη ότι

Μικρογραφία αραβικού πλοίου.

στην Αραβοκρατούμενη Κρήτη κατοικούσαν πολλοί Άραβες διανοούμενοι.

Ο *κ. Μιχαήλ Κορδώσης* (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) παρουσιάζει την πόλη Ασσάμ στη ΒΔ Ινδία, απ' όπου περνούσε ένας από τους δρόμους που ένωνε την Κίνα με την Ινδία και τον δυτικό κόσμο.

Ο *κ. Θεόδωρος Παπαδόπουλος* (Ίδρυμα Μακαρίου - Κύπρος) μελετά τις εθνοπολιτικές επιδράσεις που δέχθηκαν οι λαοί των ακτών της Ανατολικής Αφρικής.

Ο *κ. Εμμανουήλ Μικρογιαννάκης*, διευθυντής του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ξαναδιαβάξει και συμπληρώνει εκ νέου κατά τρόπο πειστικό μία επιγραφή της Δήλου. Έτσι αποκαθιστά την ταυτότητα του Δημητρίου που προέρχεται από τη δυναστεία των Πτολεμαίων και των Αντιγονιδών και έγινε για ένα σύντομο διάστημα «άρχων Κυρήνης» όπου έζησε και μία πολύ γνωστή ρομαντική ιστορία.

Ο *κ. Charles Verlinden*, μέλος της Ακαδημίας Βρυξελλών, ο οποίος έχει γράψει πολλά βιβλία για τη δουλεία στο Μεσαίωνα, ασχολείται με τον πόλεμο και την ειρήνη ως πηγές προμήθειας δούλων στο Βυζάντιο κατά τον 9ο και 10ο αι.

Η *κ. Νίκη Κουτράκου*, δρ. ιστορικός, παρουσιάζει το πώς έβλεπαν οι Βυζαντινοί τους Άραβες κατά τον 8ο-10ο αι.

Ο Γερμανός καθηγητής *κ. Gotthard Strohmaier* ασχολείται με το μεταφρασμένο στα αραβικά έργο του αρχαίου έλληνα ιατρού Γαληνού από την Πέργαμο. Αναφέ-

ρεται, επίσης και στο εκδοτικό πρόγραμμα του *Corpus Medicorum Graecorum*.

Η *κ. Κατερίνα Καραπλή*, λέκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, διαπραγματεύεται τους λόγους των Αράβων αρχηγών προς τους πολεμιστές τους, σύμφωνα με τις βυζαντινές πηγές.

Η *κ. Άννα Ταμπάκη*, ερευνήτρια στο Ε.Ι.Ε., γράφει για την αραβοελληνική έκδοση της γεωγραφίας του *Aboulfeda*.

Ο *κ. Δημήτριος Ράιος* (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) ασχολείται με την εφεύρεση του υδροσκοπίου και τη σχετική αραβική παράδοση.

Ο *κ. Γιώργος Κεχαγιόγλου*, καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ασχολείται με τη συμβολή των μεταφράσεων ανατολικών έργων στα ελληνικά στην ανάπτυξη της νεοελληνικής πεζογραφικής μυθοπλασίας.

Η *κ. Σωσώ Αποστολοπούλου*, δρ. ιστορικός, τονίζει τη σπουδαιότητα μιας καινούριας έκδοσης του μαρτυρίου του Αγίου Αρέθα, το οποίο περιέχει πολύτιμες πληροφορίες για τις σχέσεις του Βυζαντίου με την Αιθιοπία και την Υεμένη κατά τον 6ο αι. μ. Χ.

Παρουσιάζονται επίσης και τρεις εργασίες που αναφέρονται στην Αίγυπτο. Πρόκειται για τις εργασίες των αρχαιολόγων *κ.κ. Mieczyslaw Rodziewicz*, σχετικά με το *Kom el Demas* στην Αλεξάνδρεια, *Marguerite Rassart-Debergh*, σχετικά με την Αλεξάνδρεια και τη χριστιανική ζωγραφική στην Αίγυπτο, και *Χάρη Τζάλα* για την ιστορία και τις παραδόσεις που αναφέρονται στον τάφο του *M. Αλεξάνδρου*.

Ο *κ. Ahmed Etman*, διευθυντής του Τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Καΐρου, ασχολείται με τα προβλήματα των μεταφράσεων της αραβικής λογοτεχνίας στις ευρωπαϊκές γλώσσες.

Ο *κ. Ευάγγελος Χρυσός*, καθηγητής της Βυζαντινής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, παρουσιάζει μία ενδιαφέρουσα εργασία που αναφέρεται σε δύο παράλληλα κείμενα, τη βυζαντινή «Μυριόβιβλο» του Φωτίου και το ισλαμικό «Κιτάπ αλ-Φίχριστ» του αλ-Ναδίμ, που φανερώνουν την άνθηση όχι μόνο θεολογικής αλλά και θύραθεν παιδείας στην Κωνσταντινούπολη και στη Βαγδάτη κατά τον 9ο και 10ο αι.

Περιλαμβάνονται επίσης και οι εργασίες των *κ.κ. L. Basch, D. Graf, G. Al-Tahir, Δ. Λέτσιου, A. Labarta, T. Fahd* και *H. Mac Adam*.

Τέλος, ο τόμος περιέχει και τρεις βιβλιοκρισίες.

Εύη Γεωργιτσογιάννη

■ ΑΧ, ΑΤΤΑΛΙ!

Τίποτα δεν ήταν φθηνό τελικά στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης με έδρα το Λονδίνο, όπου ο πρόεδρος της γάλλος σοσιαλιστής **Jacques Attali** ξόδευε κατά βούληση για τη διακόσμηση της Τράπεζας. Τόσο εξωφρενικά ήταν τα ποσά που ξεπέρασαν κατά πολύ το σύνολο των δανείων που χορήγησε η Τράπεζα για την «ανασυγκρότηση» της οικονομίας των χωρών του πρώην «υπαρκτού». Η πολυτελής αυτή σπατάλη προκάλεσε την οργή των 54 χωρών που έχουν μετοχές στην Τράπεζα και ο πολύς κ. Ατταλί πήρε την άγουσα αναμένοντας και τη «χρυσή χειραψία» (την αποζημίωσή του) κατά τα ειωθότα σ' αυτές τις θέσεις. Το ωραίο είναι ότι ακόμα και η έκθεση που έγινε από εταιρεία για να διαπιστώσει την κραιπάλη αυτή της «διακοσμητικής» δαπάνης, εκ 200 ολόκληρων σελίδων, στοίχισε ούτε λίγο ούτε πολύ 247.400 λίρες. Όλα έχουν μια τιμή.

■ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΜΕΗΤΖΟΡ;

Δεν είναι γνωστό το αποτέλεσμα της χθεσινोβραδινής ψηφοφορίας στη Βουλή των Κοινοτήτων για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ που θα έκρι-

νε την ηγεσία και την πρωθυπουργία του κ. **Μέητζορ**. Οι Ευρω-σκεπτικιστές αντίπαλοί του απειλούσαν να συνταχθούν με το Εργατικό κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης και να καταψηφίσουν την κυβέρνηση που διαθέτει την εύθραυστη πλειοψηφία 18 βουλευτών, όχι γιατί θέλουν την «Κοινωνική Χάρτα» που οι Συντηρητικοί απεχθάνονται βαθέως αλλά γιατί υπολογίζουν ότι μπροστά σ' αυτό το ενδεχόμενο ο Μέητζορ θα αναγκαστεί ν' αποσύρει ολόκληρη τη Συνθήκη. Ο κ. Μέητζορ σε μια απέλπιδα προσπάθεια στήριξης της γραμμής κάλεσε ευρεία κομματική σύσκεψη, αν και η δημοτικότητα του μεταξύ των πιστών του κόμματος φαίνεται να ακολουθεί της γενικές τάσεις του εκλογικού σώματος. Τέτοιος αντιδημοφιλής πολιτικός ένα χρόνο και κάτι μετά την απροσδόκητη εκλογική του νίκη είναι σπάνιο φαινόμενο και για τα αγγλικά και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα όλων των εποχών. Κινδυνεύει λοιπόν ο κ. Μέητζορ και δεν αποκλείεται να θέσει σύντομα θέμα εμπιστοσύνης στη Βουλή. Όσο για το Μάαστριχτ...

■ ΚΥΡΩΣΕΙΣ

Αν θέλετε να παραδιάσετε τις κυρώσεις που έχουν επιβληθεί στην πρώην Γιουγκοσλαβία και το εμπόργκο

όπλων, δεν έχετε παρά να απευθυνθείτε στην εταιρεία *Ericson* που έχει έδρα το Λονδίνο. Τα Ηνωμένα Έθνη ερευνούν υπόθεση πλαστογραφίας πιστοποιητικών με βάση τα οποία έγινε εξαγωγή όπλων στη Βοσνία αξίας 65 εκ. περίπου λιρών. Η ίδια εταιρεία εξειδικεύεται και «διαφημίζει» διάφορα χρήσιμα «προϊόντα» για τη σημερινή εποχή. Σας διασφαλίζει θέση επίτιμου προξένου της Βολιβίας έναντι 100.000 δολ., πλαστό διπλωματικό διαβατήριο έναντι 37.000 δολ. και άλλα «χρήσιμα» έγγραφα.

■ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ο φίλος του **ANTI Martin Jacques** εκδότης του περιοδικού *Marxism Today* που πριν από δύο χρόνια έθεσε αυτοβούλως τέρμα στη ζωή του -, πέρασε ο καιρός του, - γράφει κάθε εβδομάδα στους *Sunday Times*. Την περασμένη εβδομάδα στο ένθετο της εφημερίδας *The Cultmen* δημοσιεύει ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο με τίτλο «Το τέλος της πολιτικής». Δεν διεκδικεί σύστημα τύπου Φουκουγιάμα (*Το τέλος της ιστορίας*) αλλά με επίκεντρο την κρίση της πολιτικής στη Βρετανία προχωρεί σ' ορισμένες γενικεύσεις για την κρίση των πολιτικών θεσμών σ' ολόκληρο τον αναπτυσσόμενο δυτικό κόσμο. Το συνιστώ

ανεπιφύλακτα, διότι εμπλουτίζει αντίστοιχους προβληματισμούς στην Ελλάδα στους οποίους δυστυχώς δεν δόθηκε η δέουσα σημασία και επί των οποίων ο διάλογος καρκινοβατεί. Είναι άλλωστε γνωστή η ελληνική μέθοδος είτε της απόρριψης, συνήθως εκ μέρους αδαών, είτε της σιωπής και της σήψευς σημαντικών θεμάτων.

■ ΦΑΚΕΛΩΜΑΤΑ

Η γνωστή Τράπεζα της Αγγλίας *National Westminster* φακελώνει πολιτικά τους πελάτες της, κάπου 6,5 εκατ. Τι διάολο, πρέπει να ξέρει τι της γίνεται. Τώρα, πώς συγκεντρώνει της πλειοψηφίες, μυστήριο... Η Τράπεζα παραδέχεται το γεγονός αλλά το περιορίζει μόνο «σε ολίγους». Αλλά τι ψάχνουμε σήμερα, όταν «μυστικά» και ιδιωτική ζωή δεν υπάρχουν στην ουσία. Ιδιωτικές εταιρείες έναντι κάποιας αμοιβής παρέχουν στους πελάτες τους τα πάντα σχετικά με κάποιο άτομο, την περιουσία του και την ιδιωτική του ζωή. Είμαστε φακελωμένοι όλοι κάπου, εθνικώς και διεθνώς, και η ζωή μας ανοιχτό βιβλίο σ' όσους θέλουν να την εκμεταλλευτούν. Πόσο ωχριούν όλα τα άλλα μπροστά σ' αυτή την τεράστια υποκλοπή της προσωπικότητας και ατομικότητας του πολίτη.

Μέσα σε 25 χρόνια, από το 1963 μέχρι το 1988, 86% από τους ελέφαντες της Αφρικής εξοντώθηκαν. Δεν είναι μόνο οι φωτιές στην Ελλάδα. Παντού το οικοσύστημα υφίσταται τρομακτική φθορά. Αλλά ανύπαρκτες είναι σήμερα οι πολιτικές δυνατότητες μιας πλανητικής απάντησης σ' ένα πλανητικό πρόβλημα

Ο άνθρωπος που θεμελίωσε τη σύγχρονη γλωσσολογία

Του Νίκου Ράπτη

Ο ΝΟΑΜ ΤΣΟΜΣΚΥ γεννήθηκε στη Φιλαδέλφεια της Αμερικής το 1928 από γονείς Εβραίους. Ο πατέρας του κατέφυγε στην Αμερική το 1913, από ένα μικρό χωριό της Ουκρανίας, για ν' αποφύγει τη στρατιωτική του θητεία στο στρατό του Τσάρου, που για έναν Εβραίο, τότε, σήμαινε καταδίκη σε θάνατο. Η μητέρα του ήταν μόλις ενός έτους όταν οι γονείς της κατέφυγαν στην Αμερική από την Ανατολική Ευρώπη.

Οι γονείς του Τσόμσκυ, δάσκαλοι και οι δύο, τον έστειλαν σ' ένα πειραματικό προοδευτικό σχολείο, το οποίο ο Τσόμσκυ τώρα θεωρεί σαν πολύ καλό. Επίσης, στο σχολείο αυτό ένα συμβάν σημάδεψε τη ζωή του, όπως λέει ο ίδιος: «Ήταν το τυπικό χοντρό παιδί, που όλοι το πείραζαν», θυμάται ο Τσόμσκυ, «ήταν όρθιο στην αυλή του σχολείου έξω από την τάξη και ένα τσούρμο από παιδιά το κοροΐδευαν. Ένα από τα παιδιά έφερε τον μεγάλο του αδελφό από την τρίτη τάξη, ένα μεγαλόσωμο παιδί, για να δείρει το (χοντρό) παιδί. Θυμάμαι ότι πήγα και στάθηκα δίπλα του, διότι αισθάνθηκα ότι κάποιος πρέπει να τον βοηθήσει, και το έκανα για λίγο, μετά όμως φοβήθηκα και το έσκασα. Ντραπήκα πάρα πολύ. Αισθάνθηκα ότι δεν έπρεπε ποτέ πια να κάνω κάτι τέτοιο. Είναι ένα αίσθημα που μου έμεινε: Πρέπει να συμπαρίστασαι στον καταδυναστευόμενο. Η ντροπή έχει μείνει. Έπρεπε να είχα μείνει κοντά στο παιδί»³. Όταν έγιναν αυτά ο Τσόμσκυ ήταν έξι χρόνων και πήγαινε στην πρώτη δημοτικού.

Από το γυμνάσιο-λύκειο, ο Τσόμσκυ δεν θυμάται τίποτα. Ήταν σαν να μπήκε σε μια «μαύρη τρύπα», όπως λέει ο ίδιος⁴. Και προσθέτει: «Ήταν 4 χρόνια βασανιστηρίων». Όμως, αυτή την εποχή, σε ηλικία 12 χρόνων, ο Τσόμσκυ γράφει μια ιστορική ανάλυση του εμφυλίου πολέμου στην Ισπανία. Δεν ξέρουμε πού βρίσκεται αυτό το κείμενο, ίσως όμως τους αιώνες που μας έρχονται να γίνει το πολυτιμότερο απόκτημα κάποιου μουσείου. Ήδη από 10 χρόνων, τέλος της δεκαετίας του '30, ο Τσόμσκυ έπαιρνε το τραίνο από τη Φιλαδέλφεια και πήγαινε στη Νέα Υόρκη, έκανε τη γύρα των αναρχικών βιβλιοπωλείων και κατέληγε να πουλάει εφημερίδες στον πάγκο του θείου του, του εφημεριδοπώλη (συζύγου της αδελ-

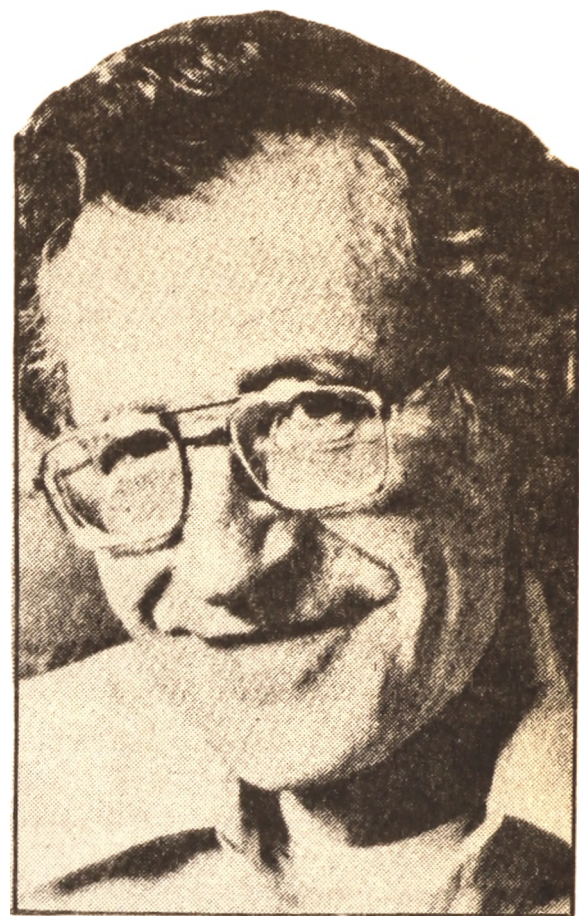
Αν οι *Τάιμς της Νέας Υόρκης* έγραφαν ότι κάποιος άνθρωπος είναι «ο πιο σπουδαίος διανοούμενος εν ζωή» ή ότι είναι «ο πιο δυνατός διανοητής που γεννήθηκε ποτέ», τότε θα περίμενε κανείς ότι οι περισσότεροι άνθρωποι στη γη, και ιδιαιτέρως οι συμπατριώτες του, θα είχαν τουλάχιστον ακούσει γι' αυτόν. Αυτό είναι εύλογο, αφού ισχύει π.χ. για τον πιο καλό ποδοσφαιριστή στον κόσμο. Εξάλλου οι *Τάιμς* θεωρούνται ότι είναι η πιο έγκυρη εφημερίδα του κόσμου και με καμάρι την αντιγράφουν οι περισσότερες εφημερίδες της γης.

Τα παραπάνω περί του «πιο δυνατού διανοητή» κ.τ.λ., τα έγραψαν οι *Τάιμς* το 1979¹ για τον συμπατριώτη τους Νόαμ Τσόμσκυ. Όμως ο Τσόμσκυ είναι πρακτικώς άγνωστος στη χώρα που γεννήθηκε, στον δε υπόλοιπο κόσμο παρ' όλο ότι είναι πιο γνωστός, στην ουσία για τους πολλούς είναι άγνωστος. Π.χ. σε μια χώρα σαν την Ελλάδα το όνομά του είναι άγνωστο σχεδόν σε όλους τους κατοίκους και αν μερικοί έχουν ακούσει το όνομά του, μάλλον δεν θα έχουν διαβάσει κανένα από τα βιβλία του.² Την αλήθεια αυτού μπορεί να την ελέγξει ο αναγνώστης του παρόντος άρθρου εύκολα στον ίδιο του τον εαυτό.

φής της μητέρας του). Στον θείο του αυτό, ο οποίος είχε κύφωση της σπονδυλικής στήλης, ο δήμος της Νέας Υόρκης είχε δώσει άδεια πάγκου για πώληση εφημερίδων, ως άτομου με ειδικές ανάγκες.

Ο Τσόμσκυ δέχεται ότι αυτός ο άνθρωπος, ο οποίος είχε βγάλει μόνο την τετάρτη τάξη του δημοτικού, επηρέασε σημαντικά τη σκέψη του. Επίσης, κάθε βράδυ, γύρω από τον πάγκο του θείου του, αμόρφωτοι εργάτες, κυρίως αριστεροί γερμανοί μετανάστες, μαζούνταν και συζητούσαν για την αριστερά, τον Φρόντ και τον Μπετόβεν. Οι συζητήσεις αυτές, λέει ο Τσόμσκυ, ήταν «πολύ πέρα από οποιοσδήποτε ανάλογες συζητήσεις που γίνονταν στο Χάρβαρντ», όταν φοιτούσε εκεί (τη δεκαετία του '50)⁵.

Σε ηλικία 16 ετών ο Τσόμσκυ γράφεται στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια, το οποίο εγκαταλείπει βαρυστημένος μετά από ένα χρόνο. Ένας γνωστός του καθηγητής της γλωσσολογίας τον πείθει να επανέλθει στο Πανεπιστήμιο. Κατόπιν, ο Τσόμσκυ πηγαίνει στο Χάρβαρντ, όπου φοιτά για τέσσερα χρόνια. Στην πραγματικότητα ο Τσόμσκυ δεν απέκτησε ποτέ τα τυπικά πανεπιστημιακά προσόντα (διπλώματα κ.τ.λ.). Το πώς πήρε το διδακτορικό του, το διακωμωδεί ο ίδιος ο Τσόμσκυ ως εξής: Την εποχή εκείνη είχε κληθεί να καταταγεί στο στρατό για να πάει να πολεμήσει στην Κορέα. Προσπάθησε με όλους τους τρόπους ν' αποφύγει την κατάταξη, όμως δεν τα κατάφερε. Και τότε, για να κερδίσει μια αναβολή έστρωσε και έ-

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΤΣΟΜΣΚΥ

(Αμερικανική Ισχύς και οι
Νέοι Μανδάρινοι, 1969)

Το βιβλίο αφιερώθηκε από τον Τσόμσκυ:
«Στους γενναίους νέους που αρνήθηκαν
να υπηρετήσουν στο στρατό σε έναν
εγκληματικό πόλεμο».

Ο Robert Sklar γράφει για το βιβλίο αυτό:
«Είναι το πρώτο σημαντικό έργο
κοινωνικής και πολιτικής σκέψης που
βγήκε από τη βιετναμική καταστροφή...
είναι το πρώτο προσχέδιο μιας
διακηρύξεως πνευματικής ανεξαρτησίας
και, αν και αναφέρεται στο παρελθόν, το
πραγματικό του νόημα πρέπει ν' αφορά
στο μέλλον».

Ο Τσόμσκυ, σχεδόν μοναδικός, κατέχει
την παιδεία και την ποιότητα πνεύματος
για να καταστρέψει τον ιδιοτελή διπλό
μύθο της πολιτικής αγαθότητας και της
επιστημονικής παντογνωσίας. Η
σπουδαιότητα του βιβλίου έγκειται στη
δύναμή του να ελευθερώσει τη σκέψη μας
από παλιές απόψεις, να υποκινήσει
καινούργιες προσπάθειες για ιστορική,
πολιτική και κοινωνική σκέψη.

Ο δρόμος είναι μακρύς από ένα βιβλίο
μέχρι τις νέες ιδέες, τους νέους θεσμούς,
τη νέα στάση απέναντι στην ανθρώπινη
ζωή· όμως πολύ λίγα βιβλία πάνω στην
αμερικανική πολιτική και την κοινωνία
δίνουν τέτοια ελπίδα να μας ξεκινήσουν
στο δρόμο αυτό».

Από αυτό το πρώτο βιβλίο του ('69) μέχρι
σήμερα ('93), ο Τσόμσκυ έχει θγάλει πάνω
από τριάντα βιβλία.

εβδομάδων, υπέβαλε τα χαρτιά του στον
γνωστό του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της
Πενσυλβάνια, για διδακτορικό. Την περίο-
δο εκείνη είχε ξεκινήσει να γράφει ένα βι-
βλίο. Διάλεξε από το χειρόγραφο ένα κεφά-
λαιο, το έστειλε στον γνωστό του καθηγητή,
κι αυτό απετέλεσε τη διδακτορική του δια-
τριβή, βάσει της οποίας πήρε αμέσως το
διδακτορικό του⁶. (Το γραφείο της στρατο-
λογίας από τότε δεν τον ξαναενόχλησε πο-
τέ!)

Τέλος, ο Τσόμσκυ, το 1955, σε ηλικία 21
ετών, κατέληξε να γίνει καθηγητής της γλωσ-
σολογίας στο γνωστότερο πολυτεχνείο (!)
του κόσμου, το MIT, όπου διδάσκει μέχρι
σήμερα.

Θεμελιώνοντας τη σύγχρονη γλωσσολογία

Τον ίδιο χρόνο, το 1955, ο Τσόμσκυ γράφει
ένα κείμενο με τίτλο *Η Λογική Δομή της
Θεωρίας της Γλωσσολογίας (Logical Struc-
ture of Linguistic Theory)*, το οποίο δεν εκδό-

θηκε ποτέ και βρίσκεται σε μικροφίλμ στο
MIT. Το 1951, εκδίδεται στη Χάγη της Ολ-
λανδίας (και όχι στην Αμερική) το βιβλίο
του με τίτλο *Συντακτικές Δομές (Syntactic
Structures)*, το οποίο θεωρείται το κείμενο
που ουσιαστικά ξεκίνησε μια καινούργια
επιστήμη, τη σύγχρονη γλωσσολογία, μαζί
με τα βιβλία που επακολούθησαν.

Η βασική θεωρία του Τσόμσκυ, που ξεκί-
νησε από την έρευνα της γλώσσας, δέχεται
ότι όλες οι γλώσσες στηρίζονται σε λίγους
κανόνες, που είναι ίδιοι για όλες τις γλώσ-
σες, επίσης δέχεται ότι οι κανόνες αυτοί
είναι έμφυτοι στον άνθρωπο.

Δηλαδή, χοντρικώς, όταν γεννιέται ένα
παιδί, μέσα στο μυαλό του υπάρχει μια σειρά
από διακόπτες (κανόνες). Ανάλογα με το
πού γεννιέται το παιδί οι διακόπτες τοποθε-
τούνται από τον περιβάλλοντα πολιτισμό
κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο και το παιδί
μιλάει ελληνικά ή τουρκικά κ.τ.λ. Όμως οι
διακόπτες είναι ίδιοι. Κατά τον Τσόμσκυ,
αυτό ισχύει, κατ' αναλογία, και για τις
άλλες εκδηλώσεις του ανθρώπου, π.χ. για
την ικανότητα του ανθρώπου να δημιουργεί
στις τέχνες κ.λπ.

Ακόμη, ο Τσόμσκυ δέχεται ότι η ύπαρξη
αυτών των κανόνων, αντίθετα απ' ό,τι φαί-
νεται εκ πρώτης όψεως, όχι μόνο δεν περιο-
ρίζει την ελευθερία για δημιουργία του αν-
θρώπου, αλλά είναι η βάση για την ύπαρξη
αυτής της ελευθερίας. Χρησιμοποιώντας αυ-
τούς τους βασικούς έμφυτους κανόνες, ο
άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει άπειρες
μορφές (φράσεων, εικόνων, μουσικής
κ.τ.λ.). Αντίθετα, εάν δεν υπάρχουν αυτοί οι
κανόνες και το παιδί γεννιέται με το μυαλό
«άδειο» («λευκό»), τότε ό,τι θα γράψει στο
«λευκό» μυαλό ο συγκεκριμένος περιβάλλον
πολιτισμός θ' αποφασίζει το τι μορφή θα

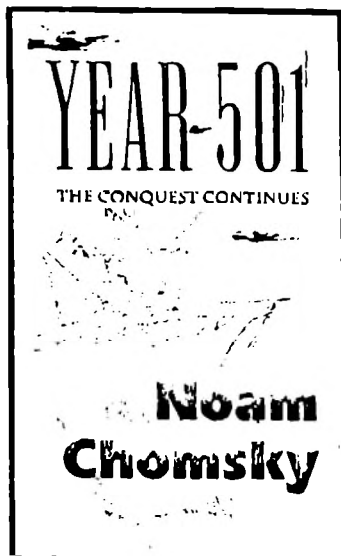
έχουν οι δημιουργίες του ατόμου αυτού και
δεν θα μπορούν να είναι διαφορετικές.

Δηλαδή, ο Τσόμσκυ δέχεται ότι ο άνθρω-
πος γεννιέται με άπειρες δυνατότητες για
δημιουργία, δηλαδή ότι γεννιέται με το «έν-
στικτο για ελευθερία».

Αυτές οι σκέψεις του Τσόμσκυ επηρέασαν
τη φιλοσοφία, την ψυχολογία, τη βιολογία κι
ακόμη την επιστήμη των κομπιούτερ. Από
τότε ο Τσόμσκυ συγκρίνεται με τον Αϊν-
στάιν, τον Γαλιλαίο⁷, ή ακόμη χαρακτηρίζε-
ται ως «η ενσάρκωση της λογικής επί της
γης»⁸. Μια διεθνούς φήμης γλωσσολόγος
λέει ότι όταν της έστειλαν μια επιστολή με
την οποία ζητούσαν τη γνώμη της για κάποια
τιμητική διάκριση για τον Τσόμσκυ, αυτή
ήταν τόσο περήφανη γι' αυτό, ώστε προσέ-
θεσε αυτή την επιστολή στο «βιογραφικό της
σημείωμα», μαζί με τα πτυχία και τους τίτ-
λους της⁹. Ένας διακεκριμένος κριτικός,
αναφερόμενος στην προσφορά του Τσόμσκυ
στη φιλοσοφία, γράφει: «Είναι σαν να πα-
ρατηρείς τον παγκόσμιο πρωταθλητή του
σκακιού να παίζει, με δεμένα μάτια και συγ-
χρόνως, 36 παρτίδες σκάκι με τους ντόπιους
πρωταθλητές»¹⁰. Ένθα οι «ντόπιοι πρωτα-
θλητές» είναι οι φιλόσοφοι που προηγήθη-
καν στην ιστορία.

Ίσως η πιο περιεκτική και σωστή αναφο-
ρά στον Τσόμσκυ γίνεται από τον James Peck
στην εισαγωγή του βιβλίου *The Chomsky
Reader*. Γράφει ο Peck: «Το να συναντάς ένα
μυαλό το οποίο αλλάζει ριζικά την αντίληψή
μας για τον κόσμο είναι μια από τις πιο
ανησυχητικές αλλά εντούτοις απελευθερω-
τικές εμπειρίες της ζωής. Ανησυχητική, διό-
τι μπορεί να γκρεμίσει λογικές που έχουν
κτισθεί με προσοχή. Απελευθερωτική, διότι,
επιτέλους, το προφανές το βλέπει κανείς σαν
τέτοιο»¹¹.

ΕΤΟΣ 501 Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ (Black Rose Books, 1993 και South End Press, 1992)

Το βιβλίο προσφέρει μια λογική ανάλυση της ισχύος στον
κόσμο κατά τα τελευταία πεντακόσια χρόνια. Παρατηρώ-
ντας ότι η σύγχρονη περίοδος έχει πολλά κοινά με την
Κολομβιανή Εποχή του ιμπεριαλισμού, κατά την οποία η
Δυτική Ευρώπη κατέκτησε το μεγαλύτερο μέρος του κό-
σμου, ο Τσόμσκυ εστιάζει την προσοχή του σε διάφορες
ιστορικές στιγμές κατά τη διάρκεια αυτής της πορείας της
ιμπεριαλιστικής ισχύος, συμπεριλαμβανομένου του παρό-
ντος άξονος επί του οποίου οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Γερ-
μανία και η Ιαπωνία μοιράζονται τον έλεγχο της παγκόσμιας
οικονομίας, με την Αμερική ν' απολαμβάνει ένα πραγματικό
μονοπώλιο στρατιωτικής ισχύος.

Ο Τσόμσκυ υποστηρίζει ότι η παρούσα πολιτικο-οικονομική κατάσταση είναι κατά
βάσιν ασταθής. Αυτή η συγκυρία μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες για εποικοδομητικά
βήματα προς μια λαϊκή δημοκρατία και ελευθερία ή αντιθέτως μπορεί να προσφέρει τη
βάση για την ανάπτυξη του εσωτερικού φασισμού.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΤΣΟΜΣΚΥ

ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ ΤΟ CAMELOT*

Τα κεφάλαια του βιβλίου επρόκειτο να αποτελέσουν μέρος του βιβλίου «YEAR 501» ο Τσόμσκυ εθεώρησε, όμως, ότι αυτά έπρεπε να αποτελέσουν ξεχωριστό βιβλίο. Το βιβλίο αποτελεί μια πλήρη ανάλυση του ρόλου του Τζων Κέννεντυ στην εισβολή των ΗΠΑ στο Βιετνάμ και έναν διειδυτικό στοχασμό πάνω στην πολιτική κουλτούρα της ελίτ που επέτρεψε και ενεθάρρυνε τον Ψυχρό Πόλεμο. Σε αυτό ο Τσόμσκυ απορρίπτει τις προσπάθειες ν' αναστηθεί το Camelot, ένας ελκυστικός αμερικανικός μύθος που παρουσιάζει τον Κέννεντυ ως έναν απαστράπτοντα ιππότη που υπόσχεται ειρήνη, η οποία ματαιώθηκε μόνο από δολοφόνους που στόχευαν να σταματήσουν αυτόν τον μονήρη ήρωα ο οποίος μονομερώς θα είχε αποχωρήσει από το Βιετνάμ, εάν ζούσε.

*Camelot (Κάμελοτ): 1. Ο τόπος όπου ο βασιλιάς Αρθούρος είχε το παλάτι του και την αυλή του. 2. Μια εποχή, ένας τόπος ή μια ατμόσφαιρα ειδυλλιακής ευτυχίας (Webster's Ninth).

Το πόσο δίκιο έχει ο Peck με τα παραπάνω λόγια του επιβεβαιώνεται από ένα «παράδοξο» φαινόμενο που συμβαίνει σε όσους πλησιάζουν τη σκέψη του Τσόμσκυ. Το φαινόμενο αυτό μια πρώην φοιτήτριά του το περιγράφει ως εξής: «Αν και είναι δύσκολο να το περιγράψει κανείς, (ο Τσόμσκυ) δημιουργεί μια ατμόσφαιρα έντονης λογικότητας, μια αίσθηση ανακάλυψης»¹². Ένας άλλος άνθρωπος, με ανάλογη εμπειρία, λέει: «Μια διάλεξη του Τσόμσκυ μπορεί ν' αφήσει ένα κατάλοιπο από ηθική ενέργεια που διαρκεί μήνες»¹³.

«Έντονη λογικότητα»

Ο ίδιος ο Τσόμσκυ, χωρίς υποκρισία και με σεμνότητα, δέχεται μόνο ότι «είναι καλός στο ν' αναλύει πράγματα»¹⁴. Όμως πάλι ο ίδιος ο Τσόμσκυ προειδοποιεί όσους πλησιάζουν τη σκέψη του ότι «οποιαδήποτε ιδέα (concept) φέρει το όνομα κάποιου προσώπου ανήκει στη θρησκεία και όχι σε έλλογη επικοινωνία... Το ίδιο θα ήταν αλήθεια αν κάποιος ήταν τόσο τρελός ώστε να ονομάσει τον εαυτό του Τσομσκιστή (η έμφαση δική μας)»¹⁵.

Όσο για τα περί «σπουδαιότερου διανοούμενου» κ.τ.λ., των *Τάμς της Νέας Υόρκης*, ο ίδιος ο Τσόμσκυ λέει ότι συνήθως γράφεται μόνο το πρώτο μέρος του κειμένου και κανείς δεν αναφέρει την επόμενη φράση, που λέει: «Αφού έτσι έχουν τα πράγματα (δηλ. ο Τσόμσκυ είναι ο σπουδαιότερος διανοούμενος κ.λπ.), πώς μπορεί να γράφει τόσο φοβερά πράγματα για την αμερικανική εξωτερική πολιτική;» Και συμπληρώνει ο Τσόμσκυ: «Αν δεν υπήρχε αυτή η δεύτερη φράση, θ' άρχιζα να σκέπτομαι ότι κάτι κάνω λάθος»¹⁶. Βέβαια, από τότε και πέρα για τους *Τάμς* ο Τσόμσκυ δεν είναι «υπαρκτό» πρόσωπο.

Ήδη έχει αρχίσει να διαφαίνεται στο παρόν κείμενο γιατί ο Τσόμσκυ δεν είναι γνωστός στους πολλούς. Ας προχωρήσουμε όμως. Τον Οκτώβριο του '65, ο Τσόμσκυ και μερικοί άλλοι συγκαλούν την πρώτη συγκέντρωση διαμαρτυρίας κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, με πρώτο ομιλητή τον Τσόμσκυ. Ο Τσόμσκυ λίγο έλειψε να λυντσαρισθεί από τους μαινόμενους από πατριωτισμό φοιτητές των γύρω πανεπιστημίων. Προστατεύθηκε από την αστυνομία!¹⁷ Βέβαια, μετά από λίγο καιρό, οι ίδιοι αυτοί φοιτητές κατάλαβαν το λάθος τους και οι ίδιοι συνέχισαν τη διαμαρτυρία που ξεκίνησε ο Τσόμσκυ και μερικοί άλλοι.

Απόλυτη ακεραιότητα

Το 1967, ο Τσόμσκυ βρίσκεται στο ίδιο κελί με τον Νόρμαν Μαϊήλερ, όταν συνελήφθησαν στην περίφημη διαδήλωση κατά του Πενταγώνου. Γράφει ο Νόρμαν Μαϊήλερ (στο *Armies of the Night*): «(Ο Τσόμσκυ ήταν) ένας λεπτός άνθρωπος με έντονα χαρακτηριστικά, με μια ασκητική έκφραση και ένα ύφος ήρεμης αλλά απόλυτης ηθικής ακεραιότητας»¹⁸.

Το 1969, ο Τσόμσκυ εκδίδει το βιβλίο του *American Power and the New Mandarins* (Η Αμερικανική Ισχύς και οι Νέοι Μανδαρίνοι) και έτσι αρχίζει μια σειρά από βιβλία που μαζί με τις διαλέξεις του σ' όλο τον κόσμο (περίπου 100 διαλέξεις το χρόνο) αποτελούν την προσφορά του στον αγώνα για μια σωστότερη ζωή για τον άνθρωπο.

Στην παρούσα σειρά των άρθρων, μέσα από το *Αντί*, θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης του έργου του Τσόμσκυ (πέρα από το καθαρώς τεχνικό γλωσσολογικό του έργο) κατά τα τελευταία 30 χρόνια. Επίσης, μέσα από τα άρθρα αυτά εύκολα θα γίνει φανερό γιατί ο Τσόμσκυ είναι άγνωστος στον κόσμο.

1. *New York Times Book Review*, 25.2.79, σελ. 3, 31.

2. Απ' ό,τι ξέρουμε, τα κείμενα (σε μετάφραση) του Τσόμσκυ που έχουν δημοσιευθεί στην Ελλάδα είναι τα εξής:

i. Τσόμσκυ, Νόαμ, «Λουτρά αίματος». Στον τίτλο της εσωτερικής σελίδος αναφέρεται ως: Σόμκυ, Νόαμ και Χέρμαν, Εντουαρντ Σ., «Ευεργετικά Λουτρά Αίματος, στα γεγονότα και στην Προπαγάνδα», ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ, μετάφραση Ελένης Γαριδή, (χωρίς ημερομηνία, πάντως πριν από τον Σεπτ. '74). Ο αγγλικός τίτλος είναι: «Countert Revolutionary Violence: Bloodbaths in Fact and Propaganda», A Warner Modular Publication, Module 57 (1973).

ii. Chomsky Noam, «Μορφή και Νόημα στις Φυσικές Γλώσσες», Εισαγωγή-Μετάφραση Μάριου Μαρκίδη, Εκδόσεις Ερασμός, 1977 (σ.σ. τεχνικό κείμενο).

iii. Γλωσσολογία και Ανθρωπισμός: Εισαγωγικά Δοκίμια στον Ουμανισμό του Noam Chomsky», Επιμέλεια Δημήτρη Σωτηρόπουλου, ΣΜΥΡΝΙΩΤΑΚΗΣ, (χωρίς ημερομηνία, μάλλον το 1991).

iv. Chomsky, Noam, «Συντακτικές Δομές», Μετάφραση: Φώτης Καβουκόπουλος, Εισαγωγή: Ειρήνη Φιλίππακη - Warburton, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα 1991 (καθαρώς τεχνικό). Επίσης το περιοδικό ΕΠΟΠΤΕΙΑ στο τεύχος 32, για τον Μάρτιο 1979, παρουσίασε το «τεχνικό» έργο του Τσόμσκυ, επί τη ευκαιρία μιας διάλεξης που θα έδινε ο Τσόμσκυ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στις 28 Μαΐου 1979.

Τέλος στο τεύχος 35, για τον Ιούνιο 1979, πάλι στην ΕΠΟΠΤΕΙΑ, υπάρχει μία πολύ ενδιαφέρουσα «συνομιλία» του Τσόμσκυ με τη Ζηνοβία Δρακοπούλου, με τίτλο: «Noam Chomsky: Η επαναστατική σκέψη σήμερα», σελ. 539-550. Δηλαδή από το φιλοσοφικό-κοινωνικό συγγραφικό έργο του Τσόμσκυ, μέσα σε 30 χρόνια, τα μόνα κείμενα που υπάρχουν στην Ελλάδα είναι τα δοκίμια του καθηγητή Δημήτρη Σωτηρόπουλου (γύρω στις 50 σελίδες), «Τα Λουτρά Αίματος» (γύρω στις 124 σελίδες) και το κείμενο της συνομιλίας της Ζηνοβίας Δρακοπούλου (γύρω στις 11 σελίδες).

3. Συνέντευξη στον David Barsamian στο *Κέμπριτζ της Μασαχουσέτης*, 2.2.90 (κασέτα).

4. «Ο Νόαμ Τσόμσκυ στο Rowe Center», 15-16 Απρ. '89 (διάλεξη), κασέτα αρ. 3.

5. Ίδια πηγή όπως στο 4, κασέτα αρ. 2.

6. Ίδια πηγή όπως στο 5.

7. Kelman, James, εισαγωγή στο *Terrorizing the Neighborhood*, Pressure Drop Press, σελ. 9.

8. Pardini, Jay, *Mother Jones*, Οκτ. '88, σελ. 37.

9. George, Alexander, *Reflexion on Chomsky*, Blackwell, σελ. vi.

10. Otero, C.P. εισαγωγή στο *Radical Priorities* του Noam Chomsky, Black Rose Books, 1981, σελ. 12.

11. Chomsky, Noam, *The Chomsky Reader*, Pantheon, 1987, σελ. vii.

12. Travis, Lisa, *Mother Jones*, Οκτ. '88, σελ. 39.

13. Young, Charles M., *Rolling Stone*, 28 Μαΐου '92, σελ. 45.

14. *Manufacturing Consent*, φιλμ από τους Mark Achbar και Peter Wintonick.

15. Ίδια πηγή όπως στο 13, σελ. 47.

16. Ίδια πηγή όπως στο 14.

17. Ίδια πηγή όπως στο 4.

18. Ίδια πηγή όπως στο 13.

Γλώσσα, νοημοσύνη και κοινωνική οργάνωση

του Νόαμ Τσόμσκυ

Στις 9-10 Μαρτίου 1976 έγινε στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόι, στην Urbana, ένα συνέδριο με θέμα: «Η προοπτική και τα προβλήματα της ανθρώπινης ισότητας». Τ' αποσπάσματα, που ακολουθούν, διαλέχθηκαν από το κείμενο της παρουσίασης του Νόαμ Τσόμσκυ στο συνέδριο.

Ο Α ήθελα να σχολιάσω τρεις έννοιες της «ισότητας»: συγκεκριμένα, την ισότητα στα δικαιώματα, την ισότητα στις συνθήκες και την ισότητα στο προίκισμα με προσόντα (endowment) - και γενικότερα, τη φύση αυτού του προικίσματος, ή με λίγα λόγια, την ανθρώπινη φύση και την ποικιλομορφία της. Το τελευταίο απ' αυτά τα τρία ζητήματα είναι θέμα πραγματικών δεδομένων, είναι ένα ζήτημα το οποίο καταλαβαίνουμε λίγο, που όμως ανήκει καθαρά στο χώρο των φυσικών επιστημών και στο οποίο πρέπει ν' απαντήσουμε όσο καλύτερα μπορούμε, μέσω μη προκατειλημμένης διερεύνησης. Τα δύο πρώτα ζητήματα θέτουν σοβαρά ερωτήματα αξιών. Όλες αυτές οι έννοιες απαιτούν προσεκτική ανάλυση, πολύ πέρα απ' οτιδήποτε μπορώ ν' αποπειραθώ εδώ.

Όταν ρωτάμε τους εαυτούς μας ποια μπορεί να είναι μια δίκαιη και σωστή κοινωνία, αντιμετωπίζουμε αλληλοσυγκρουόμενες διαισθήσεις, κριτήρια που είναι ασαφή και ανεπαρκώς διατυπωμένα και σημαντικά προβλήματα με τα πραγματικά δεδομένα. Αν στηριχθούμε σε μερικές απ' αυτές τις διαισθήσεις, αποκλείοντας κάποιες άλλες, μπορεί να φαίνεται ότι αποφεύγουμε την πολυπλοκότητα και τη σύγκρουση, όμως διατρέχουμε τον κίνδυνο του να κυνηγάμε μια απλή λογική άσκηση και μάλιστα μία όχι πολύ ενδιαφέρουσα άσκηση. Οι κίνδυνοι γίνονται πολύ φανεροί μέσα από μερικές συζητήσεις της εποχής μας. Πάρτε για παράδειγμα τη «θεωρία του δικαίου της νόμιμης αξίωσης» (entitlement theory of justice), η οποία τώρα (1976) είναι κάπως της μόδας. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία, κάθε άτομο έχει δικαίωμα πάνω σ' οτιδήποτε απέκτησε με μέσα τα οποία είναι δίκαια. Αν ένα άτομο, είτε από τύχη, είτε με τη δουλειά του, είτε με την ευστροφία του, αποκτήσει τα τάδε πράγματα, τότε δικαιούται να τα κρατήσει και να τα

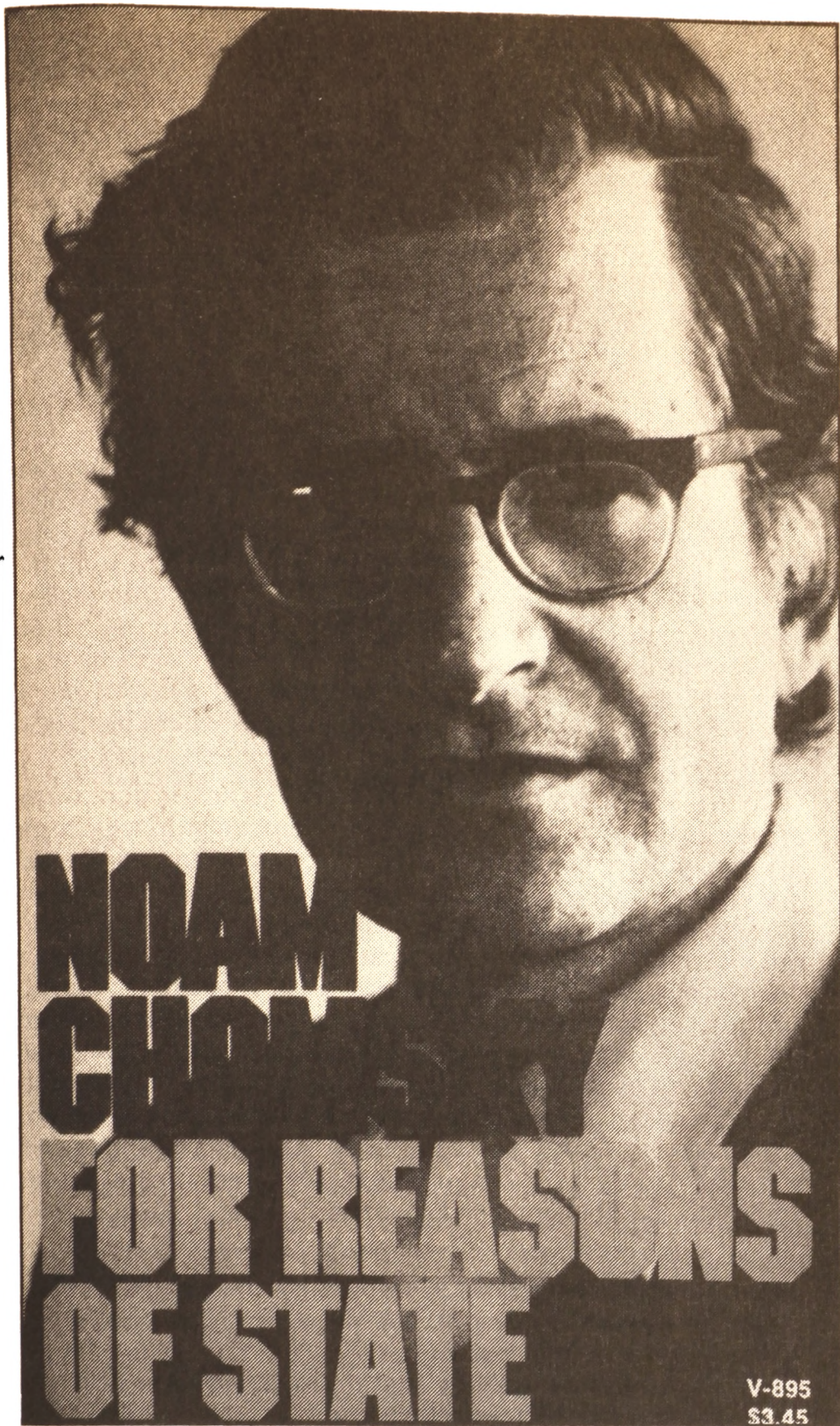
διαθέσει όπως θέλει και μια δίκαιη κοινωνία δεν θα καταπατήσει αυτό του το δικαίωμα.

Εύκολα μπορεί κανείς να προσδιορίσει πού οδηγεί μία τέτοια αρχή. Είναι εντελώς δυνατό ότι με νόμιμα μέσα -ας πούμε με τύχη συνεπικουρούμενη από συμβατικές (συμβολαιογραφικές) ρυθμίσεις «αναληφθείσες εν ελευθερία» υπό το κράτος της πίεσης της ανάγκης- ένα άτομο μπορεί ν' αποκτήσει τον έλεγχο των προς το ζην αναγκαιών. Οι άλλοι τότε είναι ελεύθεροι να πουλήσουν τους εαυτούς τους στο άτομο αυτό σαν σκλάβους, αν θελήσει να τους δεχτεί. Αλλιώς, είναι ελεύθεροι να πεθάνουν. Χωρίς πρόσθετους όρους, που απαιτούν απαντήσεις, αυτή η κοινωνία είναι δίκαιη.

Το επιχείρημα έχει όλη την αξία που έχει η απόδειξη ότι $2+2=5$.

Κάποτε επισκέφτηκα ένα χωριό στο Λάος στο μέσο του οποίου υπήρχε μια όμορφη λίμνη η οποία, παλιότερα, χρησίμευε για ύδρευση του χωριού και ως τόπος όπου οι χωρικοί μπορούσαν να ξεκουράζονται και να διασκεδάζουν. Ένα πανίσχυρο άτομο πέτυχε ν' αποκτήσει τον έλεγχο όλων των προσβάσεων προς τη λίμνη, που τώρα είναι αποκλεισμένη με συρματοπλέγμα. Για να βρουν νερό οι χωρικοί τώρα πρέπει να πεζοπορούν για μίλια. Μπορούσαν να βλέπουν τη λίμνη πίσω από το συρματοπλέγμα, όμως δεν τους ήταν προσιτή. Ας υποθέσουμε ότι η ιδιοκτησία της λίμνης επετεύχθη με μέσα τα οποία ήταν «δίκαια», όπως μπορεί δεδαιώς κατ' αρχήν να ισχύει αυτό! Θα συμπεραίναμε τότε ότι το χωριό ήταν μία «δίκαιη κοινωνία», από την άποψη αυτή; Θα παροτρύνουμε σοβαρά τους χωρικούς να δεχθούν αυτό το αποτέλεσμα, ως απλώς σωστό και δίκαιο; Η κυβέρνηση η οποία υποστηριζότο - είχε επιβληθεί, θα ήταν πιο ακριβές να πει κανείς- από τις Ηνωμένες Πολιτείες, εμμέσως, πήρε αυτή τη θέση.

Οι Πάθελ Λάο οργάνωσαν τους χωρικούς του Λάος για να εξουδετερώσουν τέτοιες μορφές «δικαιοσύνης». Τόσο ουσιαστική ήταν η επιτυχία τους, ώστε η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανέλαβε να καταστρέψει μεγάλο μέρος της υπαίθρου του Λάος μ' ένα πόλεμο που ήταν «κρυφός», αφού ο ελεύθερος Τύπος στην ελεύθερη κοινωνία μας, ελευθέρως, επέλεξε να τον κρατήσει κρυφό, για μεγάλη χρονική περίοδο, ενώ χιλιάδες αγρότες εδολοφονούντο... Στην

πραγματικότητα, το πρόβλημα της «δικαιοσύνης» σε καιριές περιπτώσεις σαν κι αυτή δεν είναι καθόλου αφηρημένο και απόμακρο και θα κάνουμε καλά να σκεφθούμε σοβαρά γι' αυτό.

ΠΑΡΟΜΟΙΑ προβλήματα παρουσιάζονται με σκληρή μορφή και στη δική μας κοινωνία (των ΗΠΑ), μια κοινωνία που έχει ένα σημαντικό βαθμό ελευθερίας σύμφωνα με τα παγκόσμια κριτήρια. Για παράδειγμα, έχουμε ελεύθερη προσπέλαση στην πληροφόρηση, κατ' αρχήν. Στην περίπτωση του κρυφού πολέμου στο Λάος, μπορούσε κανείς να εξακριβώσει τα πραγματικά δεδομένα - πάρα πολύ εκ των υστέρων- επισκεπτόμενος τη χώρα, μιλώντας με τον κόσμο στους καταυλισμούς των προσφύγων, και διαβάζοντας ανταποκρίσεις στον ξένο Τύπο και τελικά ακόμη και στο δικό μας. Όμως, ελευθερία τέτοιου είδους, αν και είναι σημαντική για τους προνομιούχους, κοινωνικά μάλλον δεν έχει νόημα. Για τη μάζα του λαού των Ηνωμένων Πολιτειών δεν υπήρχε καμία ευκαιρία, στον πραγματικό κόσμο, ν' αποκτήσει προσπέλαση σ' αυτή την πληροφόρηση, πόσο μάλλον να κατανοήσει τη σημασία της...

Το ίδιο ισχύει για κάθε τομέα. Κατ' αρχήν έχουμε διάφορα σημαντικά δικαιώματα, σύμφωνα με το νόμο. Όμως, γνωρίζουμε

επίσης ποια σημασία έχουν, στην πράξη, γι' ανθρώπους που δεν μπορούν να τ' αγοράσουν... Σε μία ασφώγως λειτουργούσα καπιταλιστική δημοκρατία, που δεν έχει παράνομη κατάχρηση της εξουσίας, η ελευθερία θα είναι ένα είδος εμπορεύματος· στην πραγματικότητα, ένα άτομο θα έχει τόση ελευθερία όση μπορεί ν' αγοράσει...

Μόνο κατ' ελάχιστο άγγιξα μερικά από τα ερωτήματα που εγείρονται όταν εξετάζουμε προβλήματα ισότητας και ελευθερίας. Ακόμη δεν έχω πει τίποτα για την τρίτη έννοια της ισότητας, συγκεκριμένα, για την «ισότητα στα προίκια με προσόντα». Και εδώ, επίσης, υπάρχει ένα ευρέως αποδεκτό δόγμα που αξίζει να διερευνηθεί... [Το δόγμα] εκφράζεται με σαφήνεια από τον John Cobbs. Θέτει αυτό που θεωρεί ότι είναι «το μεγάλο νοητικό δίλημμα των υπέρμαχων της ισότητας», συγκεκριμένα ότι «μία ματιά στον πραγματικό κόσμο δείχνει ότι μερικοί άνθρωποι είναι πιο έξυπνοι από τους άλλους». Ρωτάει, είναι δίκαιο να επιμένουμε ότι «οι γρήγοροι και οι αργοί... πρέπει να φτάσουν όλοι στις ίδιες συνθήκες, στον ίδιο χρόνο;». Είναι δίκαιο να επιμένουμε στην ισότητα των συνθηκών, που επετεύχθησαν, όταν ο φυσικός προίκιμός με προσόντα ποικίλει τόσο εμφανώς;

Ενδεχομένως, ισχύει ότι, στον «πραγματικό μας κόσμο», κάποιος συνδυασμός ιδιοτήτων συντελεί στην επιτυχία, ως ανταπόκριση προς «τις απαιτήσεις του οικονομικού συστήματος». Ας συμφωνήσουμε, προς χάρη του διαλόγου, ότι αυτός ο συνδυασμός των ιδιοτήτων προέρχεται εν μέρει από έμφυτο προίκιό με προσόντα. Γιατί αυτό το (υποθεθέν) γεγονός να βάζει ένα νοητικό δίλημμα στους υπέρμαχους της ισότητας; Σημειώστε ότι σχεδόν δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχουμε αντίληψη του ποιος μπορεί να είναι ο σχετικός συνδυασμός ιδιοτήτων. Δεν έχω λόγο να πιστεύω, και δεν πιστεύω, ότι το να «είσαι έξυπνος» έχει να κάνει τίποτα μ' αυτό. Μπορεί να υποθέσει κανείς ότι κάποιο μίγμα από φιλαργυρία, εγωισμό, έλλειψη φροντίδας για τους άλλους, επιθετικότητας και παρόμοιων χαρακτηριστικών παίζουν ρόλο στο να πάει κανείς μπροστά και «να πιάσει την καλή» σε μια ανταγωνιστική κοινωνία, που βασίζεται σε καπιταλιστικές αρχές.

Άλλοι μπορούν να αντιπαρατεθούν με τις δικές τους προκαταλήψεις. Οποιαδήποτε και να είναι η σωστή συλλογή από ιδιότητες, θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε τι ακολουθεί από το γεγονός, αν είναι γεγονός, ότι ένας μερικώς κληρονομημένος συνδυασμός τείνει να οδηγήσει σε υλική επιτυχία. Αυτό που ακολουθεί, όσο μπορώ να διακρίνω εγώ, είναι μια κριτική της συγκεκριμένης κοινωνικής και οικονομικής μας διάταξης. Μπορεί εύκολα να φανταστεί κανείς μια κοινωνία στην οποία η σωματική ικανότητα, η προθυμία να δολοφονεί κανείς, η ικανότητα να εξαπατά και ούτω κατ' εξής, θα έτειναν ν' αποφέρουν επιτυχία· σχεδόν δεν χρειάζεται να καταφύγουμε στη φαντασία. Ο υπέρμαχος της ισότητας θα μπορούσε να ισχυρισθεί, για όλες τις περιπτώσεις αυτού του είδους, ότι η κοινωνική τάξη πρέπει ν' αλλάξει, ούτως ώστε η συλλογή ιδιοτήτων η οποία τείνει ν' αποφέρει (τέτοια) επιτυχία να μην μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο. Θα μπορούσε ακόμη να ισχυρισθεί ότι σε μια πιο σωστή κοινωνία, οι ιδιότητες οι οποίες τώρα οδηγούν στην επιτυχία, θα εξετιμώντο ως παθολογικές και ότι μία ήπια πειθώ ίσως ήταν το κατάλληλο μέσο για να βοηθήσει κανείς τους ανθρώπους (αυτούς) να υπερνικήσουν τη θλιβερή πάθησή τους. Πάλι επιστρέφουμε στο ερώτημα, τι είναι ένα δίκαιο και σωστό κοινωνικό καθεστώς. Ο υπέρμαχος της ισότητας δεν αντιμετωπίζει ιδιαίτερα νοητικά διλήμματα ξεχωριστά σε χαρακτήρα από αυτά που αντιμετωπίζουν οι υπέρμαχοι ενός διαφορετικού κοινωνικού καθεστώτος.

Μία συνηθισμένη απάντηση είναι ότι η, με κάθε μέσο, επιδίωξη της ισχύος και των υλικών συμφερόντων, υπό τον όρο ότι μπορεί κανείς να τη σκαπουλάρει (get away with it), είναι απλώς μέσα στην «ανθρώπινη φύση».

Ας υποθέσουμε ότι η ανθρώπινη φύση είναι τέτοια, ώστε υπό δεδομένες κοινωνικές συνθήκες αυτά τ' αξιοθαύμαστα γνωρίσματα εκδηλώνονται ή, ακριβέστερα, ότι άνθρωποι με τέτοιες τάσεις

ευημερούν. Ας υποθέσουμε, περαιτέρω, ότι ο πλούτος και η ισχύς, άπαξ και απεκτήθησαν, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να επεκτείνουν και να προστατεύσουν αυτά τα προνόμια, όπως συνέβη κάτω από τον βιομηχανικό καπιταλισμό. Το προφανές ερώτημα βεβαίως είναι αν μπορούσαν να δημιουργηθούν άλλες κοινωνικές τακτοποιήσεις, οι οποίες δεν θα ενεθάρρυναν αυτές τις τάσεις, αλλά μάλλον θα συντελούσαν στο ν' ανθίσουν άλλα γνωρίσματα, τα οποία είναι, όχι σε λιγότερο βαθμό, μέρος της κοινής μας φύσης: για παράδειγμα, η αλληλεγγύη, η φροντίδα, η συμπάθεια και η καλοσύνη.

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ πάνω στις απόψεις των υπερμάχων της ισότητας είναι συχνά αποπροσανατολιστικός, επειδή η κριτική τέτοιων απόψεων κατευθύνεται εναντίον ενός αντιπάλου-αχυρανθρώπου, όπως εμέσως επεσήμαναν οι υπέρμαχοι της ισότητας. Στην πραγματικότητα, «η ισότητας στις συνθήκες», που τόσο ελεηνολογείται από τους σύγχρονους ιδεολόγους, σπανίως υπήρξε ο εκπεφρασμένος στόχος μεταρρυθμιστών ή επαναστατών, τουλάχιστον στην Αριστερά. Στην ουτοπία του Μαρξ, «η ανάπτυξη της ανθρώπινης ενέργειας» πρέπει να λαμβάνεται «ως αυτοσκοπός», καθώς οι άνθρωποι δραπετεύουν από το «βασίλειο της ανάγκης», ώστε να μπορούν σοβαρά να τεθούν ζητήματα ελευθερίας. Η καθοδηγούσα αρχή, που επαναλαμβάνεται μέχρι σημείου να είναι κλισέ, είναι: «Από καθέναν σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Πουθενά δεν γίνεται επίκληση της αρχής της «ισότητας στις συνθήκες». Εάν ένα άτομο χρειάζεται ιατρική θεραπεία και ένα άλλο άτομο είναι πιο τυχερό (και δεν χρειάζεται), δεν θα πρέπει να τους παρασχεθεί ίση ποσότητα ιατρικής φροντίδας. Και το ίδιο ισχύει για τις άλλες ανθρώπινες ανάγκες.

Οι ελευθεριακοί σοσιαλιστές, οι οποίοι αντετίθεντο στη θεωρία της προλεταριακής δικτατορίας, επίσης δεν έβλεπαν καμία αξία στη «θεωρία της ισότητας» αυτής καθ' εαυτής και μάλιστα κατεδικάζαν τον «αυταρχικό σοσιαλισμό», διότι απετύγχανε να κατανοήσει ότι «ο Σοσιαλισμός ή θα είναι ελεύθερος ή δεν θα υπάρξει καθόλου...».

Για τον Rucker ο αναρχισμός ήταν «εθελοντικός σοσιαλισμός» και «η ελευθερία δεν είναι μία αφηρημένη φιλοσοφική έννοια, αλλά η ζωτική συγκεκριμένη δυνατότητα για κάθε ανθρώπινο ον να φέρει σε πλήρη ανάπτυξη όλες τις ικανότητες και τα ταλέντα με τα οποία το προίκισε η φύση και να τα στρέψει προς όφελος της κοινωνίας». Ο Μαρξ δεν θα διαφωνούσε και οι βασικές έννοιες μπορούν ν' ανευρεθούν πίσω στην παλιότερη ελευθεριακή σκέψη. Αυτές οι ιδέες αξίζουν ενδελεχούς προσοχής, επειδή είναι, κατά τη γνώμη μου, η πιο σοβαρή έκφραση της ιδέας μιας δίκαιης και σωστής κοινωνίας που ενσωματώνει σοβαρές κριτικές αρχές, ενώ συγχρόνως λαμβάνει υπ' όψη σημαντικά κοινωνικά και ιστορικά πραγματικά δεδομένα.

Σημειώστε ότι για σοσιαλιστές όπως ο Μαρξ, ο Μπακούνιν, ο Rucker και γι' άλλους της Αριστεράς, δεν υπάρχει κανένα «νοητικό δίλημμα», που να τίθεται από την ανισότητα του προοικίσματος σε προσόντα. Οι ελευθεριακοί σοσιαλιστές, τουλάχιστον, προσέβλεπαν σε «μία ομοσπονδία ελευθέρων κοινοτήτων... μία ελεύθερη ένωση όλων των παραγωγικών δυνάμεων, βασισμένη πάνω σε συνεργατική εργασία, η οποία θα είχε, ως μοναδικό σκοπό της, την ικανοποίηση των απαραίτητων αναγκών κάθε μέλους της κοινωνίας». Σε μία τέτοια κοινωνία δεν υπάρχει λόγος οι ανταμοιβές να είναι εξαρτημένες από κάποια συλλογή προσωπικών ιδιοτήτων, όπως και να έχουν εκλεγεί αυτές. Η ανισότητα στο προοίκισμα με προσόντα είναι απλώς η ανθρώπινη φύση - ένα γεγονός για το οποίο πρέπει να είμαστε ευγνώμονες: ένα όραμα της κόλασης είναι μία κοινωνία με εναλλακτικά μέλη. Η ανισότητα αυτή δεν συνοδεύεται από εξυπακουόμενα, σε σχέση με τις κοινωνικές ανταμοιβές.

Σε μία σοσιαλιστική κοινωνία, όπως την οραματίζεται η αυθεντική Αριστερά², ο κεντρικός σκοπός θα είναι να ικανοποιούνται οι αναγκαίες απαιτήσεις κάθε μέλους της κοινωνίας... Όμως «ισό-

τητα στις συνθήκες» δεν είναι το ποθούμενο, καθώς πλησιάζουμε το «βασίλειο της ελευθερίας» του Μαρξ. Τα άτομα θα διαφέρουν στις προσδοκίες τους, τις ικανότητές τους και τους προσωπικούς τους στόχους. Για κάποιον άνθρωπο, η ευκαιρία να παίξει πιάνο δέκα ώρες την ημέρα μπορεί να είναι μία παράφορη προσωπική ανάγκη για κάποιον άλλο όχι.

Οι σοσιαλιστές είναι αφοσιωμένοι στην πίστη ότι δεν είμαστε καταδικασμένοι να ζούμε σε μία κοινωνία που βασίζεται στην πλεονεξία, το φθόνο και το μίσος. Δεν ξέρω κάποιο τρόπο ν' αποδείξω ότι έχουν δίκαιο, όμως επίσης δεν υπάρχει βάση για την κοινή πίστη ότι πρέπει να έχουν λάθος.

Η διάκριση μεταξύ της ισότητας στις συνθήκες και της ισότητας στα δικαιώματα χάνει τη φαινομενική της ενάργεια, αν την προσέξουμε από πιο κοντά. Ας υποθέσουμε ότι στα άτομα, σε κάθε στάδιο της προσωπικής τους ύπαρξης, θα πρέπει να παραχωρούνται τα εγγενή ανθρώπινα δικαιώματά τους: με αυτή την έννοια πρέπει να υπερασπίζεται κανείς την «ισότητα στα δικαιώματα». Τότε, οι συνθήκες πρέπει να είναι τέτοιες, ώστε οι άνθρωποι ν' απολαμβάνουν αυτά τα δικαιώματα. Στο βαθμό που η ανισότητα των συνθηκών βλάπτει την εξάσκηση αυτών των δικαιωμάτων, αυτή δεν νομιμοποιείται και σε μια σωστή κοινωνία πρέπει η ανισότητα να εξουδετερώνεται. Ποια λοιπόν είναι αυτά τα δικαιώματα;

Αν περιλαμβάνουν το δικαίωμα ν' αναπτύξει κανείς τις ικανότητές του στο μέγιστο, για να πραγματώσει αυτό που ο Μαρξ αποκαλεί «χαρακτήρα του είδους» για «ελεύθερη συνειδητή πράξη» και για «παραγωγική ζωή»... τότε οι συνθήκες πρέπει να εξισωθούν τουλάχιστον μέχρι τον μάλλον σημαντικό βαθμό που απαιτείται, για να υπάρχει εγγύηση γι' αυτά τα δικαιώματα, αν θέλουμε να διατηρηθεί η ισότητα στα δικαιώματα. Έτσι, το όραμα της Αριστεράς κάνει ασαφή τη διάκριση μεταξύ ισότητας στα δικαιώματα και ισότητας στις συνθήκες, αρνείται ότι η ανισότητα στον προοικισμό με προσόντα αξίζει ή απαιτεί αντίστοιχη ανισότητα στις ανταμοιβές, απορρίπτει την ισότητα των συνθηκών ως αρχή αυτή καθ' εαυτή και δεν βλέπει κανένα νοητικό δίλημμα στη σύγκρουση ανάμεσα στις αρχές της ισότητας, με τη σωστή τους έννοια, και την ανισότητα στο προοίκισμα με προσόντα.

ΜΠΟΡΟΥΜΕ σοβαρά να θέσουμε το ερώτημα, τι είναι ανθρώπινη φύση; Μπορούμε να κάνουμε κάποια πρόοδο προς την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης;... Κατ' ουσίαν σ' αυτό το σημείο μπαίνουμε στο πεδίο της επιστημονικής αναζήτησης, αν και είναι μια εν δυνάμει μάλλον παρά πραγματική επιστήμη.

Η πρόταση ότι τ' ανθρώπινα όντα διαφέρουν σε θεμελιώδη χαρακτηριστικά από άλλους οργανισμούς στο φυσικό κόσμο δεν είναι σχεδόν καθόλου ανοικτή σε σοβαρή αμφισβήτηση. Αν ένας αρειανός επιστήμονας μελετούσε τα γήινα θέματα, δεν θα είχε καμία αμφιβολία γι' αυτό το πράγμα... Θα παρατηρούσε, εν κατακλείδει, ότι τ' ανθρώπινα όντα είναι μοναδικά στον φυσικό κόσμο, εκ του ότι έχουν ιστορία, πολιτιστική ποικιλία και πολιτιστική εξέλιξη. Σε σχέση μ' αυτά, ο υποθετικός μας αρειανός μπορεί σωστά να προβληματιζόταν με το ερώτημα, γιατί συμβαίνει αυτό;

Το ίδιο ερώτημα, βεβαίως, έχει τεθεί με μία ή άλλη μορφή από τις αρχαιότερα καταγεγραμμένες πηγές της ανθρώπινης σκέψης. Και αυτό είναι φυσικό. Οι άνθρωποι εκ φύσεως ψάχνουν να προσδιορίσουν τη θέση τους στον κόσμο της φύσης. Το ερώτημα, τι είναι η ανθρώπινη φύση, η συλλογή ιδιοτήτων που τόσο ριζικά ξεχωρίζει το ανθρώπινο είδος από τον υπόλοιπο οργανικό κόσμο, είναι ένα βαθύ και ουσιαστικά αναπάντητο ερώτημα της επιστήμης... Αν δεν θέσουμε εκ των προτέρων περιορισμούς στη διερεύνηση, τότε αυτό είναι ένα εμπειρικό ερώτημα, ένα ερώτημα της επιστήμης, να προσδιορίσει τι μπορεί να είναι η ανθρώπινη φύση.

Η κατάπληξη του υποθετικού μας αρειανού παρατηρητή, σε σχέση με τη μοναδικότητα του ανθρώπινου είδους, ίσως να αύξανε

αν ήξερε και λίγη σύγχρονη βιολογία. Έτσι, φαίνεται ότι η ποσότητα του DNA στο γονιμοποιημένο ωάριο δεν είναι πολύ διαφορετική για έναν ποντικό, μία αγελάδα, ένα χιμπατζή ή έναν άνθρωπο. Δομικές διαφορές, που αποκαλύπτονται σ' ένα επίπεδο πιο λεπτόλογης ανάλυσης, είναι προφανώς υπεύθυνες για την ακριβή πορεία και τον χαρακτήρα της εμβρυολογικής ανάπτυξης. Σ' ένα πολυσύνθετο και πολύπλοκο σύστημα, μικρές διαφορές στην αρχική κατάσταση μπορούν να έχουν μείζονες συνέπειες για τη μορφή, το μέγεθος, τη δομή και τη λειτουργία του προκύπτοντος οργανισμού και των συστατικών του. Το ίδιο φαινόμενο είναι σύνηθες και στις φυσικές επιστήμες. Αυτό μπορεί επίσης να καταδειχθεί εύκολα, κατά την έρευνα του συστήματος της πολυπλοκότητας της ανθρώπινης γλώσσας... Αν υποθέσουμε ότι η σύγχρονη βιολογία βρίσκεται, ουσιαστικά, στον σωστό δρόμο, τότε πρέπει η διαδικασία της φυσικής επιλογής με κάποιο τρόπο ν' ανέπτυξε μία ξεχωριστή ιδιότητα γενετικής πολυπλοκότητας, δημιουργώντας «μία νέα δύναμη: τον ανθρώπινο νου», ένα «μοναδικό όργανο [το οποίο] έδωσε για πρώτη φορά σ' ένα βιολογικό είδος τη δύναμη ν' αλλάξει τη σχέση του προς το περιβάλλον... με συνειδητό επηρεασμό του γύρω κόσμου»... Συχνά γίνεται η υπόθεση, αρκετά εύλογα, ότι στην ανάπτυξη αυτού του μοναδικού οργάνου, του ανθρώπινου νου, «το κρίσιμο δήμα πρέπει να ήταν η επινόηση της γλώσσας³».

.....
Το ερώτημα τι είναι ανθρώπινη φύση έχει ενδιαφέρον πέρα από το επιστημονικό... βρίσκεται στον πυρήνα της κοινωνικής σκέψης. Ποια είναι μια καλή κοινωνία; Ενδεχομένως, μια που οδηγεί στην ικανοποίηση των εγγενών ανθρώπινων αναγκών, όσο επιτρέπουν οι υλικές συνθήκες. Για ν' απαιτήσει προσοχή και κύρος μία κοινωνική θεωρία, πρέπει να στηρίζεται σε κάποια αντίληψη των ανθρώπινων αναγκών και των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ακολούθως (να στηρίζεται) την ανθρώπινη φύση, η οποία πρέπει να έχει προϋποτεθεί σε κάθε σοβαρή συζήτηση για την προέλευση και το χαρακτήρα αυτών των αναγκών και των δικαιωμάτων. Αντιστοίχως, οι κοινωνικές δομές και σχέσεις τις οποίες επιδιώκει να δημιουργήσει ένας μεταρρυθμιστής ή ένας επαναστάτης, πρέπει να βασίζονται σε κάποια αντίληψη για την ανθρώπινη φύση, όσο συγκεκριμένη και ασαφώς εκπεφρασμένη και αν είναι αυτή.

Ας υποθέσουμε ότι στον πυρήνα της ανθρώπινης φύσης κείται η ροπή να εμπορεύεται και να κάνει τράμπα, όπως ισχυριζέτο ο Adam Smith. Τότε θα προσπαθήσουμε να φτάσουμε μια παλιά καπιταλιστική κοινωνία μικρών εμπόρων, που δεν εμποδίζονται

από το μονοπώλιο, την κρατική παρέμβαση ή την κοινωνικά ελεγχόμενη παραγωγή. Αντιθέτως, ας υποθέσουμε ότι πρέπει να πάροουμε στα σοβαρά τις ιδέες ενός άλλου κλασικού φιλελεύθερου διανοητή, του Wilhelm von Humboldt, ο οποίος ισχυρίζεται ότι «το ερευνάν και το δημιουργείν - αυτά είναι τα κέντρα γύρω από τα οποία, λίγο ως πολύ, περιστρέφονται όλες οι ανθρώπινες επιδιώξεις» και ο οποίος ακόμη υποστηρίζει ότι η αληθινή δημιουργία μπορεί να υπάρξει μόνο υπό συνθήκες ελεύθερης επιλογής, η οποία εκτείνεται πέρα από «τη διδασκαλία ή την καθοδήγηση», σε μια κοινωνία στην οποία τα κοινωνικά δεσμά έχουν αντικατασταθεί από ελεύθερα δημιουργηθέντες κοινωνικούς δεσμούς... Με τέτοιες υποθέσεις για τις ανθρώπινες ανάγκες, αποκομίζουμε μια πολύ διαφορετική ιδέα του κοινωνικού καθεστώτος το οποίο πρέπει να προσπαθήσουμε να δημιουργήσουμε.

Μερικοί μαρξιστές έχουν δεχθεί την άποψη ότι «ο άνθρωπος δεν έχει οντότητα πέρα από την ιστορική του ύπαρξη», ότι «η ανθρώπινη φύση δεν είναι κάτι καθορισμένο από τη φύση, αλλά αντιθέτως, είναι μια "φύση" η οποία είναι κατασκευασμένη από τον άνθρωπο με τις πράξεις του για "αυτο-υπέρβαση" ως φυσικού όντος».

Η ερμηνεία αυτή προέρχεται από τη ρήση του Μαρξ ότι «η φύση που γεννιέται στην ανθρώπινη ιστορία - η γένεση της ανθρώπινης κοινωνίας - είναι η πραγματική φύση του ανθρώπου» και από άλλες παρόμοιες παρατηρήσεις...

Αληθεύει ότι η ανθρώπινη φύση κατά κανένα τρόπο δεν είναι «καθορισμένη από τη φύση»; Προφανώς αυτό δεν αληθεύει για τα σωματικά συστατικά της ανθρώπινης φύσης. Όταν ένας σύγχρονος μαρξιστής διανοητής, όπως ο Αντόνιο Γκράμσι, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι «η θεμελιώδης καινοτομία που εισήχθη από το μαρξισμό στην επιστήμη της πολιτικής και της ιστορίας είναι η απόδειξη ότι δεν υπάρχει μία αφημερημένη αναλλοίωτη ανθρώπινη φύση»... αλλά ότι η ανθρώπινη φύση είναι η ολότης των ιστορικά καθοριζόμενων κοινωνικών σχέσεων⁴, αναφέρεται, βεβαίως, όχι στ' ανθρώπινα σωματικά όργανα εν γένει, αλλά σ' ένα συγκεκριμένο όργανο, στο μυαλό και τα δημιουργήματά του.

Το περιχόμενο αυτού του δόγματος πρέπει να συνίσταται στο ότι, όσον αφορά, τουλάχιστον, στις ανώτερες πνευματικές λειτουργίες, το ανθρώπινο μυαλό είναι μοναδικό ανάμεσα στα συστήματα που είναι γνωστά σε μας από τον φυσικό κόσμο, στο ότι δεν έχει γενετικά προκαθορισμένη δομή, αλλά είναι στην πραγματικότητα μία *tabula rasa* πάνω στην οποία, κατόπιν, χαράσσεται η ολότης των ιστορικά καθοριζόμενων κοινωνικών σχέσεων...

Αυτά τα λίγα που ξέρουμε για το ανθρώπινο μυαλό και τις ανθρώπινες γνωστικές (cognitive) δομές, υποδηλούν μία πολύ διαφορετική υπόθεση: ένα πολύ περιορισμένο γενετικό πρόγραμμα καθορίζει τις βασικές δομικές ιδιότητες των «πνευματικών μας οργάνων», καθιστώντας έτσι δυνατό για μας να αποκτούμε πλούσια και περίπλοκα συστήματα γνώσης και πεποιθήσεων, κατά ένα ομοιόμορφο τρόπο, επί τη βάση αρκετά περιορισμένων δεδομένων. Θα μπορούσα να προσθέσω ότι μια άποψη σαν κι αυτή δεν έρχεται σαν έκπληξη στους βιολόγους, ιδιαίτερα όσον αφορά στην ανθρώπινη γλώσσα. Και πιστεύω ότι γενικώς θα εθεωρείτο από τους νευροφυσιολόγους ως εντελώς φυσική, αν όχι σχεδόν προφανής.

Δεν πρέπει να αρκесθούμε σε ποιοτικές και ασαφείς παρατηρήσεις, όπως οι παραπάνω. Στη μελέτη της ανθρώπινης γλώσσας, τουλάχιστον, υπάρχουν στέρεες υποθέσεις, οι οποίες νομίζω έχουν σημαντική ισχύ και ερμηνευτική δύναμη, περί του γενικού χαρακτήρα του γενετικού προγράμματος, το οποίο φροντίζει για την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας και τις ιδιαίτερες μορφές που παίρνει αυτή. Δεν βλέπω το λόγο γιατί ν' αμφιβάλλω ότι το ίδιο θ' αποδειχθεί ως αληθές και σε άλλους τομείς, καθώς πλησιάζουμε να καταλάβουμε τη δομή της ανθρώπινης γνωστικής ικανότητας.

Αν ισχύει αυτό, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε την ανθρώπινη φύση ως ένα σύστημα ενός τύπου που είναι οικείος στον βιολογικό κόσμο: ένα σύστημα από «πνευματικά όργανα», τα οποία βασίζονται σε σωματικούς μηχανισμούς, οι οποίοι τώρα είναι εν πολλοίς

άγνωστοι, όχι όμως και πέρα από τη δυνατότητα διερεύνησης κατ' αρχήν, ένα σύστημα που παρέχει μία μοναδική μορφή νόησης η οποία εκδηλώνεται στην ανθρώπινη γλώσσα, στη μοναδική μας ικανότητα ν' αναπτύσσουμε την έννοια του αριθμού και του αφηρημένου χώρου, στο να κατασκευάζουμε επιστημονικές θεωρίες σε ορισμένους τομείς, στο να δημιουργούμε ορισμένα συστήματα τέχνης, μύθων και ιεροτελεστιών, στο να ερμηνεύουμε τις ανθρώπινες πράξεις, στο ν' αναπτύσσουμε και να κατανοούμε ορισμένα συστήματα κοινωνικών θεσμών και ούτω καθ' εξής.

Επι τη βάσει της υπόθεσης ενός «άδειου οργανισμού», τ' ανθρώπινα όντα ασφαλώς είναι ίσα σε διανοητικό προικισμό από τη φύση. Ακριβέστερα, είναι ίσα στην ανικανότητά τους ν' αναπτύσσουν σύνθετες γνωστικές δομές του είδους που είναι χαρακτηριστικές για τους ανθρώπους. Αν υποθέσουμε, όμως, ότι αυτός ο βιολογικά δεδομένος οργανισμός έχει τις ιδιαίτερες ικανότητές του, όπως οιοσδήποτε άλλος οργανισμός, και ότι ανάμεσα σ' αυτές τις ικανότητες, είναι οι ικανότητες ν' αναπτύσσει ανθρώπινες γνωστικές δομές με τις εξειδικευμένες τους ιδιότητες, τότε παρουσιάζεται η πιθανότητα να υπάρχουν διαφορές μεταξύ των ατόμων, στις ανώτερες πνευματικές τους λειτουργίες.

Στην πραγματικότητα, θα ήταν εκπληκτικό αν δεν υπήρχαν, αν (δεχθούμε ότι) γνωστικές λειτουργίες όπως η λειτουργία της γλώσσας είναι πραγματικώς «πνευματικά όργανα». Οι άνθρωποι προφανώς διαφέρουν στα σωματικά τους χαρακτηριστικά και στις ικανότητες· γιατί λοιπόν να μην υπάρχουν γενετικά προκαθορισμένες διαφορές στο χαρακτήρα των πνευματικών τους οργάνων και των σωματικών δομών πάνω στις οποίες βασίζονται αυτά τα όργανα;

Η διερεύνηση των εξειδικευμένων γνωστικών ικανοτήτων, όπως της γλωσσικής λειτουργίας, οδηγούν σε εξειδικευμένες και, νομίζω, σημαντικές υποθέσεις σχετικώς με το γενετικώς προγραμματισμένο σχηματισμό της γλώσσας, δεν μας δίνει όμως (η διερεύνηση) σημαντικές αποδείξεις σχετικώς με την ποικιλομορφία. Ίσως αυτό να είναι αποτέλεσμα της ανεπάρκειας των αναλυτικών εργαλείων μας. Ή μπορεί να ισχύει το ότι οι βασικές ικανότητες είναι πραγματικά ομοιόμορφες, εκτός (αν υπάρχει) καταφανής παθολογία. Βρίσκουμε ότι για μια πολύ πλατιά περιοχή, τουλάχιστον, δεν υπάρχουν διαφορές στην ικανότητα απόκτησης και αποτελεσματικής χρησιμοποίησης κάποιας ανθρώπινης γλώσσας· σε κάποιο επίπεδο λεπτομερειών μπορεί να υπάρχει διαφορά στο τι αποκτάται, όπως υπάρχουν προφανώς διαφορές στην ευκολία της χρησιμοποίησης. Δεν βλέπω το λόγο για δογματισμό πάνω σ' αυτό το θέμα. Τόσα λίγα είναι γνωστά σε σχέση με άλλες γνωστικές ικανότητες, ώστε δεν μπορούμε ακόμη ούτε εικασίες να κάνουμε. Η εμπειρία φαίνεται να ενισχύει την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι πράγματι διαφέρουν στις πνευματικές τους ικανότητες και στην εξειδίκευσή τους. Δεν θα προκαλούσε καμία έκπληξη αν συνέβαινε αυτό, με την προϋπόθεση ότι έχουμε να κάνουμε με βιολογικές δομές γνωστών τύπων, όσο πολύπλοκες και σημαντικές και να είναι αυτές.

Πολλοί άνθρωποι, ιδιαιτέρως εκείνοι που θεωρούν τους εαυτούς τους ότι ανήκουν στο αριστερό-φιλελεύθερο φάσμα, βρίσκουν τέτοια συμπεράσματα ως αποκρουστικά. Ίσως η υπόθεση του άδειου οργανισμού να είναι τόσο ελκυστική στην Αριστερά, εν μέρει, γιατί αποκλείει αυτές τις πιθανότητες· δεν υπάρχει ποικιλομορφία σ' ένα μηδενικό προικισμό με προσόντα. Προσωπικά, είμαι πεπεισμένος ότι όση προπόνηση ή μόρφωση και ν' αποκτούσα, ποτέ δεν θα μπορούσα να τρέξω το μίλι σε τέσσερα λεπτά, ν' ανακαλύψω το θεώρημα του Godel, να συνθέσω ένα κουαρτέτο του Μπετόβεν ή ν' ανέβω σ' αναρίθμητα αλλά ύψη των ανθρώπινων επιτευγμάτων. Δεν αισθάνομαι κατ' ουδένα τρόπο μειωμένος γι' αυτές τις ανεπάρκειες. Είναι αρκετό το ότι είμαι ικανός, όπως είναι κάθε άτομο, νομίζω, με φυσιολογικά προικίσματα, να εκτιμήσω και εν μέρει να καταλάβω αυτά που έχουν πετύχει άλλοι, ενώ κάνω τις δικές μου προσωπικές προσφορές σε οποιοδήποτε μέτρο

και τρόπο μπορώ να το κάνω. Τ' ανθρώπινα ταλέντα ποικίλουν σημαντικά, μέσα σ' ένα σταθερό σκελετό, ο οποίος είναι χαρακτηριστικός για το (ανθρώπινο) είδος και ο οποίος επιτρέπει ένα ευρύ πεδίο δράσης για δημιουργικό έργο, συμπεριλαμβανομένου και του δημιουργικού έργου της εκτίμησης των επιτευγμάτων των άλλων. Αυτό είναι κάτι για το οποίο αξίζει ν' αγάλλεται κανείς, παρά μια κατάσταση την οποία πρέπει να απεχθάνεται. Αυτοί που κάνουν την αντίθετη υπόθεση, πρέπει να υιοθετούν τον υπονοούμενο συλλογισμό, ότι τα δικαιώματα και οι κοινωνικές ανταμοιβές ενός ατόμου είναι με κάποιο τρόπο εξαρτημένα από τις ικανότητές του. Όσο για τα δικαιώματά του...: σε μια σωστή κοινωνία οι ευκαιρίες θα πρέπει να συμφωνούν όσο είναι δυνατό με τις προσωπικές του ανάγκες και τέτοιες ανάγκες μπορεί να είναι εξειδικευμένες και να σχετίζονται με τα ιδιαίτερα ταλέντα και τις ικανότητες... για τις κοινωνικές ανταμοιβές υπάρχει ο ισχυρισμός ότι στην κοινωνία μας η ανταμοιβή σχετίζεται εν μέρει με το IQ (Intelligent Quotient, κυριολεκτική μετάφραση: Πηλίκον Νοημοσύνης. Δεικτής επινοηθείς το 1916, ο οποίος εκφράζεται από το πηλίκον της πνευματικής ηλικίας, όπως αυτή προσδιορίζεται με ένα τυποποιημένο τεστ, προς τη χρονολογική ηλικία πολλαπλασιασμένο επί 100. Ήδη δεν υπάρχει μεγάλη υπόληψη για το IQ). Όμως αν ισχύει αυτό, είναι απλώς μία κοινωνική πάθηση η οποία πρέπει να κατανικηθεί, ακριβώς όπως έπρεπε να ξεριζωθεί η δουλεία, σ' ένα παλιότερο στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας. Μερικές φορές, προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι η εποικοδομητική και δημιουργική δουλειά θα πάψει να υπάρχει αν δεν οδηγεί σε υλική ανταμοιβή, ούτως ώστε να κερδίζει όλη η κοινωνία, όταν οι ταλαντούχοι παίρνουν ιδιαίτερες ανταμοιβές. Για τη μάζα του πληθυσμού, τότε, το μήνυμα είναι: «Είσαι πλουσιότερος αν είσαι φτωχός». Μπορεί κανείς να καταλάβει γιατί αυτό το δόγμα απηχεί στους προνομιούχους, όμως είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι θα επροβάλλετο από οποιονδήποτε που είχε εμπειρία από δημιουργική δουλειά ή από εργάτες της τέχνης, των επιστημών, των τεχνών ή οτιδήποτε άλλο. Οι τυπικοί ισχυρισμοί υπέρ της «αξιοκρατίας» δεν έχουν καμία βάση στην πραγματικότητα ή τη λογική, απ' ό,τι εγώ ξέρω· εδράζονται σε a priori πεποιθήσεις, οι οποίες, περαιτέρω, δεν φαίνονται να είναι ιδιαιτέρως ευλογοφανεείς.

Ας υποθέσουμε ότι η διερεύνηση της ανθρώπινης φύσης μαρτυρεί ότι οι ανθρώπινες γνωστικές ικανότητες είναι πλήρως δομημένες από το γενετικό μας πρόγραμμα και ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σ' άτομα, εντός ενός πλαισίου που συμμετέχουν όλοι. Αυτό για μένα είναι μια πλήρως λογική προσδοκία και μια πολύ επιθυμητή κατάσταση. Δεν έχει καμία επίπτωση σε σχέση με την ισότητα στα δικαιώματα ή στις συνθήκες, καθόσον μπορώ να διακρίνω εγώ, πέρα απ' αυτές που ήδη σκιαγραφήθηκαν.

Επιμέλεια επιλογής και μετάφρασης των αποσπασμάτων από τον

ΝΙΚΟ ΡΑΠΤΗ
Ιούνιος 1993

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στην πραγματικότητα, σ' αυτή την περίπτωση, καθαρή ληστεία υποστηριζόμενη από τη δύναμη της αστυνομίας, είναι η πιο πιθανή εξήγηση.

2. Προφανώς, εδώ υπάρχει μια εκτίμηση αξιών, για την οποία δεν απολογούμαι.

3. Τ' αποτελέσματα είναι τον τον *Salvador E. Luria*, «*Life, The Unfinished Experiment*» (New York: Scribner and Sons, 1973).

4. Gramsci, Antonio, 1957, *The Modern Prince and Other Writings*, μετάφρ. Louis Marlr, New York: International Publishers, σελ. 140.

Σημειώσεις του επιμεληθέντος τ' αποσπάσματα: ■ Το κείμενο της παρουσίασης του Τσόμσκυ βρίσκεται στο: *Equality and Social Policy*, edited by Walter Feinberg, University of Illinois Press, Urbana, 1978.

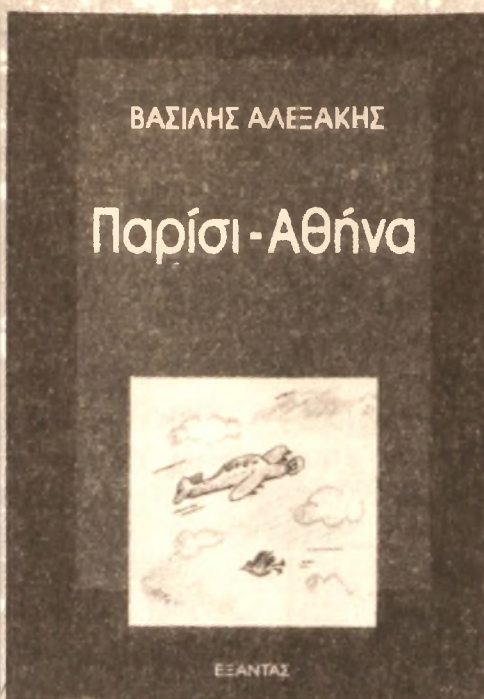
■ Οι εντός παρενθέσεως επεξηγήσεις δεν ανήκουν στο κείμενο του Τσόμσκυ, είναι βοηθητικές στη μετάφραση.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

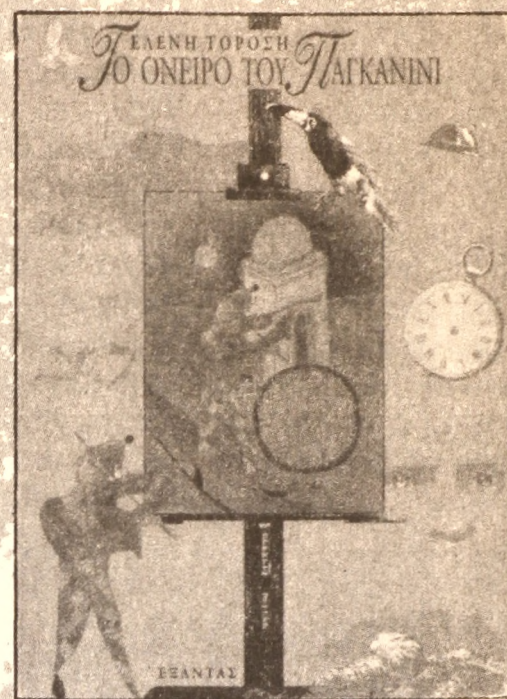
νέες εκδόσεις

ΛΕΙΑ ΒΙΤΑΛΗ
Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

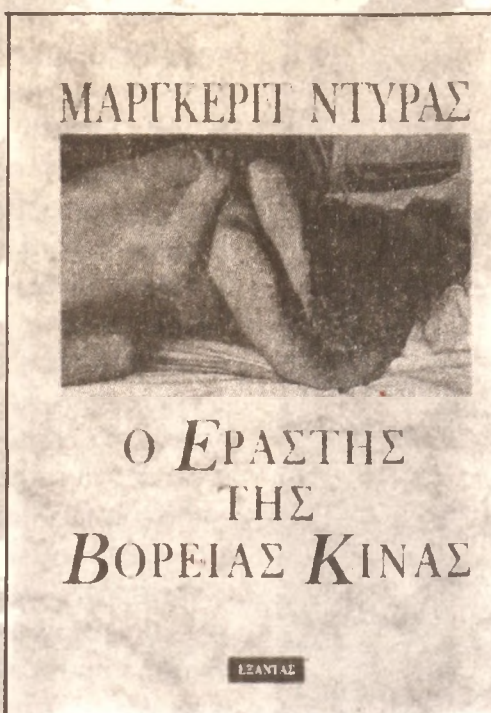
ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ
ΠΑΡΙΣΙ - ΑΘΗΝΑ

ΕΛΕΝΗ ΤΟΡΟΣΗ
ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΠΑΓΚΑΝΙΝΙ

ΡΙΤΣΑΡΝΤ ΚΟΝΤΟΝ
Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΜΑΡΓΚΕΡΙΤ ΝΤΥΡΑΣ
Ο ΕΡΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΙΝΑΣ

ΓΟΥΙΛΙΑΜ ΦΩΚΝΕΡ
Η ΒΟΥΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΘΟΣ

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ
ΔΙΔΟΤΟΥ 59 • 10681 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 3604885 • FAX: 3613065

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΠΟΥ ΑΓΑΠΗΣΕ

• Σχετικά με τις παρατηρήσεις της Σόνιας Ιλίνσκαγια στο προηγούμενο τεύχος, ο συγγραφέας Κωστής Γκιμοσσούλης μας γράφει:

Αγαπητό ANTI,

Σχετικά με το διήγημά μου «Η κυρά του χρυστάλλινου βουνού» στο περιοδικό «ΚΑΠ και Τέχνες... και γράμματα» στο οποίο αναφέρεται στο περασμένο τεύχος σας η Σόνια Ιλίνσκαγια έχω να πω τα εξής: Το παραμύθι, που αποτελεί και το κεντρικό κόκαλο της δικής μου ιστορίας, μου το είδε διηγηθεί ένας παππούς, χρόνια πολιτικός πρόσφυγας στη Σοβιετική Ένωση, αγαπημένο πρόσωπο που δεν ζει πια. Μου το είχε πει σε διάφορες παραλλαγές κατά τη διάθεσή

του κάθε φορά. Βέβαια κάποια στοιχεία έμεναν πάντα σταθερά: το όνομα του παραμυθιού («Η κυρά του χάλκινου βουνού»), το βουνό, το πολύτιμο ορυκτό, οι τεχνίτες που το βγάζουν και το κατεργάζονται αναζητώντας το απόλυτο, ο έρωτας των δύο νέων, η Κυρά του βουνού (μάγισσα και θεά). Είχα την αίσθηση ότι πρόκειται για μύθο, από αυτούς που κατορθώνει ένας λαός από πολλούς αιώνες αμίλητο δούλεμα. Και αυτούς τους μύθους έχεις την ανάγκη να τους ξαναπείς με τον δικό σου τρόπο. Γι' αυτό διατήρησα και τον ίδιο τίτλο όπως μου τον είχε παραδώσει ο παππούς. Η υγρασία, η συναισθηματική ομορφιά και η στιβαρότητα των εικόνων του παραμυθιού αυτού έχουν συνδεθεί οριστικά μέσα μου με το πρόσωπο εκείνου του παππού και η προσπάθειά μου να το αναπα-

ραστήσω, δίνοντας και τη δική μου εκδοχή, ήταν μία συνομιλία μαζί του πέρα από χρόνο και θάνατο. Τα παραμύθια του Μπαζώφ δεν τα έχω διαβάσει. Θα το κάνω τώρα. Ούτε και τις σχετικές σοβιετικές ταινίες έχω δει. Και θέλω με αυτή την ευκαιρία να ευχαριστήσω την Σόνια Ιλίνσκαγια για τις πληροφορίες και το ευγενικό της ενδιαφέρον.

Φιλικά

Κωστής Γκιμοσσούλης

Ο ΑΝΑΙΣΧΥΝΤΟΣ ΔΑΙΜΩΝ

• Για το Αντί κλείνει οριστικά το θέμα της «Ρωμοσύνης» και του ζεύγους Αϊντενάιερ και από την πλευρά του Αλέξανδρου Σχινά.

Σε μια επιστολή από το Άμστερνταμ, συνιστάται η «ηθική και οικονομική υποστήριξη» της «Ρωμοσύνης» με το επιχείρημα ότι οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι θεωρούν τα «ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα» ασυμβίβαστα «με τη μόδα και με την επικρατούσα άποψη»!

Αλλά κι αν θα ίσχυε έστω κάτι τέτοιο για τους πέντε-έξι μεγάλους λογοτεχνικούς οίκους, τι γίνεται με τις εκατοντάδες των λιγότερο μεγάλων, που διαθέτουν επίσης καλοστημένους μηχανισμούς διακινήσεως και προβολής; Σκέφθηκε ποτέ ένας Έλληνας αρμόδιος πόσοι απ' αυτούς θα αποδέχονταν μια οικονομική συμβολή στην έκδοση ελληνικών βιβλίων; Ποιος είναι εκείνος ο αναρμόδιος που δεν το σκέφθηκε και συνέστησε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα να πληρώνει τα έξοδα μεταφράσεων αυτού του απρόσφορου για μας εκδοτικού οίκου; Η διαπίστωσή μου, ότι οι Αϊντενάιερ είναι αφερέγγυοι παρουσιαστές μας, επικυρώθηκε και από έναν διεθνούς κύρους νεοελληνιστή, τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Βιέννης Γκούναρ Χέρινγκ: «τα άγνωστα λάθη και οι ανακρίβειες (...) υπάρχουν πράγματι στα εν λόγω κείμενα» (Αντί 522).

Στο τεύχος 20 του Παρατηρητή, η κ. Αϊντενάιερ φόρτωνε την ευθύνη για τα δείγματα ανεπάρκειάς της στον γερμανικό εκδοτικό οίκο και δήλωνε ότι επανορθώθηκαν όλα στη δεύτερη έκδοση. Αποκαλύφθηκε όμως (Αντί 518 και 522) ότι εκείνη η δήλωση ήταν ψευδής. Τι θα

έπρεπε να παθαίνει κανείς όταν, μετά την κατηγορία ότι παραπληροφορεί ξένους αναγνώστες ως προς τη χώρα του, συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω να φενακίζει και τους αναγνώστες της δικής του χώρας; Η κ. Αϊντενάιερ, πάντως, δεν παθαίνει τίποτα.

Ως εκ τούτου, αναλαμβάνει αυτή τη φορά ο Παρατηρητής την ευθύνη. Δεν υπάρχει σίγουρα πιο ευφάνταστος τυπογραφικός δαίμων απ' αυτόν που καταδιώκει παντού την κ. Αϊντενάιερ.

Αλέξανδρος Σχινάς

ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΑΚΗ

• Με αφορμή το αφιέρωμα του ANTI στη Θράκη, ο αναγνώστης μας γράφει μεταξύ άλλων:

Η αντικειμενικότητά του δεν είναι συνηθής στον ελληνικό Τύπο, όπως είμαι σε θέση να ξέρω, διότι με θέματα της μειονότητας ασχολούμαι από το καλοκαίρι του 1974, ως δικηγόρος αλλά και ως ξανθιώτης, γεννημένος και μεγαλωμένος στην Ξάνθη. Η μόνη μου «διαφωνία» αφορά τον τίτλο, διότι είμαι πεπεισμένος ότι η μειονότητα ούτε ήταν ούτε είναι «πληγή». Αντίθετα πληγή για τη μειονότητα υπήρξε η αχαρκτήριστη πολιτική του Κράτους της Αθήνας. Το θέμα είναι μεγάλο.

Όταν έθιξα μία πτυχή του, με επιστολή μου στον Οικονομικό Ταχυδρόμο τον Αύγουστο του 1992, χαρακτηριστική είναι και μία ανώνυμη αντίδραση, σε τύπο επιστολής από τη... Γερμανία, που δείχνει ότι δεν είναι μόνο ο γνωστός εκ Μάνης Μητροπολίτης Μαρωνείας Δαμασκηός, ο Καψής και τελευταία ο βουλευτής Παπαθεμελής που... προασπίζουν το εθνικό συμφέρον έναντι της μειονότητας, αλλά και οι διάφοροι SKIN HEADS στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, πρόθυμοι για εγκληματική δράση - φτάνει να τους δοθεί η ευκαιρία, βέβαιοι κατά τα άλλα ότι δεν θα υποστούν αυτοί τις συνέπειες της δραστηριοότητάς των.

Με τιμή

Γιώργος Φ. Αποστολίδης

Δικηγόρος
Αιόλου 102 - Αθήνα

(Σ.Σ. Η απειλητική επιστολή προς τον κ. Αποστολίδη, έχει τεθεί υπόψιν της σύνταξης του ANTI)

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΑΡΑΝΙΤΣΗΣ ΠΟΙΗΜΑΤΑ & ΠΡΑΞΕΙΣ [1980-1993]

δεύτερη έκδοση με προσθήκη

ΙΚΑΡΟΣ

ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 32.25.152, FAX 32.35.262

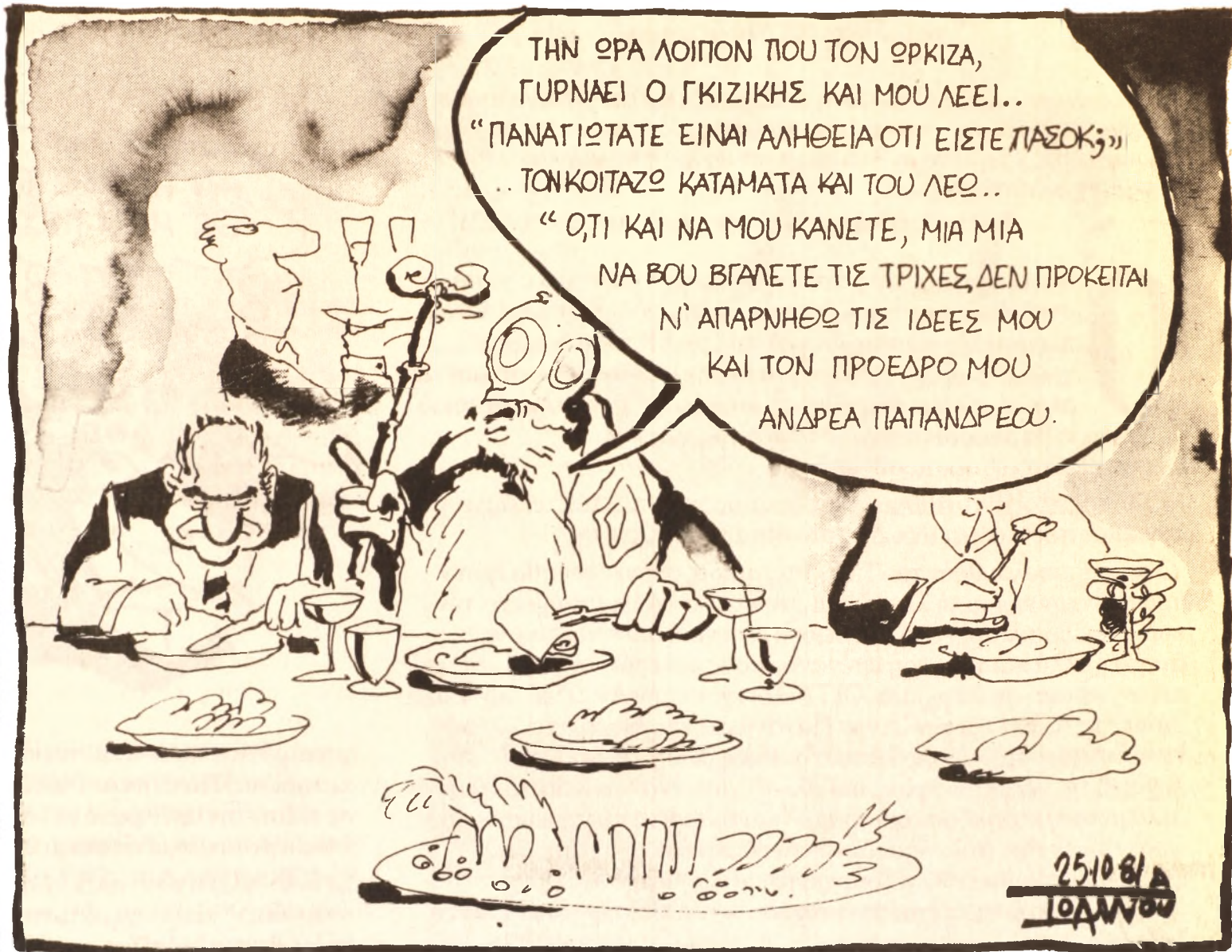

Χρόνια τώρα, το Αντί, με τις μικρές του δυνάμεις, αντιστέκεται στην ασημαντολογία, στον φτηνό εντυπωσιασμό, στον παρελκυστικό τρόπο με τον οποίο, σε πλείστες όσες περιπτώσεις, κατακλύζονται τα ΜΜΕ. Αντίθετα, οι προτάσεις και οι παρεμβάσεις του γίνεται προσπάθεια να απηχούν την ουσία των πραγμάτων, να αντικατοπτρίζουν πραγματικές ανάγκες, να μην υποκινούνται από κραυγές, από εντυπωσιοθηρικά κατασκευάσματα, από αναφανδόν παράδοση στις δημοσιοσχεστικές ή υστερόβουλες πρακτικές με τις οποίες τα ΜΜΕ διαμορφώνουν την κοινή γνώμη.

Την άλλη Παρασκευή, το Αντί, σε έκτακτη πολυσέλιδη έκδοσή του, κυκλοφορεί αφιερωμένο σε μια χαμηλή φωνή της ελληνικής ποίησης: τον **Μανόλη Αναγνωστάκη**. Πιστεύουμε ότι είναι μια παρέμβαση ουσίας που αξίζει τον κόπο. Μια κατάθεση πολιτισμού στη χώρα όπου ο πολιτισμός θα 'πρεπε να 'ναι από τα βασικά της κεφάλαια - αλλά, φευ, δεν είναι παρά ένας τομέας περιφρονημένος. Εμείς, στο Αντί, ωστόσο, κάτι τέτοιο κάνουμε, ό,τι μπορούμε για να μην αποτελέσει γενικευμένη στάση.

Ελπίζουμε ότι το έκτακτο αφιέρωμα στον Μανόλη Αναγνωστάκη, που θα κυκλοφορήσει την άλλη Παρασκευή, είναι ουσιαστική παρεμβατική πρωτοβουλία στο χώρο του πολιτιστικού μας γίγνεσθαι.

Και πιστεύουμε ότι θα τύχει της συμπαράστασής σας και της επιδοκίμασής σας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ RIDEO, ERGO SUM

Απέναντι στη σοβαροφανή ασυδοσία της πολιτικής μας ζωής, η μαστοριά του γελοιογράφου Γιάννη Ιωάννου έγκειται στο ότι επιτρέπει κάποιες γενναίες ανάσες καγχασμού. Για τη δουλειά του γράφει ο Πέτρος Μαρτινίδης (σελ. 50-51)

ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ

Ο Dr. Iysen έγραψε ένα ιστορικό δοκίμιο για τις εκστρατείες του μεγάλου στρατηλάτη, ο Ρένος Αποστολίδης όμως, με τον «κριτικό σχολιασμό» του μετέτρεψε ένα αμφιλεγόμενο έργο σε... φυλλάδα του Μεγαλέξαντρου. Γράφει ο Σπ. Μοσκόβου. ΣΕΛ. 52

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΑ

Να σιωπήσουν, άραγε, όσοι ψιθυρίζουν για σήψη και θάνατο της σύγχρονης τέχνης, στο μουσείο που ετοιμάζεται; Δεν σιωπούν, ωστόσο, όσοι διαφώνησαν με μια κριτική για το βιβλίο του Νάσου Βαγενά. ΣΕΛ. 55

ΛΕΟ ΦΕΡΕ

«... Όλα αυτά τα μικρόβια/μείνετε ήσυχοι/έχουμε ήδη το μηχανισμό για την εξόντωσή τους./Θα τα 'χουμε όλα:/Σε 10.000 χρόνια». Τον Λεό Φερέ, που πέθανε, θυμάται ο Γιάννης Βαρθέλης. ΣΕΛ. 66

Rideo, ergo sum

• Συμβολή σε μια συζήτηση

του Πέτρου Μαρτινίδη

«... Τα όπλα που περιέχει η φαρέτρα του γελοιογράφου μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ευγενείς όσο και καταχθόνιους σκοπούς. Ο γελοιογράφος μπορεί να μυθοποιήσει τον κόσμο ή να εναντιωθεί σε ζοφερές ψευδαισθήσεις...».

E. H. Gombrich: *The Cartoonist's Armoury* (1962)

Ο πιο εύληπτος, ίσως, και ο πιο ευσύνοπτος τρόπος για να σχολιάσει κανείς το έργο ενός γελοιογράφου θα ήταν ένα περικαλλές γελοιογραφικό σκίτσο. Με τόσα δοκίμια-γελοιογραφίες, εξάλλου, να κατακλύζουν τα επιστημονικά περιοδικά των ημερών μας, μια γελοιογραφία δοκιμαστικού χαρακτήρα θα μπορούσε να αποτελεί προϊόν απλής, αντισταθμιστικής δικαιοσύνης.

Μιλώντας περί αντισταθμιστικής δικαιοσύνης, πάντως, υπάρχει μια σύγκριση που εισάγει ιδεωδώς στο θέμα της συζήτησης.

Όσοι παρακολουθούν το «TV5» στις μικρές οθόνες τους θα έχουν προσέξει την εκπομπή *7 sur 7* και, αν ναι, θα έχουν επισημάνει την κυρία Αν Σενκλαιρ: εύστοχη, σεμνή, ευγενική αλλά κι επίμονη, άτεγκτη αλλά και τρυφερή απέναντι στους καλεσμένους της, και, επί πλέον, ωραία – πολύ ωραία. Οι Γάλλοι έχουν την Αν Σενκλαιρ. Εμείς έχουμε τη Λιάνα και την Άννα Παναγιωταρέα. Θα πρέπει, λοιπόν, να υφίσταται στον κόσμο κάποια δικαιόφρων θεότητα, αφού, στην περιοχή της γελοιογραφίας, οι Γάλλοι έχουν έναν ικανότατο Πλαντύ αλλά με πολύ παραδοσιακή γραμμή και διακριτικούς χρωματισμούς, ή έναν σκωπτικό Βολενσκι, αλλά υπερβολικά διανοητή μερικές φορές στο χειρισμό των γελοιογραφουμένων θεμάτων και προσώπων, ενώ εμείς έχουμε ευτυχήσει να διαθέτουμε έναν **Γιάννη Ιωάννου**.

Αυτό το «έχουμε ευτυχήσει» θέλω να σχολιάσω, κυρίως, στη συνέχεια.

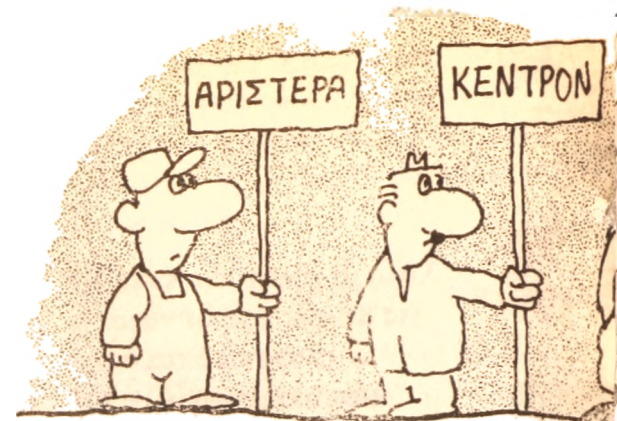
Δεν ξέρω πώς ένας διπλωματούχος αρχιτέκτων του Α.Π.Θ., από τα τέλη του '60, και του Institut d'urbanisme de Paris, στις αρχές του '70, καταλήγει να επιδοθεί με τόση δημιουργικότητα και οξυδέρκεια στην πολιτική γελοιογραφία, από τα μέσα του '70 και πέρα.

(Συμφοιτητές, δάσκαλοι και φίλοι θα είχαν να σχολιάσουν πολύ μεστότερα τα αίτια αυτής της μεταστροφής.)

Ξέρω, όμως, πολύ καλά τη διάθεση με την οποία σχεδιάζει κανείς τον Καρλ Μαρξ να τα πίνει σε κάποιο μπαρ, για να ξεχάσει ως και το όνομά του, όταν Καμπότζη και Βιετνάμ – χώρες που μας συγκίνησαν και μας συνήγειραν, μεταξύ 1966-1978, για την απίστευτα σθεναρή αντίστασή τους στην ιμπεριαλιστική εισβολή – αρχίζουν να μακελλούνται μεταξύ τους.

Ξέρω πολύ καλά, επίσης, την έφεση του ανελέητου καγχασμού με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι έρωτες ενός σοσιαλιστή πρωθυπουργού που, ορμητικός και ρηξικέλευθος, εδραιώνει τον πολιτικό γάμο στη χώρα μας και λίγο αργότερα φροντίζει να πραγματοποιήσει, εν κοσμιότητι και οσιότητι, έναν μεγαλοπρεπή όσο και κατανυκτικό θρησκευτικό γάμο ο ίδιος.

Και καταλαβαίνω πολύ καλά το μυκτηρισμό ως μόνη στάση απέναντι σε διαπρεπείς υπουργούς, έτοιμους να εξηγήσουν απο τηλεοράσεως, εμβριθώς και αρειμανίως, ότι: αφού για μια Θεσσαλονίκη των 200.000 κατοίκων ένας Εμπράρ προέβλεπε, το 1919, επέκταση της παραλίας προς τη θάλασσα κατά 46 μέτρα, μία επίχωση των 120 μέτρων σήμερα είναι μόλις το μισό των 230 μέτρων που θα

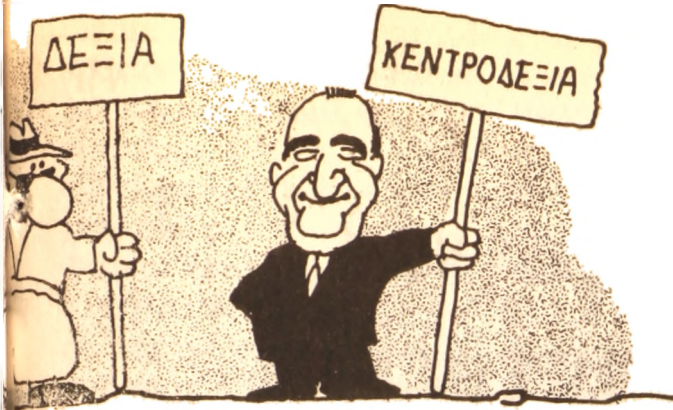
χρειάζονταν κανονικά, τώρα που η πόλη φτάνει στο 1.000.000 κατοίκους! (Κι όταν μια τόσο νηπιώδης, επίσημη λογική έρχεται να συνδέσει την αστυφιλία με το μπάζωμα, πού να βρει κανείς το κουράγιο να αναπτύσσει μεθοδικά αντεπιχειρήματα;)

Σε έναν κόσμο τόσο απελπιστικά κυριαρχημένο από τραγικές αντιφάσεις, απροσχημάτιστο λαϊκισμό και φιλοπρόοδα φρόκαλα, θηριώδεις φιλοδοξίες, κατάφωρες φενάκες κι αργυρώνητο κυνισμό, η γελοιογράφηση μένει, φοβάμαι, να αποτελεί τη μόνη διέξοδο ορθοέπειας' ή, τη μόνη αυθεντικά πολιτική σκέψη για την εποχή μας. Τη μόνη ουσιαστική φωνή πάθους και αθωότητας, ή τη μόνη φωνή πάθους για την αθωότητα. Μια εκ βαθέων επίκληση όχι, ασφαλώς, για έναν κόσμο χωρίς απατεώνες, αλλά για έναν κόσμο όπου κάποιοι απατεώνες θα ντρέπονται τότε τότε για τις απάτες τους. Μια εκ βαθέων επίκληση όχι για έναν κόσμο όπου οι πάντες θα κινούνται και θα κυκλοφορούν με ιδεώδη ευταξία ή μανιχαϊκή καθαρότητα, αλλά, τουλάχιστον, όσοι βγάζουν φλας αριστερά δεν θα σπεύδουν να παρκάρουν στο δεξιό πεζοδρόμιο. Έναν κόσμο στον οποίο ως μόνη διαφορά του καπιταλισμού από το σοσιαλισμό δεν θα έχει απομείνει το ότι στον έναν το «λάδωμα» αποτελεί «φύση», ενώ στον άλλον «αναγκαιότητα».

Είχα πει προηγουμένως ότι «ευτυχίσαμε να έχουμε τον Γιάννη Ιωάννου» εδώ, στην Ελλάδα των μεταπολιτευτικών δεκαετιών. Ήρθε η ώρα να το εξηγήσω λίγο καλύτερα.

Βεβαίως, στη χώρα μας μοιάζει να ενδημούν οι γελοιογραφικές εξάρσεις της πολιτικής, με αποτέλεσμα να έχουμε πάντα εξαιρετικούς πολιτικούς γελοιογράφους. Αλλά, τα τελευταία χρόνια, ο πληθωρισμός της τηλεοπτικής «καζούρας» των πολιτικών έδωσε στην παλιά πολιτική σάτιρα έναν χαρακτήρα ευκολίας και προχειρότητας. Στο έργο του Γιάννη Ιωάννου διασώζεται, πιστεύω, μια σπάνια δηκτικότητα και ευθυκρισία της καθαρόαιμα πολιτικής γελοιογραφίας.

Πρώτον, τα πιο κοινότοπα θέματα, όπως της τιμαριθμικής ανόδου, λόγου χάριν, γνωρίζουν από την πέννα του μίαν ιδιαίτερη εικαστική

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

ΑΝ ΕΙΧΑΜΕ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙ ΕΜΕΙΣ ΗΔΗ
ΤΟΝ ΔΑΚΤΥΛΙΟ, ΕΝΓΚΕΛΣ,
Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΔΕΝ ΘΑΧΕ
ΦΤΑΣΕΙ ΣΤΟ ΧΑΛΙ ΠΟΥ
ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ.

ΓΙΑ ΤΑ ΛΗΓΟΝΤΑ
ΣΕ 1,2,3,4,5

επεξεργασία. (Σε ένα σκίτσο της 15.2.80 ο παραφουσκωμένος τιμάρριθμος υπερίπτται μιας πυκνοδομημένης μεγαλουπόλεως, αφήνοντας διαφορους ταλαίπωρους να γκρεμίζονται κάθε τόσο. Η χλωμή άνοψη της πόλης κι οι παχύτερες γραμμές που σχηματίζουν τα ανθρωπάκια δίνουν στις κατακρημνίσεις έναν μοναδικά δραματικό χαρακτήρα.)

Δεύτερον, η σκαριφηματική ομοιότητα προς τα γελοιογραφούμενα πρόσωπα υψηλών πολιτικών (ιδίως υψηλών) δεν έχει ούτε παραπεμπτικό χαρακτήρα (ίσα ίσα να αναγνωρίζεται η ταυτότητα του πολιτικού και το κωμικό να ακολουθεί στα όσα λέγονται στα μπαλονάκια) ούτε φωτογραφικό χαρακτήρα (θαυμαστής αντιστοιχίας ρεαλιστικών ενδείξεων). Πρόκειται για μια «φονική ομοιότητα», καθώς αποκαλύπτει θαυότερους κυνισμούς, ανόητες επάρσεις, μικρόνοες ρεμβασμούς και σιχαμερά χαμόγελα. (Ιδίως σιχαμερά χαμόγελα.)

Τρίτον, στις «κωμικές σειρές» του, ή τις «πολυγελοιογραφικές ιστορίες» του (όπως εύστοχα τις ονόμασε ο Λ. Λουλούδης στο *Αντί τ.* 523), ο Ιωάννου πετυχαίνει ένα είδος σχεδιασμένου «βίντεο-κλιπ» ή «τραϊήλες» από συναφή στιγμιότυπα του πολιτικού σκηνικού, με μιαν απaráμιλλα σκωπτική ευστοχία. Κάθε του σκίτσο στέκει δίπλα στα άλλα όπως οι συμπεριπατητές από την «Grande Jatte» του Seurat, που αλληλοαγνοούν και ωστόσο αλληλοσυμπληρώνονται. Και το σύνολο λειτουργεί με μια θραυσματική ενότητα, με σουρεαλιστικούς αφηνιδιασμούς, απροσδόκητες παρεκτροπές και ιδιοφυείς ανακολουθίες: για να δώσει την τέλεια εικόνα ενός, ακριβώς, αποσπασματικού (ήγουν: σπασμωδικού) πολιτικού βίου – καταθλιπτικού, όσο καταγέλαστου.

Ίσως, κανένα από τα χαρακτηριστικά αυτά δεν είναι απολύτως καινούργιο. Σκοτεινά πρόδατα και ζωομορφικές εξομοιώσεις διαπρεπών αρχόντων, επί παραδείγματι, ξεκινούν από τις φυσιογνωμικές συγκρίσεις στην Ιταλία του 16ου αιώνα, θεμελιώνοντας την καρικατούρα, ως τον W. Kemble και τον Fitzpatrick του δικού μας αιώνα. Κατατεμαχισμοί της υψηλίου από

τους ισχυρούς και διαγουμίσματα των μαζών υπό ηχηρά συνθήματα έχουν γελοιογραφηθεί από τον Gillray και τον Daumier, μέσα σε όλον τον 19ο αιώνα. Και η ολοσέλιδη συρραφή επί μέρους σκηνών διαπρέπει στον ημερήσιο ή εβδομαδιαίο Τύπο από τον Winsor McCay και εντεύθεν, δηλαδή εδώ και ενενήντα χρόνια.

Αλλά τίποτα από όλα αυτά δεν καθιστά τα σκίτσα του Ιωάννου λιγότερο ευρηματικά, προσωπικά και πρωτότυπα. Ο ειδικός συνδυασμός κάθε φοράς, και κάθε εκφοράς, είναι που συνιστά τη μοναδικότητα. Ό,τι πιο προσωπικό και ιδιότυπο έχουμε να εκστομίσουμε, εξάλλου, το εκστομίζουμε καταφεύγοντας στις κοινόχρηστες λέξεις. Αν η μοναδικότητα στηριζόταν μόνο στο καινοφανές δεν θα επιβίωνε παρά στους νεολογισμούς των σχιζοειδών παραληρημάτων και, από αιώνες, οι αρχιτέκτονες θα είχαν χάσει τις δοκούς επί στύλου, οι ποιητές φεγγαρόφωτα, κι οι ερωτευμένοι τα «σ' αγαπώ» τους.

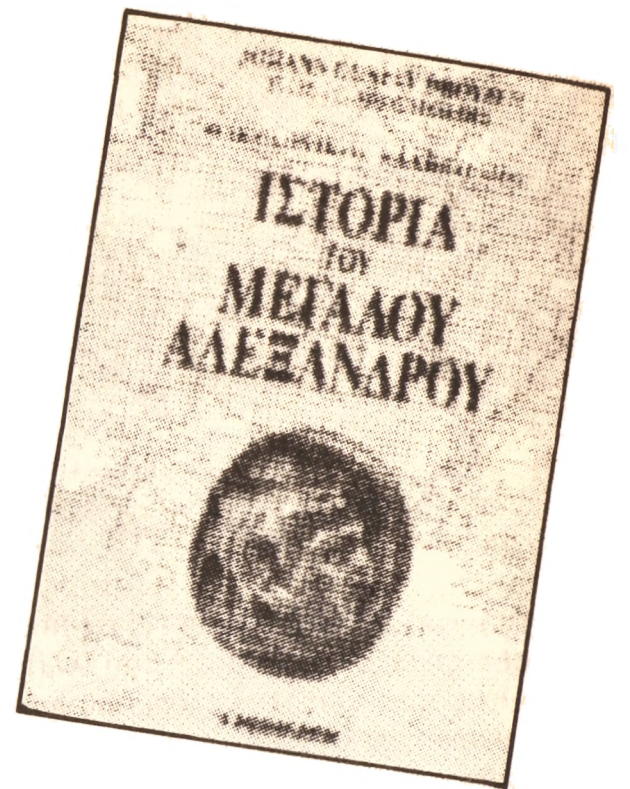
Η μαστοριά της κάθε εκφοράς μετρά, λοιπόν. Και η μαστοριά του Γιάννη Ιωάννου έγκειται στο ότι επιτρέπει κάποιες γενναίες ανάσες καγχασμού απέναντι στη σοβαροφανή ασυδοσία της πολιτικής μας ζωής: την έκλυση μιας παυσιλύπου πνοής από την έκκλιση των πολιτικών ηθών: το ζωηφόρο αντίδοτο του γέλιου απέναντι σε μιαν επιδεικτική αναισχυντία: ένα: τουλάχιστον (μπορώ και) γελώ, άρα υπάρχω – ό,τι έμεινε να μας γλιτώνει, στην πρόσφατη ελληνική ιστορία, από την αυτοκτονία ή τη μετανάστευση.

★ Η συζήτηση έγινε στις 28/6/93, στην Πολυτεχνική Σχολή του Α.Π.Θ. και στα πλαίσια των παραλλήλων εκθέσεων γελοιογραφίας και κόμικς του Γιάννη Ιωάννου, οργανωμένων από τον Σύλλογο Αποφοίτων Πολυτεχνικής και τον Μύλο. Πήραν μέρος σε αυτή Ν. η κ. Ζ. Καραμάνου, από τους παλιούς συμφοιτητές του Ιωάννου, ο κ. Δ. Α. Φατούρος, από τους καθηγητές του στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ο κ. Χ. Παλουτσάκης, ως πρώτος εκδότης των έργων του, και ο υπογράφων, ως συντάκτης ενός αναλυτικότερου σημειώματος με τίτλο: *Η γελοιογραφία ως πολιτική και «η ελληνική γραμμή» του Γιάννη Ιωάννου. Τον συντονισμό της συζήτησης και τις παρουσιάσεις έκανε ο κ. Τ. Αποστολίδης.*

Ο Μέγας Αλέξανδρος του Droysen και ο Μεγαλέξαντρος του Αποστολίδη

του Σπύρου Μοσχόβου

Πολύς θόρυβος τελευταία για την τετράτομη ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του, του γερμανού ιστορικού Droysen. Με το έργο αυτό αποσκοπήθηκε κυρίως πριν από ενάμιση και πλέον αιώνα η ενίσχυση του πρωσικού εθνικισμού. Η επαναφορά του τώρα με δημοτικιστικό ντύμα – και η «προσφορά» του με κουπόνια από μεγάλη εφημερίδα στο μεγάλο κοινό – καλείται να στηρίξει έναν δικό μας, τεχνητά εξημμένο εθνικισμό, όπως συνάγεται από τον ενθουσιαστικό τόνο του προλόγου. Αυτό ακριβώς επισήμανε ο συνεργάτης μας Σπύρος Μοσχόβου σε μια εκπομπή του που μεταδόθηκε το 1988 από την ελληνική εκπομπή της Deutsche Welle και την ΕΡΑ 3.

ΕΚΔΟΘΗΚΕ πρόσφατα το κλασικό έργο του γερμανού ιστορικού Johann Gustav Droysen *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μεταφρασμένο από τον φιλόλογο και συγγραφέα Ρένο Αποστολίδη. Οι γιοί του Ηρόκος και Στάντης, επίσης φιλόλογοι, ανέλαβαν την επίμοχθη επεξεργασία και συμπλήρωση των πολυάριθμων υποσημειώσεων προσαρμόζοντας τις περισσότερες απ' αυτές με επιμέλεια και γνώση στα σημερινά δεδομένα της έρευνας. Η υλική ενίσχυση της Τράπεζας Πίστεως κατέστησε δυνατή την άψογη εμφάνιση της δίτομης αυτής εκδόσεως.

Αλλά ας αρχίσουμε με την ιστορία. Παρ' όλη την ποικιλία και τις παραλλαγές των ιστοριογραφικών μεθόδων, μπορεί κανείς να διακρίνει δύο βασικές αντιλήψεις για το ιστορικό γίγνεσθαι. Η τελεολογική άποψη αντιλαμβάνεται την ιστορία ως προδιαγεγραμμένη, από κάποια ανώτερη δύναμη, εξέλιξη που κατατείνει προς μια ιδανική, τελική φάση. Η ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών εκλαμβάνεται ως προκαθορισμένη πορεία υπό την καθοδήγηση μιας υπερβατικής αρχής. Η άλλη αντίληψη περί ιστορίας είναι φυσιολογικά σεμνότερη και δεν επιδιώκει ούτε να ανακαλύψει ούτε να εφεύρει

το μυστικό που θα ερμήνευε και θα προεξοφλούσε οριστικά και αμετάκλητα το ιστορικό γίγνεσθαι. Περιορίζεται στην παρακολούθησή του και στην προσπάθεια ερμηνείας του χωρίς να υπεισέρχεται στο πρόβλημα της καταβολής και της καταλήξεώς του.

Ούτε θεοποίηση ούτε ανάθεμα

Οι διαφορετικές αυτές αντιλήψεις καθορίζουν και τον τρόπο θεώρησης των μεγάλων ιστορικών προσωπικοτήτων. Για την πρώτη είναι ήρωες που πηδαλιουχούν το σκάφος της ιστορίας προς το πεπρωμένο του. Για τη δεύτερη είναι άνθρωποι που συλλαμβάνουν τα αιτήματα των καιρών τους και δίνουν λύσεις που προετοιμάζει και εν τέλει επιβάλλει η ίδια η ανθρώπινη κοινωνία. Ένα είναι, πάντως, βέβαιο. Οι μεγάλες μορφές του παρελθόντος προσφέρονται για θετικές ή αρνητικές αποτιμήσεις με τη σχετική αντικειμενικότητα που επιτρέπουν οι εκάστοτε ιστορικές μέθοδοι και τα κριτήριά τους. Σε καμία, όμως, περίπτωση δεν πρέπει να γίνονται αντικείμενα θεοποιήσεως ή αναθέματος. Η λατρεία και το μίσος ανήκουν στη σφαίρα των προσωπικών ανθρώπινων σχέσεων και δεν πρέπει να παρεμβαίνουν στη σχέση του

ιστορικού με το αντικείμενό του, που είναι κατ' ουσίαν πέρα του καλού και του κακού. Ο Αλέξανδρος είναι αναμφισβήτητα μια συναρπαστική ιστορική προσωπικότητα και γι' αυτό ακριβώς ένα τυπικό παράδειγμα τέτοιων δυνατοτήτων πολλαπλής αξιολογήσεως. Η θετική αποτίμηση του έργου του και συχνότερα η αδικαιολόγητη εθνική του έξαρση είναι τρέχουσα στα βιβλία ιστορίας που επιβάλλονται στα ελληνικά σχολεία, αλλά και σε ιστορικοφανή αναγνώσματα που προσφέρονται στο ελληνικό κοινό. Αξίζει, λοιπόν, να υπενθυμίσουμε εδώ, ως αντίβαρο, τις αρνητικές απόψεις για το χαρακτήρα αλλά και τη σκοπιμότητα των εκστρατειών του, απόψεις που διατυπώθηκαν ήδη από ένα μέρος των συγχρόνων του και υιοθετήθηκαν από μια μερίδα των ιστορικών. Αξίζει να θυμηθούμε ότι η πολιτισμένη και εκλεπτυσμένη Ελλάδα του καιρού του, με κύριο εκπρόσωπό της τον Δημοσθένη, τον θεωρούσε βάρβαρο. Ανέσκαψε πράγματι χωρίς ενδοιασμούς τη Θήβα προς παραδειγματισμό των απείθαρχων Ελλήνων. Μετά την πτώση της Γάζας και τον εξανδραποδισμό των κατοίκων της υπέβαλε σε ένα απάνθρωπο βασανιστήριο τον ηρωικό Πέρση υπερασπιστή της Βάτη. Έβαλε να τον δέσουν πίσω από το άρμα του και τον έσυρε αιμόφυρτο γύρω από

τα τείχη της μέχρις ότου ξεψύχησε. Μ' αυτόν τον τρόπο ο μέγας στρατηλάτης μιμήθηκε το πρότυπό του, τον Αχιλλέα, προκαλώντας τον αποτροπιασμό των ίδιων των Μακεδόνων. Αλλά ούτε και αυτοί ξέφυγαν από τις φρενήρες εκδηλώσεις ή την υπερβολική καχυποψία του. Ευθύνεται για το φόνο του Φιλώτα που υποψιαζόταν ως συνωμότη, για το φόνο του πατέρα του Φιλώτα, του γηραιού και γενναίου στρατηγού Παρμενίωνα, που υποψιαζόταν ως επίδοξο συνωμότη μετά τη δολοφονία του γιού του, για το φόνο του ιστορικού Καλλισθένη, ανιψιού του Αριστοτέλη, που υποψιαζόταν ως εμπνευστή της συνωμοσίας των βασιλικών παιδών υπό τον Ερμόλαο, αν και οι συνωμότες παρά τα βασανιστήρια αρνήθηκαν οποιαδήποτε ενοχή του. Ο Αλέξανδρος δολοφόνησε με τα ίδια του τα χέρια πάνω στη μέθη τον φίλο του Κλείτο, τον σωτήρα της ζωής του στο Γρανικό. Οι εταίροι του τον κατηγορούσαν και για μια άλλη μέθη και υπεροψία.

Του επέρριπταν ότι θέλοντας να θεωρείται γιός του Δία απαρνούσαν τον πατέρα του. Την απαίτησή του, εξάλλου, να προσκυνείται και να λατρεύεται σαν Θεός θεωρούσαν ένδειξη κουφότητας. Αμφιλεγόμενος, όμως, δεν είναι μόνον ο χαρακτήρας του Αλέξανδρου, αλλά και η σκοπιμότητα της εκστρατείας του. Η αναδρομική αισιοδοξία των μεταγενέστερων θαυμαστών του που πανηγυρίζουν τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την εξάπλωση του Χριστιανισμού δεν έχει, φυσικά, καμία σχέση με τις προθέσεις και τις βλέψεις του ίδιου του Αλέξανδρου. Ούτε και το επιτελείο των σοφών που τον ακολουθούσε αρκεί για να μεταμορφώσει την κατακτητική του προέλαση σε πολιτιστική αποστολή προς Ανατολάς. Με την ίδια λογική θα μπορούσε να θεωρηθεί και ο Ναπολέων ιεραπόστολος του πολιτισμού, επειδή συνοδεύτηκε κι αυτός στην Αίγυπτο από ένα επιτελείο σοφών, μιμούμενος τον Αλέξανδρο. Ο περίφημος παράπλους του Νέαρχου εξ άλλου από τις εκβολές του Ινδού μέχρι τον μυχό του Περσικού Κόλπου δεν ήταν ούτε το πρώτο ούτε το τελευταίο γεωγραφικό επίτευγμα της αρχαιότητας. Τρεις αιώνες προηγουμένως οι Φοίνικες είχαν περιπλεύσει κατ' εντολή του Φαραώ της Αιγύπτου την Αφρική, ενώ τα εξερευνητικά σκάφη του Αλέξανδρου δεν κατάφεραν να κάνουν καν το γύρο της Αραβίας, όταν μάλιστα την ίδια εποχή ο Πυθέας ο Μασσαλιώτης έφθανε στη Βρεταννία, τη Θούλη και τις εκβολές του Ρήνου.

Το ιστορικό πρόσωπο γίνεται βαθμιαία μυθιστορηματικό

Οι μεγάλες μορφές του απώτερου ιστορικού παρελθόντος δεν ερεθίζουν μόνο την περιέργεια του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά και τη φαντασία του. Όσο πιο σαφείς μάλιστα και συγκεχυμένες είναι οι σχετικές πληροφορίες τόσο πιο αχαλίνωτος είναι και ο καλπασμός των μεταγενέστερων. Αυτό συνέβη και

με τον Αλέξανδρο. Οι διεξοδικές εξιστορήσεις σχετικά με τη μορφή και τη δράση του αρχίζουν αιώνες ολόκληρους μετά το θάνατό του. Παράλληλα, αναπτύσσεται μια μυθιστορηματική φιλολογία με βάση τη διήγηση του Ψευδοκαλλισθένη που μεταφράζεται σε τριάντα γλώσσες και είναι η πηγή όλων των μεταγενέστερων Αλεξανδριάδων. Είναι, μάλιστα, αξιοπρόσεκτο το ότι οι μυθοποιήσεις αυτές ενώ οργιάζαν στη Δύση είχαν πολύ λιγότερη απήχηση στον βυζαντινό κόσμο. Η εξιστόρηση φανταστικών ανδραγαθημάτων και άθλων του Αλέξανδρου φθάνει στο απόγειό της με τις γαλλικές μυθιστορίες του 12ου αι. Η σχετική φιλολογία της Αναγεννήσεως προτιμά τον Αλέξανδρο ως ήρωα εξίσου τολμηρών, ερωτικών όμως πια περιπετειών.

Η αυθαιρετη αυτή κάθε φορά σύλληψη και μεταμόρφωσή του δεν ήταν αποκλειστικό προνόμιο των μυθοποιών. Ανάλογα διέπλασαν και οι ιστορικοί τους δικούς τους Αλέξανδρους μέσα από το πλήθος των αποσπασματικών και συχνά αλληλοσυγκρουόμενων πληροφοριών. Ένα ιστορικό πρόσωπο παραμένει ρευστό ακόμη και στα χέρια ενός ιστορικού. Η τελεσιδικη και αντικειμενική περιγραφή του είναι τελικά ανέφικτη. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι ο ιστορικός έχει το δικαίωμα να διαπλάθει το ιστορικό του αντικείμενο για να εξυπηρετήσει άλλοτριες σκοπιμότητες. Ακριβώς έτσι, όμως, πλάστηκε ο Αλέξανδρος του Droysen. Το 1833, σε ηλικία 25 ετών, έγραψε την *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, γεμάτος ενθουσιασμό για το ρόλο που είχε παίξει η μακεδονική στρατιωτική μοναρχία για την ένωση των Ελλήνων. Η πρώτη αυτή μορφή του έργου μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον νομομαθή **Κωνσταντίνο Φρεαρίτη** το 1859 και επανεκδόθηκε το 1880. Ο Droysen διακατεχόταν από το πνεύμα του γερμανικού εθνικισμού του 19ου αιώνα, που κατέτεινε στη δημιουργία μιας ενιαίας Γερμανίας. Με την ένωση των γερμανικών κρατών συνδεόταν τόσο η εικόνα μιας Γερμανίας με ηγετικό ρόλο στην Ευρώπη, όσο και η ελπίδα της εξισορροπήσεως των κοινωνικών ανισοτήτων που οξύνονταν ακόμη περισσότερο από την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Ο Droysen, πάντως, ανήκε στις τάξεις των λεγόμενων Φιλελευθέρων, της συντηρητικής, δηλαδή, τάσεως του γερμανικού εθνικισμού. Διπνεόταν από το όραμα μιας ενιαίας Γερμανίας, που δεν θα δημιουργούνταν, όμως, με την ανατροπή της κατεστημένης τάξεως, αλλά, αντίθετα, υπό την πρωτοκαθεδρία της Πρωσίας και του αυτοκράτορά της. Παρά τη συμβατική ένταξή του από τους σημερινούς μελετητές στο ρεύμα του λεγόμενου γερμανικού ιστορισμού του περασμένου αιώνα, ήταν σαφώς επηρεασμένος και από τον εγελιανισμό. Πίστευε σε μια θεϊκής προελεύσεως τάξη πραγμάτων, η ανώτατη έκφανση της οποίας ήταν το κράτος. Αυτά τα ιδανικά καθόρισαν τη συντηρητική στάση του στην Εθνοσυνέλευση της Φραγκφούρτης το 1848, την όλη πολιτική του δράση, αλλά

και το ιστοριογραφικό του έργο. Συνεπάρθηκε από τον Αλέξανδρο, επειδή τον έβλεπε ως πρότυπο για τον Πρώσο αυτοκράτορα.

Αυτή, όμως, δεν ήταν η μόνη επέμβαση του Droysen στο ιστορικό παρελθόν. Στην πολύτομη *Ιστορία της Πρωσικής Πολιτικής* που άρχισε το 1855 και δεν ολοκλήρωσε ποτέ προσπάθησε να αποδείξει την αυθαιρετη άποψη ότι από τον 15ο αι. οι ηγεμόνες της Πρωσίας ακολουθούσαν μια ενιαία πολιτική, έχοντας συνείδηση του ιστορικού ρόλου της για το γερμανικό έθνος.

Το 1877, και '78, εβδομηντάρης πια, επανεξέδωσε την *Ιστορία της Ελληνιστικής Περιόδου*, έργο κι αυτό της πρώτης του νεότητας, εντάσσοντας τώρα ως πρώτο τόμο και την *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, έπειτα από επεξεργασία που μετρίαζε συνειδητά τον αρχικό ενθουσιαστικό της τόνο, αλλά διατηρώντας ανέπαφη την αρχική σύλληψη της μορφής του Αλέξανδρου ως εκφραστή των πόθων του γερμανικού εθνικισμού. Η δεύτερη αυτή μορφή του έργου μεταφράστηκε στα ελληνικά το 1899 από τον κλασικό φιλόλογο **Ιωάννη Πανταζίδα**.

Όπως και άλλα μνημεία της ιστοριογραφίας, έτσι και το έργο αυτό του Droysen επανεκδόθηκε επανειλημμένα στη Γερμανία. Όχι μόνο επειδή εξαντλούνταν κάθε φορά η προηγούμενη έκδοση, αλλά κυρίως για να τοποθετηθεί στις σωστές του διαστάσεις με εμπειριστατωμένες αναλύσεις από ειδικούς επιστήμονες που διερευνούν και διαφωτίζουν από διαφορετικές σκοπιές τις συνθήκες που καθόρισαν τη σύλληψη και την αναθεώρησή του.

Μεγαλέξανδρος ή Δον Κιχώτης;

Με ανάλογες προσδοκίες ανοίγει και ο έλληνας αναγνώστης την εισαγωγή της σημερινής, τρίτης κατά σειρά, παρουσιάσεως του έργου στα ελληνικά. Και δοκιμάζει την αίσθηση μιας κατακόρυφης πτώσεως από το επίπεδο των αντίστοιχων ξένων εργασιών. Από τις πρώτες κιόλας γραμμές βρίσκεται αντιμέτωπος με τον Δον Κιχώτη και το Ροσινάντε του που επιστρατεύονται ως δείγματα του ανέφικτου ηρωϊκού ιδανικού και αντιπαρατίθενται στον Μεγαλέξανδρο και το Βουκεφάλα του, που μας εμφανίζονται ως πειστήρια ενός εφικτού ηρωϊκού ιδανικού. Ακολουθούν είκοσι ολόκληρες σελίδες περιττής μεγαλοστομίας και άχρηστης εξάρσεως. Ο μεταφραστής εξυμνεί τον Αλέξανδρο, αλλά και τον Droysen, επειδή εξύμνησε τον Αλέξανδρο. Διερωτάται ενώπιον του αναγνώστη: «*Διαφέρει, τάχα τόσο Ιστορία από Μυθιστορία;*», και αποδύεται σε ένα αχαλίνωτο κυνήγι εθνικών ηρώων και ιδανικών. Γράφει για τον Αλέξανδρο: «*Ο Φίλιππος και η Ολυμπιάδα –ερωτικότατο και ντοστογιεφσκικού σχεδόν πάθους– ζευγάρι ενός ταύρου και μιας μαινάδας, απ' όπου γεννιέται ο φυσικότατα λοιπόν και βιολογικότατα τόσο προικισμένος και φλογερός Αλέξανδρος!*». Και για τον Droysen: «*Ο Αλέξαν-*

Βιβλία για τη μουσική

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ

Η ζωή μου και η τέχνη μου

ΟΤΟ ΚΑΡΟΛΥ

Εισαγωγή στη μουσική

ΑΑΡΩΝ ΚΟΠΛΑΝΤ

Μουσική και φαντασία

ANNA ΜΑΓΚΝΤΑΛΕΝΑ ΜΠΑΧ

Το μικρό χρονικό

ΠΑΟΥΛ ΜΠΕΚΕΡ

Η ορχήστρα

ΤΖΩΝ ΜΠΛΑΚΙΝΓΚ

Η έκφραση της ανθρώπινης
μουσικότητας

ΕΡΙΚ ΣΑΛΤΣΜΑΝ

Εισαγωγή στη μουσική του
20ού αιώνα

ΛΗΘ ΣΜΙΘ

Σημειώσεις για τη φύση της
μουσικής

ΚΡΙΣΤΟΦΕΡ ΣΜΩΛ

Μουσική, κοινωνία, εκπαίδευση

ΙΓΚΟΡ ΣΤΡΑΒΙΝΣΚΥ

Μουσική ποιητική

ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εισαγωγή στην ελληνική
πολυφωνική εκκλησιαστική
μουσική

ΟΥΜΠΕΡΤΟ ΦΙΟΡΙ

Τζο Χιλ, Γούντυ Γκάθρυ
Μπομπ Ντύλαν

Ιστορία του λαϊκού τραγουδιού
των ΗΠΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΔΟΥΛΗΣ

Βασίλης Τσιτσάνης -
Η ζωή και το έργο του

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΔΟΥΛΗΣ

Ρεμπέτικη ιστορία Νο 1
μόλις κυκλοφόρησε

ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ρώσικες επιδράσεις
στην Ελληνική Πολυφωνική
εκκλησιαστική μουσική

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 106 80
ΤΗΛ. 3639962

δρος με τον Ελληνισμό πυρσό στα χέρια του! Και στις παραμονές του αιώνα μας ακριβώς με τον πυρσό της μεγάλης, της ρωμαλέας και αποφασιστικότητας, της κοσμογονικής αυτής ιστορίας του Μεγαλέξανδρου και του λαμπρού Ελληνισμού του, αναμμένον να καταναγάξει, να μας φωτίζει ακόμα ο σοφός ο *Droysen!*». Στόμφος που προέρχεται από ιδιωτικό οίστρο και που όχι μόνον δεν βοηθά, αλλά συσκοτίζει ένα διψασμένο για συγκεκριμένες γνώσεις κοινό. Δυστυχώς για τον μεταφραστή η ιστορία διαφέρει από τη μυθιστορία και μια τέτοια σύγχυση των ειδών στα τέλη του 20ού αιώνα μόνο σύγχυση των ιδεών μαρτυρεί. Φυσικά, μέσα σ' όλες αυτές τις ομοιοτροπίες των λέξεων και την ένδεια των περιεχομένων μας διαφεύγουν αυτοί που μας ενδιαφέρουν: ο Αλέξανδρος της αρχαίας Μακεδονίας και ο Johann Droysen της προχθεσινής Γερμανίας. Η εισαγωγή τελειώνει με τη Γοργόνα που ανασύρεται από το πέλαγος και παρά τα όσα προηγήθηκαν ρωτάει μόνο για τον Αλέξανδρο και όχι και για τον Καραγκιόζη και για τον κατηραμένο όφι.

Τουλάχιστον ιδιότυπη φαίνεται πως είναι και η σχέση του μεταφραστή με τη γερμανική πραγματικότητα και γλώσσα. Γράφει: «*Πνεύμα βαρύ και θαθύ λοιπόν ο νεαρός Ντρόυζεν, με τάση κατευθείαν για το πιο ρωμαλέο και καταβολικό - το UR, που λένε οι Γερμανοί, και που, σαν πρόθεμα στις λέξεις, δηλώνει το αρχαϊκό, το γνήσιο, μα σαν όνομα (τι σύμπτωση) σημαίνει θόνασος, αγριόταυρος*». Τέτοιου είδους αυθαίρετοι γλωσσικοί συνειρμοί, που προκαλούν προς στιγμή την ψευδαισθηση πρωτότυπων διεισδυτικών επιδόσεων, επικαλύπτουν απλώς παντελή έλλειψη και επιστημονικής καταρτίσεως και φροντίδας για τον αναγνώστη. Φαίνεται, μάλιστα, ότι ο συγγραφέας του προλόγου θέλει να εντυπωσιάσει ένα μέρος του κοινού γράφοντας ότι η ιδέα του λόγου κινείται στην ιστορία σαν γερμανική *Ranzereinheit*. Η λέξη, που σημαίνει απλώς και μόνο μονάδα αρμάτων μάχης, δεν αποτελεί ειδικό όρο και κανείς δεν καταλαβαίνει γιατί παρατίθεται στα γερμανικά. Το ίδιο επιχειρείται προφανώς και με τη λέξη *Vorgwärts*: ένα επίρρημα που σημαίνει «προς τα εμπρός» και είναι ο τίτλος του παραδοσιακού οργάνου του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Ο μεταφραστής το χρησιμοποιεί σαν να ήταν δόκιμος όρος που θα χαρακτήριζε μιαν επεκτατική ορμή του γερμανικού έθνους.

Υποψίες λοιπόν και ως προς τη σχέση του μεταφραστή με τη γερμανική πραγματικότητα. Ανάλογες υποψίες και ως προς τη σχέση του με τη γερμανική γλώσσα, που επιδεικνύονται από την ίδια τη μετάφραση, μια λαϊκότροπη απόδοση της άριστης μεταφράσεως του Πανταζίδη. Με έναν τέτοιο ασφαλή οδηγό το γερμανικό πρωτότυπο θα μπορούσε και να μην είχε χρησιμοποιηθεί καν. Τα μεταφραστικά παραπατήματα, όπου

υπάρχουν, ανάγονται σε παρανόηση της γλώσσας του Πανταζίδη. Σε ένα σημείο π.χ. ο Droysen περιγράφει το σκυθρωπό και παγερό τοπίο της οροσειράς μεταξύ του δέλτα του Ινδού και της Γεδρωσίας, ένα λαβύρινθο από απόκρημνους βράχους. Ο Πανταζίδης αποδίδει ορθά το γερμανικό πρωτότυπο με το ομηρικό «*ήλιβατοι πέτραι*» που σημαίνει ακριβώς απόκρημνοι βράχοι. Ο μεταφραστής παραβλέποντας την ψιλή παρετυμολογεί τη λέξη *ήλιβατος* από τον ήλιο, το τοπίο λούζεται ξαφνικά στο φως και διαβάζουμε: λαβύρινθοι από κοτρώνες στα καφτά λιопύρια.

Δυστυχώς, η γλωσσική ευγένεια και η μεταφραστική ευστοχία του Πανταζίδη φαίνεται πως έχουν γίνει απρόσιτες πια στο κοινό, μια ακόμη ένδειξη για την κατακόρυφη πτώση της γλωσσικής παιδείας στον τόπο μας. Η υπερβολικά λαϊκότροπη όμως μεταφορά της μεταφράσεώς του στην κοινή νεοελληνική δεν αντιστοιχεί στο γλωσσικό ύφος του Droysen. Ανάμεσα σε άλλα και η συχνή, εναλλακτική χρήση του τύπου Μεγαλέξαντρος. Ο μεταφραστής τη δικαιολογεί επικαλούμενος τις ανάγκες του νοήματος, την ατμόσφαιρα και τις απαιτήσεις του ύφους, της ηχητικής, του ρυθμού. Όμως και το νόημα, και το ύφος, και η ηχητική και ο ρυθμός ενός ιστορικού συγγράμματος αποκλείουν την υιοθέτηση των εκφραστικών μέσων μιας λαϊκής φυλλάδας. Οι απαιτήσεις ομοιοτυπίας στην περίπτωση αυτή δεν είναι, όπως γράφει, «*παραδασκαλιστικές*», αλλά αντίθετα ακριβώς απορρέουν από τη μέριμνα για την υφολογική ισορροπία του κειμένου. Ο Droysen ήταν τεχνίτης του λόγου και έγραψε σε μια πλούσια και καλλιεργημένη γερμανική δημιουργικά στηριγμένη σε μια πλούσια λογοτεχνική παράδοση. Το έργο του για τον Αλέξανδρο πέφτει σήμερα στην ελληνική βιβλιογορά σαν μετεωρίτης με γαλανόλευκες κορδέλλες, χωρίς τη δέουσα εισαγωγή, άρα απροστάτευτο από παρανοήσεις, υφολογικά και γλωσσικά αδικημένο.

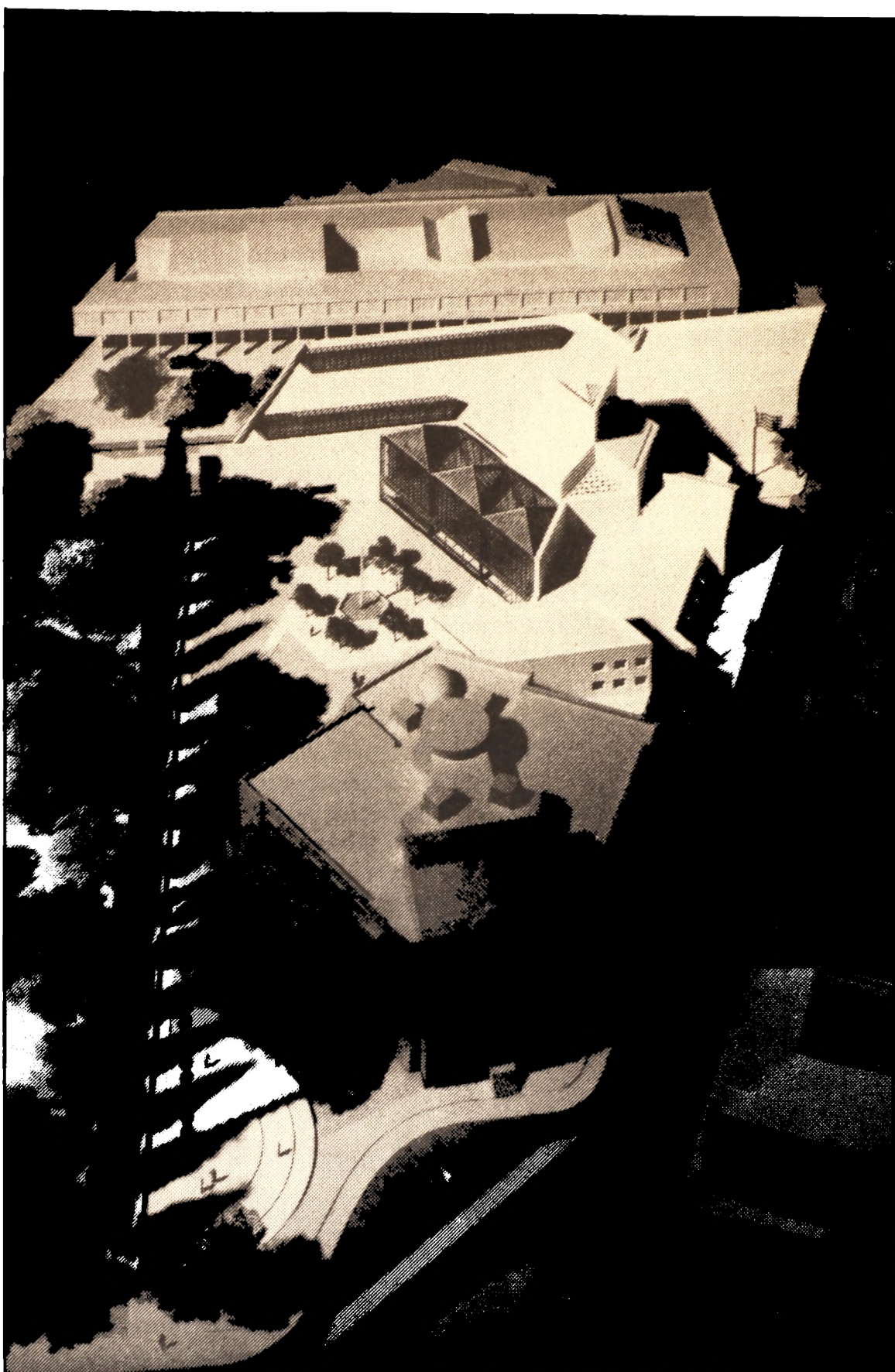
Οι πρώτες παρερμηνείες εμφανίσθηκαν κιόλας στον ελληνικό Τύπο. Η *Καθημερινή* δημοσίευσε δύο πολύστηλα άρθρα με την υπογραφή *Τάσος Λιγνάδης*, όπου ο συντάκτης μάς αποκαλύπτει ότι σε τούτους τους πονηρούς καιρούς της τόσο ύποπτης σ' αυτόν ελληνοτουρκικής προσεγγίσεως περνά τις μοναχικές του νύχτες αγκαλιά με το Μεγαλέξαντρο του Αποστολίδη. Φαίνεται ότι ορισμένοι ονειρεύονται σήμερα νέα εθνικά ανδραγαθήματα, όπως τότε, στα τέλη του 18ου αι., όταν ένας αμόρφωτος έμπορος στην ελληνική παροικία του Άμστερνταμ σημείωνε στο ημερολόγιό του: Ασήκωσε, Θεέ μου, έναν άλλον Αλέξανδρον!

Ευχόμαστε η έκδοση αυτή να εξαντληθεί σύντομα και η επόμενη να κυκλοφορήσει με νέα γλωσσική επεξεργασία αντάξια ενός μνημειώδους ιστορικού συγγράμματος και με νέα εισαγωγή που θα εξαντλεί όσα διατυπώθηκαν ως νύξεις σ' αυτό το κείμενο.

ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ Ι.Μ. ΡΕΙ

• Γιατί μιλάμε για ένα μουσείο σύγχρονης τέχνης;

Κατάμεστη η αίθουσα στο «Μεγάλη Βρετανία», μπροστά η μακέτα και τα σχέδια του νέου μουσείου σύγχρονης τέχνης του ιδρύματος Γουλανδρή, στη μέση πολλές καρέκλες για το κοινό και στο βάθος μεγάλοι πάγκοι με φαγητά και ποτά: αυτά σε αναλογίες 1/2/2. – Είναι άραγε δυνατόν ένας ξένος να μπορεί ερμηνεύσει καλύτερα, ακριβέστερα το *Ελληνικό πνεύμα* από ό,τι οι Έλληνες αρχιτέκτονες; Η συνέντευξη Τύπου του Ι.Μ.Ρεϊ, αξιέπαινη για την αρχιτεκτονική της πληρότητα παρουσίασης (και ίσως εξαιτίας της), φέρνει πάλι στην επιφάνεια ζητήματα που αλλιώς θεωρούνται αυτονόητα. – Εφόσον κάθε απόπειρα συνέντευξης με τον Ι.Μ.Ρεϊ μετατρέπεται σε αγώνα πυγμαχίας, καθώς ενθουσιώδεις θαυμαστές εφορούσαν να συγχαρούν τον αρχιτέκτονα και υψηλά πρόσωπα φωτογραφίζονταν κάθε τόσο δίπλα του, ήταν δύσκολο να αμφισβητήσει κανείς ότι είχαμε να κάνουμε με έναν αστέρα διεθνούς ακτινοβολίας. – Μήπως λοιπόν ως «ελληνικότητα» έχει καθοριστεί εκείνη η γνώριμη πια μαρμαρίνη μνημειακότητα των δημοσίων κτιρίων μας, διαιωνίζοντας την παραπλανητική εκείνη παραπομπή στα μνημεία της αρχαιότητας, μνημεία που κάθε άλλο παρά λευκά ήτανε; – Να και ο γλύπτης Τάκης, να και οι Γουλανδρήδες, να και ο δήμαρχος Αθηναίων. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες έχουν περικυκλώσει τη μακέτα του νέου μουσείου λες και είχε συμβεί κάποιο ατύχημα και βοηθούσαν κάποιον που είχε λιποθυμήσει. – Πώς ένας αρχιτέκτονας που ακολούθησε πιστά την αρχιτεκτονική της γενιάς του εμφανίζεται ξάφνου «διαχρονικός», απαλλαγμένος από τους διάφορους «-ισμούς»; – Δύο μέρες αργότερα κοιτούσα τα σκάφη μέσα στο λιμάνι της Ύδρας: δίπλα στα τελευταίας τεχνολογίας κότερα, θα έβρισκες τα παλιά ξύλινα σκαριά και, παρ' όλο που μέσα στο λιμάνι χάνονταν κάπως οι διαφορές, μπορούσες να καταλάβεις ποια ήταν τα ψαράδικα, ποια οι υδροφόρες, ποια τα φορητά, ποια τα ιστιοπλοϊκά, ποια τα επιβατικά. Βλέποντας το μουσείο του Ι.Μ.Ρεϊ, αναρωτιόμουν γιατί αυτό είναι ένα μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Υπάρχουν δηλαδή κάποια φαινόμενα, ρεύματα, αντιλήψεις που να είναι συνδεδεμένα με την σύγχρονη τέχνη και θα μπορούσαν να επηρεάσουν την αρχιτεκτονική του νέου μουσείου; Ο τρόπος που βλέπουμε σήμερα την τέχνη έχει αλλάξει καθόλου ή είναι ο ίδιος μέσα στο χρόνο και μπορούμε να παρουσιάσουμε με τον ίδιο τρόπο προσωρινά και μόνιμα εκθέματα; Είναι μήπως εξίσου εύκολο να φανταστούμε τους μπρεσιονιστές, έργα αρχαίας ελληνικής τέχνης και βυζαντινά σπόλια να εισέρχονται στον ίδιο χώρο; Κάποιος μου μιλούσε για ουδέτερα μουσεία που έχουν απωλέσει τη μνήμη τους... Και όμως, οι οπαδοί της αμφισημίας εντόπιζαν τις μεταμοντέρνες τους ειρωνείες: το επαναλαμβανόμενο μοτίβο του μυκηναϊκού ανακουφιστικού τριγώνου πάνω από το πρόπυλο εισόδου καθώς και γύρω από τον κεντρικό χώρο εισόδου παρείχε την κενή εικονογραφία του. Αφελείς δηλαδή ήταν όσοι, εισερχόμενοι, θαρρούν ότι βρίσκονται στον τάφο του Ατρέα, γιατί το μουσείο ούτε υπόσκαφη κατασκευή είναι ούτε τάφος. Και ας σιωπήσουν εκείνοι που ψιθυρίζουν για σήψη και θάνατο της σύγχρονης τέχνης στο μουσείο αυτό... – Ανάμεσα στο ωδείο του Δεσποτόπουλου που αναπολεί, σύμφωνα με τα πρότυπα του Le Corbusier, εικόνες λευκών κρουαζιερόπλοιων και τη νεοκλασική σχολή αξιωματικών

που λειτουργεί ως προπύργιο μεσαιωνικού τείχους, το αεροστεγές μουσείο του Ι.Μ.Ρεϊ, παρά τις αραδικές μνημές του πολυγωνικού του «τρούλου», δείχνει να βρίσκεται αμέριμνο και ατάραχο μέσα σε πεδίο μάχης, αδιάφορο για τις ξώφαλτσες βολές και τους επιθετικούς γείτονές του.

Αγαμέμνων Φιλιππίδης

Μακέτα του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης του Ι.Μ. Ρεϊ

ΑΝΤΙΡΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

• Με αφορμή μια κριτική...1

Η κριτική του Βρασίδα Καραλή για τις *Βάρβαρες Ωδές* του Νάσου Βαγενά (*Αντί*, τχ. 524, 25-6-93, σσ. 64-65) είναι ένα κείμενο που ενέχει τη δυναμική να γεννήσει αρκετές αντιρρήσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν διέπεται από εσωτερική λογική. Η λογική όμως του ενδιαφέροντος προβληματισμού, που ο Βρ. Κ. εκθέτει υπό τον τίτλο «Τι είδε στους λαδύρινθους», στηρίζεται και σε εσφαλμένες –κατά

την ιδέα μου— εκτιμήσεις, ορισμένες από τις οποίες θα προσπαθήσω να αντικρούσω, ώστε τα πράγματα να τεθούν στις σωστές τους διαστάσεις.

1) Ο Βρ. Κ. σημειώνει: «Όλοι [ενν. ποιητές και κριτικοί] ήταν προδιατεθειμένοι να αποδεχθούν το μοντερνισμό, ή τη νεοτερικότητα, χωρίς ενδοιασμούς, χωρίς εγγυήσεις αξιοπιστίας και, κυρίως, χωρίς επισήμανση του προσανατολισμού των οιονεί ανανεωτικών κινήματων».

Απλώς θυμίζω ότι ένα από τα σημεία που ένωνε την αστική με την αριστερή διανόηση, τουλάχιστον στην αρχή της δεκαετίας του 1930, ήταν η κοινή τους απέχθεια προς το μοντερνισμό. Ο Ανδρέας Καραντώνης υμνεί στίχους γραμμένους με τον πλέον παραδοσιακό τρόπο ποιητικής έκφρασης¹, ο Παναγής Λεκατσάς προτείνει απερίφραστα χρήση της παραδοσιακής νοοτροπίας και καταδίκη του μοντερνισμού², ενώ στην ίδια γραμμή έχει κινηθεί και ο Θεόδωρος Ξύδης³. Όσον αφορά δε στην τότε «ορθόδοξη» αριστερή άποψη περί μοντερνισμού, διαπιστώνουμε πλήρη αποδοχή της εσφαλμένης εξίσωσης: «Προοδευτικό» περιεχόμενο ίσον «προοδευτική» τέχνη. Ας ανακαλέσουμε στη μνήμη την ειρωνεία και τη χλεύη, με τις οποίες αντιμετωπίστηκαν οι ιδέες και η ποίηση του Νικόλα Κάλας από πολιτικούς ομοϊδεάτες του (αριστερούς)⁴.

Ο μετριοπαθής μοντερνισμός, που τελικά προωθήθηκε κατά κύριο λόγο και ως προς την ποίηση από *Τα Νέα Γράμματα*, αναμφίβολα δεν συνδέθηκε με τον προσανατολισμό—τον πολιτικό προσανατολισμό, θα διευκρινίζα—ορισμένων ανανεωτικών κινήματων, πράγμα όμως που δηλώνει μάλλον μελετημένη συντηρητική επιλογή παρά «παιδική επιπολαιότητα». Ας μη λησμονούμε ότι δεν υπήρχε μόνο η σύνδεση του ιταλικού φοντουρισμού με το φασισμό αλλά και η σύνδεση του υπερρεαλισμού με τον κομμουνισμό· λογοτεχνικά έντυπα όπως *Τα Νέα Γράμματα* ή οι *Μακεδονικές Ημέρες*, περιοδικό που προέβαλλε τη νεοτερική πεζογραφία, προώθησαν ένα μοντερνισμό περιορισμένο στην τεχνοτροπία και μόνο, ξεκομμένο από τα κοινωνικά δρώμενα⁵. Δεν ισχύει, λοιπόν, το ότι «οι Έλληνες, από τη δεκαετία του 1930, αποδέχθηκαν με παιδική επιπολαιότητα κάθε είδους νεοτερικότητες ως τη μαγική συνταγή που θα έλυσε τα πάντα». Πολλοί δέχτηκαν μετά από σκέψη μόνο τεχνοτροπικούς νεοτερικότητες, αποφεύγοντας την εφαρμογή νεοτερικότητας στο πεδίο της πολιτικής-κοινωνικής δράσης.

Από την άλλη, η πορεία διαμόρφωσης του σοσιαλιστικού ρεαλισμού (επίσημη εκπόρευση: Μόσχα, 1934) οδήγησε την αριστερή διανόηση να συνδυάσει τις «προωθημένες» πολιτικές ιδέες με τις συντηρητικότερες κατ' ουσίαν τεχνοτροπικές επιλογές⁶. Επομένως, κάθε άλλο παρά «όλοι ήταν προδιατεθειμένοι να αποδεχθούν το μοντερνισμό».

II) Ο Βρ. Κ. διαπιστώνει: «Σήμερα, είναι σχεδόν ακατόρθωτο να απολαύσει κάποιος την ποίηση του Σολωμού, του Βαλαωρίτη, του Μαρκορά, του Γρυπάρη, του Παλαμά και του Δροσίνη, είναι αδύνατο να νιώσει τη μουσικότητα του λόγου και την ευστάθεια της γλώσσας τους».

Σε αυτήν τη διαπίστωση θα αντιπαραθέσω ορισμένες κοινότοπες, αλλά ορθές—νομίζω—ιδέες. Φυσικά και δεν γίνεται ο σημερινός αναγνώστης «να απολαύσει» την ποίηση των παραπάνω ποιητών, όπως θα την απολάμβανε ένας σύγχρονός τους, γιατί η αναγνωστική εμπειρία του σημερινού φίλου της ποίησης είναι εμπλουτισμένη με ποιήματα νεοτερικά, δηλαδή με ποιήματα που διαθέτουν ως εμφανέστερο γνώρισμα τον ελεύθερο στίχο και ως ουσιαδέστερο στοιχείο την ύπαρξη ενός βαθμού «άλογης» αλληλουχίας, πράγμα που σημαίνει: ερμηνευτική πολλαπλότητα, ύπαρξη συνδηλώσεων και υπαινιγμών, πρωτίστως συναισθη-

ματική και δευτερευόντως νοητική ένταση, που επιτυγχάνονται διαμέσου της ποιητικής γλώσσας. Αυτό είναι αδυναμία ή μήπως ελάττωμα; Ο ποιητικός ρυθμός εκτός από «εξωτερικός» («μουσικότητα και ευστάθεια γλώσσας» κατά τον Βρ. Κ.) μήπως μπορεί να είναι και «εσωτερικός», δηλαδή να αναδύεται και από στοιχεία πέραν του έμμετρου λόγου και της ομοιοκαταληξίας; Ας ελπίσουμε ότι όσοι θα απαντούσαν καταφατικά στο δεύτερο ερώτημα δεν ανήκουν σε αυτούς που «έχουν κάνει εύσημο ανδρείας την αγραμματοσύνη».

Επιπροσθέτως: είναι σφάλμα να δεχόμαστε το λογοτεχνικό ως απόλυτη και διαχρονική αξία που ενθυλακώνει μια αμετάβλητη πολυτιμότητα, περιφέροντάς την ανά τις εποχές. Σε αυτό το σφάλμα φαίνεται ότι έχει υποπέσει ο Βρ. Κ., γι' αυτό θεωρεί ακατόρθωτη σήμερα την απόλαυση της ποίησης του Σολωμού, του Βαλαωρίτη, του Μαρκορά, του Γρυπάρη, του Παλαμά, του Δροσίνη. Οι άνθρωποι, οι οποίοι και σήμερα εμμένουν στην ανάγνωση της ποίησης των προαναφερθέντων, κατανοούν ότι διαβάζουν ως άτομα που διώνουν το τέλος του εικοστού αιώνα, έχοντας διαμορφώσει κριτήρια που διαφέρουν από τα αναγνωστικά κριτήρια του παρελθόντος. Νιώθουν μάλιστα ότι αυτό είναι φυσιολογικό, αναμενόμενο και αναπόφευκτο. Τα κριτήρια της ποιητικότητας (της λογοτεχνικότητας, ορθότερα) μεταλλάσσονται από εποχή σε εποχή⁷. Το ότι «ο σύγχρονος αναγνώστης αδυνατεί να διαβάσει»—προσωπικά θα διόρθωνα: να αντιμετωπίσει εντελώς θετικά—«ένα ποίημα με ομοιόμορφο μουσικό σχήμα», δεν γνωρίζω αν είναι «προς έπαινον», αλλά σίγουρα δεν είναι και «προς ψόγον».

III) Ο Βρ. Κ. αποφαινεται ότι «η σφαιρική ποιητική σχολή μάς έδωσε εξαιρετικά πεζογραφήματα υπό στιχουργική μορφή. Ακόμη και αν δεν ήταν μέσα στις προθέσεις τους, αυτό τελικώς συνέβη».

Δεν αποκλείεται ένας λογοτέχνης να εκκινήσει με πρόθεση συγγραφής ποιήματος και τελικώς να δημιουργήσει πεζολόγηση, αν και, από την περίοδο του μεσοπολέμου και έπειτα και χωρίς βέβαια να υπάρχει διαστροφή της λογοτεχνικής πρόθεσης, πολλά είναι τα αξιολογικά ποιήματα σε πεζό. Ωστόσο, έχω τη γνώμη ότι το συγκεκριμένο παράθεμα περικλείει μίαν ανακρίβεια: ο κριτικός προφανώς εννοεί ότι κάποιοι επίδοξοι ποιητές σφαιρικών, δηλαδή νεοτερικιστών, τάσεων θέλησαν να γράψουν ποίηση, αλλά τελικώς κατέθεσαν πεζογραφία. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, θα πρέπει, στην εξήγηση που πρότεινα, να αντικατασταθεί ο όρος «πεζογραφία» από τη λέξη «πεζολογία», η οποία φυσικά δεν περικλείει στη σημασιολογική της άλω την έννοια «εξαιρετικά πεζογραφήματα»· δεν περι- κλείει σε αυτήν ούτε καν την έννοια «λογοτεχνήματα».

Μεγάλο είναι το πλήθος των επίδοξων ποιητών, οι οποίοι, καταθέτοντας πεζολογικά τις σκέψεις τους υπό μορφήν ελεύθερου στίχου, νόμιζαν και νομίζουν ότι γράφουν ποίηση. Το κωμικοτραγικό είναι ότι ορισμένοι από αυτούς αποκλήθηκαν και «μεγάλοι ποιητές»⁸, με βάση όμως ποια στοιχεία ο Βρ. Κ. θεωρεί ότι έδωσαν «εξαιρετικά πεζογραφήματα»; Αν διανοηθούμε την ιδιοτυπία της υψής του λογοτεχνικού πεζού λόγου και τον πνευματικό, ψυχικό και σωματικό κόπο, που πρέπει να καταβάλει ο πεζογράφος, για να δώσει απλώς καλά—πόσο μάλλον «εξαιρετικά»—πεζογραφήματα⁹, θα διαπιστώσουμε ότι είναι μάλλον αδύνατον να προκύψει ως εξαιρετικό πεζογράφημα ένα κείμενο, το οποίο ο δημιουργός του θεωρούσε ή θεωρεί ποίημα.

IV) Τέλος, κάτι που αφορά στο επίκεντρο του κριτικού σημειώματος του Βρ. Κ., στις *Βάρβαρες Ωδές* του Νάσου Βαγενά. Ο κριτικός τονίζει emphaticά: «Ο Βαγενάς χρειά-

ζεται ένα θέμα, ένα μύθο, μια Μεγάλη Ιδέα η οποία θα μετατρέψει τη μουσική της φράσης σε μουσική του νοήματος. Η καθαρή ποίηση προϋποθέτει διάφανες ιδέες με καθολικές διαστάσεις[...].»

Στη ρίζα αυτού του συμπεράσματος βρίσκεται μια λαθεμένη, νομίζω, διάγνωση των προθέσεων του ποιητή: ο κριτικός φαίνεται να θεωρεί πως ο ποιητής προτίθεται να δημιουργεί μια ποίηση «καθαρή», που θα χαρακτηρίζεται από έμμετρη μουσικότητα, και πιστεύει ότι ο Βαγενάς πρέπει να εντάξει την ποίησή του σε μια Μεγάλη Ιδέα, δηλαδή σε ένα κεντρικό νόημα (σημειωτέον ότι οι Βάρβαρες Ωδές δεν χαρακτηρίζονται από έλλειψη θεμάτων). Μια τέτοια ένταξη σημαίνει αποκλεισμό των νοηματικών τεθλασμένων και των υπαινικτικών αλληγοριών από το ποιητικό σώμα.

Ο Νάσος Βαγενάς, υπό την επιστημονική και όχι υπό τη λογοτεχνική του ιδιότητα, συμπέρανε: «Η παλαιά ποίηση ως έκφραση της ευαισθησίας των παλαιότερων κοινωνιών, που ήταν κοινωνίες κεντρικά οργανωμένες, δεν μπορούσε παρά να ήταν συντεθειμένη με μορφή που ν' αντανακλά αυτή την τάξη. Η διάλυση αυτής της τάξης ήταν αναπόφευκτο να έχει τις συνέπειές της και στην ποίηση»¹⁰.

Η τάση ορισμένων συγχρόνων ποιητών για δημιουργική χρήση των κατακτήσεων του έμμετρου ποιητικού λόγου του παρελθόντος μπορεί να υποδηλώνει μια τάση αναπόλησης των εποχών που δεν κατατρύχονταν από κοινωνική πολυδιάσπαση, αφόρητη μοναξιά και έκπτωση των ανθρωπίνων αξιών. Ωστόσο, οι Βάρβαρες Ωδές του Βαγενά μπορούν να υπαχθούν ολικά σε αυτήν την τάση; Θα απαιτούσα αρνητικά, γιατί παρ' όλη τη δημιουργική χρήση της έμμετρης ποιητικής παράδοσης που συμπυκνώνουν, ο βασικός τους προσανατολισμός παραμένει νεοτερικός. Κατ' αναλογία και με την ιταλική «βάρβαρη ποίηση» του 19ου αιώνα, που προσέβλεπε στο μπόλιασμα της τονικής ποίησης με στοιχεία των αρχαίων μετρικών σχηματισμών, στις Βάρβαρες Ωδές (και όχι μόνο) επιχειρείται ένα μπόλιασμα των νεοτερικού ποιητικού λόγου με στοιχεία της τονικά έμμετρης ποίησης: το ζητούμενο είναι ο εμπλουτισμός του νεοτερικού λόγου και όχι η αντικατάστασή του από παραδοσιακούς ποιητικούς τρόπους.

Τα ποιήματα «Adagio» (Βάρβαρες Ωδές, σελ. 11) και «Lento» (Βάρβαρες Ωδές, σελ. 41) βασιζούν μεγάλο μέρος της λειτουργικότητάς τους σε έμμετρα στοιχεία (αυτό δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν από αυτά τα νεοτερικά ίχνη), πώς να εντάξει όμως κανείς στην παραδοσιακή «καθαρή» ποίηση στίχους όπως:

«ο χρόνος παίζει άνετα στο δέρμα μου
όπως η Άρσεναλ σε βρεγμένο γήπεδο»
(Βάρβαρες Ωδές, σελ. 14)

ή «Τα τριαντάφυλλα φουσκώνουν στα δήματά σου.
Ο θάνατος σε κοιτάζει υπνωτισμένος.
Οι ακακίες ρίχνουν άστρα. Σκεπάζουν μ' ένα άσπρο νόημα
τις τέντες των φορτηγών.
(Βάρβαρες Ωδές, σελ. 19)

Τελικά, η απογείωση, η έντονη συγκινησιακή φόρτιση, η θέαση της ζωής «με άλλα μάτια» έρχεται όταν επικοινωνούμε με τις καταθυθίσεις των ποιητών στη σκοτεινή όψη της συνείδησης (που ενέχει τη δυναμική να μεταβάλλεται από ατομική σε συλλογική) ή «η πιο μεγάλη ηδονή»

«είναι όταν πέφτει μια ξαφνική βροχή
βάζοντας όλα τα πράγματα στη θέση τους.
Ξεπλένοντας σε βάθος τις μεταξωτές
μαύρες σου φλέβες»;
(Βάρβαρες Ωδές, σελ. 34)

Η ευαισθησία του καθενός μας μπορεί να βοηθήσει στην άρθρωση μιας απάντησης, όχι πάντως αντικειμενικής, ακλόνητης και προκαθορισμένης.

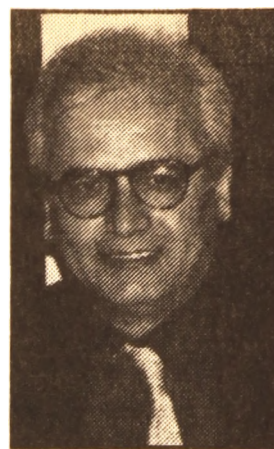
Δημήτρης Κόκορης

- 1) Καραντώνης Ανδρ., Μ. Δαμράλη: «Γλυκόπιτα φαρμάκια», *Ιδέα*, 7, 1933, σσ. 59-60.
- 2) Λεκατσάς Παν., Συνθετικά ποιήματα και «μοντέρνοι» ποιητές, *Ιδέα*, 15, 1934, σσ. 148-10.
- 3) Ξύδης Θ., Η ποίηση στα 1933, *Ιδέα*, 13, 1934, σσ. 18-28.
- 4) Βλ. ενδεικτικά, Τετνές Ν., Απορίες, *Νέοι Πρωτοπόροι*, 10, 1932, σσ. 356-358, Τσακίρης Στ., Ένα γράμμα, *Νέοι Πρωτοπόροι*, ό.π., σσ. 358-359, Κορνάρος Θ., Πάνω στα προβλήματα της προλεταριακής τέχνης, *Νέοι Πρωτοπόροι*, 12, 1932, σσ. 439-440 κ.ά.
- 5) Ο Τόλης Καζαντζής (*Η Πεζογραφία της Θεσσαλονίκης 1912-1983*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας 1991, σελ. 77) χαρακτηρίζει τους πεζογράφους των *Μακεδονικών Ημερών* (Πεντζίκης, Δέλιος, Ξεφλούδας, Γιαννόπουλος) «νεοτερικούς (αφού υιοθετούν τους νεοτερικούς τρόπους του μεσοπολέμου), αλλά ταυτόχρονα και συντηρητικούς, αφού δεν τολμούν να θίξουν την ίδια την πραγματικότητα».
- 6) Βλ. ενδεικτικά, Αλαφούζου Αλ., Οι θέσεις μας πάνω στη λογοτεχνία, *Νέοι Πρωτοπόροι*, 10, 1933, σσ. 300-305, Γληνός Δημ., Τέσσερα σημεία από το Συνέδριο των Σοβιετικών Συγγραφέων, *Νέοι Πρωτοπόροι*, 10, 1934, σσ. 429-430 κ.ά.
- 7) Βλ. χαρακτηριστικά Eagleton Terry, *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*, εισαγ.-θεωρ. μτφρ. Δημ. Τζιόβας, Αθήνα, Οδυσσέας 1989, σσ. 21-42.
- 8) Βλ. Βαγενάς Νάσος, *Η εσθήτα της θεάς*, Αθήνα, Στιγμή 1988, σσ. 109-112.
- 9) Βλ. ενδεικτικά τα όσα –με αφορμή το θάνατο του Αλέξανδρου Κοτζιά– σημειώνει ο Αλ. Αργυρίου, *Αντί*, τχ. 504, 2-10-92, σελ. 46.
- 10) Βαγενάς Νάσος, Για έναν ορισμό του μοντέρνου στην ποίηση, *Ο Πολίτης*, τχ. 57-58, 1983, σελ. 109.

ΙΑΜΒΟΙ, ΑΝΑΠΑΙΣΤΟΙ ΚΑΙ Η ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ '30

• Με αφορμή μια κριτική ... 2

Η κριτική του Βρασίδα Καραλή για το ποιητικό βιβλίο του Νάσου Βαγενά *Βάρβαρες Ωδές*, που δημοσιεύθηκε στο τελευταίο τεύχος του *Αντί*, αν και επαινετική για τον Βαγενά, στηρίζεται σε ορισμένες θέσεις που τελικά τον αδικούν, γιατί περιγράφουν τη νέα του ποιητική δουλειά με στοιχεία που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματική λειτουργία της. Είναι ο έλεγχος των θέσεων αυτών που θα μας απασχολήσει στο παρόν σημείωμα, θέσεων που εμφανίζονται ως ρηξικέλευθες και ριζοσπαστικές, αφού αμφισβητούν ό,τι είναι σήμερα από όλους αποδεκτό: ότι η ποίηση του ελληνικού μοντερνισμού, της γενιάς του '30, αποτελεί μια σπουδαία τομή στην ιστορία της νεότερης ποίησής μας, γιατί με αυτήν κατορθώνεται το μεγάλο δήμα από την παράδοση στη νεοτερικότητα, το οποίο οδήγησε την ποίησή μας, και τη λογοτεχνία μας γενικότερα, στον ευρωπαϊκό εκσυγχρονισμό της. Η κριτική του Καραλή επικεντρώνεται βασικά στο ποιητικό έργο του Σεφέρη, καθώς αμφισβητεί τη σημασία του για την ανανέωση της ποίησής μας. Έτσι, ο Σεφέρης παρουσιάζεται σαν «ο ποιητής που, για αδιευκρίνιστους λόγους, θεωρείται ως ο εισηγητής του μοντερνισμού στην Ελλάδα, ενός δηλαδή σκιώδους κινήματος, του οποίου το στίγμα δεν ανευρέθη εισέτι», η συμφιλίωση παράδοσης και νεοτερικότητας που κατόρθωσε ο Σεφέρης χαρακτηρίζεται «υποτιθέμενη», ενώ οι *Ίαμβοι και ανάπαιστοι* του Κωστή Παλαμά θεω-

Ο Νάσος Βαγενάς

ρούνται από τον Καραλή «απείρως πιο ριζοσπαστική ποίηση από την επίπεδη ποίηση της γενιάς του '30»(!).

Συνοψίζοντας: ολόκληρη η ποίηση της γενιάς του '30, με την εξαίρεση του έργου του Ελύτη, προσδιορίζεται από τον Βρασίδα Καραλή ως ένα κακό διάλειμμα της ποίησής μας, την οποία τώρα ο Νάσος Βαγενάς με το νέο του βιβλίο προσπαθεί να επαναφέρει στον ορθό δρόμο της προσεφερικής αρετής και αρμονίας.

Ας σημειώσουμε, πρώτα-πρώτα, ένα ανακόλουθο που διακρίνεται αμέσως στις διαπιστώσεις του Καραλή. Αν «ο Νάσος Βαγενάς είναι ένας από τους εμβριθέστερους σεφερολόγους μας», όπως τον αποκαλεί, και «από τους πρώτους κριτικούς μας που εργάστηκαν σοβαρά πάνω στη διασάφηση των εννοιών παράδοση και πρωτοτυπία», τότε η θέση του Καραλή για το επίπεδο σχήμα της ποίησης της γενιάς του '30 δεν μπορεί να ισχύει. Διότι ο Βαγενάς είναι ακριβώς ένας από τους κριτικούς μας που –με το βιβλίο του *Ο ποιητής και ο χορευτής* και με άλλες μελέτες του– έδειξε με αποδεικτικό τρόπο, και όχι με αφοριστικούς χαρακτηρισμούς, το μέγεθος της ποίησης του Σεφέρη και τη μεγάλη ποιητική σημασία αυτής της γενιάς. Ούτε βέβαια ο Νάσος Βαγενάς «με τα ποιήματα των *Βαρθάρων Ωδών* ανέλαβε να αποκαθαρίσει την ποίησή μας από τα ελαττώματα μιας εξαντλημένης ποιητικής και να γυρίσει τον ποιητικό λόγο πίσω σε καθαρές πηγές ανανέωσης», όπως ισχυρίζεται ο κριτικός του. Δεν το ανέλαβε αυτό, γιατί, όπως δείχνουν τα δοκίμια του Βαγενά αλλά και οι ίδιες οι *Βαρθάρες Ωδές*, δεν θεωρεί την ποιητική του μοντερνισμού εξαντλημένη. Να τι λέει επ' αυτού ο Βαγενάς: «Οπωσδήποτε δεν ζούμε σήμερα στην κοσμογονία της δεκαετίας του '30. Αυτό που κάνουμε είναι να συνεχίζουμε ακόμη τα βασικά στοιχεία της έκφρασης των ποιητών που άρχισαν να γράφουν εκείνη την εποχή, ή ν' αναπτύσσουμε ορισμένα στοιχεία που κάνουν την εμφάνισή τους στο έργο των ποιητών αυτών εν σπέρματι... Πιστεύω ότι θα χρειαστούν ακόμη πολλές δεκαετίες για να δημιουργηθεί η ανάγκη για μια εκφραστική αλλαγή, ανάλογη μ' εκείνη της εποχής του '30». (*Η εσθήτα της θεάς*, σελ. 72-73).

Φοβάμαι ότι με το να αποδίδουμε στον Νάσο Βαγενά την επαναφορά της ποίησής μας στην προσεφερική της κοίτη και στην παλαμική της μακαριότητα αναθέτουμε σ' αυτόν τον ποιητή ένα έργο που οι ώμοι του δεν είναι σε θέση να αντέξουν. Όχι γιατί ο Βαγενάς δεν είναι ποιητής σημαντικός –απεναντίας είναι ένας από τους 3-4 ποιητές που καταξιώνουν τη γενιά του–, αλλά γιατί το έργο μιας παρόμοιας επαναφοράς, ακόμα και αν υποθέσουμε ότι είναι χρειαζόμενη, δεν είναι έργο ενός ποιητή, είναι έργο μιας ολόκληρης γενιάς.

Αν είναι κάτι αναγκαίο σήμερα, είναι η απομάκρυνση της ποίησής μας από τη σημερινή βερμπαλιστική της ασυδοσία, ασυδοσία που απορρέει όχι από την ποιητική του ελεύθερου στίχου, όπως πιστεύουν μερικοί, αλλά από την κακή και άτεχνη χρήση του. Αναρωτήθηκε κανείς ποσο βερμπαλιστές και λεκτικά ασύδοτοι ήταν πολλοί από τους μέτριους και κακούς ποιητές του έμμετρου στίχου;

Προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει ν' αναζητήσουμε τη σημασία του νέου ποιητικού βιβλίου του Βαγενά, όχι σ' εκείνη που μας δείχνει ο Καραλής. Οι *Βαρθάρες Ωδές* δεν «αντιπροσωπεύουν την αντι-στροφή στην ελληνική ποίηση», δηλαδή μια αντισεφερική στροφή, αλλά μια έκφραση πειθαρχημένου ποιητικού λόγου με τα μέσα του ελεύθερου στίχου, με τον τρόπο ενός στίχου ελεύθερου που οργανώνεται εκμεταλλευόμενος ορισμένα διδάγματα του έμμετρου στίχου. Τα νέα ποιήματα του Βαγενά δεν «ξεφεύγουν από την επίδραση του Σεφέρη», αλλά φαίνονται, για

όποιον διαβάσει προσεκτικά, να χρησιμοποιούν αυτή την επίδραση για να αναπαραγάγουν κάτι από το σφρίγος των ποιητών της γενιάς που τόσο ενοχλεί τον Καραλή. Όπως δήλωσε, άλλωστε, ο Βαγενάς πρόσφατα, σε δημόσια ομιλία του, «είμαστε όλοι επίγονοι της γενιάς του '30».

Πέτρος Λυκουργιώτης

ΤΟ ΚΛΕΜΜΕΝΟ ΑΓΑΛΜΑ

• Η κόρη-σφίγγα θα εκδικηθεί

Σήμερα που αφαιρέθηκαν από τη ζωή μας οι μύθοι. Σήμερα που ξεχάσαμε τις παραβολές, τους πλάγιους τρόπους συνομιλίας, τις υπόγειες διαδρομές του ασυνειδήτου, εκείνη την ώρα, που λάμπωτο σαν τρένο με τα μπροστινά του φώτα αναμμένα, ξεκινά να μπει θριαμβευτικά στην μνήμη των ανθρώπων. Φαίνεται ότι έχουμε μάθει να αισθανόμαστε χωρίς το αινιγματικό βλέμμα που ξεπηδούσε από εκείνα τα θραυσμένα γλυπτά μάτια της αρχαϊκής κόρης-σφίγγας που κατέβηκε στον Άδη, για το χατίρι μας, και πήρε μορφή και φως από τα χέρια του γλύπτη, του χρόνου-γλύπτη, γι' αυτό παράφορος και στους θνητούς δικαστής αδέκαστος.

Κάποτε ανέπνεε στους ρυθμούς του ναού της Αφαιάς. Το χώμα σκέπαζε το πρόσωπό της, μύριζε το βρεγμένο χώμα και κρατούσε τα μυστικά της εφτασφράγιστα, από χέρι βέβηλο, σαν κι αυτό που την αφαίρεσε πριν λίγες ημέρες από το μουσείο. Ίσως να ήταν καλύτερα εκεί, κάτω από το χώμα. Να είχε γίνει ένα με τις συνήθειες του χώματος, όταν ο ήλιος το ζεσταίνει και χόρτα ξερά ανεμίζουν στην κορυφή του. Όταν αργότερα η βροχή κατέβαινε υπομονετικά προς τα κάτω και η κόρη-σφίγγα έδγαζε μία αναπνοή που έκανε όλη τη γη να φρενιάζει.

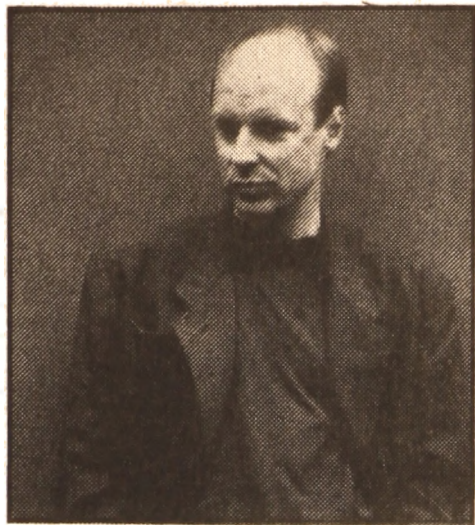
Χειρουργημένη, με μια σιδερένια βέργα μπηγμένη στο κάτω μέρος του κεφαλιού της και περίοπτη συνήθισε στα βλέμματα των τουριστών-επισκεπτών, στην κλεισούρα και στη σκόνη. Όσοπου – άγνωστος και ασύλληπτος είναι ακόμη ο δράστης – άλλαξε χέρια κι άλλα χέρια. Η κόρη-σφίγγα θα εκδικηθεί. Είναι όπως τα σπίτια που «πεισματώνουν εύκολα σαν τα γυμνώσεις», όπως θα έλεγε και ο Σεφέρης. Και όπως στις πράξεις των ανθρώπων το χρήμα τρέχει πάνω στα χέρια τους αύριο ίσως γίνουν πράσινα φίδια δηλητηριώδη και τους τα φάνε – ίσως βρούμε την κόρη-σφίγγα κάπου ριγμένη να μας κοιτά με κείνα τα μάτια που έχουν γίνει ένα με το αιώνιο. Όσο πάμε όλο και λιγοστεύουμε, όσο πάνε όλο και κλέβουν από τη ζωή μας. Ας σταθούμε ευλαβικοί μπροστά της, αλλά να μην λύσουμε ποτέ το αίνιγμα, όπως έκανε ο Οιδίποδας. Ας μας μείνει το αίνιγμα.

Βασίλης Κ. Καλαμαράς

ΜΟΥΣΙΚΗ

NEW AGE ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ (ΜΕ C.D.)

Μια αλληλουχία αισθητικών προτάσεων παραμυθένιας ομορφιάς και φευγάτης σαγήνης παραθέτει... αμείλικτα τους τελευταίους μήνες η ανεξάρτητη εταιρεία «Libra», ειδικευμένη στο new age, τη jazz και τη «νέα ινστρουμένταλ μουσική»... Συσκευασμένη μαγεία, με άλλα λόγια, κατευθείαν από την πηγή

Ο Brian Eno

πύει επίσης το στρες και τον επηρμένο «εγωκεντρισμό»... Στα χνάρια θρυλικών δίσκων, όπως το «On Land» ή το «Music For Airports» (αμφότερα υπογεγραμμένα από τον ίδιο).

Μιας όμως και η χημεία του καλοκαιριού μας καλεί επίμονα σε ταξίδι, δεν μας παίρνει να πράξουμε αλλιώς. Βάζουμε στο πλατώ το CD *Alhambra* του John Mark και... ευλογημένοι από τις new age αξίες του, ταξιδεύουμε. Μέσα στον απόηχο της Ισπανίας! Μέσα στον μελιχίο, ατμοσφαιρικό κόσμο μιας αίσθησης που αναπολεί τη Μεσόγειο ως σταυροδρόμι πολιτισμών. Ο ήχος - από τους συνθετητές (synthesizers) του νεοζηλανδού John Mark - μας περιβάλλει με μια αποπλιστική τρυφερότητα. Οι εικόνες μας υποβάλλονται διακριτικά. Εξάλλου, τις συμπληρώνουμε κι από μόνοι μας: όπως ακριβώς κάνουμε με όλα τα καλά παραμύθια...

Αλλά ένα καλό παραμύθι ήχων που με άφησε άφωνο, να ατενίζω μαγεμένος τον ορίζοντα του πιο φευγάτου αισθησιακού «τριπ», ήταν αυτό της σειράς CD του label: Valley of The Sun... *Atlantis - Crystal Chamber* (του Robert Slap) ή *Many Lives Ago* (του Karl Schaffner), είναι δυο περιφφημα ηλεκτροακουστικά ποιήματα για μια πρώτη επαφή με την παραμυθένια εκδοχή της έννοιας «μυσταγωγία». Αφεθείτε στη γλυκύτητα μιας ομορφιάς που... ανατέλλει. Τίποτε άλλο δεν μπορώ να πω.

Χρήστος Τσανάκας

ΓΙΑ ΚΑΛΛΙΤΕΡΕΣ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΠΑΡΤΕ ΜΑΖΙ ΣΑΣ ΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΦΕΛΗΣ

1. Γ. Φ. ΠΙΕΡΙΔΗΣ: Ο καλός πολίτης και οι άλλοι (Διηγήματα)
  2. ΑΡΧΑΙΟΙ ΛΥΡΙΚΟΙ — 1. ΙΑΜΒΟΓΡΑΦΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ
  3. ΚΑΡΟΛΙΝ ΤΙΝΕ: Το κτίριο (Μυθιστόρημα)
  4. ΡΑΝΤΓΙΑΡΝ ΚΙΠΛΙΝΓΚ: Το βιβλίο της ζούγκλας (Μυθιστόρημα για παιδιά)
  5. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Κόρη ευπειθής και άλλα διηγήματα
  6. ΗΛΙΑΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Η φουστανέλα (Λαογραφική μελέτη)
  7. ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ: Γιατί σκεφτόμαστε; Τι να πράξουμε; (Φιλοσοφικά δοκίμια)
  8. ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ: Σάτιρες (Ποιήματα)
  9. ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ: Ποιήματα 1950-1990
  10. ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ: Το Θείο Τραγί (Μυθιστόρημα)
  11. ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ: «Ανθρώπους και κτήνη...» (Μελετήματα για τον Παπαδιαμάντη)
  12. ΠΟΙΗΣΗ: (Τεύχος 1ο). Εξαμηνιαίο περιοδικό για την Ποιητική Τέχνη
  13. ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΠΑΣ: Κείμενα για την Τέχνη (Κείμενα των Ροντέν, Χ. Μούρ, Μπωντλαίρ, Μπαλζάκ, Λωτρεαμόν, Μωπασάν, Νίτσε κ.ά. για την Τέχνη)
  14. WALLACE STEVENS: ADAGIA ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ
  15. ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ: Ρώσικες επιδράσεις στην ελληνική πολυφωνική εκκλησιαστική μουσική (Μουσική)
  16. ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ: Στο Βάθος του Χρώματος (Ποίηση)
  17. ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΒΑΚΗΣ: Σημειώσεις στη Συνολοθεωρία (Μαθηματικά)
- ...Και για πολλές ποιοτικές εκδόσεις αναζητάτε τη ΝΕΦΕΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80, Τηλ. 3607744

Για τον Brian Eno δεν μπορείς να πεις πολλά-πολλά. Το όνομά του έχει συνδεθεί πια με τόσα «θαύματα» προσέγγισης της έκστασης - μέσω - ήχων, που κάθε καινούργια κυκλοφορία του καταναλώνεται σαν «μάννα εξ ουρανού» από τους λάτρεις του, αφήνοντας άναυδους όλους τους υπόλοιπους, με τη στανταρντ υψηλή του κλάση και με τον απόλυτα μοναδικό του χαρακτήρα... Ακούστε το ολοκαίνουργο CD «Neroli» και θα με θυμηθείτε. Ο Brian Eno υπήρξε από τους πρωτεργάτες της λεγόμενης ambient-music (περιβαλλοντικής μουσικής), ικανός να εμφυτεύει στις αισθήσεις μας εικόνες, διαθέσεις και χρώματα όσο ελάχιστοι άλλοι. Από τους πιο ευπρόσδεκτους συνθέτες / στοχαστές του αιώνα μας, συνθέτει σήμερα το ηχητικό άρωμα των πιο «αυτογνωσιακών» ονείρων μας και μας καλεί να επιπλεύσουμε στο αισθησιακό σύμπαν μιας slow-motion «εσωτερικής» ζωής. «Neroli» λέγεται το εκχύλισμα από άνθη νερατζιών που χρησιμοποιείται σήμερα στη λεγόμενη αρωματοθεραπεία - κλάδος της New Age Ιατρικής... Ο ίδιος ο Eno συστήνει το άλμπουμ αυτό σαν αφροδισιακό (:που κατευνάζει τη συνείδηση, για να δοθεί αβίαστα η ελευθερία στη χημεία του κορμού να... αναπνεύσει). Θερα-

Για την ενότητα της ελληνικής ιστορίας

Το φως και η έννοια της ελληνικής ομορφιάς, όπως περιέχονται στο έργο του ζωγράφου Γιάννη Μόραλη.

Georges Contogeorgis, *Histoire de la Grece*, Paris, Hatier, 1992. 479 σελ.

Στο πλαίσιο της σειράς «Nations d'Europe» κυκλοφόρησαν 12 τόμοι αφιερωμένοι στην ιστορία των 12 χωρών της ΕΟΚ. Την ιστορία της Ελλάδος ανέλαβε να γράψει ο καθηγητής Γιώργος Κοντογιώργης.

Η ιστορία αυτή της Ελλάδας εκδόθηκε στη σειρά «Nations d'Europe», και ο καθένας από τους 12 τόμους θα είναι αφιερωμένος στην ιστορία μίας από τις 12 χώρες της ΕΟΚ. Έτσι εξηγείται κι ο τίτλος του, που δεν αντιστοιχεί ακριβώς στην προσπάθεια του συγγραφέα να δώσει μια εικόνα της ιστορίας του ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι τον 20ό αιώνα. Το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου (περίπου 200 σελ.) παραματεύεται τη νεότερη ιστορία (τουρκοκρατία, ελληνικό κράτος ως το 1949, σύγχρονη ιστορία). Στην ίδια σχεδόν έκταση (160 σελ.) παρουσιάζεται η αρχαία ιστορία ενώ η ρωμαϊκή κυριαρχία και η χιλιετηρίδα του Βυζαντίου περιορίστηκαν σε 90 σελίδες.

Όπως θα δούμε παρακάτω, η διαρρύθμιση αυτή του τόμου εξηγείται από τις θεματικές επιλογές του συγγραφέα και το ερμηνευτικό σχήμα που αυτός επιχειρεί ν' αναπτύξει.

Ο συγγραφέας σκιαγραφεί ένα ευρύ πλαίσιο μέσα στο οποίο βλέπει να εξελίσσεται η ενότητα της ελληνικής ιστορίας από τους αρχαίους χρόνους ως σήμερα: τα βασικά πολιτιστικά, κοινωνικά και πολιτικά «στατικά στοιχεία» που συνθέτουν αυτή την εικόνα της συνέχειας και της συνοχής έχουν σημαδέψει «στο χρόνο και στο χώρο» την εθνική ταυτότητα του ελληνισμού. Στον ιστορικό χώρο του ελληνισμού, που εκτείνεται σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από το Αιγαίο, «η εθνολογική και πολιτική συνέχειά» του δεν συναρτάται παρά μόλις στον 19ο και 20ό αι. με μία ορισμένη ενοποιητική κρατική

υπόσταση: στους αιώνες που προηγήθηκαν εγγυήθηκε τη συνέχεια ο διαχρονικός θεσμός της κοινότητας στην οποία, κατά τον συγγραφέα, διαφυλάχτηκαν η πολιτική ύπαρξη των κυρίαρχων ομάδων και των «λαϊκών μαζών», η συνείδηση της ιστορικής ταυτότητας και η συνέχεια του ελληνισμού. Προφανώς για το λόγο αυτό ο συγγραφέας αφιέρωσε στις κοινότητες επί τουρκοκρατίας 10 σελίδες, δηλαδή περισσότερες απ' όσες στον πολιτισμό της ελληνιστικής εποχής ή την ιστορία του μεσοπολέμου. Έμφαση δίνεται στην ιστορία του ελληνικού πολιτισμού. Ο συγγραφέας παρακολουθεί πώς διαμορφωνόταν σε κάθε εποχή η αλληλουχία μεταξύ των κοινωνικών ομάδων των Ελλήνων και του πολιτισμού τους που ακτινοβολούσε πέρα από τον οικιστικό χώρο των Ελλήνων και αφομοίωσε ετερογενή στοι-

χεία σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ώστε να δημιουργηθούν δύο «οικουμενικοί πολιτισμοί»: ο (αρχαίος) ελληνικός και ο «ελληνοχριστιανικός». Η δημιουργικότητα του ελληνοχριστιανισμού, που σε κάθε εποχή εκφράστηκε διαφορετικά, ήταν κατά τον συγγραφέα σ' όλη τη μακρά διάρκεια της ελληνικής ιστορίας συνδυασμένη μ' έναν «εμπορικό και, εν μέρει, βιομηχανικό τρόπο παραγωγής, κοντολογής με την οικονομία της αγοράς» (σελ. 12). Η διαμόρφωση «οικουμενικών» πολιτιστικών αξιών, που προσλήφθηκαν και πέρα από τα εθνογραφικά σύνορα του ελληνοχριστιανισμού, και η εκάστοτε συσχέτιση μεταξύ των αξιών αυτών και της ελληνικής κοινωνίας είναι ίσως τα κυριότερα προβλήματα που απασχολούν το συγγραφέα περιγράφοντας την ιστορία της συσχέτισης αυτής δίνει στο έργο του συνοχή.

Μελετώντας το βιβλίο αυτό με προσοχή διαπιστώνει κανείς εκπληκτικές αδυναμίες. Πρώτα - πρώτα έχει κανείς την εντύπωση πως δεν ωφελήθηκε ο συγγραφέας από την έντονη και αδιάλειπτη συζήτηση σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες για τα προβλήματα τέτοιων συνθέσεων, για την έννοια της ιστορικής συνέχειας και τα μεθοδολογικά προβλήματα της μελέτης και ανάλυσής της, για την έννοια του πολιτισμού καθώς και για τη χρήση αναλυτικών όρων («αστική τάξη») και των όρων που προσδιορίζουν την «ταυτότητα» εθνικών και κοινωνικών ομάδων.

Έπειτα δεν πραγματεύεται ο συγγραφέας κεντρικά προβλήματα της ελληνικής ιστορίας και συνεπώς λείπουν βασικές πληροφορίες που περιμένει κανείς να βρει σε συνθετικό έργο τέτοιων αξιώσεων. Η συστηματική ανάπτυξη αυτών των προβλημάτων αφενός θα βοηθούσε τον συγγραφέα να διακρίνει πιο εύκολα απ' όσο φαίνεται στο βιβλίο του την προβληματικότητα των δεδομένων, να προβληματιστεί για την εμπέδωση των υποθέσεων και προτάσεων του και να ακριβολογεί: αφετέρου θα διευκόλυνε τον Ευρωπαίο αναγνώστη (και μάλιστα τον μη ειδικό) να διαμορφώσει μια παραστατική (και ακριβέστερη) εικόνα της ιστορίας. Έτσι δεν βρίσκουμε π.χ. καμία εμπειριστατωμένη, βασισμένη στις νεότερες έρευνες παρουσίαση των κυριότερων δημογραφικών δεδομένων, καμία προβληματισμένη σύννοψη της κατάστασης και των βασικών τάσεων της εξέλιξης και κίνησης του πληθυσμού.² Επίσης λείπει μια εισαγωγή στο ζήτημα της σημασίας που είχε για την κοινωνική ζωή, την παραγωγή, την επικοινωνία και την πολιτική συγκρότηση η διαμόρφωση του εδάφους καθώς και το κλίμα και

οι μεταβολές του: ούτε ασχολήθηκε ο συγγραφέας συστηματικά με την ιστορία των αγροτικών καλλιεργειών (καλλιεργημένες εκτάσεις, καλλιεργημένα φυτά, όγκος και αξία της παραγωγής κ.τ.λ.). ούτε με τη βιοτεχνική και τη βιομηχανική παραγωγή και την κοινωνική ιστορία της. Απλώς απαντούν κάπου-κάπου μερικοί σκόρπιοι αριθμοί. Ακόμη και το εμπόριο και γενικά η οικονομία της αγοράς δεν περιγράφονται συγκεκριμένα.

Αν ένας στόχος του ιστορικού είναι να εντάξει τα φαινόμενα που αναλύει σε ευρύτερα πλαίσια αναφοράς, τα οποία καθόρισε με τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία, και με τον τρόπο αυτόν να σταθμίσει το «σχετικό βάρος» των γεγονότων στη διαπλοκή τους με άλλα, τότε απέτυχε ο συγγραφέας σε πολλά και μάλιστα βασικά σημεία του βιβλίου του, διότι κατασκεπάζει ό,τι είναι προβληματικό, αστάθμητο, ανεξακριβωτό ή αμφίβολο με αδικαιολόγητα υπερβολικές αξιολογικές κρίσεις ή σχηματικές απλουστεύσεις. Θ' αναφέρω μόνο μερικά ενδεικτικά παραδείγματα. Από τις διαπιστώσεις του ο συγγραφέας συμπεραίνει μεταξύ άλλων ότι και μετά την οθωμανική κατάκτηση «ο ελληνοχριστιανισμός δεν έπαψε ν' αποτελεί μια δύναμη [...] που [...] εξακολουθούσε να παίζει ένα ρόλο αποφασιστικό στις υποθέσεις της βαλκανικής χερσονήσου, της ανατολικής Μεσορωπής και της ανατολικής Μεσογείου στο βαθμό να γίνει μία από τις πρώτες οικονομικές και πνευματικές δυνάμεις της ηπειρωτικής Ευρώπης από το 6^ο μισό του 17ου [...] αιώνα» (σελ. 449-450). Μακάρι οι ιστορικές συγκυρίες να είχαν ευνοήσει μια τέτοια εξέλιξη του ελληνοχριστιανισμού από τον 17ο κιόλας αιώνα. Η πραγματικότητα διαφέρει πάντως πολύ από τέτοια ονειροπολήματα. Άλλωστε, στα προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου δεν βρίσκουμε καμία συστηματική σύγκριση της οικονομικής δραστηριότητας Ελλήνων και Ευρωπαίων, καμιά σύννοψη των πορισμάτων σχετικών ερευνών για να στηριχτούν τέτοιες υποθέσεις. Αντίθετα, οι υπερβολές και οι αυθαίρετες γενικεύσεις απαντούν και εδώ: τον 19ο αιώνα «η ελληνική αστική τάξη [...] ήταν από πολύ καιρό [...] μία από τις σημαντικότερες της Ευρώπης» (σελ. 331-332), χάρη στη δραστηριότητά της υπήρξαν «ελληνικές ή εξελληνισμένες» πόλεις ακόμη και στην Κροατία και τη Βοσνία (σελ. 306). Στο σημείο όπου γίνεται λόγος για τις πολιτιστικές σχέσεις των Ελλήνων με τους άλλους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης (σελ. 304-305)³ υποστηρίζει ο συγγραφέας ότι «η ιδέα της βυζαντινής αυτοκρατορίας ήταν ως το τέλος

του 18ου αιώνα ένα εθνικό πρόγραμμα (μια εθνική πρόταση) για όλους τους λαούς των Βαλκανίων» (σελ. 330-331) χωρίς, πρώτον, να διευκρινίσει πώς εννοεί την ιδέα της βυζαντινής αυτοκρατορίας ως εθνικό όραμα των άλλων βαλκανικών λαών και, δεύτερον, χωρίς να λάβει υπόψη τις πολιτιστικές ζυμώσεις και τους πολιτικούς προσανατολισμούς στις κοινωνίες αυτές που δεν μας επιτρέπουν να μιλούμε γενικά και αόριστα για «ιδεολογική και πολιτική ενότητα των βαλκανικών λαών» την περίοδο εκείνη (σελ. 330). Άλλο παράδειγμα: Ενώ περιγράφεται η αντίσταση στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο χαρακτήρας, οι οργανώσεις και η δραστηριότητά τους σε 8 σελίδες, μνημονεύονται τα Δεκεμβριανά σε δύο σελίδες και έπειτα αναφέρει ο συγγραφέας απλώς ότι ο Δεκέμβρης, η συμφωνία της Βάρκιζας «και η εφαρμογή της», οι εκλογές του 1946 και το δημοψήφισμα «είναι σταθμοί μιας πορείας που σε κλίμα καταδιώξεων και τρομοκρατίας εκατέρωθεν οδήγησαν στην ένοπλη σύγκρουση» (σελ. 414) - και δέβαια είναι «σταθμοί» τα γεγονότα αυτά, αλλά δεν αρκεί η παράθεσή τους για να εξηγηθεί στον αναγνώστη η πορεία και η απόληξή τους. Για τα χρόνια του εμφυλίου αφιέρωσε ο συγγραφέας λιγότερο από μία σελίδα. Δύο οδυνηρές εμπειρίες αυτής της εποχής χαρακτήθηκαν κατά τον συγγραφέα στη μνήμη των Ελλήνων: το «παιδομάζωμα» (politique systematique d' enlevement force de jeunes enfants) και η ανακίνηση, από τους κομμουνιστές, του ζητήματος μακεδονικής μειονότητας (σελ. 414). Μήπως διαδραματίστηκαν και άλλα γεγονότα που διατήρησαν στη μνήμη τους οι εμπόλεμες παρατάξεις και ο άμαχος πληθυσμός;

Δυστυχώς βρίσκει κανείς πολλά λάθη που δεν οφείλονται σε αβλεψία⁴ αλλά προφανώς σε άγνοια. Αναφέρω μερικά παραδείγματα: mukataa (ο συγγρ. γράφει κακώς: moukat, σ. 275) δεν είναι φόρος, αλλά η ενοικίαση φόρων: το timar (σ. 258) το κληρονομούσαν δεδαιώς οι γιοι του σπαχή εφόσον ήταν ικανοί για υπηρεσία. «Rayas» δεν ήταν, όπως εξηγεί ο συγγραφέας (σ. 258) και επαναλαμβάνεται συχνά στη βιβλιογραφία, «υπήκοοι μη μουσουλμάνοι». Η λέξη (που προέρχεται από τα αραβικά και σημαίνει στον πληθυντικό «ποιμνίο») χρησιμοποιόταν για υπηκόους άσχετα από το θρησκευμά τους: ο όρος δηλώνει (ύστερ' από την πρώιμη, όχι πολύ σαφή χρήση του) τον εξαρτημένο (μουσουλμάνο ή χριστιανό) χωρικό (που διακρινόταν, έτσι, από άλλες κοινωνικές ομάδες, π.χ. από τους κατοίκους των

πόλεων). Αν ο συγγραφέας είχε συμβουλευτεί τα σχετικά βασικά βοηθήματα και είχε εξοικειωθεί με τη βιβλιογραφία και με τις οθωμανικές πηγές (έστω με το σώμα των μεταφρασμένων σε διάφορες γλώσσες), θα ήταν σε θέση εδώ, όπως και σε διάφορα άλλα σημεία του κεφαλαίου για την οθωμανική κυριαρχία, να παρουσιάσει μίαν ακριβέστερη και ενημερωμένη εισαγωγή στα προβλήματα της περιόδου αυτής. Ανάρμοστη είναι η απόδοση, στα γαλλικά, οθωμανικών τεχνικών όρων κατά το φωνητικό σύστημα της ελληνικής και με ελληνικές καταλήξεις (!), ώστε ο ξένος αναγνώστης να μην μπορεί να βρει τα σχετικά λήμματα σε εγκυκλοπαίδεια, σε βοήθημα ή άλλο έργο.⁵ Πού στηρίζει ο συγγραφέας τον ισχυρισμό του ότι ως το τέλος του 16ου αι. (!) η ορθόδοξη εκκλησία ήταν «πιθανώς ο μεγαλύτερος ιδιοκτήτης της [οθωμανικής] αυτοκρατορίας» (σελ. 280); Όσα γνωρίζουμε για την ανεξερεύνητη σε μεγάλο βαθμό εκκλησιαστική γεωγραφία και διοικητική ιστορία της εκκλησίας στους πρώτους δύο αιώνες της τουρκοκρατίας δεν στοιχειοθετούν την άποψη ότι η εκκλησία «διέθετε ένα πλήρες δίκτυο επισκοπών και μητροπόλεων σ' όλη την επικράτεια, αλλά και στο εξωτερικό, στις βενετοκρατούμενες περιοχές και στη διασπορά» (σελ. 280-281, τα πλάγια δικά μου). Η «όλη επικράτεια» της οθωμανικής αυτοκρατορίας περιλαμβάνει και τη Μικρασία – θα μπορούσε λοιπόν ο συγγραφέας να τεκμηριώσει πλήρες δίκτυο επισκοπών και μητροπόλεων εκεί; Κι όσον αφορά στον βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, δεν θα χρειαζόταν καν ν' ανατρέξει στην πλουσιότερη βιβλιογραφία – από οποιοδήποτε ευπρόσιτο γενικό εγχειρίδιο ελληνικής ιστορίας θα πληροφορείτο ότι στην Κρήτη, τη μεγαλύτερη και σημαντικότερη κτήση τους, καθώς και στην Εύβοια και την Κέρκυρα οι Βενετοί δεν ανέχτηκαν ορθόδοξες μητροπόλεις ούτε επισκοπές: οι πρωτοπαλάδες δεν είχαν καν το δικαίωμα να χειροτονούν ιερείς. Αναρωτιέμαι γιατί πρέπει να μάθει ο Ευρωπαίος αναγνώστης τόσο στραβά πράγματα. Η Μολδαβία και η Βλαχία δεν αντιστοιχούν στη «σημερινή Ρουμανία» (σ. 266) που το μεγαλύτερο συστατικό της διαμέρισμα είναι η Τρανσυλβανία. Οι Φαναριώτες (όπως τους ορίζει μάλιστα ο συγγραφέας) δεν «μονοπώλησαν» το εμπόριο στη Μαύρη Θάλασσα και στις άλλες περιοχές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Ρωσίας (σελ. 265-266). Δεν μπορεί να υποστηριχτεί ότι πριν από το 1855 δεν υφίστατο λύκειο «σ' όλη τη Σερβία» (σελ. 331) – το 1808 ιδρύθηκε στο Βελιγράδι η Μεγάλη Σχολή, το 1835 το πρώτο

γυμνάσιο. Παραπλανητική είναι άλλωστε η χρήση του όρου «Σερβία» πριν από την ίδρυση του κράτους, αφού μάλιστα τα οικονομικά και πολιτιστικά εξελιγμένα διαμερίσματα με συμπαγή σερβικό πληθυσμό βρίσκονταν στη νότια Ουγγαρία. Εδώ εξελίχθηκαν από τις αρχές του 18ου αιώνα τα σχολεία και τα πολιτιστικά κέντρα των Σέρβων, εδώ προσέλαβαν οι λόγιοι των ορθόδοξων πληθυσμών (όπως άλλωστε και των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας) ευρωπαϊκές ιδέες, επιστημονικές γνώσεις, τρόπους λογοτεχνικής έκφρασης, καθώς και βασικά στοιχεία της σύγχρονης εικαστικής τέχνης και της αρχιτεκτονικής, εδώ δέχτηκαν και την επίδραση των Ρώσων δασκάλων και κληρικών που έθεσαν τα θεμέλια του σχολικού συστήματος και της «καθαρεύουσας» της εποχής εκείνης, της λεγόμενης «σλαβοσερβικής» γλώσσας. Αυτές τις πολύπλοκες πραγματικότητες έπρεπε να λαβει υπόψη ο συγγραφέας για να αποτιμήσει σωστά την πρόσληψη ελληνικών πολιτιστικών στοιχείων και την εμβέλεια της επιρροής αυτής. Η απαλοτρίωση δεν «εισήχθη» στην αναθεώρηση του συντάγματος το 1911 (σ. 380), αλλά προβλεπόταν από το 1864· το 1911 καθιερώθηκε η δυνατότητα ευρύτερης εφαρμογής του μέτρου «διά δημοσίαν ωφέλειαν». Το 1935 ο Γεώργιος Β' δεν επανέθεσε σε ισχύ το σύνταγμα του 1911 μετά την επιστροφή του (σελ. 461), αντίθετα ήρθε στην Ελλάδα ύστερ' από την (πραξικοπηματική) επαναφορά του συντάγματος της βασιλευομένης δημοκρατίας. Συχνά χρησιμοποιείται η λέξη «pombeux» και τα συνώνυμά της σε περιπτώσεις που τα φαινόμενα είναι ευάριθμα.

Το βιβλίο εφοδιάστηκε με πολύ καλούς χάρτες (εντός κειμένου) καθώς και με φωτογραφίες που η σκοπιμότητα της επιλογής τους δεν πείθει πάντα και οι λεζάντες τους έπρεπε να συμπληρωθούν.⁶ Η βασική βιβλιογραφία στο τέλος του τόμου περιλαμβάνει συνολικά μόνον δώδεκα βιβλία και μόνον δύο από αυτά (του Ν. Σβορώνου) αφορούν στη νεοελληνική ιστορία· αν ο εκδότης του τόμου έχει προβλέψει μόνο μία σελίδα για τη βιβλιογραφία, ασφαλώς δεν θα την ξεπερνούσε ο συγγραφέας προσθέτοντας τουλάχιστον το βασικό για τη βυζαντινή ιστορία έργο του Ostrogorskiij (*Ιστορία του βυζαντινού κράτους*) και τις πραγματείες των Dakin και Clogg.

Gunnar Hering

1. Την επιμέλεια της σειράς αυτής ανέλαβαν ο Serge Berstein και ο Pierre Milza.
2. Η έλλειψη αυτή, αισθητή σ' όλα τα κεφάλαια του βιβλίου, εντυπωσιάζει ιδιαίτερα στα σημεία όπου η αφήγηση

έπρεπε να είναι συγκεκριμένη. Έτσι δεν γίνονται κατανοητές βαθιές τομές στην ιστορία της εδαφικής έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας: π.χ. δεν μαθαίνουμε τίποτα το συγκεκριμένο για τον πληθυσμό των Νέων Χωρών που κατακτήθηκαν στους Βαλκανικούς πολέμους ούτε για τις ανταλλαγές πληθυσμών με την Τουρκία και τη Βουλγαρία. Περιπτώσεις εθνικής αντιπαράταξης δεν περιγράφονται σαφώς: π.χ. δεν αρκεί να γράφει κανείς ότι στην Ανατολική Ρουμेलία «κυριαρχούσε» «ένας ελληνικός πληθυσμός σημαντικός»· σε πολλά χωρία δεν καταλαβαίνει κανείς τι ακριβώς θέλει να πει ο συγγραφέας: γράφει π.χ. ότι το Dubronnik, το Split και το Σεράγεβο είχαν «ισχυρό ελληνικό πληθυσμό» – ισχυρός από την άποψη της οικονομικής του επιρροής, του αριθμού των Ελλήνων κατοίκων ή και τα δύο; Και ποια ήταν η συσχέτιση με αλλοεθνείς κατοίκους (βασικό τεκμήριο ισχύος και αυτό). Όλα αυτά θα μπορούσε να τα πει κανείς, συνοπτικά δεβίως, σε δύο σειρές. Θα ήθελα στο σημείο αυτό να παρατηρήσω ότι δεν εμμένω στην ακριβολογία από «επαγγελματική» σχολαστικότητα, αλλά επειδή στη διαπραγμάτευση βαλκανικών ζητημάτων, και μάλιστα ζητημάτων εθνικής προέλευσης κατοίκων, πρέπει να προσδιορίζουμε πάντα τι ακριβώς γνωρίζουμε.

3. Στην περίπτωση των Σέρβων και των Ρουμάνων ο συγγραφέας δεν προβληματίζεται καν πώς θα μπορούσε να συγκρίνει τα αναμφίβολα ισχυρά στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής ορθοδοξίας με τις ρωσικές και τις δυτικές: με τις ρωσικές, αυστριακές και ουγγρικές στην περίπτωση των Σέρβων που οι εστίες πολιτιστικής ανάπτυξης τους βρίσκονταν στην Ουγγαρία μετά τη μεγάλη μετανάστευση, με τις καθολικές (συνιτικές) και τις αυστριακές στην περίπτωση των Ρουμάνων, στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των οποίων συνετέλεσε το πνεύμα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας – την ιδέα της καταγωγής τους από τους Ρωμαίους καλλιέργησαν φοιτητές και διανοούμενοι που είχαν μείνει στην Ιταλία.

4. Τέτοιες περιπτώσεις αντιπαρέχομαι. Εν τούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι συχνά παραπλανεί τον αναγνώστη η λανθασμένη γραφή *achaique* (αχαικό!) αντί για *archaique* (αρχαϊκό).

5. Έτσι διαβάζουμε σχετικά με τις γαιοκτητικές σχέσεις «tsifliki», «tsiflikia» και «tsiflikas» (σελ. 258), ενώ έχει καθιερωθεί διεθνώς τέτοιοι όροι να αποδίδονται σύμφωνα με τους κανόνες της επιστημονικής μεταγραμμάτισης ή, έστω, να γράφονται απλουστευμένα όπως στη (νεο)τουρκική. Οι καταλήξεις είναι δέβαια αστείες, μάλιστα σε συμφραζόμενα που ο αναγνώστης δεν υποψιάζεται ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί λαϊκή ελληνική μορφή των όρων.

6. Ούτε μια λεζάντα σε φωτογραφία έργου της αρχαίας τέχνης δεν αναφέρει τη χρονολογία (ή κατά προσέγγιση την εποχή) της δημιουργίας του. Στη σελ. 157 βλέπουμε μια άποψη της Αλεξάνδρειας «κατά τον Πτολεμαίο»· η λεζάντα δεν αναφέρει χρονολογία ούτε πού και σε ποια μορφή σώζεται. Ποιος φιλοτέχνησε τότε την «άφιξη των σταυροφόρων μπροστά στην Κωνσταντινούπολη το 1204» και πού φυλάσσεται το έργο; Σελ. 399 «Συλλαλητήριο αντιβασιλικό και βενιζελικό στην Αθήνα» – τότε;

Το ψυχολογικό ζητούμενο και η ανατροπή του

Jacqueline de ROMILLY,
«Βάστα καρδιά μου». Η
ανάπτυξη της ψυχολογίας στα
αρχαία ελληνικά γράμματα.
 Εκδόσεις ΤΟ ΑΣΤΥ, Αθήνα
 1992.

Η Ζακλίν ντε Ριμιγί είναι μια από τις γνωστότερες γαλλίδες ελληνίστριες και οι επί σειρά ετών μελέτες της πάνω στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία έχουν σημαντικά προωθήσει τη σχετική έρευνα. Γνωστή, επίσης, από τη θριαμβευτική εκλογή της στην ανδροκρατούμενη Γαλλική Ακαδημία, έχει επίσης εκλεγεί και από την Ακαδημία Αθηνών. Η μετάφραση του έργου της, επομένως, αποτελεί γεγονός για τα Ελληνικά Γράμματα, ενώ η φήμη της δημιουργεί αναγκαστικά απαιτητικούς αναγνώστες.

Δεν θα έλεγα ότι το παρόν έργο ανταποκρίνεται στις προσδοκίες, μας και η ανάγνωσή του δημιουργεί αρκετά επί μέρους ερωτηματικά. Θα συνοψίσω εδώ τις κυριότερες αντιρρήσεις μου: Κατ' αρχάς, ο υπότιτλος του έργου είναι παραπλανητικός. Ο όρος «ψυχολογία» είναι ειδικά φορτισμένος σήμερα από τις συνιστώσες ενός επιστημονικού κλάδου που μόνο από αοριστία στις αρχές και τη θεωρία του δεν θα μπορούσε να κατηγορηθεί. Η μελετήτρια, ενώ διευκρινίζει ήδη στην εισαγωγή της ότι η ψυχολογία, όπως την νοούμε σήμερα, διαφέρει σημαντικά από εκείνη των αρχαίων Ελλήνων, δεν ορίζει τελικά αυτό που η ίδια εννοεί ως ψυχολογία, με αποτέλεσμα ο όρος στο σύνολο έργο να υφίσταται διάχυση σε βαθμό που να αγκαλιάζει το αντικείμενο όλων των Επιστημών του Ανθρώπου. Εξετάζοντας έτσι σε επιμέρους τομείς και έργα της αρχαιότητας την έννοια της ψυχής και άλλες συναφείς, καθορίζει ως ψυχολογία διαφορετικό κάθε φορά αντικείμενο, από τη λέξη «καρδιά» στον Όμηρο μέχρι την πλατωνική «ψυχή» και από το

διχασμένο τραγικό πρόσωπο μέχρι την «ψυχολογία της πόλης» στον Θουκυδίδη. Είναι ευνόητο ότι η ερευνήτρια, στον διάπλου τον αναφορών της στα κείμενα, εσκεμμένα παραβλέπει ή παρερμηνεύει καταστάσεις, επιδιώκοντας να προσκολληθεί σε αυτές τον όρο ψυχολογία, ακόμη και όταν έχει να κάνει με περιπτώσεις που και η ίδια θα παραδεχθεί ότι δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με αυτό που θα αποκαλούσαμε σήμερα «ψυχολογία».

Δεν είναι, επομένως, κατά δεύτερο λόγο, τυχαίο το γεγονός των συχνών αναιρέσεων που η ίδια εγγράφει στο κείμενό της: ενώ, π.χ., εξετάζοντας την ψυχολογία στους Ηρόδοτο και Θουκυδίδη, θα πει ότι ο Ηρόδοτος είναι περισσότερο ψυχολόγος από τους δύο (σ. 119) θα καταλήξει ότι σ' αυτόν «η απουσία κάθε ψυχολογικής περιγραφής κάπως προωθημένης είναι παντού φανερή» (σ. 132) για να κλείσει το κεφάλαιο υποστηρίζοντας ότι την ψυχολογική ανάλυση «τη συναντάμε σε πλήρη άνθηση στο έργο του Θουκυδίδη» (σ. 133)! Τέτοιες αντιφάσεις στο κείμενο είναι τόσο συχνές που αν δεν βρισκόμασταν μπροστά σε μια τόσο προσεγμένη μετάφραση, θα μπορούσαμε να αποδώσουμε σ' αυτήν έλλειψη οργάνωσης του λόγου και του επιδιωκόμενου στόχου που παρουσιάζει το μελέτημα.

Το πρόβλημα, όμως, βρίσκεται ακριβώς στον επιδιωκόμενο στόχο. Η εμμονή στην ανεύρεση περιγραφής χαρακτήρων που μάταια αναζητά η συγγραφέας αιτιολογείται από την ίδια από τα συμπεράσματα που εξάγει στον Επίλογό της. Αυτά δε, παρ' όλο που είναι δύσκολο να δοθούν επιγραμματικά, λόγω της ανατροπής του καθ' εαυτού ζητούμενου που επιφέρουν, θα μπορούσαν να συνοψιστούν «στην ανάπτυξη της ψυχολογίας μέσα στη γαλλική λογοτεχνία», πράγμα που ουδόλως απασχολεί σε όλο το έργο την συγγρα-

φέα, και «στην αλλαγή πλεύσης που διαβλέπουμε στο τελευταίο μισό του αιώνα μας» και που αφορά, πάντοτε κατά την συγγραφέα, τη μεταστροφή του σύγχρονου μυθιστορήματος από τον ψυχολογικό προσανατολισμό που το χαρακτηρίζει με την εμφάνισή του, μεταστροφή, όμως που το προσεγγίζει με την αρχαία ελληνική λογοτεχνία, η οποία δεν ήταν ψυχολογική! Αναρωτιέται, επομένως, εύκολα ο αναγνώστης, γιατί καθ' όλο το έργο της η μελετήτρια προσπαθούσε να ανακαλύψει και να δείξει τα κατά τη γνώμη της ψυχολογικά ψήγματα που υποτίθεται ότι υπήρχαν, αφού θα συμπεράνει ότι «οι πρόοδοι, όμως, αυτές δεν συνιστούν μια ψυχολογική λογοτεχνία»!

Τόσο το τελικό συμπέρασμα όσο και οι προβαλλόμενοι ως εκ των υστέρων στόχοι της μελέτης οδηγούν αναπόφευκτα στην πεποίθηση ότι το έργο δόθηκε στη δημοσιότητα, όπως σταδιακά διαμορφώθηκε στην εξελικτική πορεία των σκέψεων της συγγραφέως του και όχι ως ομοιογενές όλον, επομένως και με αρκετή προχειρότητα. Κάποιος που έχει συνηθίσει τον λογικό ειρμό και τα αποδεικτικά στοιχεία ενός Βερνάν ή ενός Βιντάλ-Νακέ, ενός Ντετιέν ή ενός Ζερνέ, άλλων, δηλαδή, εξεχόντων γάλλων ελληνιστών, το «Βάστα καρδιά» μοιάζει σαν περιορισμένης εμβέλειας φιλολογικό πόνημα που του λείπει η πυξίδα.

Η περιορισμένη, εξάλλου, παραδοσιακής κατεύθυνσης προσέγγιση που επιχειρείται εδώ φαίνεται καθαρά και από τις συγκρίσεις που επιχειρούνται μεταξύ των έργων του Ευριπίδη και του Ρακίνα του οποίου η Φαίδρα, αλλά και η Ανδρομάχη χαρακτηρίζονται ως ακραίες περιπτώσεις ψυχολογικής ανάλυσης, αντίληψη που δεν μπορεί να αληθεύει από τη στιγμή που η ίδια η Ριμιγί παραδέχεται ότι ο χριστιανισμός, αποδίδοντας τα πάντα στον Θεό, περιορίζει τις

Ποίηση από τον συμπατριώτη μας Ροδίτη Σουλειμάν Αλάγιαλη-Τσιαλίκ (Β' βραβείο «Ιπεκτσι», 1992-93):

«Ρόδι ρόδι σε ροδαυγή
 γλυκαίνω την αγάπη
 γλυκαίνω τη
 μεγαλόσχημη απειλή
 το σφρίγος του
 μηδενικού
 που άφησαν "οι δύο γιοι
 της νύχτας"»

ο ύπνος και ο
 θάνατος.

Απ' το λιμάνι της
 μέριμνας
 ακούγεται η καλημέρα
 του πρώτου στρατιώτη
 δόνηση κι ανακωχή».

Κράσπεδα νάρκωσης
 (εκδ. Δωδώνη, 1993).

Σημείο και δεν ξέρω
 πώς να το ονομάσω:
 περιοδικό; Αυτός ο
 τόμος, όχι μόνο λόγω του
 όγκου των 333 σελίδων,
 αλλά κυρίως εξαιτίας του
 ενδιαφέροντος που
 παρουσιάζουν, στο
 σύνολό τους, οι συμβολές
 των συνεργατών (:
 φιλολογία,
 βιβλιογραφία, κριτική,
 ποίηση, πέζογραφία), το
 σημαντικό αφιέρωμα
 στον Ανδρέα Κάλβο, η
 βιβλιοκριτική, θα γίνει
 όντως ένα **σημείο**
αναφοράς, όπως πολύ
 καιρία γράφουν τα μέλη
 της σύνταξής του:
 Λεύκιος Ζαφειρίου,
 Αλέξης Ζήρας, Κώστας
 Νικολαΐδης, Νάτια
 Χαραλαμπίδου. Η
 πρωτοβουλία έκδοσης
 μας έρχεται από την
 Κύπρο: μια κίνηση
 συνθετική και
 δημιουργική, χωρίς
 αποκλεισμούς και με τις
 λιγότερες-κατά το
 δυνατόν-ιδεοληψίες.
 Σημείο εκκίνησης και
 ευχόμεστε να είναι και
 σημείο προορισμού:
 σημείο, Τ.Κ. 4317,
 Λευκωσία 163, Κύπρος.

Τις ανθολογίες πρέπει
 κανείς να τις προσεγγίζει
 πέραν του καλού και του
 κακού, μας και, όπως
 πολύ καιρία μας λέει ο
 Δημήτρης Καλοκύρης,
 «Η αυθαιρεσία είναι η
 (κυριότερη) πολυτέλεια
 του ανθολόγου».
 Ωστόσο, μερικές

βγάζουν μάτι (όπως π.χ. οι παλιές και γνωστές αποστολιδικές κοπτοραπτικές τερατουργίες ή οι πρόσφατες βασιλικότερες του Βασιλικού προχειρότητες). Ωστόσο, υπάρχει πάντα περιθώριο για μια καλή δουλειά και ένα δείγμα είναι η θεματική ανθολογία **Λογοτεχνία και Φωτογραφία**. Δεύτερη (μεγεθυμένη) έκδοση. «Μια ανθολογία νεοελληνικών λογοτεχνικών κειμένων που συνδέονται –έτσι ή αλλιώς– με τη φωτογραφία» του Δημήτρη Καλοκύρη (εκδ. Μωρεσόπουλος/φωτογραφία, 1993).

Υφολογία και Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία είναι ο τίτλος της μελέτης της Μαίρης Σταθοπούλου-Χριστοφέλλη (Αθήνα, 1992), που κατορθώνει να μας μεταφέρει με σοφή απλότητα σε εννοιολογικές περιοχές, που κατά κανόνα μαστίζονται από τη δυστροπία. Μέσα από τις ιστορικές αναφορές και την έντεχνη αξιοποίησή τους, η Μ.Σ.Χ. οργανώνει τη δύσκολη, πράγματι, σύνθεση της διαχρονικότητας με τη συγχρονικότητα. Ο χαρτοκόπτης προτρέπει ανεπιφύλακτα όσους θέλουν να μάθουν αλλά και όσους αμφιβάλλουν για όσα γνωρίζουν να διαβάσουν αυτό το εξαιρετικό βιβλίο.

Φωνές '92. Ποιητική Ανθολογία (επιμέλεια: Τάσος Κόρφης, Ορέστης Αλεξάκης, εκδ. Πρόσπερος). Δεκαπέντε χρόνια «Φωνές», από το 1978, συνθέτουν δεκαπέντε τόμους ανθολογημένης ποίησης από τις ετήσιες εκδόσεις. Μία καταγραφή χρήσιμη και κάτι παραπάνω...

Χριστόφορος Χρησιδής αν δεν τον γνωρίζετε, καιρός να σπεύσετε! Η Μαρία Κοκόλη επιμελήθηκε τον

ατομικές συγκρούσεις που πηγάζουν από το εσωτερικό του ατόμου. Όμως, ο Ρακίνας, ειδικά με τη «Φαίδρα» του, έχει χαρακτηριστεί ως κατ' εξοχήν Γιανσενιστής, πράγμα που σημαίνει ακραία χριστιανική αντίληψη.

Προς ενημέρωση του αναγνώστη προστεθεί ότι η πορεία του έργου αρχίζει από την ανύπαρκτη ψυχολογία των ομηρικών ηρώων, συνεχίζεται με το «συλλογικό» προσωπείο που προβάλλουν οι τρεις μεγάλοι τραγικοί μέσω των τραγικών προσώπων, εξετάζει την έλλειψη ψυχολογισμού των ιστορικών Ηροδότου και Θουκυδίδη για να καταλήξει στους φιλόσοφους, από τον Πλάτωνα μέχρι τους σοφιστές. Η εξέλιξη της ψυχολογίας την οποία επιμένει παρ' όλα αυτά να διαβλέπει η συγγραφέας σε όλα

αυτά τα κείμενα αναφέρεται άλλοτε στη μη-περιγραφή χαρακτήρων, στην έλλειψη εκδήλωσης συναισθημάτων, στις άδηλες ψυχικές συγκρούσεις, σε μια αμφίβολη ανθρωποκεντρική στροφή των ιστορικών και στην τριμερή πλατωνική διάκριση της ψυχής που, ως γνωστόν, γίνεται σε σχέση με την κοινωνική διαστρωμάτωση της «Πολιτείας». Η Ζακλίν ντε Ρομιγί, με αγάπη για την αρχαία Ελλάδα, θέλησε να αποδώσει σ' αυτήν τις απαρχές μιας επιστήμης της οποίας την πατρότητα η ελληνική λογοτεχνία ποτέ δεν διεκδίκησε ούτε είχε ανάγκη να δημιουργήσει. Είναι γνωστό ότι ακόμη και αυτή η ανάγκη ταύτισης του αναγνώστη με τους ήρωες αντίκειται πλήρως στην αριστοτελική έννοια της μίμησης, η οποία δεν είναι παρά δυ-

τικό δημιούργημα του 16ου αιώνα.

Δικαιολογημένα, ο καθηγητής Γ. Β. Καββαδίας, προλογίζοντας το βιβλίο αναφέρεται σε μια πορεία σκιαγράφησης της ελληνικής σκέψης για την «ανακάλυψη της ψυχής και τη σπουδή της» και όχι βέβαια σε «ανάπτυξη της ψυχολογίας» που εμφανώς παραπέμπει σε τελείως διαφορετικό ζητούμενο. Αδικαιολόγητα, όμως, προσδίδει στο βιβλίο προεκτάσεις που δεν διαθέτει, όπως ότι εξετάζει την κοινωνική δυναμική της εποχής και την εξέλιξή της: διότι ακριβώς αυτή η τελευταία, γνωρίζοντας για πρώτη φορά την ανάπτυξή της στα πλαίσια της Πόλης, ελάχιστα περιθώρια αφήνει για τη χαρακτηρισμό ή τον ψυχολογισμό στα οποία προσκολλάται η μελετήτρια.

Δημήτρης Τσατσούλης

Πολιτική, παίκτες και ψευδαισθήσεις

Τάσος Παππάς, Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς

Εκδόσεις Δελφίνι
Αθήνα 1993, σελ. 140

Το βιβλίο του δημοσιογράφου Τάσου Παππά επιχειρεί κυρίως να διερευνήσει πολιτικά τις σχέσεις Αριστεράς και ΠΑΣΟΚ, όπως διαμορφώθηκαν κυρίως με τη συγκρότηση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (την ευκαιριακή αυτή συγκόλληση ΚΚΕ και ΕΑΡ) με αποκορύφωμα το εγχείρημα της κυβερνητικής συγκατοίκησης με τον παραδοσιακό εχθρό, τη συντηρητική παράταξη, υπό τη βραχύβια κυβέρνηση Τζαννετάκη στο θερμό εκείνο θέρος του 1989.

Πρόκειται για ένα βιβλίο κρίσεων, κριτικής και πολιτικής επιχειρηματολογίας που κάθε άλλο παρά αγνοεί τους συγκυριακούς παράγοντες οι οποίοι επηρέασαν τη λήψη των αποφάσεων στο ηγετικό επίπεδο του ΣΥΝ. Ο Παππάς καταγράφει αυτούς τους παράγοντες και προσπαθεί να σταθμίσει τη σημασία τους. Στη διαδικασία αυτή αναδύεται με σαφήνεια ότι πέρα από τους ψυχολογικούς παράγοντες που είχαν διαμορφώσει το «κλίμα» των σχέσεων μεταξύ ΠΑΣΟΚ και Αριστεράς, κυρίως κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ όπου την αλαζονεία της εξουσίας –ασθένεια και σύνδρομο από το οποίο φαίνεται

να μην μπορούν να απαλλαγούν όσοι εκάστοτε ασκούν την εξουσία– συνόδευσε και η πολιτική περιθωριοποίησης της Αριστεράς, εφ' όσον η δεξαμενή των ψήφων της προσέφερε αρκετές δυνατότητες επιτυχούς αλίευσης, στις αποφάσεις της ηγεσίας του ΣΥΝ καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι ψυχοί πολιτικοί υπολογισμοί.

Η «εκδίκηση» δεν είναι άγνωστη στην πολιτική κονίστρα μολονότι συγκαλύπτεται από «αθώες» κινήσεις τακτικής ή επενδύεται με «ηθικό» περίβλημα. Η «χίμαιρα» της Αριστεράς, η χίμαιρα για τη Μεγάλη Αριστερά, συνίστατο ακριβώς στην ψευδαισθήση ότι ήταν δυνατόν να σπάσει το διπολικό κοιμματικό σύστημα με μια ανασυγκρότηση και ισχυρή παρουσία του ΣΥΝ που δεν μπορούσε να προέλθει παρά από την επάνοδο αυτομολησάντων προς το ΠΑΣΟΚ ψηφοφόρων της και τον προσεταιρισμό των πιο ριζοσπαστικών της στρωμάτων και με ένα πολιτικό salto προς την αντίπερα όχθη. οι υπολογισμοί αυτοί αποδείχθηκαν στην πράξη λανθασμένοι διότι στην ουσία απουσίαζαν οι προϋποθέσεις για την ευόδωσή τους. Πρώτο διότι ο ΣΥΝ δεν ήταν παρά ένα συγκυριακό μόρφωμα, δεύτερο διότι στην κάλπη απεδείχθη ότι το ΠΑΣΟΚ ήταν ανθεκτικότερο απ' όσο πίστευαν οι ηγέτες του ΣΥΝ και τρίτον διότι ο διπολισμός ήταν αδύνατον να σπάσει από ένα σχηματισμό στα αριστερά του πο-

λιτικού φάσματος. Η ιδεολογική και πολιτική απόσταση της Αριστεράς από το άλλο άκρο ήταν τέτοια και η παράδοση του αντιδεδειγμένου συνδρόμου τόσο βαρύνουσα ώστε η μόνη ρεαλιστική προοπτική κάμψης του δικομματισμού από την άποψη της Αριστεράς να ήταν η αφαίρεση της αυτοδυναμίας από το ΠΑΣΟΚ. Η Αριστερά σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσε να διαδραματίσει ενδιάμεσο ρόλο μεταξύ των δύο ισχυρών κοιμματικών σχηματισμών παρά μόνο έναν καταλάμβανε έναν αντίστοιχο πολιτικό χώρο. Κι αυτό δεν ήταν δυνατό παρά μόνο εάν έκανε τη δική της «υπέρβαση» και μετεξελισσόταν ραγδαία σε κάτι άλλο. Πράγμα κι αυτό αδύνατον –ιστορικά, ιδεολογικά, πολιτικά– και λόγω του ΚΚΕ και της καταγωγής των άλλων συνιστωσών του ΣΥΝ και λόγω της κατάρρευσης όλου του «υπαρκτού» οικοδομήματος όπου στηριζόταν το «όραμά» της και κυρίως λόγω του ότι τέτοια άλματα και αλλαγές στην ταυτότητα και τους προσανατολισμούς πολιτικών σχηματισμών απλώς είναι αδύνατον να συμβούν εν μια νυκτί. Διότι αποτελούν αιφνίδια άρνηση που όταν αποτολμηθεί σκέτη φέρνει την πολιτική και ιδεολογική κατάρρευση.

Σ' αυτές τις παραμέτρους παραπέμπει ρητά και υπόρρητα η πολιτική ανάλυση του Τάσου Παππά που ενδιαφέρεται κυρίως για την παράδοση, τη σκέψη και την πολι-

τική πράξη και πρακτική της Αριστεράς κι όχι του ΠΑΣΟΚ. Και συζητά προβλήματα, με την οξύτητα και απόλυτα θεμιτή δημοσιογραφική του πέννα, που κατ'εξοχήν θα έπρεπε να συζητήσει η ίδια η ηγεσία του πάλαι ποτέ ενιαίου ΣΥΝ αλλά σταθερά αναβάλλει για ευθετότερο χρόνο.

Όλα τα υπόλοιπα, καθώς και το «μήλον της έριδος» -η βραχύβια κυβέρνηση Τζαννετάκη και τα συναφή-, φαντάζουν δευτερεύοντα, ιδιαίτερα μάλιστα αν κανείς αποτολμήσει να αποκαθάρει την πολιτική ανάλυση από περιττά «ηθικά επιχρίσματα», όταν μάλι-

στα αποδείχτηκαν και στους πιο αφελείς εκατέρωθεν των διαχωριστών γραμμών ως οχήματα άλλων πολιτικών επιδιώξεων.

Οι πολιτικοί, βεβαίως, παίχτες δεν υποπίπτουν στο λάθος να αγνοούν την «ηθική» διάσταση της πολιτικής και την αποτελεσματικότητά της, ιδιαίτερα στον σημερινό κατακεραματισμένο και ανερχόμενο κόσμο. Πέφτουν όμως συχνά οι ίδιοι «θύματά» της διότι δεν μπορούν να αποφύγουν τη χρήση των αυτών μέτρων και σταθμών από τους πολίτες και για τα δικά τους πεπραγμένα.

Το βιβλίο του Παππά είναι πολλαπλώς χρήσιμο, ιδιαίτερα σήμερα που τα προβλήματα του ελληνικού πολιτικού συστήματος επιδιώκεται να λυθούν με νέες πρωτοβουλίες σε άλλο μέρος του πολιτικού φάσματος. Και ενδεχομένως να μην αργήσει πλέον να φανεί εάν η «χίμαιρα» του αριστερού εγχειρήματος θα επαναληφθεί με νέους παίχτες και υπό νέους πολιτικούς όρους ή εάν η «προϊστορία» αυτή του διαβήματος αποδειχθεί καταλυτική για όλους τους πολιτικούς χώρους μέσα στην επόμενη πενταετία.

Κ. Βασιλείου

Αντίσταση και Λογοτεχνία

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Ανθολογία

(Εκδ. Σύγχρονη Εποχή), Αθήνα 1993

Ο δεύτερος τόμος του *Διηγήματος της Αντίστασης* ολοκλήρωσε την τοιχογραφία της περιόδου που είχε ξεκινήσει ο πρώτος. Φόρος τιμής στο ΕΑΜ, επί τη ευκαιρία των πενήντα χρόνων από την ίδρυσή του, φόρος τιμής στον Μάρκο Αυγέρη και στην ποικίλη προσφορά του, ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1991, με επιμελητές της ανθολογίας τον Γ. Ζωΐδη και τον Τ. Αδάμο. Τη θέση του τελευταίου στον δεύτερο τόμο έχει πάρει ο Ν. Κυτόπουλος. Στόχος του δίτομου αυτού έργου, με τον έκδηλο επετειακό χαρακτήρα, είναι, όπως φαίνεται από τον πρόλογο των επιμελητών στον πρώτο τόμο, αφενός να φέρει για άλλη μια φορά στο προσκήνιο την ένδοξη αντίσταση του λαού κατά του κατακτητή και αφετέρου να αναδείξει την επίδρασή της στη λογοτεχνία και ειδικότερα στο διήγημα.

Το περιεχόμενο των διηγημάτων δεν χρειάζεται ιδιαίτερο σχολιασμό: ηρωϊσμός και καθημερινός αγώνας, οργανώσεις, εκτελέσεις, ανδραγαθίες και βασανιστήρια, αντάρτες και γυναικόπαιδα η πραγματικότητα της εποχής ξεδιπλώνεται ανάγλυφα μπροστά στα μάτια του αναγνώστη. Η έκδοση όμως φέρνει στο προσκήνιο ένα σημαντικότατο ζήτημα, τη διάκριση μεταξύ λογοτεχνίας και των άλλων μορφών γραπτού λόγου, τη μεταποίηση του διώματος στην τέχνη.

Όπως είναι γνωστό, στην περίπτωση των ανθολογιών, το τελικό αποτέλεσμα επαφίεται σε μεγάλο βαθμό στο αισθητήριο, τη γνώση και την ευαισθησία του επιμελητή, αλλά και στο σκοπό, πιο συγκεκριμένα, που τάσσονται να υπηρετήσουν. Στην περίπτωση του *Διηγήματος της Αντίστασης*, η πρόθεση να τιμηθούν όλοι οι λογοτέχνες που έγραψαν για την Αντίσταση και να δοθεί μια εικόνα ακριβής και πλήρης της περιόδου είναι το κύριο μέλημα των επιμελητών. Ο πρώτος τόμος υπήρξε μια αξιολογική έκδοση: συγκέντρωσε διηγήματα καταξιωμένων συγγραφέων με αυτόνομη αξία, ως επί το πλείστον πάντα, συνδύασε την ιστορική αφύπνιση με την αισθητική απόλαυση - το γεγονός ότι και στον πρώτο τόμο τα κείμενα είναι άνισα απορρέει και από τη φύση της ανθολογίας, σε ένα βαθμό. Ο δεύτερος τόμος όμως, στα χνάρια του πρώτου, δεν είναι του ίδιου επιπέδου.

Ο δεύτερος τόμος συγκεντρώνει διηγήματα πολύ σύντομα σε γενικές γραμμές, πολλές φορές δισέλιδα, και οι συγγραφείς που ανθολογούνται είναι στην πλειοψηφία τους άγνωστοι στο ευρύ κοινό - δεν αναφερόμαστε φυσικά στον Βρεττάκο ή στον Αλεξανδρόπουλο, λόγου χάρη. Εκτός αυτού, -διότι το γεγονός ότι οι συγγραφείς είναι άγνωστοι θα μπορούσε να αντισταθμίζεται από τη ζωντάνια και την πλαστικότητα της γραφής τους-, τα κείμενά τους αποτελούν στο σύνολό τους απλές καταθέσεις-μαρτυρίες, ενώ σε ορισμένα απ' αυτά ο χαρακτήρας αυτός είναι ιδιαίτερος υπογραμμι-

σμένος: Το μεγάλο μπλόκο, Συνεταιρισμός ασβεστοποιίας κ.λπ. Εν ολίγοις, ο δεύτερος αυτός τόμος πληροί κάποιες εξωλογοτεχνικές προϋποθέσεις, αφίσταται όμως σε μεγάλο βαθμό της λογοτεχνίας και ειδικότερα του λογοτεχνικού είδους που λέγεται διήγημα. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του τόσο δημοφιλούς στην Ελλάδα αυτού είδους, όπως η σύντομη φόρμα του, αποτέλεσαν πρόφαση -χωρίς υστεροβουλία, φυσικά- για να υπαχθούν κάτω από την ονομασία αυτή κείμενα μη λογοτεχνικά.

Είναι γνωστή η θέση ότι η λογοτεχνία γράφεται με λέξεις κι όχι με ιδέες και σε τίποτα δεν αντιτίθεται στον κοινωνικό χαρακτήρα της τέχνης: απλώς υπερασπίζεται την ιδιαιτερότητα και την ουσία της.

Διότι τέχνη δεν είναι το δίωμα, δεν είναι το αίσθημα, δεν είναι η εμπειρία, αλλά η μεταποίησή τους σε λόγο και εικόνα - ει δυνατόν μάλιστα διά της μεγεθύνσεως. Είναι γνωστή και η αντίθετη πρακτική, η οποία έχει ενσαρκωθεί σε μια υπερβολική όσο και σχηματική μορφή του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, όπου τα κείμενα κρίνονται βάσει του περιεχομένου και μόνο. Επιφυλασσομέθε να κρίνουμε μονίμως τη λογοτεχνία με λογοτεχνικά κριτήρια, κι αφήνουμε στο χρόνο τις τελικές εκτιμήσεις. Σεβόμενοι την πρόθεση των επιμελητών, και ίσως γι' αυτό, εκφράζουμε την απαίτησή μας για περισσότερη λογοτεχνία, για περισσότερο διήγημα σε μια ανθολογία διηγήματος της οποίας ο πρώτος τόμος, παρ' όλα αυτά, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον.

Τιτίκα Δημητρούλια

τόμο *Μνήμη Χριστόφορου Χρησιτίδη* (εκδ. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1993) στον οποίο συγκεντρώνονται κείμενα για την προσωπικότητα και το έργο αυτού του αφοσιωμένου δημοτικιστή, φίλου του Μανόλη Τριανταφυλλίδη και εκτελεστή της διαθήκης του. Στο βιβλίο περιλαμβάνεται και το πολύ χρήσιμο «Σχέδιασμα Εργογραφίας Χρ. Χρησιτίδη».

Ψάχνοντας, βρίσκεις: Θεσσαλονίκη. Επιδίωξη ή μεγάλη πόλη: το δίλημμα, έτσι όπως τίθεται από τον τίτλο του βιβλίου του Δημήτρη Α. Φατούρου (εκδ. Παρατηρητής, 1993), θα μπορούσε να παραπλανήσει τον διασπαστικό αναγνώστη, θα μπορούσε ενδεχομένως κάποιος να σταθεί και να αναρωτηθεί αν πράγματι το αίτημα είναι ή δεν είναι καν «η μεγάλη πόλη». Όμως το ίδιο το βιβλίο, με την πολύπτυχη προσέγγισή του, διαμορφώνει μια πλούσια ύφανση των προβληματισμών του, που αφορμή έχουν την πόλη και πλαίσιο την ίδια την μοίρα της Ελλάδας.

Ωρα καλοκαιρινή, σας γλυκοασπάζομαι και... καλές διακοπές!

Και μην ξεχάσετε να πάρετε μαζί σας (εκτός από μαγικό, πετσέτα και γυαλιά) τα τρία μυθιστορήματα που κυκλοφόρησαν πρόσφατα, και τα τρία γραμμένα από γυναίκες, γιατί απλούστατα είναι τα καλύτερα: Ρέα Γαλανάκη, *Θα υπογράψω Λουί* (εκδ. Άγρα, 1993)· Νένη Ευθυμιάδη, *Οι πολίτες της σιωπής*, (εκδ. Καστανιώτη, 1993)· Ζυράννα Ζατέλη, *Και με το φως του λύκου επανέρχομαι* (εκδ. Καστανιώτη, 1993).

Ο χαρτοκόπτης

ADIEU, LÉO

Στον Αχιλλέα

Ο Λεό Φερέ γεννήθηκε στο Μονακό το 1916. Μελοποίησε και τραγούδησε επί 45 χρόνια γαλλική ποίηση, δική του και άλλων. Έλαβε μέρος στα γεγονότα του Μάη του '68. Όσοι δεν τον γνωρίζουν ήδη, είναι μάλλον μάταιο να το προσπαθήσουν τώρα, επειδή, έστω και σε απόσπασμα,

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΙΑ ΤΙΠΟΤΕ

Είμαι νόθος.
Όλοι είμαστε νόθοι.
Αυτό που μας χωρίζει σήμερα είναι πως εσείς
Είσαστε νόθοι επικυρωμένοι απ' τον Αστικό Κώδικα
Τον οποίο, με την άδειά σας,
Πολύ ευχαρίστως θα φτύσω
Προτού με απολύσετε.

Ηρεμήστε! Δε ρισκάρετε Τίποτε
Γιατί δεν υπάρχει πια τίποτε.

Κι αυτό το Τίποτε, χάρισμά σας!
Γαμηθείτε με δαύτο, αν μπορείτε.
Εμείς, δεν μπορούμε.
Κάποια μέρα, σε 10.000 χρόνια,
Όταν δε θα 'στε πια εδώ,
θα τα 'χουμε ΟΛΑ.
Τίποτε δικό σας -
Όλα δικά μας.

Και θα 'χουμε το χρόνο ν' ανακαλύψουμε
Τη Ζωή, την Ομορφιά, τη Νιότη,
Τα Δάκρυα που θα λάμπουν σα σμαράγδια
Στα μάτια των κοριτσιών,
Το χαμόγελο των ήρεμων πια ζώων.

Τότε δε θα πεθαίνουμε για τίποτε
Και θα ζούμε για όλα.

Όσο για τα μικρόβια της μαλακίας
Που δε θα 'χετε παραλείψει να μας κληροδοτήσετε
Μέσα απ' τις κοπριές σας,
Μέσα από τα βιβλία σας στα σιλό,
Μέσα από τα δημόσια έγγραφά σας
Και τις σωφρονιστικές διοικητικές διατάξεις σας,
Μέσα απ' τα διατάγματά σας
Κι ακόμα μέσα από τις προσευχές σας,
Όλα αυτά τα μικρόβια,
Μείνετε ήσυχοι,
Έχουμε ήδη το μηχανισμό για την εξόντωσή τους.

Θα τα 'χουμε όλα:

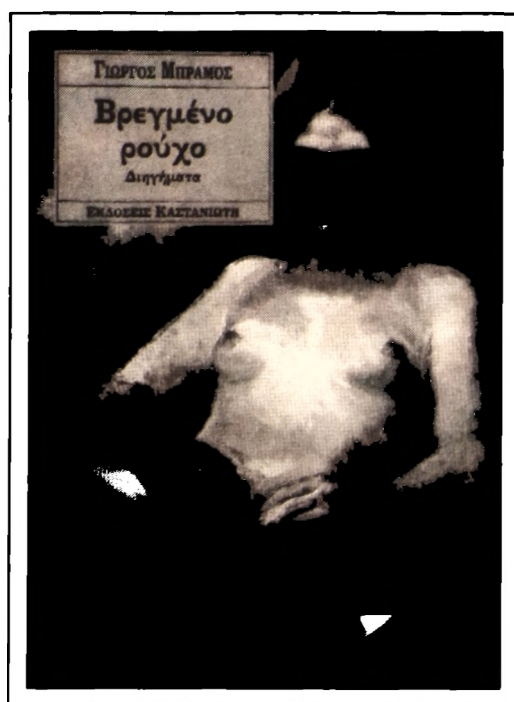
Σε 10.000 χρόνια.

ΑΠΟ ΤΟΝ

**ΓΙΑΝΝΗ
ΒΑΡΒΕΡΗ**

Για το θάνατο του Λεό Φερέ (1993), ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας εξέφρασε τη θλίψη του. Ο Φερέ του είχε ήδη απαντήσει: πεθαίνοντας στις 14 Ιουλίου.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

**ΓΙΩΡΓΟΣ
ΜΠΡΑΜΟΣ**

**ΒΡΕΓΜΕΝΟ
ΡΟΥΧΟ**

Διηγήματα

Εννιά διηγήματα στην Εθνική Οδό.

Γυναίκες που συναντούν τους άντρες μέσα στα σκοτάδια, άντρες που δεν μπορούν να καταλάβουν το χάσιμο των γυναικών, νταλικέρηδες που τρακάρουν παρασυρμένοι από ξετρελαμένα θηλυκά, ο δρόμος και η νύχτα, τα ξενοδοχεία και οι πόλεις.

Μικρές ιστορίες ανθρώπων της απώλειας και της φθοράς, που ταξιδεύουν και ερωτεύονται άγνωστους, που αγκαλιάζουν μες στην απελπισία και δραπετεύουν χωρίς εξήγηση.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

**ΖΥΡΑΝΝΑ
ΖΑΤΕΛΗ**

**ΚΑΙ ΜΕ ΤΟ ΦΩΣ
ΤΟΥ ΛΥΚΟΥ
ΕΠΑΝΕΡΧΟΝΤΑΙ**

Μυθιστόρημα
σε δέκα ιστορίες

Με την ανεξιχνίαστη περιστροφή που θα ακολουθούσε ένα ηλιοτρόπιο της νύχτας, η τέχνη της Ζ.Ζ. —επαληθευμένη χαρμόсуна σε αυτό το τρίτο της βιβλίο, που είναι και το πρώτο της μυθιστόρημα— αποδεικνύει ότι μπορεί κανείς να γράφει σαν να προσπαθεί να λύσει τα μάγια του κόσμου ή σαν να ξορκίζει τη λύση τους.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

**ΝΕΝΗ
ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ**

**ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ
ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ**

Μυθιστόρημα

Ένα κατοικημένο κτήριο πρόκειται να ανατιναχθεί. Υποψήφια δράσις μία γυναίκα που το παρακολουθεί καθημερινά πίσω από τη βιτρίνα του ανθοπωλείου της. Υποψήφια θύματα άνθρωποι απλοί ή σύνθετοι ή και εξεζητημένοι, που εκπροσωπούν πολύμορφα τη μεσοαστική νοοτροπία. Ωσπου κάποια στιγμή οι υποψίες μιας ασυνήθιστης δωδεκάχρονης δίνουν την αφορμή για ένα παιχνίδι παράδοξο.

ΝΕΟΣ

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΕΡΜΗΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ

17,75%

ΑΦΟΡΟΛΟΓΗΤΗ
ΑΠΟΔΟΣΗ

Ποιος σας δίνει περισσότερα;

Για σας, που ζητάτε υψηλή αφορολόγητη απόδοση από τις αποταμιεύσεις σας, η ΕΜΠΟΡΙΚΗ δημιούργησε το νέο, πρωτοποριακό λογαριασμό ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ, που αφορά τοποθετήσεις άνω των 3.000.000 δρχ. και σας προσφέρει έξι σημαντικά πλεονεκτήματα.

1. ΑΜΕΣΗ ΑΝΑΛΗΨΗ

Με το λογαριασμό ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ έχετε πάντα τα χρήματά σας σε πρώτη ζήτηση. Μπορείτε ακόμα, οποιαδήποτε στιγμή να κάνετε μερική ανάληψη, με μόνη προϋπόθεση, φυσικά, τη διατήρηση του σταθερού υπολοίπου των 3.000.000 δρχ.

2. 17,75% ΚΑΘΑΡΗ ΑΦΟΡΟΛΟΓΗΤΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΕ ΕΤΗΣΙΑ ΒΑΣΗ

Η υψηλότερη απόδοση που μπορείτε να επιτύχετε, έχοντας μαλιστα τα χρήματά σας σε πρώτη ζήτηση. Θα το διαπιστώσετε, συγκρίνοντας τις αποδόσεις άλλων λογαριασμών, αφού αφαιρέσετε τους φόρους τους.

3. ΔΩΡΕΑΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΑΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ 20.000.000 ΔΡΧ.

Με το λογαριασμό ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ, είστε και καταθέτης και ασφαλισμένος. Γιατί καλύπτεσθε αυτόματα για απώλεια ζωής, μόνιμη μερική ή μόνιμη ολική ανικανότητα από ατύχημα, με ποσό μέχρι και 20.000.000 δρχ.

4. ΙΑΤΡΟΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ ΜΕΧΡΙ 400.000 ΔΡΧ.

Για αποταμιεύσεις-καταθέσεις από 20-50 εκατομμύρια δρχ., χορηγούνται επιπλέον, σε κάθε ατύχημα και 200.000 δρχ. για

ιατροφαρμακευτικά έξοδα. Το ποσό αυτό διπλασιάζεται, αν ο λογαριασμός ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ ξεπερνά τα 50 εκατομμύρια δρχ.

5. ΔΩΡΕΑΝ ΕΜΠΟΡΟΚΑΡΤΑ

Με το λογαριασμό ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ, γίνεστε κάτοχος της ΕΜΠΟΡΟΚΑΡΤΑΣ, που σας προσφέρει δωρεάν η ΕΜΠΟΡΙΚΗ για τον πρώτο χρόνο, για να κάνετε τις αγορές σας άνετα, σύγχρονα, χωρίς μετρητά, απολαμβάνοντας και όλα τα πλεονεκτήματα που τη συνοδεύουν.

6. ΔΩΡΕΑΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΑΞΙΔΙΟΥ 15.000.000 ΔΡΧ. ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΡΟΧΑΙΟΥ ΑΤΥΧΗΜΑΤΟΣ 1.000.000 ΔΡΧ.

Με το λογαριασμό ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ, έχετε ακόμα, εσείς και η οικογένειά σας, ασφάλεια ταξιδιού για προσωπικό ατύχημα, καθώς και ασφάλεια για τροχαίο ατύχημα σ' όλο τον κόσμο. Τα πλεονεκτήματα αυτά απορρέουν από τη χρήση ή την κατοχή της ΕΜΠΟΡΟΚΑΡΤΑΣ, που σας προσφέρεται δωρεάν με το άνοιγμα του λογαριασμού.

Ελάτε σήμερα σ' ένα από τα 314 και πλέον καταστήματα της ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ και μιλήστε με τα εξειδικευμένα στελέχη της για τα πλεονεκτήματα του ΕΡΜΗΣ-ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ.

Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ είναι πάντα κοντά σας με νέες ευκαιρίες κέρδους για σας. Και προσφέροντας πάντα πρωτοποριακές υπηρεσίες, αποδεικνύει καθημερινά στην πράξη την Τέχνη να είσαι Τράπεζα.

ΕΜΠΟΡΙΚΗ
η τέχνη να είσαι Τράπεζα

